

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Dictionary of the Middle Ages. Joseph STRAYER, editor in Chief. Volume 10. *Polemics-Scandinavia*, Nova York, Charles Scribner's Sons 1988, XVIII i 708 pp.

Aquest volum conté articles que totalment o parcialment tracten temes que recauen dins el camp d'ATCA: *Polemics, Christian-Jewish*, de Frank Talmage, conté un apartat dedicat a les *Diputes de París i de Barcelona* (4-5), on també és esmentat Ramon Llull; i un altre als segles XIV i XV amb esment de Bernat Oliver i de la confrontació de la *Disputa de Tortosa* o de la que en derivà (5-6); *Portolan Chart*, de Silvio A. Bedini, fa esment de l'activitat a Barcelona i a Mallorca (34); *Pre-Romanesque Art*, de Joachim E. Gaehde, dedica un paràgraf a Catalunya (113); *Raimon Vidal de Besalú*, de Robert Taylor (252); *Ramon Berenguer IV*, de Thomas N. Bisson (255-256); *Raymond de Mur*, de Jennifer E. Jones (265); *Raymond of Peñafort* (sic!), *St.*, de Giulio Silano (266-267); *Regimen Sanitatis Salernitanum*, de Michael McVaugh (289); *Rexac, Juan* (sic!), de Mary Grizzard (342); *Rodrigo de Osona*, de la mateixa autora (347-348); *Roger de Flor*, de Susan M. Babbit (441); *Romanesque Architecture*, d'Eric G. Carlson, dedica un paràgraf a la catalana (487).— J. P. E.
[5206]

Dictionary of the Middle Ages. Joseph STRAYER, editor in Chief. Volume 11. *Scandinavian Languages-Textiles, Islamic*, Nova York, Charles Scribner's Sons 1988, XVI i 720 pp.

Troben en aquest volum: *Serra, Pedro and Jaime* (sic!), de Mary Grizzard (209); *Sicilian Vespers*, de James M. Powell (261); *Sicily, Kingdom of*, del mateix (272-273); *Angevin Sicily; Sicily and the Aragonese*; *Simon de Montfort*, de Frederic L. Cheyette (296-297); *Spain, Christian-Muslim Relations*, de Robert I. Burns (374-381); *Spain, Muslim Kingdoms of*, del mateix (381-389); *Spanish Latin Literature*, de Charles B. Faulhaber (405-407); i *Spanish Literature: Translations*, d'Alan Deyermund (456-457).— J. P. E.
[5207]

Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique. Fascicules LXXXIX-XC. *Robert d'Arbrissel-Ryelandt*, París, Beauchesne 1988, col. 705-1208.

Troben en aquests dos fascicles articles dedicats als autors següents: *Roca de la Serna, Ambrós*, (837-839), de Pablo M. Garrido; *Rocabertí, Isabel de; Rocabertí, Joan Tomàs de* (839-842), de Vito T. Gómez; *Roïç de Corella, Joan* (875-878), de Saturnino López Santidrián; *Roquetaillade, Jean de* (933-937), de Louis Boisset; *Rosell, Basili Tomàs* (986-987), de Teófilo Aparicio López; i *Rovira, Manuel* (1023), de Bonifacio Porres Alonso.— J. P. E.
[5208]

Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique. Fascicule XCI. *Sabbatini-Savonarola*, París, Beauchesne 1988, col. 1-384.

Aquest fascicle només té dos articles que recaiguin en el nostre camp, els dedicats

a *Sanç Porta* (309-311), d'Adolfo Robles Sierra; i a *Sanz, Joan* (344-348), de Pablo M. Garrido.— J. P. E. [5209]

Recull de poesia catalana medieval, a cura de Maite GUISSADO (Torsimany. Clàssics catalans actualitzats 5), Barcelona, Gea edicions 1988, 148 pp.

En el marc de l'objectiu divulgador propi de la col·lecció, trobem una primera part destinada a poesia trobadoresca, dividida en una secció de trobadors occitans i una de trobadors catalans, on són transcrits i transposades en català actual una poesia dels següents poetes: Berenguer de Palol, Ponç de la Guàrdia, Guillem de Cabestany, Huguet de Mataplana i dues de Guillem de Berguedà i de Cerverí de Girona (43-91). La segona part és dedicada a la poesia de poetes catalans entre els trobadors i Ausiàs Marc, amb tres seccions. La primera enclou dos poetes de la primera meitat del segle XIV: el Capellà de Bolquera i Pere Alemany (95-105), la segona, quatre de la segona meitat del segle XIV, Pere el Cerimoniós, Pere Marc, Gilibert de Pròixita i Andreu Febrer (107-129); a diferència dels anteriors, representats per sengles poesies, Jordi de Sant Jordi ho és per tres (131-145).— J. P. E. [5210]

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer VI), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987, 456 pp.

Aplec dels catorze treballs històrics de l'autor, no dedicats a temes d'Humanisme i de Renaixement. Tots cauen en el nostre camp i són els següents: *Inventaris inèdits de l'orde del temple a Catalunya*, del 1907 (7-51); *Nous documents sobre la Crònica del rei En Jaume*, del 1908 (52-58); *Inventari dels béns que foren de la marmessoria del rei Martí II de Sicília (+ 25 juliol 1409)*, del 1910 (58-73); *Notes sobre la formació de les compilacions de «Constitucions i altres drets de Catalunya» i de «Capítols de cortis referents al General»*, del 1910 (74-123); *Consideraciones generales acerca de la historiografía catalana medioeval y en particular de la Crònica de Desclot*, del 1911 (124-192); *Algunes interpolacions en els manuscrits de la Crònica d'En Desclot*, del 1912 (193-255); *Els cants de gesta catalans*, del 1925 (256-263); *Les armes a les cròniques catalanes del segle XIII*, del 1925 (264-267); *Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i de l'emperadriu d'Alemanya*, del 1932 (268-316); *La versió llatina de la Crònica General de Catalunya i Aragó*, del 1936 (317-332); *Sobre la Crònica de Desclot*, del 1955 (333-357); *Documents sobre els terratrèmols de 1427-28 a terres de Girona*, del 1961 (358-380); *Fra B. de Canals i la seva desconeguda Crònica llatina (segle XIV)*, del 1962 (381-410); i l'inèdit *La institució de la Biblioteca Reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós* (411-453), resumit en la secció III d'aquestes *Notícies bibliogràfiques*.— J. P. E. [5211]

Paul H. FREEDMAN, *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)* (Llibres a l'abast 241), Barcelona, Edicions 62 1988, 190 pp.

Aplec de sis articles de l'autor, dos dels quals són ja coneguts dels lectors d'ATCA: *El procés de servitud de la Catalunya medieval: dades de fonts eclesiàstiques* (27-59) és resumit en el volum III (1984), 351, núm. 1374; el darrer *Juristes catalans i els orígens de la servitud* (147-187) és resumit en el volum VII-VIII (1988-1989), 596-597, núm. 4743. Els altres es troben en les seccions segona i tercera d'aquestes *notícies bibliogràfiques*.— J. P. E. [5212]

Treballs històrics de mossèn Tomàs Capdevila i Miquel (1903-1936). Edició a cura de Pere ANGUERA (Els llibres de la Medusa 29), Tarragona, Institut d'Estudis Tarragonens 1987, 90 pp.

L'editor recorda les dates més importants de la vida i les notícies de l'assassinat de l'autor l'any 1936, i subratlla el detall que en alguns casos aquestes pàgines «són referències que provéne[n] d'arxius parroquials molt malmenats durant la darrera guerra» (11). De fet hi trobem des del resum d'un inventari dels documents que el 1342 eren conservats «en la caixa de la vila» de l'Aleixar (83-85), fins a un seguit d'articles dedicats a set santuaris tarragonins de la Mare de Déu, passant per pàgines en les quals són transcrits fragments textuais més o menys extensos, com és ara les capitulacions del 1391 sobre l'obligació de contribuir als murs de Riudoms per part dels terratinents del terme encara que visquessin fora (64), o per aquelles on són resumides notícies arxivístiques relatives a *Els mestres artistes de Riudecanyes* (53-56), als pobles d'Arcs i Vinyols (59-61), al de Maspujols (67-69), al de Savallà (75-78), al castell de Blancafort potser del terme de Riudoms (79-81), a llocs diversos del Camp de Tarragona (87-89) o a la riera d'Alforja (71-73).— J. P. E. [5213

Manuel de MONTOLIU, *Breviari crític*. VII. Edició a cura de F. Xavier RICOMÀ i Rosa M. RICOMÀ (Filologia i història literària 26), Tarragona, Institut d'Estudis Tarragonens 1987, 286 pp.

Aquest darrer volum de l'aplec de recensions i comentaris publicats per l'autor abans del 19 de juliol del 1936 n'inclou quatre que cauen més o menys de ple en la nostra temàtica: *El lul·lisme renaixent* dedicat a la «Miscel·lània lul·liana» i al llibre de Joan Avinyó, *Les obres autèntiques del beat Ramon Llull* (215-217); *Ramon Llull en «Els Nostres Clàssics»*, dedicat a les edicions del *Blanquerna* i del *Llibre de meravelles* en la col·lecció esmentada (250-253); i *Sant Ignasi a Montserrat*, amb motiu del llibre homònim d'Anselm M. Albareda (242-245).— J. P. E. [5214

David J. VIERA, *Medieval Catalan Literature: Prose and Drama* (Twayne's World Authors Series 802), Boston, Twayne Publishers 1988, XIV i 116 pp.

El propòsit d'aquest manual és el d'informar el medievalista i l'hispanista no especialitzats en catalanística de la prosa i del drama escrits en català fins a sant Vicent Ferrer. Després d'una cronologia que abasta del 1099 al 1419 (XIII-XIV) i d'un primer capítol que presenta els més antics escrits en català, segueixen onze petits capítols dedicats, respectivament, a Ramon Llull, a Arnau de Vilanova, al *Llibre dels fets* de Jaume I, a cada una de les cròniques de Bernat Desclot, de Ramon Muntaner i de Pere el Cerimoniós, a Francesc Eiximenis, a sant Vicent Ferrer i al teatre català medieval. El darrer capítol treu les conclusions. Els dedicats a temes monogràfics tenen estructura semblant: una breu biografia de cada autor, una presentació de les seves obres, almenys de les principals, i unes consideracions finals, qualque vegada entorn de la seva influència. Les dues pàgines finals corresponents al darrer capítol subratllen dues característiques: la dinàmica diferent de prosa i de poesia (aquesta segueix provençalitzada fins a començaments del segle XV) i la continuïtat de la prosa, que en Jaume I és col·loquial i ràpida, en Llull se subtilitza, durant el segle XIV s'uniformitza per obra de la cancelleria reial i en Vicent Ferrer reprèn frescor popular. L'autor subratlla el component franciscà de la literatura catalana medieval, per ell qualificada de «realistic and serious» (90). Les pàgines següents contenen notes i referències (91-104), una bibliografia elemental (105-111) i taula de noms i conceptes (112-116)

[Sense desconèixer el mèrit de l'esforç d'haver sintetitzat tanta matèria en noranta pàgines, no es pot amagar el desfici causat per manques qualitativament considerables, com és ara la de presentar l'any 1988 el lul·lisme primitiu com si només hagués estat cosa de París, quan des del 1982 hom pot saber que també Mallorca-València i Gènova foren creadors de lul·lisme immediatament després de la mort de Ramon Llull (22). Tampoc no és acceptable l'afirmació que només s'han conservat quatre textos catalans espirituals d'Arnau de Vilanova (29): a la *Confessió de Barcelona*, a la *Lliçó de Narbona*, al *Raonament d'Avinyó* i a la *Informació espiritual* per a Frederic de Sicília s'ha d'afegir l'*Alia informatio beguinorum*, que la Sentència Inquisitorial de Tarragona del 1316 atribueix a Arnau de Vilanova, exactament igual que les altres obres del mateix autor, obra que fou publicada el 1978. També sembla haver-se-li escapat el problema hermenèutic o de l'evolució del text en els sermons de sant Vicent Ferrer, amb la consegüent exigència de basar qualsevol estudi seriós en els que presenten redaccions més primitives; de més a més, no és veritat que «isolated sermons have appeared in journals» (71), car els que han aparegut no són aïllats, ans corresponen a sèries primitives].— J. P. E. [5215]

Josep M. MESTRES I SERRA, *El món de les expressions temporals (II): una aproximació a la història de l'expressió de la data. Segona part*, dins «Revista de Llengua i Dret», núm. 10 (desembre 1987), 33-67.

Com a base per a unes propostes de gramàtica normativa, resumides en el quadre de la darrera pàgina, l'autor aporta nombre de mostres textuais catalanes del segle XIII ençà (ultra les llatines de documents catalans en les primeres pàgines), per «al mes (tal)» (37), «en el mes (tal)» (40), «per mes (tal)» (41), «en el any (tal)» (43), «de l'any (tal)» (44), «any (tal)» (47-48), «al mes de (tal)» (49-50), «en (tal any)» (54), «en l'any del (tal)» (65), «en l'any de (tal)», «any (tal)» (59), «els anys (tals)» (64). Al final (65-66) és aplegada la bibliografia pertinent.— J. P. E. [5216]

Anna CORTADELLAS I VALLÈS, *Del guerrer al sant. El tema del nonat en les llegendes de la Corona d'Aragó*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLI (1987-1988), 191-211.

El cos de l'estudi és una comparació entre la llegenda relativa al naixement del rei Sanç Avarca de Navarra (191-202) i la del de sant Ramon Nonat (202-208; la confrontació esquemàtica de les dues és a la pàgina 205) amb una derivació a la de l'origen del monestir de Sant Joan de la Penya (208-211). La primera és presentada en la versió que en dóna la *Crònica de Sant Joan de la Penya* (192) i en el resum de les versions, entre d'altres, de Pere Tomich (198-199) i de Pere Anton Beuter (199-200). La del sant s'hauria format per calc de la del guerrer (205-206): els elements legendaris de les biografies modernes no es troben en el resum biogràfic més primitiu (207, nota 45 [cf també ATCA, VII-VIII (1988-1989), 378, núm. 3923]). La relativa a Sant Joan de la Penya passa de la versió piadosa i eremítica de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* a la bèl·lica de les *Històries i conquestes* de Pere Tomich (208-210).— J. P. E. [5217]

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Recull d'anotacions esparses dels protocols medievals barcelonins*, dins «Estudis Noguera», 61-90.

Les cobertes i els folis de guarda dels manuals notariais contenen anotacions que

no pertanyen a la documentació de la qual el notari ha de donar fe. Hom havia publicat notes d'aquest tipus tretes de volums de Perpinyà, de València o dels barcelonins corresponents als segles XVI i XVII (62). L'autor transcriu i en general identifica cent dinou anotacions personals trobades en manuals que van del 1381 al 1500, dividides en sis apartats: aforismes, sentències i petits poemes (66-75; hi ha fragments de Jordi de Sant Jordi, 70-71; de l'*Egloga* IV de Virgili, 73; i unes estrofes en català, sembla desconegudes, *A vós, ne Constantina Júlia*, d'entorn del 1410); invocacions i textos religiosos [on, entre els no identificats, trobem el *Protest* (77), i les oracions de la missa del diumenge cinquè després de Pasqua (79, núm. 66) i de la del diumenge tercer després de Pentecosta (79, núm. 68)]; efemèrides i esdeveniments del segle (80-92); receptes guaridores i fórmules diverses (82-87); dibuixos, escuts i divises (87-88); i notes personals de l'escrivà (88-90).— J. P. E. [5218]

Curt WITTLIN, *El català antic, llengua morta*, dins «Revista de Catalunya», núm. 18 (abril 1988), 29-35.

Pàgines presentades a tall de comentari a sis tesis i un punt final. La primera afirma que «en el segle XVI els textos medievals no es comprenen» no pas per raons de llengua, sinó de paleografia, és a dir, perquè «s'havia mort... una certa manera de sentir i de pensar... la cultura medieval» (30). La segona recorda que el català modern fou codificat a base dels clàssics medievals, els quals després foren editats seguint les normes del català modern, cosa que hauria tingut dues conseqüències positives: la màxima proximitat entre català actual i antic i el descobriment que, si hi ha continuïtat en la llengua, també n'hi pot haver en els altres camps de l'existència (30-31). La tercera recorda que, establerta la continuïtat en camps diversos, perd pes la importància del passat medieval i no manca qui s'accontenta amb la continuïtat dels tres o quatre darrers segles, mira sobretot al futur i arriba a considerar un error la importància atribuïda al català medieval en la codificació del modern. La quarta constata una nova sensació de dificultat davant els clàssics, per distància doctrinal, però sobretot perquè els editors els presenten embolcallats d'esoterisme (32-33). La cinquena expressa el dubte que els editors-curadors moderns potser no s'adrecen a l'home de cultura normal, ans als altres especialistes (33). El servei de l'ordinador pot contribuir a fer plausible la diferenciació entre text per al lector normal i els aparats destinats a especialistes (34). Ultra un text avinent al lector modern, l'autor demana uniformitat en les normes d'edició a fi de «facilitar al lector no especialitzat al més possible l'accés al món de l'autor» (35).— J. P. E. [5219]

Joan VENY, *Origen dels cognoms catalans Mirabent i Porcet*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 281-295.

El cognom Mirabent és documentat des de finals del segle XVI en immigrants gascons amb la grafia de Virabent (Birabent) (virar = girar) (284), derivació que l'autor explica (287-288); Porcet es relaciona amb Porcell, documentat aquest des de començaments del segle XI (288-290), tot i que Porcet només ho és el 1632, també en originaris d'Occitània (293), i seria derivat normal del llatí a l'occità, com de «castellu» tenim «castet» (295).— J. P. E. [5220]

Joan BASTARDAS I PARERA, *Nota sobre els noms d'arbres fruiters en la toponímia catalana*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 203-217.

L'autor afirma que es limita a assenyalar l'interès del tema «de vells i desapareguts noms d'arbres fruiters que la toponímia ens ha conservat a manera de fòssils» (204), la llista dels quals és a les pàgines 204-206; i és del parer que qui ha produïts els topònims no és el fruit, ans l'arbre, d'on dedueix que en època remota, potser llatina, «existia en el domini originari del català un sistema de designació dels arbres fruiters, especialment els que no són de verger, en el qual l'arbre i el fruit portaven el mateix nom sense que es presentés ni tan sols distinció de gènere» (206), mentre que en el sistema català (o gal·lo-romànic), «el nom de l'arbre és un derivat del nom del fruit mitjançant el sufix —arius— (aria)» (206), sense que manqui qualche exemple del sistema hispano-italià (*olivo/oliva*) al Rosselló i en algun indret pròxim: *oliu/oliva* (209-210), ni alguna resta fòssil del llatí clàssic com en l'equivalència *oliva/oliva* (211). En l'apèndix són aplegats fragments textuals trets de documentació catalana dels segles IX-XII, on es troben exemples dels tres mòduls (214-217).— J. P. E. [5221

Pere BALANÀ I ABADIA, *Una metodologia simplificada per a la recerca d'etimologies aràbigues. Aplicació al cas de 'Llorac'*, dins «Studia Riquer» III, 11-23.

L'autor dóna una llista de deu eines bibliogràfiques i els principis d'una metodologia per a facilitar la tasca de desxifrar la toponímia aràbiga romanesca en català. El principi bàsic d'aquesta metodologia és l'abandó del mètode que partia de l'ascendència dels topònims peninsulars i l'adopció del mètode de la descendència, és a dir, partir sempre de les arrels aràbigues per a reunir i rastrear els derivats rastrejables en totes les seves formes: resultats romànics, calcs, traduccions més o menys afortunades. L'autor dóna un exemple d'aquest mètode, «Llorac», que fa derivar de l'àrab «awraq».— J. de P. [5222

Pere BALANÀ I ABADIA, *Sobre la xufla, un conreu actualment típic del Llevant (antic Sharq Al-Andalus)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 293-308.

Trobem en el curs de l'exposició referències a la xufla en el *Regiment de sanitat a Jaume II* d'Arnau de Vilanova i en el *Crestià* de Francesc Eiximenis (296-297) i l'observació que «cap de les llengües peninsulars no ha pres de l'àrab el nom per designar la planta» (303), d'on es deduiria que ni nom ni planta no procedirien dels àrabs.— J. P. E. [5223

Rosanna CANTAVELLA, *Lectura i cultura de la dona a l'Edat Mitjana: opinions d'autors en català*, dins «Caplletra», 3 (1988), 109-117.

En general, l'Europa de l'Edat Mitjana fou desconfiada envers els estudis de la dona, àdhuc els elementals, només acceptats com a forma d'evitar l'ociositat. Cerverí de Girona seria una mostra tant del mínim de cultura que hom demanava a una dona (que no sigui una ignorant, que domini la cortesia, que sàpigui plaure amb la sola presència) com de la por que feia una dona lletrada (111-112); Jaume Roig en l'*Espill* seria del mateix parer (113-114). Francesc Eiximenis, en canvi, propugna una capacitat de lectura que elevi la dona i alhora posa en guàrdia contra les novel·les i les cançons frívols (114-115), punt aquest darrer en el qual també insistia sant Vicent Ferrer (115) i que Bernat Metge, Jordi de Sant Jordi i Jaume Gaçull confirmen ésser normal en llur societat (115-116), més encara, ampliat a València a un interès per temes filosòfics i doctrinals (Isabel de Villena és l'única autora medieval en català de biografia

coneguda, 117). Lull és excepció, car considera una dona, Natana, capacitada a estudiar la seva *Art* i a posar-la en pràctica en la reforma dels monestirs (117).—
J. P. E. [5224

Anna Maria BELLOT ROIG, *El món medieval jurídic i les seves institucions a la Catalunya de Ponent*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 81-89.

Després d'unes consideracions inicials dedicades a exposar el pas del dret romà als nacionals durant l'Edat Mitjana, trobem pàgines dedicades a assenyalar els elements que configuren la *Carta de poblament* de Lleida (86-87), els *Costums* de Tàrrrega i l'antic dret local de la ciutat de Balaguer (88).— J. P. E. [5225

Bartolomé CLAVERO, *Cataluña en España. El derecho en la historia*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LVII (1987), 805-850.

Butlletí bibliogràfic de les publicacions dels darrers vint anys relatives a història moderna de Catalunya i en particular a la relació entre nacionalitat catalana i dret, amb constatació de la poca atenció posada en l'estudi de les implicacions jurídiques en les principals publicacions. A partir de la pàgina 833 el tema entra en els segles XIX i XX.— J. P. E. [5226

Paul OURLIAC, *L'ancien droit des Pyrénées*, dins «Annals of the Archive of Ferran Valls i Taberner Library. Estudis de Dret Romà i d'Història del Dret Comparat en homenatge a Ramon d'Abadal i de Vinyals pel seu centenari», 6 [1989], 151-173.

L'autor ofereix ací una visió del dret medieval de les valls pirenenques, assenyalant-ne les característiques unitàries i diferencials al llarg de la serralada. Observa una major unitat entre els costums de les contrades del nord i del sud de la mateixa que entre les de l'est i de l'oest. Els trets comuns més característics no es deuen pas a una arrel germànica —visió que avui sembla depassada— sinó a un fons obscur primitiu, subsistent sota la superficial romanització d'aquelles regions muntanyenques i ressorgit cap als segles VI o VII. Utilitza textos consuetudinaris catalans (Val d'Aran, d'Àneu, d'Andorra, *Usatges* de Barcelona, cartes de població) al costat dels navarro-aragonesos i del migdia de França (Bearn, Bigorra, Oloron).— J. F. R. [5227

Guillem M. de BROCÀ, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*. I. Presentació de Salvador de BROCÀ i TELLA. Introducció d'Encarna ROCA i TRIAS. Apèndix bibliogràfic complementari d'Antoni MIRAMBELL i ABANCÓ, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya 1985, XXXVI i 958 pp.— II. Introducció d'Antoni MIRAMBELL i ABANCÓ (Textos jurídics catalans. Escriptors I/1 i 3), Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya 1987, XXIV i 362 pp.

El primer volum és reproducció de l'edició de Barcelona 1918. Les pàgines del segon són també reproducció de les compaginades per a la seva edició en morir l'autor l'any 1918, però, només després d'algunes vicissituds, ara realment posades a l'abast del públic. L'actual edició és completada, en el primer volum, amb una semblança biogràfica de l'autor, obra de Salvador de Brocà i Tella (XI-XIV). En les seves pàgines

d'introducció, la senyora Roca i Trias presenta l'autor en tant que historiador del dret català i en tant que jurista de dret positiu. En el primer biaix, l'autora subratlla la validesa de la periodització del dret català, l'atenció al dret privat i la importància del costum per sobre el dret escrit en l'obra de Brocà (XVII-XVIII); el seu article és completat amb la bibliografia d'aquest autor (XXIII-XXV). Acceptant la periodització seguida per Brocà (888), hom ha afegit al primer volum un *Apèndix bibliogràfic complementari* (885-955), en el qual poden tenir particular interès per als lectors d'ATCA les indicacions aplegades sota els epígrafs de *Fons i estudis generals* (891-899), *Fons i estudis locals* (900-904) i *Catàlegs, col·leccions bibliogràfiques i documents. Congressos* (952-955).

La introducció al segon volum explica les vicissituds de la «pèrdua» i el «retrobatment» de l'original ja preparat per a la impremta i ací publicat per primera vegada, tot i que, dissortadament, l'obra de Brocà hagi de passar a la història com a «opus imperfectum».— J. P. E. [5228-5229]

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Parròquia, rector i comunitat pagesa*, dins «L'Avenç», núm. 115 (maig 1989), 44-51.

«L'objectiu del present article és presentar els canals d'enquadrament de la comunitat pagesa dins la parròquia, el paper d'intermediari del rector entre l'exterior (l'Església i l'Estat) i el microcosmos local, intentant sempre diferenciar les propostes oficials —tridentines o 'il·lustrades'— de la seva concreció històrica» (44) en els temps posteriors al concili de Trento. Encara que la temàtica sigui general, les concrecions són fetes per referència sobretot a la legislació de sínodes de la Tarraconense (46) o del bisbat de Girona (49, nota 16), i a arxius parroquials o a *Consuetes* de Catalunya: Calella, Riudellors de la Selva, Vinçà de Conflent, Viloví d'Onyar, Rupit, Santa Coloma de Queralt. Els canals d'enquadrament són les confraries amb els seus priors, pabordes o pabordesses i llur protagonisme en la configuració de la festa tant religiosa com profana de l'època del barroc, que els «il·lustrats» intentaren controlar. L'article s'acaba amb un aplec de bibliografia (50-51).— J. P. E. [5230]

Núria SALES, *Església, masia i poble. (Segles XVI, XVII i XVIII)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 16 (febrer 1988), 60-72.

L'autora, basant-se en les dades publicades recentment per Ignasi Terradas relatives al Berguedà (61-63), per Llorenç Ferrer i Alòs al Bages (63), per Enric Moliné a la Val d'Aran (66-67), per Cebrià Baraut a Andorra (67-68), per Josep M. Puigvert i Solà al Gironès (68-70) i per Pere Anguera al Camp de Tarragona (70-71), completes per notícies proporcionades pels *Fogatges*, subratlla la tirada dels propietaris rurals forts a la fundació de beneficis eclesiàstics durant l'època moderna com a forma de col·locació de fills o parents i també d'assegurar el retorn del capital esmerçat a la casa pairal en la mort d'aquests. Remarquem que nombre de tals beneficis seguia vivint a la casa, on feia de mestre tant de la mainada familiar com de la d'altres cases (66).— J. P. E. [5231]

Valentí GUAL VILÀ, *Dades censals i dades parroquials: dues fonts demogràfiques enfrontades*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 185-191.

El treball es refereix a la Conca de Barberà i és resum d'un altre de més extens, realitzat en col·laboració amb Josep M. Grau i Roser Puig i Tàrrach, intitulat *Limita-*

cions i validesa de les sèries censals. El cas concret de la Conca de Barberà. D'una banda, els censos tant del 1717 com de Floridablanca del 1787 no són estadísticament fiables; d'altra banda, l'autor els ha encarat «amb les dades del registre parroquial (baptismes, enterraments i ànimes de comunió) i d'altres recomptes de població, ja siguin eclesiàstics (confraries), notariais (plets, construcció d'esglésies) o fiscals (capbreus i cadastres)» (185) sobretot inèdits. En aquestes pàgines cada una d'aquestes fonts és sotmesa a crítica, assenyalant els problemes que presenta en tant que font demogràfica. El resultat és que, fora de dos pobles de les Muntanyes de Prades, on els censos posen més població que la que hi havia, en general les dades d'aquests «semblen molt defectives» (189), i àdhuc, en qualque cas, és impossible d'aturar la sospita d'engany pur i simple. Les dues pàgines finals ofereixen la bibliografia sobre el tema (190-191).— J. P. E. [5232]

Jordi BOLÒS I MASCLANS, *Consideracions sobre l'hàbitat medieval*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 39-59.

L'article ofereix informació sobre els estudis entorn del tema en els diversos països europeus, amb particular atenció a Catalunya. L'obra de Pere Tragó, *Spill manifest del vescomtat de Castellbò* donaria testimoniatge que en el segle XVI en la zona pirenenca el nombre de pobles enclosos en murs hauria estat molt gran (47). En la pàgina 49 són esmentats els estudis que, a base de documentació escrita contemporània, han intentat de reconstruir el perímetre de poblacions diverses.— J. P. E. [5233]

Ana Mª CARABIAS TORRES, *Evolució del concepte de Facultat de Artes en España (siglos XIII al XVII)*, dins «IV Seminario», 303-333.

Aquestes pàgines contenen referències a la concessió de llibertat general d'ensenyament atorgada per Jaume I en la conquesta de València (316), a la fundació de l'Estudi General de Lleida per Jaume II (317), a la posició del Consell de Cent en la fundació d'un estudi universitari a Barcelona (317, 318-319 i 320) i a l'ensenyament de la *Logica vetus* i de la *Nova* a València en els segles XIV i XV (331).— J. P. E. [5234]

José SÁNCHEZ HERRERO, *Los sínodos y la catequesis*, dins *Sínodos*, 159-196.

L'autor adverteix que toca el tema en tant que els concilis provincials i els sínodes han influït en la catequesi. En la primera part de l'article recorda de forma estadística les assemblees celebrades en l'aleshores Província Eclesiàstica Tarraconense (i en la de Saragossa des del 1317; i en la de València des del 1498) entre el 1215 i el 1550 (161-162); en la Província Eclesiàstica Valentina entre el 1550 i el 1700 (164), i a Catalunya del 1551 al 1874 (165-166). En l'apartat dedicat a literatura sinodal recorda que la *Summa septem sacramentorum* de Pere d'Albatat fou exclusiva de Catalunya i València (168). En les pàgines següents trobem indicacions del desenvolupament dels llibres de catequesi en els Països Catalans abans del 1310 (170) i entre el 1311 i el 1550 (172). Per al temps posterior, les indicacions es troben esparses en el conjunt hispànic (175-192, amb quadre sinòptic de continguts en els catecismes diversos, 186-187).— J. P. E. [5235]

José SÁNCHEZ HERRERO, *Alfabetización y catequesis franciscana en América durante el siglo XVI*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLVIII (1988), 589-648.

La primera part de l'article és dedicada als dos temes en la Península Ibèrica en els segles XV i XVI (589-598), on hi ha un apartat dedicat a notícies de textos catequètics dels Països Catalans (592-593 [però ací, el sínode de Tortosa del 1429 és col·locat a l'Aragó]).— J. P. E. [5236]

Laurentino M. HERRÁN, *Mariología poética española*. Prólogo de Marcelo GONZÁLEZ MARTÍN (BAC Maior 34), Madrid-Toledo, Biblioteca de Autores Cristianos 1988, XXXVI i 946 pp.

L'obra consisteix en un aplec de poesies o fragments comentats per l'autor i distribuïts des de la previsió eterna de Déu fins a l'Assumpció de Maria en cos i ànima al cel. Trobem en aquest seguici que Arnau Marc, Gabriel Ferruç, Joan Berenguer de Masdovelles, Pero Martines, Joan Roís de Corella, Pere Serafi, les *Obres e trobes en labors de la verge Maria* (124-130) i Jaume Roig (161-163 i 313) han cantat la Puríssima Concepció; Vicent Ferrandis el nom de Maria (288); Ramon Llull la virginitat (308); també Pere Serafi (310); Joan Verdansa canta l'Encarnació (347-348) com també Francí de Castellví (371-372); el *Cancionero de Nuestra Señora*, publicat a Barcelona el 1591 canta la Visitació (389-390), les *Nadales* el part virginal (432-434); Ramon Llull la Reina del cel (634-635), com també Joan Roís de Corella (640), Joan Moreno i Bernat de Fenollar (641-642); els *Goigs* l'Assumpció (657), també Joan Roís de Corella (682-683 i 685) i, no cal dir, el *Misteri d'Elx* (703-705); Ramon Llull és testimoni del culte d'amor cortès (825). Francesc Tàrrega canta la fundació de la Mercè (852-854), tema que també tocà Félix Lope de Vega y Carpio (854 ss.).— J. P. E. [5237]

Emilio MITRE FERNÁNDEZ, *La preparación ante la muerte en torno a 1300. (Algunos elementos configuradores del «ars moriendi» en Occidente)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1986-1987), 219-243.

En aquest article d'abast general l'autor fa sovint referència a escriptors nostres: a sant Ramon de Penyafort, a Pere d'Albalat i a Ramon Despont en parlar de manuals didàctics (225); als concilis de Tarragona del 1254 i del 1291 en parlar de la pràctica de fer testament (227; cf. 238); altra vegada a Albalat i a Despont, però també a Ramon Llull en parlar de l'extrema unció (232-233).— J. P. E. [5238]

Joan MENCHÓN I BES, Salvador PALOMAR I ABADIA, *Continuïtat o perduració residual d'un ús funerari medieval: les esteles funeràries discoïdals en època moderna*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 641-622.

Recordada la definició d'estela funerària discoïdal (làpida sepulcral formada per un cap de forma rodona o discoïdal i per un peu de formes diverses), els autors indiquen que es troben en la Catalunya Nova, al Nord del País Valencià i a les comarques limítrofes de l'Aragó i que s'estenen del segle XII al XIX; ells es concentren ací en les dels segles moderns, limitant-se a fornir-ne una primera llista pertanyent a les comarques de l'Alt i Baix Camp, Anoia, Bages, Berguedà, la Conca de Barberà, les Garrigues, el Priorat, la Ribera d'Ebre, la Noguera, la Segarra i l'Urgell, amb transcripció de les respectives inscripcions (645-647). El primer resultat és que tals esteles no són exclusives de l'Edat Moderna. Les dues pàgines finals ofereixen nou dibuixos corresponents a cinc exemplars.— J. P. E. [5239]

Marie-Catherine BARBAZZA, *L'épouse chrétienne et les moralistes espagnols des XVIe et XVIIe siècles*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIV (1988), 99-137.

Aquestes pàgines són empedrades de fragments, molts dels quals són de Joan Lluís Vives, alguns de Miquel [no «Martín», 101] Agustí i algun altre d'inspirat en Francesc Eiximenis, *El carro de las donas* (115).— J. P. E. [5240]

August RAFANELL, *Les jornades sobre el barroc català*, dins «Revista de Catalunya», núm. 18 (abril 1988), 104-106.

Crònica de la trobada de Girona els dies 17-19 de desembre del 1987, on l'autor resumeix el contingut de ponències i de comunicacions, algunes de les quals se centren en diverses classes de textos (teatre, poemes, sermons) i la majoria en documentació publicada o inèdita.— J. P. E. [5241]

Albert ROSSICH, *La introducció de la mètrica italiana en la poesia catalana*, dins «Els Marges», núm. 35 (1986 [1987]), 3-20.

L'autor es proposa estudiar la modernització de la poesia catalana resseguint l'acceptació de la mètrica italiana i en concret del sonet i del vers decasíl·lab per part dels poetes catalans en el temps que va entre la superació dels models trobadorescos i l'influx de la poesia castellana (3-4). El primer sonet català és de Pere Torroella, els versos del qual, però, són els trobadorescos tradicionals, de dos hemistiquis (4) i «no hi ha cap exemple de decasíl·labs sense pausa interna en la literatura catalana fins a la fi del segle XVI, si fem excepció d'alguns versos de la traducció de la *Divina Comèdia* d'Andreu Febrer» (6-7); altres mostres són falsificació del segle XVIII (7) o del XX (6); l'autor en dedueix «la resistència de la poesia catalana de finals del XV i començament del XVI a incorporar la mètrica italiana» (9) i així l'únic poema català de Joan Boscà és en metre tradicional. Contrasta la facilitat amb què el «verso de arte mayor' es convertí en una forma mètrica important en la nostra poesia» (9); alguns poetes de la segona meitat del segle XV començaren a evitar la contigüitat d'accents en les quarta i cinquena síl·labes i es decidiren per l'accentuació en quarta, sisena i vuitena (10); l'*Esparsa* de Joan Boscà salva la separació després de la quarta síl·laba, però evita d'accentuar la cinquena i accentua la sisena i/o la vuitena (12); el primer endecasíl·lab italià en català es trobaria en un cartell d'un certamen de Barcelona 1580 (13). Després del de Pere Torroella, els primers sonets catalans són posteriors a Boscà (14): Pere Serafí en publicà cinquanta-set el 1575, importants «perquè representaven l'assimilació de formes de versificació italiana en la nostra poesia» (14), decisió presa potser a honor de Boscà, per ell imitat en els temes i en els detalls com és ara en el sonet amb «estrambote», però sense influx en la literatura catalana (15). Quan en el darrer quart del segle XVI compareguin més sonets, en tots els casos usaran el decasíl·lab sense pausa interna, amb accentuació a la italiana (16). La resistència al vers italià i l'acceptació del castellà posterior a Boscà serien les dues cares de la mateixa moneda: sentiment de superioritat envers els italians del segle XV, acceptació, en canvi, d'un fet cultural inspirat en Ausiàs Marc i amb el qual hom ha de competir (19).— J. P. E. [5242]

Judit BALSACH I GRAU, Maria-Àngels SUBIRATS I BAYEGO, *Els goigs de Cervera: inici al seu estudi*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 185-212.

Recordats els conceptes bàsics entorn dels «goigs» i la possibilitat que reculin fins

al segle XII (189) [però aquests no poden ésser els *Goigs del Roser*, ja que l'Orde Dominicà encara trigaria un segle a ésser fundat], les autores proposen un model de fitxa descriptiva de les particularitats mètriques i estròfiques del gènere literari «goigs» (190-191) i l'apliquen a setze exemplars de dedicats a advocacions ceriverines, amb particular atenció als elements ornamentals (195-196). [De cap d'elles no consta la datació, però alguns podrien ésser anteriors o variants d'anteriors al segle XIX].— J. P. E. [5243]

Joan AINAUD DE LASARTE, *Dos segles d'Història de l'Art a Catalunya*, dins «Ve Congrès», 11-16.

Pere Miquel Carbonell no acollí cap artista en *De viris illustribus catalanis suae tempestatis*. La valoració de l'artista, en canvi, ja deixà testimoniatges escrits en Francesc Fontanella (12). L'autor n'aplega d'altres, referits a Lluís Pasqual o a l'escultor Agustí Pujol. Qui, però, hauria donat mostra de major sensibilitat en la valoració de l'art i en concret del gòtic, hauria estat Antoni de Capmany de Montpalau i Surís en les *Memorias històriques sobre la marina...* (12).— J. P. E. [5244]

Joan-Ramon TRIADÓ, *L'art a Catalunya a l'època de Carles III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 541-550.

L'autor comença recordant la diferència entre «a Catalunya», «català» i «de Catalunya». Resumeix les aportacions bibliogràfiques al tema en els darrers temps com també les fonts per a estudiar-lo (ACA, AHCB, BC/Reserva, BU, Biblioteca Pública Episcopal) (542), assenyala les principals obres del final del barroc i del començament de l'art acadèmic (543-544) i recorda que l'interès d'artistes barcelonins a establir una Acadèmia de Belles (o de Nobles) Arts procedia de la necessitat d'alliberar-se dels gremis i per tant de pressupòsits de la Il·lustració, cosa que explica la simbiosi amb Antoni de Capmany de Montpalau i amb l'obra dels bisbes il·lustrats com un Tomàs de Lorenzana a Girona, un Rafael Lasala a Solsona i un Gabino Valladares a Barcelona (545-547) i creu que els capdavanters de l'art a Catalunya participaven de les idees del propi temps, tot i reelaborar-les de forma autònoma (547). Les darreres pàgines recorden les novetats urbanístiques de Barcelona (548-550).— J. P. E. [5245]

Pierre BONNASSIE, *Richesses de la documentation catalane*, dins «Annales du Midi», 99 (1987), 360-363.

Presentació de cinc reculls de documents catalans de l'Alta Edat Mitjana.— J. P. E. [5246]

Ramon M. CASTELLS, *La ciutat i el plànol*, dins «Revista de Girona», XXXIV (1988), 387-392.

Troben en aquestes pàgines informació sobre els passos que ha fet la cartografia: primer dibuixava els esquemes defensius de les ciutats al voltant del mapa d'un país, com el d'Ambrosio Borsano del 1687 (388), amb la variant marinera de les cartes nàutiques (389). L'interès bèl·lic portà després a elaborar plànols, en els quals resultava clara la diferència entre camp i ciutat, i darrerament, encara en el nostre període, arribaren «els projectes de creixement urbà o de noves implantacions, com és ara Roses el 1772» (390-391). L'article és completat amb set reproduccions de plànols anteriors al segle XIX.— J. P. E. [5247]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Els estudis sobre fragments i membra disiecta de còdexs a Catalunya. Breu estat de la qüestió*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIII (1988), 431-450.

La lamentable pèrdua de tants de manuscrits és d'alguna manera compensada per l'actual interès a salvar els fragments que han arribat a nosaltres. L'autor limita el seu camp d'atenció al Principat de Catalunya i presenta per ordre cronològic les successives aportacions al tema fetes públiques des de Joaquim Llorenç i Jaume Villanueva a darrereries del segle XVIII i sobretot a partir del 1903 per successives generacions d'estudiosos catalans fins a la del mateix autor en el volum anterior d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 223-240. Al final assenyala les dades que mai no haurien de mancar en donar notícia de fragments encara no publicats.— J. P. E. [5248

Pere de PALOL, *Història i arqueologia cristiana a les Balears*, dins *Les Illes Balears*, 9-14.

L'autor exposa els fets i les corresponents publicacions que s'han succeït des que el 1833 fou descoberta la basílica de Ca's Freres, prop Alaró (Mallorca), fins a l'aparició inesperada dels dos *Commonitoria* de Consenci a sant Agustí, descoberts i publicats recentment [cf. ATCA, II (1983), 397-398], passant per les troballes i les campanyes d'excavació de les basíliques de diversos indrets de Menorca i per la publicació de l'*Epistola Severi* el 1937 per Gabriel Seguí, amb la indicació de l'enriquiment que representa la col·laboració pluridisciplinària d'arqueòlegs i d'estudiosos dels textos per al coneixement d'aquella etapa.— J. P. E. [5249

Dolors PIFARRÉ I TORRES, *L'arqueologia medieval a Lleida: inici, evolució i situació actual dels treballs arqueològics*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1977-1978), 339-355.

Recordades les publicacions relatives a conjunts d'arqueologia medieval lleidatana posteriors al 1939, l'autora estableix primer la llista de troballes tant àrabs (340-342) com cristianes (342-343) i després presenta de forma individual els jaciments, per a cada un dels quals aplega la corresponent bibliografia (344-355).— J. P. E. [5250

Dietrich BRIESEMEISTER, *Katalonien und Deutschland: ein Überblick über die kulturgeschichtlichen Wechselbeziehungen*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 1 (1988), 11-35.

En aquesta revisió general de les relacions culturals entre Catalunya i Alemanya, hom presenta el *Vocabolari català-alemany* del 1502, el primer diccionari català dedicat a una llengua moderna estrangera (12-14), resultat d'una atenció a la realitat lingüística de Catalunya ben diversa de la desorientació manifestada pels viatgers posteriors (15-16); el treball de Heinrich Finke i de la seva escola en els fons arxivístics de Catalunya, sobretot en l'ACA (17-18); la sensibilitat envers la literatura catalana anterior al segle XIX manifestada per Viktor M. O. Denk en la seva *Einführung in die Geschichte der catalanischen Literatur*, del 1893 (21) o la que des del temps del Barroc hom ha posat en el tema de Montserrat (26) o en el del lul·lisme des de Nicolau de Cusa (27-28) o en Ramon de Sibiuda, en Arnau de Vilanova, en sant Vicenç Ferrer, en Joan Lluís Vives o en Anselm Turmeda (28-30). Les darreres pàgines recorden l'activitat dels alemanys introductors de la impremta en els Països Catalans (30-31) i apleguen la llista de les obres literàries catalanes

traduïdes a l'alemany (32-33) i la bibliografia secundària (33-35).— J. P. E. [5251

José Enrique SERRANO MORALES, *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el año 1868, con noticias bio-bibliográficas de los principales impresores*, València 1987.

Reproducció facsimilar de l'edició de València 1898-1899.— J. P. E. [5252

Josep M. SALRACH, *Balance crítico y perspectivas de la producción historiográfica sobre historia medieval catalano-balear en la década 1975-1986*, dins «*Studia Historica*», VI (1988), 95-139.

Les primeres pàgines subratllen l'atracció de la historiografia nacionalista representada per Ferran Soldevila en historiadors posteriors a Jaume Vicens i Vives, tot i trobar-se a les antípodes de les seves posicions conservadores; també el fet que la novetat historiogràfica és d'una banda l'estudi de les estructures de parentiu (Josep Enric Ruiz Domènech) i de l'altra el complement dels documents mitjançant l'arqueologia (Manuel Riu i Riu) (95-99). Recorda les edicions de fonts, de textos o d'inventaris (99-103) i passa revista a les aportacions que considera principals en relació als successius períodes medievals: dels visigots als catalans, amb el debat entorn del feudalisme (103-108), la gran expansió i la crisi (108-114); o en relació a temes com la presència de les institucions eclesiàstiques, els jueus, la història local i comarcal, la pobresa i l'alimentació (114-118). En general, el treball realitzat durant aquest decenni és prou seriós, però més d'investigació que d'interpretació, i no es pot considerar «regional», sinó nacional (118-121). La segona part de l'article és destinada a aplegar llistes bibliogràfiques relatives a fonts (122-126), al pas dels visigots als catalans (126-127), a la gran expansió i crisi (127-131), a Església, religió i espiritualitat (131-133), a llengua, cultura, pobresa i mentalitats (133-135), a història local, comarcal i regional (135-137), a jueus (137-138), a arqueologia (138-139) i a síntesis i obres de conjunt (139). [Agraïm a l'autor la seva valoració d'ATCA, 102].— J. P. E. [5253

Próspero de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los Reyes de España considerados como soberanos independientes de su marca*. Con un prólogo de Federico UDINA Y MARTORELL, Barcelona, Fundación Conde de Barcelona 1988, [xxviii] i 258; [vi] i 386 pp.

Reproducció anastàtica de l'edició de Barcelona 1836, a la qual precedeix el pròleg de Frederic Udina en les pàgines inicials del primer volum, no numerades. El pròleg subratlla l'influx d'aquesta obra de Bofarull en historiadors posteriors i el seu treball en la direcció de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona. L'obra és rica en transcripció no sols de fragments documentals, ans encara de peces senceres i àdhuc de textos normatius.— J. P. E. [5254

Josep CLOSA I FARRÉS, *Tendències de l'educació escolar segons els manuscrits catalans dels segles XIV i XV*, dins «IX Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. L'Educació en el món urbà», Barcelona 1987, 77-83.

Basant-se en les publicacions de Jordi Rubió i Balaguer i de Josep M. Madurell

i Marimon, l'autor recull els títols dels opuscles o llibres emprats en els successius graus d'ensenyament començant per les beceroles i acaba amb un fragment de la lloança d'Andreu Bertran a les escoles de la ciutat de Barcelona, del 1431.— J. P. E. [5255

Tine BARRASS, David A. BARRASS, *Catalan Studies. Literature*, dins «The Years Work in Modern Language Studies», 48 (1986 [1987]), 425-437.

Visió global informativa i valorativa de publicacions relatives a Literatura Catalana en general (425), als períodes medieval i del renaixement (426-431) i a la Decadència (431-432). Els estudis ací assenyalats aparegueren els anys 1985 i 1986.— J. P. E. [5256

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de estudios sobre Carlos III y su época*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1988, XXIV i 428 pp.

El mateix autor presenta aquest treball com a complement de la seva *Bibliografía de autores del siglo XVIII* [cf. ATCA, V (1986), 355-357, núm. 2442 i VII-VIII (1988-1989), 396-397, núm. 4007] i el defineix «una selecció de los estudios consagrados a la segunda mitad del XVIII español» (XXII). Ja en el capítol dedicat a història política trobem apartats on és aplegada bibliografia relativa a les Illes Balears (9, nn. 134-140), a Catalunya (11-12, nn. 179-201) i a València (16, nn. 259-265). El capítol dedicat a ensenyament no universitari també destina epígrafs a estudis relatius a les Balears (231, nn. 4700-4701), a Catalunya (232-233, nn. 4716-4744) i a València (236, nn. 4800-4810); el dedicat a l'ensenyament universitari presenta aplecs bibliogràfics dedicats a les universitats de Cervera (239, nn. 4864-4880), de Gandia (ibid., n. 4885), de Mallorca (240, nn. 4895-4897), d'Oriola (240-241, nn. 4901-4906) i de València (243-244, nn. 4953-4982); el capítol d'acadèmies dedica espais individualitzats a les de Barcelona (268-269, nn. 5486-5504), de Mallorca (272, nn. 5565-5566) i de València (273-274, nn. 6687-5596) i al jardí botànic de la mateixa ciutat (275, n. 5614); trobem en el capítol corresponent seccions dedicades a les impremtes de les Balears (289, nn. 5869-5871), a les de Catalunya (291-292, nn. 5921-5940) i a les de València (293-294, nn. 5964-5979); i a les publicacions periòdiques de Barcelona (304, nn. 6195-6198), de Ciutat de Mallorca (306, nn. 6231-6232) i de València (306, nn. 6237-6238); en el capítol dedicat a la història de l'art, trobem en la secció d'arquitectura epígrafs dedicats a Antoni Gilabert (357, n. 7450), a Joan Soler (360, n. 7507) i a Antoni Viladomat (374, nn. 7873-7876); en el d'escultura n'hi ha de destinats a Ramon Amadeu (376, nn. 7928-7931), a Lluís Bonifaç i Massó (376, nn. 7932), i a Josep Esteve i Bonet (377, nn. 7948-7950), ultra les fitxes bibliogràfiques acollides sota títols genèrics com és ara el d'història de la ciència (249-267) o de les biblioteques (299-302) o de la música (383-386), on, per exemple, trobem estudis de Josep M. Madurell i Marimon, de Josep Subirà, de Francesc Baldelló o de Josep Climent dedicats a música i a músics dels Països Catalans del segle XVIII.— J. P. E. [5257

Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ, *La historia sobre la burguesía comercial catalana del siglo XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 25-47.

Butlletí bibliogràfic dels estudis dedicats a l'economia del segle XVIII català. A diferència dels segles XVI i XVII, desconeguts si no fos per Narcís Feliu de la Penya (26-27), el segle XVIII tingué sort ja entre els escriptors contemporanis, estrangers

com Alexandre de Laborde, forasters com José Cadalso, testimonis de l'endreament i laboriositat del país, o catalans com Antoni de Capmany de Montpalau i Surís, que escriví conduït pel punt de referència dels segles de plenitud nacional (29-30). De començaments del segle XIX fins al 1950 les successives històries o exalçaran l'aportació personal (Bonaventura Gassó, 31) o oblidaran els aspectes econòmics, enderriats pels polítics i diplomàtics (Víctor Balaguer, Antoni de Bofarull), o presentaran la burgesia catalana com a motor de l'avenç d'un país, en contraposició a un Estat ineficaç (Àngel Ruiz i Pablo, Frederic Rahola, Jaume Carrera i Pujal i Pau Romeva i Ferrer, 32-35); Carles Pi i Sunyer faria de la manya econòmica un element constitutiu del caràcter català (33). A mitjan segle XX, Jaume Vicens i Vives aplicava la tesi tradicional a la situació sota el franquisme: la burgesia és el motor de Catalunya i, per tant, s'havia de desentendre d'aquella dictadura; calia, doncs, clarificar els precedents dels segles XVIII i XIX: la burgesia fou motor, obligà l'Estat en punts molt concrets, però no fou la classe que superà l'Estat de l'Antic Règim (35-36). Pierre Vilar estudia més l'estructura econòmica (formació del capital, estructures que el constitueixen) que els personatges (tot i les pàgines dedicades als Alegre), els quals, amb la conjuntura i el devenir de les estructures, constitueixen conjunt indissociable (36); també ell reconeix que la burgesia mercantil fou més motor que l'Estat (37). Josep Fontana explicà que la burgesia no fou revolucionària fins que fou convenient i necessari, econòmicament i políticament, d'ésser-ho (38). En els darrers quinze anys es dibuixen dues direccions historiogràfiques: una és continuadora de Pierre Vilar en l'anàlisi de l'estructura comercial catalana del 1680 al 1845: Carlos Martínez Shaw (comerç entre Catalunya i Andalusia, 39), Josep M. Oliva Melgar (comerç personificat per la Companyia de Barcelona, 39-40), M. Andreu Vidiella, Josep M. Delgado (financiació de la indústria naval, 40), Francisco López Jordà (començaments de les companyies d'assegurances, 40-41), Marina López Guallar i Ramon Grau (la indústria tèxtil del cotó, 41); l'altra, personificada en Pere Molas i Ribalta, es concentra en la història social de la burgesia barcelonesa (42) i s'ha multiplicat en estudis sobre diverses raguèlies barcelonines (43-44). Ernest Lluch estudià el pensament econòmic il·lustrat (45).— J. P. E. [5258

José María OLIVA MELGAR, *El comercio colonial de Cataluña en la época de Carlos III: del sistema de puerto único al comercio libre. Aportaciones y debates*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 447-468.

Aquest article és alhora butlletí bibliogràfic, resultat de recerca en fons documentals i anàlisi de conceptes. Pierre Vilar i Jaume Vicens i Vives superaren aquella historiografia nacional-romàntica, per a la qual l'absència catalana en el comerç a les Índies només hauria estat efecte de l'exclusió castellana. Valentín Vázquez de Prada i un abundant esplet de deixebles haurien demostrat la presència activa de catalans en el comerç americà assentat a Cadis, ja abans de la llei de llibertat de comerç (448-450), amb indicació de quatre etapes (451-453: presències individuals, presència de naus on tots els elements són catalans, Reial Companyia de Comerç de Barcelona a Índies, i formació de marina catalana especialitzada per a la ruta d'Amèrica abans del 1778). Els estudis dedicats a l'activitat comercial catalana després de la llibertat de comerç des de nou ports peninsulars, entre els quals hi ha Barcelona (tema al qual l'autor aporta la llista d'expedicions entre el 1766 i el 1773, 464-468, a base de Sevilla, Archivo de Indias, *Indiferente General*, lligalls 2409 i 2410, completada amb dades de la secció de *Contratación*, cosa que permet de conèixer cent dinou expedicions dels anys 1766-1773) han dividit l'opinió dels autors, car alguns segueixen vinculant empena industrial catalana a comerç colonial, però d'altres com Josep Fontana, [Jordi]

Nadal [i Oller], Joaquim Maluquer de Motes assenyalen que el comerç colonial no passà del 21% del total, i cerquen la causa de l'impuls primerament en el mercat interior de Catalunya mateix i de les contrades limítrofes (457-458) i encara Josep M. Delgado insisteix afirmant que el decret de llibertat de comerç no fou altra cosa que un mitjà d'assegurar nous ingressos per a l'Estat sense tocar els privilegis i l'estructura feudals, raó per la qual la industrialització no hauria rebut cap incentiu per part del mateix Estat (459.461).— J. P. E. [5259]

Llorenç FERRER, Antoni SEGURA, *Organització de la producció agrària a la Catalunya del set-cents*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 511-534.

El fet que aquesta exposició no es basi en documentació inèdita sinó en publicacions relatives al tema la converteix en peça bibliogràfica, on es poden trobar els estudis recents sobre superfície cultivada en tretze localitats, estructures de propietat (514-516), predomini de la masia en la Catalunya Vella oriental (517-518), propietat de la terra entorn dels nuclis urbans (519-520), sistemes d'explotació de la terra (526-527) i sistemes d'explotació a la Catalunya Nova (530-532). Hi ha un mapa de distribució de conreus (534).— J. P. E. [5260]

Maria CAPDEVILA, *L'època de París de la «Revista de Catalunya» (1947) i l'epistolari Antoni Rovira i Virgili — Armand Obiols*, dins «Revista de Catalunya», núm. 11 (setembre de 1987), 142-179.

Aquest article té dues parts: l'exposició (142-157) i la reproducció de trenta-nou lletres datades entre el febrer del [19]86 (*sic!* [1946]) i l'agost del 1948 (158-179). Per aquestes som informats que durant aquella etapa la «Revista de Catalunya» intentà de publicar diversos textos catalans antics com és ara qualche poesia del *Cançoner d'obres enamorades* (159-161). També hi ha notícies relatives a un treball d'En Rovira i Virgili sobre l'*Evolució històrica de les dates en català* (177-179) i a una edició d'Ausiàs Marc a Mèxic entorn del 1946 (161).— J. P. E. [5261]

Gonzalo DÍAZ DÍAZ, *Hombres y documentos de la Filosofía Española*. III. E-G, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1988, XLII i 680 pp.

Les pàgines inicials contenen una bibliografia general sobre el tema (XXV-XLII), després de la qual ve el cos del llibre pròpiament dit, format per articles dedicats a cada autor per ordre alfabètic. En cada article trobem un resum de les notícies biogràfiques, la llista de les obres i informació bibliogràfica dels estudis dedicats a autor o a obra, [no sempre corresponents als resultats de la investigació l'any 1988]. Els autors que recauen en el camp d'ATCA, als quals són dedicats articles en aquestes pàgines són: Eiximenis, Francisco (13-20); Escrivà, Francisco (54); Escuder, Juan Bautista (55-56); Esparza, Luis (58-59); Estanyol, Àngel (80); Estapoll, Francisco (80-81); Esteve, José (87-88); Eximeno Pujades, Antonio (94-96); Eymerich, Nicolás (96-100); Fabra, Clemente (106-107); Fabra y Soldevila, Francisco (107-108); Fàbrega y Sala, Pedro (108); Fayol, Gaspar (119); Felipe de San Juan (144-145); Félix de Urgel (145-147); Femenía, Juan Bautista (147-148); Fenoll, Esteban (148); Ferrando, Juan Antonio (199); Ferrer [de Catalunya] (213-214); Ferrer, Andrés (214-215); Ferrer, Antonio (215-216); Ferrer, Ignacio (216); Ferrer, Jaime (216); Ferrer, José (217); Ferrer, Juan (217); Ferrer, Juan Gaspar (217-218); Ferrer, Juan Román [*sic!* Ramon?] (218-219); Ferrer, Miguel (219); Ferrer, Miguel (219-220); Ferrer, Vicente (220); Ferrer, Vicente

(220-221); Ferrer, Vicente (221-222); Ferrusola, Pedro (227-228); Figuerola, Juan Pedro (231); Finestres y Monsalvo, José (233-235); Folch, Raimundo (243); Fondoni, Luis (243-244); Font, Guillermo (253); Font Amorós, Jaime (253-254); Font y Bojons, Marciano (254); Fontova, Bernardo (257-258); Fornari y Paretó, Salvador (260); Fornés, Bartolomé (268-270); Fort, Juan (274-275); Francesch, Miquel (282-283); Francisca de Jesús [de Botja] (283-284); Francisco de la Concepción (286); Frau, Reginaldo (293); Frau y Llull, José (293-294); Fullana, Pedro (315-316); Furió y Ceriol, Fadrique (323-325); Fuster, Melchor (325-326); Fuster, Melchor (325-326); Gabaldà, José (327-328); Galí, Juan (332); Gallissà y Costa, Luciano (338-339); Garau, Agustín (366); Garau, Francisco (366-367); García, Anastasio (370); García, Diego (370-371); García, Eliseo (372-373); García, Francisco (373-374); García, Pedro (376-377); García, Rafael (377-378); García, Sebastián (378-379); Geli, Miguel Monserrate (443); Gèlida, Juan de (444); Gener, Juan Bta. (444-445); Genovard, Gregorio (448); Genovès, Fèlix (448-449); Gerona, Antonio de (453); Gerondí, Jacob ben Scheschet (453); Gerondí, Jona ben Abraham (453-454); Gervàs, Pedro (454-455); Gil, Andrés (455); Gil, Pedro (458); Gil Morelles, Cosme (461-462); Gil Trullench, Juan (464); Ginart, Julián (465); Ginebreda, Antonio (467-468); Giner, Damián (468-469); Gisbert, Pedro (501); Gómez, Onofre (508); Gómez Corella, Vicente (523-524); Gracián, Zeraya ben Isaac Sealtiel (618); Gracida, Nicolás (621); Gralla, Juan Bautista (621); Gras y Sans, Juan (636); Guarch, Pedro Juan (644-645); Guido de Terrena (663-666); Guijarro, Francisco (666); Guitart, Rafael (666-669); Gustà, Francisco (671-673).— J. P. E. [5262

M. Teresa FERRER I MALLOL, *La contribució italiana a la història de la Catalunya medieval i del Renaixement*, dins «Revista de Catalunya», núm. 16 (febrer 1988), 89-92.

El traspàs d'Alberto Boscolo és ocasió de recordar tant els seus treballs dedicats a temes d'història comuna de Catalunya i de Sardenya, basats en gran part en documentació catalana, com els de deixebles seus o d'altres italians contemporanis relatius a Sardenya, Sicília, Nàpols i, darrerament, a la Lombardia.— J. P. E. [5263

Mª Dolors RICART I SAMPIETRO, *Present i futur de la nova història de la dona*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 247-258.

Hom troba en aquestes pàgines informació bibliogràfica entorn de publicacions d'història de la dona, tant d'abast més general, com específicament català [249, nota 7: llista de comunicacions relatives a la dona en la Catalunya moderna presentades al Primer Congrés d'Història de la dona del 1986] i en concret sobre aquests temes: la dona vista pels seus contemporanis (250-251), domesticitat i marginació (252-254 [no sembla que fins ara hagi estat dedicat cap estudi a la realitat social i a la figura jurídica de la pubilla]), educació, cultura i treball femení, on trobem informació relativa a estudis dedicats a les escoles per a noies i a l'alfabetització de la dona durant el segle XVIII (255-256).— J. P. E. [5264

Antoni LÓPEZ I QUILES, *L'imbroglia» editorial valencià*, dins «L'Espill», núm. 27 (novembre 1988), 113-121.

Repàs global de les publicacions patrocinades per les institucions públiques valencianes, començant per les periòdiques que ja porten anys d'existència i seguint per

les de les editorials patrocinades per la Generalitat Valenciana, per les tres Diputacions, pels Ajuntaments o per les Caixes d'Estalvis vinculades a alguna de les dites institucions, i darrerament per centres d'estudis locals o comarcals esparsos per tot el País Valencià. Moltes de les publicacions esmentades pertanyen al camp d'ATCA.— J. P. E. [5265

Antoni PLADEVALL I FONT, *Ramon d'Abadal i de Vinyals, historiador i vigatà*, dins «Ausa», XIII (1988), 193-201.

Aquestes pàgines glossen la vinculació local de l'historiador, hereu d'una raguèlia de vint-i-cinc generacions documentades a el Pradell, a la qual s'havia empeltat una branca de l'Abadal, d'Avinyó (194), remarquen la importància per a la cultura catalana de la «generació del 1917» a la qual ell pertanyia, presenten el grup d'amics vigatans que impulsaven la recerca històrica en camps diversos (195-196) i resumeixen els seus treballs de tema vigatà, *La Plana de Vic en els segles VIII i IX* (197-198), *L'ocupació i repoblació de les comarques d'Osona i Bages* (199-200) i *L'abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*.— J. P. E. [5266

Jordi DOLÇ I CARTANYÀ, *Higini Anglès (1888-1969), prevere de Maspujols (Baix Camp), musicòleg*, Tarragona, El Mèdol 1988, 96 pp.

Narració biogràfica, publicada amb motiu del centenari del naixement de l'esmentat personatge, en la qual no manquen pàgines dedicades al seu treball de primer cap del Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya, creat a partir del fons bibliogràfico-musical llegat per Felip Pedrell (30-32), i a l'esmerçat en la recopilació de cançons populars per a l'Obra del Cançoner (32-36). Cal també assenyalar les notícies relatives a les seves principals obres musicològiques (73-78) i les bibliografies tant d'obres d'ell (86-90) com a ell relatives (91-93).— J. P. E. [5267

Maria CARDÚS, *Bibliografia d'Antoni M. Badia i Margarit*, dins «Misc. Badia i Margarit» 8, 199-253.

La primera part d'aquesta bibliografia conté tant els estudis com els escrits (per exemple, recensions) relatius a estudis i suma 445 títols. La segona part, dedicada a escrits d'interès més general, no és numerada i ocupa les pàgines 238-253. En la primera part trobem molts títols que cauen en l'àmbit d'ATCA.— J. P. E. [5268

Harald LIST, *Zum 80. Geburtstag von Prof. Dr. Rudolf Brummer*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 1 (1988), 275-276.

Resum de la biografia acadèmica del dr. Rudolf Brummer, del seu interès en el tema d'allò que és comú a les literatures romàniques i de la seva dedicació a la catalana, en particular a la bibliografia i a l'obra de Ramon Llull.— J. P. E. [5269

Àgata ALEGRE I BATLLE, *Agustí Duran i Sanpere i els orígens de la Biblioteca Popular: aproximació històrico-social (1914-1934)*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 175-184.

Jaume FERRAN, *Pels camins de la història amb Agustí Duran i Sanpere*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 213-219.

Les pàgines del primer article exposen les vicissituds que acompanyaren la gestació i els passos inicials de l'Arxiu Històric Comarcal i de la Biblioteca Popular de Cervera durant els anys indicats en el títol, amb transcripció de fragments contemporanis. El segon, a més d'ocupar-se de llibres històrics d'aquell autor, afegeix dues aportacions peculiars: la primera es refereix al fet que tota l'obra d'Agustí Duran i Sanpere s'inscriu en el marc del Noucentisme català (214-215) sota el guiatge d'Eugeni d'Ors i era particularment atenta a obrir camins als altres; la segona subratlla el fet que els elements històrics (documents o restes arqueològiques) eren per a Duran com clarianes, a través de les quals intentava d'entrellucar visions de conjunt, que arribessin al sentit de l'objecte d'estudi, passant així, orsianament, de l'anècdota a la categoria (216-217).— J. P. E. [5270-5271]

Josep JUAN VIDAL, *Sebastià Garcia Martínez: Perfil Bio-bibliogràfic*, dins «Hom. Garcia Martínez», 13-26.

José M. LÓPEZ PIÑERO, *Quan Sebastià Garcia Martínez esdevingué historiador*, dins «Hom. Garcia Martínez», 27-32.

Les pàgines primeres expliquen la trajectòria acadèmica del professor recentment traspasat, amb particular atenció al seu treball en la Universitat de Múrcia i en la de València; i publica la seva bibliografia de seixanta quatre títols, en la qual destaquen els estudis d'història cultural valenciana del temps del Barroc (21-26). Les pàgines de López Piñero evocuen l'ambient de la Universitat de València, en el qual es formà Garcia Martínez, marc creat pel grup de deixebles de Jaume Vicens i Vives i en particular per Joan Reglà i Campistol, que donà nova trajectòria a algunes facultats valencianes, sobretot a la d'Història.— J. P. E. [5272-5273]

Sebastià TRÍAS MERCANT, *Sebastián Garcías Palou: un hombre de Iglesia y un hombre de ciencia*, dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 241-251.

Biografia i semblança personal de Sebastià Garcías i Palou, que hauria proclamat el progrés en total continuïtat amb la tradició (242-244); i exposició de la seva múltiple aportació al camp del lul·lisme: institucional en la «Maioricensis Schola Lullistica», en «Estudios Lulianos» o en l'organització dels Congressos Internacionals de Lul·lisme, i més personal en els estudis que constitueixen la seva bibliografia de tema lul·lià (245-251).— J. P. E. [5274]

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS, *Eduardo González Hurtebise dit Delaborde. Madrid 17-VIII-1876 + Barcelona 9-VIII-1921. Notes biogràfiques*, dins «Estudis sobre temes del Baix Empordà», VI (1987), 137-160.

Presentació biogràfica, dins la qual són subratllats els seus treballs a Catalunya, primer com a arxiver de la Delegació d'Hisenda de Girona (140-142), «on trobà la major part de l'arxiu benedictí de Sant Feliu [de Guíxols]» (141), fet que encaminà la seva atenció vers l'arxiu municipal d'aquesta població (147-149); després com a director de la Biblioteca Provincial de Tarragona (143-147); i finalment en l'ACA, d'on seria director des de darreries del 1911 (150-153). Les pàgines 154-156 contenen la seva bibliografia, gairebé tota dedicada a temes que cauen en el camp d'ATCA.— J. P. E. [5275]

Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Monuments romànics d'Osona* (Osona a la butxaca 10), Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs 1987, 120 pp.

El pròleg de Miquel dels S. Gros i Ragner recorda els precedents estudis entorn de les arts romàniques a Catalunya (5-7) i la presentació de Ramon Ordeig i Mata es refereix a l'autor, del qual subratlla que l'aportació metodològica consistí a «vincular estretament l'anàlisi del monument al context històric en què aquell sorgí» (10), recorda les seves publicacions principals i presenta els estudis aplegats en aquest llibre: *La cripta romànica de la catedral de Vic*, ja publicat l'any 1966 (15-50); *L'església de la Rodona*, del 1957 (51-61); *El castell de Montcada*, publicat en castellà el 1960 (63-76); *El monestir de Sant Pere de Casserres*, del 1975 (77-85); i *Esglésies romàniques d'Osona*, del 1975 i 1976 (87-108). Aquests estudis descansen en àmplia coneixença de les fonts arxivístiques vigatanes, tal com hom pot veure en les notes, aplegades en les pàgines finals (109-114).— J. P. E. [5276]

Homenaje a Mosén Milián. Castelló, Diputació 1987, 358 pp.

Ultra els tres títols següents, el volum conté llista (117-119) de cinquanta-quatre estudis històrics de l'autor, els dinou primers dels quals són ací reproduïts (121-356). Quatre foren publicats en el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», deu a «Vallivana», dos en d'altres col·leccions i dos en opuscles independents. Contenen abundància de transcripcions de documents medievals.— J. P. E. [5277]

Manuel MILIAN MESTRE, *Manuel Milián Boix, vida y empeño de un investigador*, dins *Homenaje a Mosén Milián*, Castelló, Diputació 1987, 9-88.

Biografia familiar de Manuel Milian i Boix (1908-1989), en la qual sobresurten els capítols relatius als anys i a les peripècies de la guerra civil del 1936-1939 i els que expliquen les seves estades a Itàlia, en part coincidents amb el Concili Vaticà II i amb el post-concili, i les seves investigacions en els arxius Vaticà i Datini de Prato, amb les corresponents publicacions.— J. P. E. [5278]

Manuel GRAU MONSERRAT, *Valoración de la obra de mossèn Manuel Milián Boix*, dins *Homenaje a Mosén Milián*, Castelló, Diputació 1987, 89-93.

L'autor remarca el treball d'investigació realitzat per Milian, la seva disponibilitat envers els principiants i l'exigència de completesa i de feina ben feta.— J. P. E. [5279]

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *Bibliografía de Manuel Milián Boix, Pbro.*, dins *Homenaje a Mosén Milián*, Castelló, Diputació 1987, 95-119.

Els títols d'estudis o d'altres escrits ací aplegats foren publicats entre el 1925 i el 1986 i sumen mil tres-cents seixanta-vuit unitats (95-114), ultra tretze d'inèdites en el moment de la publicació [alguna ja ha estat editada: cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 467, núm. 4282] (114-115), i trenta-dues en preparació (116-119).— J. P. E. [5280]

Jaume MARQUÈS I CASANOVAS, *Discurs de presentació del nou cronista de la Ciutat de Girona Dr. Enric Mirambell i Belloc*, dins *Dr. Enric Mirambell i Belloc Cronista Oficial de la Ciutat de Girona*, Girona, Ajuntament 1988, 9-18.

Semblança personal del nou cronista oficial de Girona, amb indicació dels seus camps principals d'ensenyament i de recerca, sense oblidar que des del 1951 fou director de la Biblioteca Provincial i des del 1952 de l'Arxiu Històric Provincial de la dita ciutat.— J. P. E. [5281]

M. Alba ERRA i ZUBIRI, Miquel MIRAMBELL i ABANCÓ, *Genealogia de la família Morató. Inventari de la seva obra arquitectònica i bibliografia*, dins «Ausa», XIII (1988), 139-151.

Aquella raguèlia de mestres d'obres treballà en nombre de comarques de Catalunya entre els segles XVII i XIX. Tenim l'arbre genealògic (140), l'inventari de les obres, completat amb quatre fotografies (141-145) i la bibliografia (146-151).— J. P. E. [5282]

Mireia MOREU HUET, *Bibliografia d'Enric Moreu-Rey (1934-1958)*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 373-386.

Aplec dels dos-cents títols escollits entre d'altra bibliografia de l'autor (373). Hi destaquem, com a més pròxims a la temàtica d'ATCA, els que són agrupats en les seccions de *Bibliografia* (374), de *Llengua, Història de la Llengua, Lèxic [Onomàstica, etc.]* (377-381) i *Història. Segle XVIII* (381-382).— J. P. E. [5283]

Hans JURETSCHKE, *In memoriam. Jordi Rubió i Balaguer*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 32 (1988), 408-416.

Resum biogràfic, en el qual és subratllat tant el fet que Rubió és representant de tota una generació de recercadors catalans, afectats pel resultat de la Guerra Civil del 1936-1939 fins a ésser condemnats al silenci i, per tant, a una llengua emmudida, com la relació personal de l'autor amb Jordi Rubió des del 1948, a la qual pertanyen els fragments de correspondència ací transcrits.— J. P. E. [5284]

Casimir MELIÀ TENA, *Lliurar-se a una obra*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 3-6.

Vicente SOS BAYNAT, *Mis vínculos con Angel Sánchez Gozalbo*, *ibid.*, 7-10.

Felipe MATEU Y LLOPIS, *Angel Sánchez Gozalbo, en mi recuerdo*, *ibid.*, 11-14.

Enric SOLER i GODÉS, *Angel Sánchez Gozalbo en la meua infància i en la meua joventut*, *ibid.*, 15-16.

Guillermo ANDREU VALLS, *Don Angel Sánchez Gozalbo y la historia de Cabanes*, *ibid.*, 356-357.

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *La medicina en la obra literaria de Angel Sánchez Gozalbo*, *ibid.*, 31-85.

Eugení DÍAZ MANTECA, *Notes a la bibliografia del Dr. Sánchez Gozalbo*, *ibid.*, 23-30.

Les pàgines corresponents als sis primers títols recauen en la biografia d'Àngel Sánchez Gozalbo, la bibliografia del qual, en les seccions de *Cartes pobles, castells i senyorijs* (27), *Art* (28), *Lledó, Magdalena i Santa Maria* (29), *Història, medicina i sanitat* (29-30; publicacions comentades per Monferrer en les pàgines 49-54) recau en la seva totalitat en la temàtica d'ATCA, com també, en part, la de les seccions de *Semblances i records* i *Notes soltes* (30). Cal remarcar, de més a més, que Melià recorda el treball de Sánchez Gozalbo en el «Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura» i que Monferrer estableix la llista de les recensions dedicades per Sánchez Gozalbo a llibres de medicina, alguns dels quals dedicats a història de la mateixa en terres catalanes.— J. P. E. [5285-5291]

Manuel SANCHIS GUARNER, *Teatre i festa. De Nadal a Falles*. Edició i pròleg d'Alfons LLORENS (Obra completa 6), València, Eliseu Climent Editor 1987, 230 pp.

El pròleg (9-40) subratlla els estudis dialectològics realitzats per Sanchis Guarnier en diversos indrets dels Països Catalans per al *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (26-28), ocasió que ell aprofità per a aplegar textos de transmissió popular que després es convertiren en llibres, sempre en la línia de «Wörter und Sachen» (21 i 28-29). En el cos del volum són reunits un article dedicat al Nadal valencià, amb reproducció d'un fragment del 1440 relatiu a la representació nadalenca de la seu de València (47-48), l'estudi sobre *El cant de la Sibila* del 1956 (49-85), on són transcrits i estudiats quatre textos catalans del cant esmentat; i el *Cançoneret valencià de Nadal*, del 1960, on trobem un apartat dedicat a *Les nades valencianes antigues* (123-145); en un dels articles dedicats a les falles hi ha transcripció d'un text del 1792, contrari a aquelles expansions populars (218-219).— J. P. E. [5292]

Curriculum Vitae Robert Brian Tate. *Publications* dins «Studies Tate», XI-XIII.

Dades biogràfico-acadèmiques de Robert Brian Tate i llista de les seves publicacions, principals recensions incloses. Alguns dels seus estudis han estat dedicats a la cultura catalana del segle XV, entorn de la figura de Joan Margarit i Pau. En les pàgines immediatament anteriors a aquestes (VII-IX), Ian Macpherson esbossa una semblança del professor esmentat.— J. P. E. [5293]

Fernando VALLS TABERNER, *Estudios menores de Derecho Público y Civil de Cataluña (siglos XVIII, XIX y XX)*. Comentario preliminar de Manuel J. PELÁEZ y Elías ROMERO. Traducciones al castellano y notas al texto a cargo de Alberto RUIZ OJEDA (Serie bibliográfica de Derecho Histórico e Historia de las Instituciones 11), Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias 1985, LX i 160 pp.

La introducció resumeix fins al màxim la presentació biogràfica de Ferran Valls i Taberner [el resum següent conté una exposició biogràfica molt més extensa] i en canvi s'explana en el fet que, ultra el treball estrictament científic, es dedicà a incidir en l'opinió pública a través de la premsa en la línia de la «Lliga Regionalista» i d'Enric Prat de la Riba, en defensa de l'autonomia de Catalunya, tema que porta els autors a oferir una presentació bibliogràfica de les aportacions dels darrers anys entorn al tema de la «Nova Planta» (XXXV-XXXVIII). La darrera part de la introducció presenta alguns dels textos aplegats en aquest volum, la majoria dels quals no recauen en el camp d'ATCA. Semblen, en canvi, interessar-hi *La Junta de Comercio de Barcelo-*

na (1758-1847) en la obra de Ruiz y Pablo (43-45), Joan Permanyer i Ayats y el derecho civil catalán (51-54), La cuestión del apéndice de Derecho Catalán (85-89), A propósito de la «rabassa morta» (91-94), El régimen constitucional andorrano y sus dificultades en 1933 (121-124), Un anti-Rousseauiano de principios del siglo XIX: el canónigo gerundense Francisco Dorca (125-147). Les pàgines finals tenen taula d'autors (157-159).— J. P. E. [5294]

Enrique M. GUERRA HUERTAS, César RODRÍGUEZ ORTIZ DE RESCALVO, *Índices de autores, textos jurídicos y obras de literatura jurídica de las Obras Selectas de Fernando Valls Taberner* (Serie bibliográfica de Derecho Histórico e Historia de las Instituciones 8), Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias 1985, LXX i 130 pp. Aquest llibre té tres parts. En la primera, el primer autor ressegueix la biografia de Ferran Valls i Taberner, començant per les vicissituds de la seva trajectòria de funcionari de l'Estat Espanyol (V-VII), seguides per les dades de la carrera universitària i acadèmica (VII-XII), amb particular atenció als estudis especialitzats d'història del dret a Roma i a París (XIII-XXII), especialització que fruità en abundants publicacions, algunes de les quals foren aplegades en el segon volum de les *Obras Selectas*, Madrid-Barcelona 1954, ací resumides una per una (XXVI-XL), com també ho són moltes de les encara esparses (XL-XLVIII). La segona part és la transcripció de la memòria presentada per Ferran Valls i Taberner al President de la Junta per a l'Ampliació d'Estudis i Investigacions Científiques després de l'estada a París a càrrec de la dita Junta, on passa revista de les fonts manuscrites de diversos fons francesos relacionats amb història jurídica o història alto-medieval de Catalunya, amb particular atenció a diverses sèries de la Bibliothèque Nationale i als cinc volums del *Portefeuille de Fossà*, aleshores de propietat privada de la família Fossà a La Fère (Aisne) (LV-LXVII). La darrera part, corresponent a la numeració amb xifres aràbigues, conté les taules a les quals fa referència el títol.— J. P. E. [5295]

Arcadi GARCIA I SANZ, *La historia del derecho marítimo en la obra de Fernando Valls Taberner*, dins «Revista Latinoamericana de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica», I/II (1988), 7-20.

Encara que el camp d'investigació de Valls i Taberner no fos el dret marítim, en els seus estudis entorn de les fonts medievals de producció del Dret en el Principat de Catalunya ocuparen un lloc destacat els dedicats al *Llibre del Consolat de Mar*, que començaren en un marc romàntic de «glòria nacional» i evolucionaren vers un estudi objectiu de la formació d'aquella compilació, en el qual defensà que el dit recull es formà en els consolats catalans, no, però, exclusivament en el de Barcelona (11). Encara estudià en particular tres seccions del *Llibre*, que designà amb els sotstítols de *Costumes de la mar*, *Establiments de fets de mar* i *Usatges de la mar*. La limitació més clara de la seva obra fou el coneixement només parcial de la tradició manuscrita.— J. P. E. [5296]

Manuel J. PELÁEZ, *En el centenario del iushistoriador don Ramon d'Abadal i de Vinyals. Su correspondencia inédita con Ferran Valls i Taberner (1908-1940) (Iª Parte)*, dins «Cuadernos informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación», 9 (1989), 2065-2113.

Les lletres ací aplegades, només escrites en llengua castellana entre l'octubre del

1937 i el novembre del 1938, són recordades dins ATCA perquè són font d'informació entorn d'un interès col·lectiu d'aquella generació d'estudiosos per tota sort de manuscrits catalans de Madrid, de El Escorial, de París o de Roma, i entorn de la iniciativa d'editar alguna de les fonts medievals del Dret Català.— J. P. E. [5297]

Rafael LIZCANO GONZÁLEZ, *Repertorio bibliográfico: Santo Tomás de Villanueva (1486-1987)*, dins «Revista Agustiniàna», XXVIII (1987), 671-725.

Aplec de quatre-cents disset títols, molts dels quals són completats amb brevíssim resum del contingut. Dins el conjunt hi ha seccions dedicades al Sínode Diocesà de València de l'any 1548 (699) i al Col·legi de la Presentació fundat el 1550 en la dita ciutat (721-722). Ultra aquestes seccions, hi ha estudis relatius a la seva estada i actuació a València en la major part de les altres.— J. P. E. [5298]

Josep BARGALLÓ I VALLS, Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Bibliografia del Baix Gaià (Biografia i bibliografia 13)*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1988, 112 pp.

Recull de referències a unitats bibliogràfiques, generals o específiques, dedicades a tota la comarca o a algun dels seus deu pobles, i per als autors nascuts en la comarca, aquells treballs «que més ens apropen a la seva figura o a la seva tasca» (6). L'aplec és ordenat alfabèticament primer pel cognom dels autors dels estudis (11-57) i després de forma temàtica, des d'Arqueologia a Zoologia, essent particularment afins a la temàtica d'ATCA alguns dels estudis assenyalats en les seccions de biografia (61-71), demografia (73-74), fonts i bibliografia (82-83), història (83-105), toponímia i onomàstica (110-111). Assenyalen en la secció de biografia les pàgines dedicades a Antoni Martí i Franquès (65-68) i a Sinibald de Mas (68). Entre la secció d'autors i la de temàtica hi ha una pàgina dedicada a obres generals (57).— J. P. E. [5299]

Mª Àngels ALIÓ, *Escrits locals i definició històrica de Vilafranca: una interpretació esquemàtica de la producció bibliogràfica decimonònica. 1844-1934*, dins *Penedès i Garraf*, 5-15.

Raimon SOLER I BECERRO, *Bibliografia de l'Alt Penedès després de 1939*, dins *Penedès i Garraf*, 17-35.

Anna SABANES, Aurora RIUS, Joan RESINA, *Bibliografia històrica del Baix Penedès*, dins *Penedès i Garraf*, 37-43.

Xavier MIRET, *Bibliografia històrica de les poblacions del Garraf*, dins *Penedès i Garraf*, 45-63.

Aquests quatre estudis tenen el denominador comú d'oferir bibliografia relativa al tema indicat pels respectius títols. La forma, però, és diversa. I així, el tercer es limita a donar la llista bibliogràfica de pàgines publicades entre el 1885 i el 1986, amb la sola indicació de l'any d'edició entre la darrera fitxa de l'any anterior i la primera del corresponent. En els altres tres, les llistes bibliogràfiques són precedides d'una introducció. La del darrer fa un repàs a les històries locals dels pobles de la comarca (46) i remarca l'abundància de publicacions dels darrers anys sense amagar les

direccions divergents d'autors recents i anteriors (47-48). Els dos primers subratllen els successius marcs historiogràfics, en els quals es mouen els autors de cada període. Quant a les llistes bibliogràfiques, el primer presenta la seva partida en obres locals (12-13), memòries i informes (13-14) i premsa local (14), tot completat amb un gràfic de les diverses tendències. El segon numera les seves cent-quaranta-cinc fitxes, cronològicament ordenades. El quart les disposa seguint l'ordre alfabètic dels noms de les poblacions de la comarca del Garraf.— J. P. E. [5300-5303]

Josep GRÀCIA I GIRALT, *Algunes notes entorn la bibliografia sobre prehistòria i història antiga de l'Alt Penedès*, dins *Penedès i Garraf*, 65-76.

Josep GRÀCIA I GIRALT, *Contribució a l'elaboració de la bibliografia sobre prehistòria i història antiga a la comarca del Baix Penedès*, dins *Penedès i Garraf*, 77-83.

Els dos articles són metodològicament complementaris. El primer exposa globalment l'evolució de les investigacions arqueològiques en la comarca des de darreries del segle XVIII fins ara, evolució que divideix en tres períodes (el primer fins al 1909, el segon fins al 1973 i el terç fins ara); el primer es basa més en l'erudició i en l'observació que en l'excavació, el segon ja descriu els materials exhumats en els jaciments de la comarca i el terç aplica el mètode de l'estratigrafia. En la presentació de cada època són resumides les principals aportacions i així no té llista bibliogràfica al final. El segon, en canvi, després d'una presentació de la comarca en una sola pàgina, ofereix el llistat bibliogràfic per ordre alfabètic d'autors.— J. P. E. [5304-5305]

Josep MIRET, Magí MIRET, *La investigació arqueològica a Garraf. Recull bibliogràfic*, dins *Penedès i Garraf*, 85-107.

Les quatre primeres pàgines exposen la trajectòria dels treballs i dels coneixements arqueològics de la comarca del Garraf, modernament iniciats l'any 1863 amb el descobriment de la necròpolis de la Masia Nova de Vilanova i la Geltrú. De forma semblant als períodes esmentats en el resum anterior, també ací tenim les etapes de troballes fortuïtes, de recerca de restes en superfície i d'excavacions tècnicament programades. A continuació els autors ofereixen la llista bibliogràfica única, disposada seguint l'ordre alfabètic de cognom dels autors (89-107).— J. P. E. [5306]

Santiago QUESADA, *Aproximació als treballs històrics i geogràfics no publicats i que fan referència al Penedès i al Garraf*, dins *Penedès i Garraf*, 109-120.

L'autor ha esbrinat les tesis de doctorat i de llicenciatura de les universitats catalanes, els treballs presentats als premis Sant Ramon de Penyafort o a l'Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Sitges o realitzats per alumnes de l'Institut de Batxillerat «Eugeni d'Ors» que fan referència a les dues comarques esmentades i intenta «donar una mostra bastant aproximada dels tipus de treballs no publicats, de la seva temàtica i de les fonts utilitzades». Els divideix en deu apartats, en cada un dels quals remarca les aportacions més destacables i estableix la llista de tots. Els deu apartats són: història agrària (110-113), institucions (113-114), demografia (114-115), història local (115-116), història de les mentalitats (116), història social (116-117), urbanisme (àrees d'influència i delimitacions comarcals) i geografia urbana (118), història de l'art (118-119), i varis (119-120).— J. P. E. [5307]

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIII», VIII (1985 [1987]), XL i 860 pp.

En la primera part, dedicada a autors i a textos, trobem informació bibliogràfica relativa a aquests temes nostres: Agobard de Lió (15-16), Antoni Andreu (41-42), Arnau de Vilanova (46-48), Bernat Garí (86), Bernat Oliver (86), Claudi de Torí (104-105), Inghetto Contardo (111), Dhouda (119), Ermoldus Nigellus (128), Feliu d'Urgell (131), Florus de Lió (132), Guillem d'Aragó (169), Homobó de Barcelona (187), Jaume I i Jaume II de Catalunya-Aragó (195), Joan de Biclara (204), *Liber antiquitatum Barcinonensium* (232), *Úsatíci Barchinone* (232), *Martyrologium Flori Lugdunensis* (252), Pau Cristià (268), Pere de Lleida (272), Pere Tomàs (275), Felip de Mallorca (277), *Quaestiones Barcinonenses breves* (280), Ramon Llull (283-289), Ramon Martí (289-290), Ramon de Penyafort (290), *Sacramentarium Rivipullense* (308), *De Vita Ermengaudi Urgellensis* (355), *De Vita Eudaldi Aquensis* (355), *De vita Paciani Barcinonensis* (371), *Vita Raymundi Lulli* (373), *De vita Theclae* (376), *De vita Vincentii martyris* (377). En la secció intitulada «Fortleben», dedicada a la supervivència medieval d'escriptors de l'antiguitat, només trobem alguna indicació relativa a Orosius Paulus (425). Les referències a estudis nostres en les seccions temàtiques disposades per ordre alfabètic a partir de la pàgina 439 es poden trobar a través de les taules finals de manuscrits (795-806), de lèxic (807-808), de topònims (809-818) i d'autors actuals (819-857).— J. P. E. [5308]

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIII», IX (1986 [1988]), XLVIII i 894 pp.

En la part destinada a informació bibliogràfica ordenada d'acord amb el seguici alfabètic d'autors i d'obres, en trobem de relativa a Abraham b. Chasdai Barchinonensis (10), Agobard de Lió (16), Anònim de Ripoll (35), Antoni Andreu (43), Arnau de Vilanova (45-47), Calixt III (82), *Carmen Campi doctoris* (82), Claudi de Torí (89), *Consuetudines Cathaloniae* (93), *De altercatione Ecclesiae et Synagogae dialogus* (97), Dhouda (100), Ermoldus Nigellus (108), Feliu d'Urgell (110-111), Florus de Lió (112), *Gesta comitum Barcinonensium* (130), Guiu Terrena (145), Guillem de Mallorca (149), Jaume II de Catalunya-Aragó (172), Joan de Biclara (182), *Liber fundationum sancti Michaelis d'Escornalbou* (209), Luculentius (212), Nonnici de Girona (225), Oliba de Ripoll (228), Pacià de Barcelona (229), Pere Tomàs (243), Ramon Llull (249-259), Ramon Martí (259-260), Ramon de Penyafort (260), Thomas Le Myésier (302), Vida de sant Feliu de Girona (320), llegenda entorn de sant Fruitós de Tarragona (324), sobre la vida de Ramon Llull i de sant Ramon de Penyafort (341). Per a les altres parts del volum val allò que és dit en el resum anterior.— J. P. E. [5309]

Joan F. CABESTANY I FORT, Joan MARTÍ I CASTELL, Jaume PÉREZ-MUNTANER, *Cultural Information from Catalan Speaking Lands (January-June 1987)*, dins «Catalan Review», II/2 (Dezember 1987), 279-292.

Aquests tres autors signen tres dels cinc apartats aplegats sota el títol anterior, dedicats, respectivament, a la història (281-283), a la lingüística (283-286) i a la literatura (286-288), en tots els quals és donada notícia de publicacions que recauen en el camp d'ATCA, com són els llibres dedicats als Montcada, Pere el Cerimoniós, Francesc Vicenç Garcia, Rafael d'Amat i de Cortada, a vitralls d'esglésies catalanes o a les classes dirigents a la Barcelona moderna.— J. P. E. [5310]

«Bulletin de Théologie Ancienne et Médiévale», XIV (Janvier-Décembre 1988), pp. 409-568.

Aquest fascicle conté resums d'estudis relatiu a Guiu Terrena (487), Pau Cristià i Ramon Martí (526), Arnau de Vilanova (537), Ramon Llull (538-539), Francesc Eiximenis (550-551 i 552), Joan Lluís Vives (561-562) i Antoni Agustín (566-567).— J. P. E. [5311

L'Espill. Índex. 1 al 25, València, L'Espill 1988, fascicle de 16 pàgines sense numerar.

Aquesta taula general dels primers vint-i-cinc números de «L'Espill» conté una primera secció que presenta per ordre alfabètic d'autors la llista dels «Estudis i assaigs» que hi foren publicats, seguida de la de «Textos literaris», de la de «Cròniques i notes» i de la de «Resenyes bibliogràfiques».— J. P. E. [5312

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA LOCAL

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les escrivanies públiques d'Alacant, Elx, Oriola i Guardamar*, dins «Estudis Noguera», 115-131.

Recopilació de les dades que sobre la o les notaries de les poblacions esmentades en el títol es troben a l'ACA, *Canc.*, *reg.* Cinc dels documents són transcrits: dos fan referència a la notaria de Guardamar els anys 1312 i 1313 (126-127) i tres a la d'Alacant els anys 1318 (dos) i 1356 (128-131). El quart d'aquests documents estableix allò que calia pagar per cada full de quatre pàgines i trenta-sis línies la pàgina (129-130).— J. P. E. [5313

Josep MIRALLES I SALES, *La carta puebla de Albocàcer*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI (núm. 23) (1988), 5-9.

Transcripció del text llatí (5-6) i traducció catalana (6) d'aquella carta de poblament atorgada per Blasco d'Alagó i datada a Morella el 1239. L'estudi que l'acompanya s'ocupa de la identificació dels topònims indicats en la delimitació del terme. El poblament és encomanat a Joan de la Brusca i per això també hi ha notícia de la presència de la raguèlia esmentada a Albocàsser fins al segle XVIII (7).— J. P. E. [5314

Jordi ROCA I GIRONA, *L'ermita del Remei d'Alcover. Una aproximació antropològica*, Alcover, Centre d'Estudis Alcoverencs 1988, 118 pp.

L'autor precisa que no ha escrit ni la ni una història de l'ermita, «sinó més aviat una aproximació comprensiva, antropològica, pluridisciplinària, en la mesura del possible, al tema» (10) i que tant a Alcover, Arxiu Municipal, com a Tarragona, AHA, segueix havent-hi documentació inexplorada. En les pàgines dedicades a les dades històriques l'autor fa referència a documents d'arxiu i a obres com la de Narcís Camós, que coincideixen a situar la puixança del santuari en l'època de la contra-reforma (19-

26). L'actual santuari és de la segona meitat del segle XVIII (27-31). La devoció també és documentada des de l'època del barroc (34) i era particularment viva en temps de secada (44). Tot i que la major part d'informacions i de textos pertanyen al segle XIX, els relatius als ermitans comencen el XVII (93-94; 96-98). Les pàgines 111-112 presenten bibliografia i fonts.— J. P. E. [5315]

Saturi-Josep UCERO I RAMON, *Consuetuts (sic!) de la parròquia de l'Almoster a finals del segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 485-495.

Presentació (485-489) i transcripció anotada (489-495) del *Rationarium Ecclesiae Parochialis loci del Moster* escrit per Josep Rubio el 1792. La introducció posa atenció en els tipus i el calendari de les processons, en les cerimònies especials vinculades a certs dies i en els estipendis que corresponien al celebrant en els diversos serveis.— J. P. E. [5316]

Carmel BIARNÈS I BIARNÈS, Víctor BAROJA I BENLLIURE, *La moreria d'Ascó a meitat segle XII*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 197-219.

La introducció aplega notícies relatives al paper desplegat per Ascó en la conquesta cristiana de Tortosa (198). El cos de l'article és un repàs dels principals dels vint punts de la *Carta de seguretat* atorgada per Ramon Berenguer IV en aquell moment als sarraïns d'Ascó, amb testimoniatges escrits de com alguns d'ells foren objecte de tensió fins a l'expulsió dels moros el 1609. Un d'aquells punts, el quart, garantia que els judicis serien realitzats d'acord amb la llei mahometana pel comte, pel seu veguer o per l'alcaldí (199). L'apèndix documental transcriu un document d'ACA, protesta-requesta pel fet que una sarraïna havia estat jutjada per un tribunal de cristians el 1333 (209-219).— J. P. E. [5317]

Pascual ORTEGA, *Estructura señorial y evolución de las rentas durante el primer tercio del siglo XVI: las encomiendas de Ascó y Villalba de la Orden de San Juan de Jerusalén*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VII (1988), 115-141.

Aquest estudi es basa en una acta de visita feta per castellà d'Emposta a les comanaduries d'Ascó i de Vilalba dels Arcs l'any 1535, conservada a Madrid, AHN, *Ordres Militars*, Sant Joan de Jerusalem, Castellania d'Emposta, caixa 8124, núm. 3. Se'n dedueix que hi havia unes terres reservades a l'explotació directa del comanador (117-120) i que de les altres rebia una sèrie de béns en espècie, ultra 130 sous jaquesos i 183 i mig sous de procedència no especificada (127). Les percepcions per serveis de monopoli senyorial (molins, forns, escrivanies...) rendien 23 fanegues de blat, 69 sous catalans, 10 de jaquesos i encara 30 lliures i 10 sous de procedència no especificada (127-131); els altres drets (lleudes, administració de justícia) no es poden quantificar (131-134), però la visita proporciona la suma total: uns nou-mil sous anyals la comanadoria de Vilalba i uns catorze mil la d'Ascó (135), les quals en acabar el segle XV fruitaven 3.640 i 8.300 sous respectivament (136). L'augment hauria estat el resultat en primer lloc de l'augment de producció i segonament de l'escalada de preus (141).— J. P. E. [5318]

Carmel BIARNÈS I BIARNÈS, *Tres capbreus de la vila d'Ascó del segle XVIII*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 219-243.

Els capbreus del 1710, del 1734 i del 1771 es conserven a Madrid, AHN, *Órdenes militares, S. Juan de Jerusalén*, llibres 68-70; permeten de precisar la localització dels antics banys àrabs i de la mesquita (221), de saber que el castell fou arrasat per l'exèrcit de Felip IV el 1641 (222) i de quantificar els drets sobre els lleixius i mitjanques que dipositava l'Ebre (222-223). Però el cos de l'article és destinat a il·lustrar els topònims de la població mitjançant paràgrafs o fragments que els corresponen en els capbreus esmentats (223-243). Hi havia el Carreró de l'estudi (227).— J. P. E. [5319

María José VILALTA I ESCOBAR, *Hisenda municipal i arrendaments públics al Balaguer del segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 75-86.

L'estudi dels *Llibres racionals de 1616-1622 a 1775-1780* de l'Arxiu Històric Comarcal de Balaguer permeten a l'autora d'exposar els dos grans capítols de les finances municipals del segle XVIII, en continuïtat amb les dels segles anteriors a la Nova Planta: arrendament de béns o serveis propis del comú (pasturatges, forn, carnisseria...) i imposició sobre béns de consum o arbitris, essent la primera la font principal, ací explicada tant en el mecanisme d'arrendament (78-81) com en allò que cada concepte representava per al pressupost ciutadà (81-83). Les darreres pàgines ofereixen el quadre global d'entrades per cada concepte durant tot el segle, amb un total ingressat de 677.516 lliures, 100.231 de les quals procedien de l'arrendament de drets sobre el molí, 97.047 de l'arbitri sobre el vi, 88.342 del pas del pont i 80.086 de l'impost sobre la venda de carn (84). Quatre gràfics, dos per a cada concepte, completen l'article (85-86).— J. P. E. [5320

Alberto PRIEGO ARCINIEGA, *Un punto oscuro en la invasión romana de las Baleares: la piratería*, dins «Habis», 18-19 (1987-1988), 271-275.

Hi ha dues versions relatives a la naturalesa dels pirates baleàrics, l'activitat dels quals hauria justificat la conquesta romana: la d'Estrabó, segons la qual aquells haurien estat estrangers, i la de Titus Livi, seguida per Florus i Orosi, segons la qual haurien estat indígenes. Reproduït un fragment de Florus (273-274), l'autor conclou que els indígenes es limitaren a defensar-se i que la pirateria només hauria estat una excusa dels romans.— J. P. E. [5321

Carme PLAZA ARQUÉ, *Canvis i paral·lelismes a la toponímia de Barberà de la Conca*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 33-42.

Ultra el *Liber Feudorum Maior*, la documentació que permet de resseguir els canvis en la toponímia són dos pergamins d'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Jaume I*, un *Llevador* del 1410, d'ACA, *Sant Joan de Jerusalem, Armari 13*, tres *Capbreus de Barberà* dels anys 1498, 1558 i 1678, respectivament a Tarragona, AHA, *Arxiu parroquial de Barberà*, i Barcelona, ACA i Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona, i el *Llibre de les valies* del 1695, també de Tarragona, AHA (42). La conclusió bàsica és la de la continuïtat, completada amb modificacions introduïdes per raons diverses.— J. P. E. [5322

Philip BANKS, *Alguns immigrants del Llenguadoc a la Barcelona del segle XII*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 153-172.

La documentació conservada en l'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, en l'ADB, *Santa Anna*

i sobretot en l'ACB, *Libri Antiquitatum i Diversorum*, permet a l'autor de reconstruir alguns instants de l'activitat de tres mercaders llenguadocians. La tesi de l'autor és la que aquest grup i el del Nord d'Itàlia contribuï considerablement a l'engegada econòmica de Barcelona entorn del 1150 (154 i 170).— J. P. E. [5323]

Salvador CLARAMUNT, *La muerte en la Edad Media. El mundo urbano*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1976-1977), 295-218.

En parlar de la mort natural, extreu dades de Barcelona, Arxiu Parroquial del Pi, *Llibres d'òbits* dels segles XIV i XV (207-208); i en ocupar-se de la mort per aplicació de justícia recorda la de Berenguer Oller seguint la *Crònica* d'En Bernat Desclot (215).— J. P. E. [5324]

Francesc Xavier CASADÓ I RIBAS, *El llegat testamentari de protocols a la ciutat de Barcelona (segle XV i primera meitat del segle XVI)*, dins «Estudis Noguera», 165-184.

El 1279, Pere el Gran manava que els notaris conservessin resums dels documents per ells expedits (166) i el 1307 Jaume II publicava la primera disposició relativa a la transmissió dels llibres notariais (167); el 1462, els consellers de Barcelona prohibien la venda de tals llibres, si abans no eren vistos pels priors del col·legi notarial (168). Examinant els protocols notariais dels anys 1408-1529, ara a Barcelona, AHPB, l'autor ha trobat vint-i-vuit testaments, en els quals figura tal transmissió (183-184: quadre sinòptic), transcriu sis de les dites disposicions, totes del segle XV (179-182), i exposa en la introducció els camins directes o indirectes que tals successions seguien, segons que el destinatari fos o no notari i, cas d'ésser-ho, es trobés o no en exercici (173-177).— J. P. E. [5325]

Carme BATLLE, *La oligarquía de Barcelona a fines del siglo XV: el partido de Destorrent*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1986-1987), 321-335.

Entorn del 1490, Ferran II intentava, certament, un redreç de la ciutat de Barcelona, però també la docilitat de les autoritats municipals a la seva política personal. Jaume Destorrent fou l'instrument del rei. Ací, a base de documentació ja publicada i d'altra d'inèdita d'ACA, *Canc.*, reg., de l'AHCBC, *Documents escadussers 1400-1707*, de l'ACB, *Pia Almoína*, sèrie 17, i de l'AHPB, *Antoni Vilanova, Testaments 1455-1466*, l'autora presenta les dues tendències que es dibuixaren entre els consellers de la ciutat (Jaume Destorrent, regalista, i Pere de Coromines, autonomista) i els homes que formaren en el partit de Destorrent, començant pels familiars i seguint pels membres d'altres famílies de la burgesia barcelonina consolidada o per d'altres ciutadans honrats. El 1498 el rei canviava de política i establia la insaculació com a procediment d'elecció de càrrecs.— J. P. E. [5326]

Tomàs VERGÉS I FORNS, *Les Jerònimes de Barcelona i la seva història (1475-1980)* (Col·lecció mossèn Josep Sanabre 9), Barcelona 1988, 184 pp.

És cosa massa sabuda que l'arxiu del monestir de Sant Jeroni de Barcelona cremà gairebé totalment per la Setmana Tràgica del 1909 (1 i 90 [i una de les pèrdues irremparables d'aquella salvatjada fou la d'aquella part de l'arxiu que conservava l'herència

de l'Escola Lul·liana de Barcelona]). Una de les peces escadusseres que es pogueren salvar fou el *Calendari d'actes* d'aquella comunitat que, amb notícies ja publicades i documentació inèdita de l'ADB i de l'AHCB, ha permès l'actual reconstrucció de les principals vicissituds d'aquella fundació, que començà de forma no massa institucionalitzada i després desembocà en una comunitat de l'orde de Sant Jeroni, repetint la trajectòria que menava del terç orde de Sant Francesc a una estructura més oficial i jeràrquicament controlada. La comunitat estigué fortament vinculada a l'Escola Lul·liana de Barcelona (20) i així no és estrany que durant la seva estada a la ciutat el futur sant Ignasi de Loiola fos visitant de la casa (32); també hi estigué vinculat el Gremi de Llibreters de Barcelona (43-44); en un altre pla, hi mantingué relació el futur sant Josep Oriol (65-66). Les pàgines 155-157 contenen la llista de priores des de la fundadora Brígida Terré.— J. P. E. [5327

Xavier CUARTIELLA i BELTRAN, Xavier ROMAN i PÉREZ DE LA LASTRA, *Aportacions per a l'estudi de les classes populars urbanes a l'època moderna. Barcelona, segle XVI*, dins «Hom. Garcia Martínez», 107-124.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el de dibuixar l'homogeneïtat ideològica i cultural de les classes populars en la partió entre l'Edat Mitjana i la Moderna concretada en la situació de Barcelona, raó per la qual a partir del moment, en el qual els autors intenten d'establir «els diferents graus de relació que es donen entre treball, activitats econòmiques i lleure» (116), fan referència constant i transcriuen fragments de l'AHCB relatiu a la valoració institucional i social del treball (117-118), punt de referència que ajuda a comprendre la política de la Casa de la Ciutat en relació a pobres, captaires i ociosos (120) i a taverners, alcavots i àvols fembres (121-122). La mateixa documentació permet de veure que els sistemes de control per a l'acompliment de les ordinations havien d'ésser canviats, atesa la «corrupció entre els oficials encarregats d'executar les penes» (123).— J. P. E. [5328

M. Antonia CILLEZUELO URQUIZA, *Los fabricantes: su ennoblecimiento. Los Canals: la fábrica de indianas. De «payés a barón». Otros fabricantes ennoblecidos*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 49-56.

La documentació d'ACA, *Reial Audiència, Privilegis*, permet de saber que Esteve Canals fou el primer que muntà a Barcelona una fàbrica d'indianes, que el 1747 tenia cent telers; el 1760 el seu fill, Joan Pau Canals i Martí, fou ciutadà honorat de Barcelona; però en morir el 1786, els telers havien baixat a cinquanta-quatre (50). El 1780 havia estat ennoblit amb el títol de comte de la Vall-roja, perquè aclimatà en pobles de Valladolid la producció de roja de tal qualitat, que l'estat espanyol passà d'importador a exportador del producte. Subratlem la notícia que la Junta de Comerç li encarregà una exposició del cultiu de la roja en català a fi d'estendre'n el cultiu per Catalunya (51). Els altres fabricants que veieren oficialment reconeguts llurs mèrits són Bernat Glòria [i Bosc] (52-53), Miquel Alegre, Jaume Guàrdia i Morera (53), Francesc Seguí i Minguella, Joan Anglís, Joan Alexandre de Larrard (54), Francesc Ametller, Antoni Casanovas i Roig, Feliu-Antoni Campilloch i Velada (55).— J. P. E. [5329

Francesc Xavier MATA, *Un espectacle musical a Barcelona amb motiu de la visita de Carles de Borbó (1731)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 587-590.

El futur Carles III visità Barcelona el 1731. La documentació de l'AHCB, *Registre*

d'acords del 1731 i la Relación de las Reales Fiestas con que la Ciudad de Barcelona obsequió al serenísimo señor infante duque don Carlos..., Barcelona, Josep Figueró 1731, permeten de resseguir el programa (588-589), fastuós malgrat les dificultats econòmiques, en el centre del qual hi havia la representació de la sarsuela *Adonis y Venus* en el Saló de la Casa de la Ciutat (València li havia ofert la representació d'una òpera italiana, 589), que la *Relación...* esmentada qualificà d'òpera (590).— J. P. E. [5330]

Esther GALINDO BLASCO, *La Real Proclamación de Carlos III en Barcelona: Aspectos plásticos*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 577-585.

Reconstrucció de la solemnitat oficial d'aquella proclamació, programada seguint els precedents de la de Lluís I i de Ferran VI. Els detalls són coneguts pels *Registres d'acords* de l'AHCB i per BC, *Fulletons Bonsoms* 966, *Relación de las reales fiestas...* i 969, *Relación de los obsequios...*, ultra *La instrucción y forma como debe apostarse la tropa... en la solemnidad del acto de la proclamación al trono... de Carlos III...*, inèdita a BU, ms. 96, i la *Relación del prompto obsequio con que la ciudad de Barcelona solemnizó... la Real Proclamación de... Carlos III*, 1759. Les pàgines 581-585 contenen descripció, de vegades mitjançant fragments textuais contemporanis, de les diverses obres d'art encarregades per a aquella ocasió.— J. P. E. [5331]

Joan ROSÀS REVERTÉ, *Un cor del segle XVIII per a la parròquia del Pi de Barcelona*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1986, 40 pp.

Amb motiu de la restauració del cadiram del cor d'aquella parròquia fou editat aquest fascicle, on són explicades les vicissituds per les quals passà aquell cadiram des de la nit del 31 de març del 1743, en què hom el trossejà a fi de reestructurar tota la nau i el presbiteri del temple. Aquells fets són coneguts per les *Ordinacions i disposicions de la Il·lustre Obra del Pi* i per llibres de compres de Barcelona, Arxiu de la Parròquia del Pi, per notícies aplegades per Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, en el *Calaix de sastre*, i per documentació notarial, d'on són transcrits fragments. Trobem al final una cronologia dels esdeveniments del 1730 al 1867 (33-34), una taula onomàstica de les persones que intervingueren en aquelles reformes durant el segle XVIII (35-36) i bibliografia (37-38).— J. P. E. [5332]

Josep M. VILARRÚBIA-ESTRANY, *Els noms dels carrers de la parròquia de Santa Maria del Pi segons les llibretes de comunió*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 351-363.

Base de l'estudi són les *Llibretes de comunió* dels anys 1706, 1726, 1746, 1766 i 1786 conservades a Barcelona, Arxiu Parroquial del Pi, on eren anotades totes les persones que havien complert el precepte pasqual. L'autor ofereix en dobles quadres successius de cinc columnes primer els noms que corresponen als dits cinc anys del segle XVIII i després els corresponents als anys 1865, 1914, 1931-1936, 1936-1939 i a l'actualitat.— J. P. E. [5333]

Mariano BARRIENDOS VALLBÉ, *La conflictividad gremial en la construcción naval barcelonesa (1751-1820)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 103-111.

El Gremi de mestres d'aixa i de calafats tenia les seves pròpies ordinacions, a les quals, a partir del 1751 s'afegí la Matrícula del Mar, que col·locava tots els qui treba-

llaven en la Marina, mariners o no, sota jurisdicció específica. La documentació conservada a Barcelona, AHPB, *Escrivania de Marina*, notaris diversos, permet de conèixer casos de fricció consistents a no observar les dites ordinacions, per intrusisme des de fora (soguers, fusters de blanc) o per manca de compliment dels agremiats (no observança dels dies de festa o de les normes relatives als aprenents). Eren signes de la crisi final dels gremis.— J. P. E. [5334]

Marta VICENTE VALENTÍN, *El treball de la dona dins els gremis a la Barcelona del segle XVIII (una aproximació)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 267-276.

L'objectiu de l'autora és el de copsar en la documentació de Barcelona, AHCB, *Gremis. Documentació Municipal*, «si les possibilitats d'una dona respecte al seu treball en l'obrador augmentaven o disminuïen en relació a la seva condició social» (268). Per això sintetitza i en part copia fragments significatius entorn de l'aprenentatge, no clarament distingit en la dona de les feines de criada (268-269), del matrimoni, contractat manta vegada dins l'ofici, cosa que possibilitava la dona de menar-lo endavant tota sola (269-272), i de la viduetat, cas en el qual també s'adverava l'observació anterior (272-274). La ideologia liberal valorà el treball en general, bo i col·locant el de la dona en grau inferior de la retribució (275-276).— J. P. E. [5335]

Ramon GRAU, Marina LÓPEZ, *L'ajuntament de Barcelona sota Carles III (1759-1788)*.

Un esquema històric, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 27-45.

L'article té tres parts: la introductòria, que resumeix les línies polítiques barcelonines del segle XVIII: la de fidelitat dinàstica i la de recuperació de les prerrogatives anteriors al 1714, aquesta enfortida des de l'adveniment de Carles III (*Memorial de greuges* del 1760) (28). La posició pacífica de la ciutat en l'«Avalot de Squillace», proclamada en la *Disertación histórico-político-legal por los Colegios y Gremios de la ciudad de Barcelona y sus privativas*, de Francesc Romà i Rossell, fou moment d'inflexió, car permeté la reinserció de representants dels gremis en el govern de la ciutat. L'examen de la documentació municipal d'aquells anys confirma que entre el 1766 i el 1771 l'Audiència recolzà els representants populars de l'ajuntament, cosa que es traduí en augment d'activitat dels òrgans municipals (33, gràfica); després, la introducció del sufragi per circumscripcions geogràfiques apartà l'Audiència dels representants dels gremis (35); el creixement de la ciutat posterior al 1783 confirmà la nova forma de representació, basada en les parròquies, cosa que introduí en l'ajuntament la burgesia contrària als gremis (36). La segona part és bibliogràfica (38-39, amb aplec de les publicacions dels autors sobre el tema); la tercera part ofereix transcripció de tres documents dels anys 1770, 1771 i 1786, de l'AHCB, *Ajuntament. Representacions i Acords*. En els primers, els diputats dels gremis demanen a l'Audiència i a l'ajuntament igualtat de tracte amb els altres regidors de la ciutat de Barcelona (40-42); en el terç, el regidor Francesc de Novell recorda a l'ajuntament que, quant als gremis, aquest s'ha de limitar a l'elaboració de llurs ordinacions (43-45) [vegeu més avall els resums núms. 5342 i 5390].— J. P. E. [5336]

Josep RUAIX I BOMBARDÓ, *El control de les diversions populars a la Barcelona de Carles III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 633-640.

Les idees il·lustrades no eren favorables a la cultura popular barroca. La forma com tal política fou aplicada a Barcelona és deduïda per l'autor a partir de documentació

d'ACA, *Reial Audiència, Acordades, dels Fulletons Bonsoms* de la Biblioteca de Catalunya i d'obres com el *Calaix de sastre* del baró de Maldà i presentada sota els epígrafs següents: controlar qualsevol manifestació popular, fomentar la productivitat enfront de pràctiques festives, guardar l'ordre públic, instaurar una cultura civilitzada, guardant l'educació i les bones formes, protegir la població civil contra desgràcies, protegir la natura, embellir les poblacions i exaltar la monarquia il·lustrada, objectius que són exposats amb freqüents extrems de textos.— J. P. E. [5337]

Montserrat VENTURA I MUNNÉ, *Un episodi de la història escolar de Barcelona (1759-1788)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 319-327.

Al començament, l'article proporciona informació dels estudis anteriors relatius a escoles barcelonines durant l'època del barroc i en particular durant el segle XVIII (320-321). El 1760, ultra les vinculades a institucions religioses (com és ara l'única per a l'ensenyament de noies, de la Companyia de Maria, 323), només hi havia disset mestres i la ciutat comptava que es necessitaven vint-i-quatre escoles (322). L'any 1767, el bisbe Josep Climent i Avinent en creà deu per a infants pobres en institucions de l'Església, cosa que provocà contencions davant l'Audiència presentat per la Confraria de Sant Cassià de mestres seglars, perquè el bisbe els exigia examen per a l'ensenyament de religió i moral, contencions fallat a favor del bisbe (326). La iniciativa de Climent hauria anat encaminada a recuperar el control de l'Església en l'ensenyament després que una llei del 1759 reservava a l'Estat la concessió de permisos per a ensenyar (324). La documentació procedeix d'ACA, *Reial Audiència*, de l'AHCB, *Polític i representacions*, i ADB, *Communium*.— J. P. E. [5338]

M. Mercè GRAS I CASANOVAS, *Als processos criminals de les baronies de la Pia Almoïna al segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 645-654.

La Pia Almoïna de la Seu de Barcelona posseïa, entre d'altres béns, els senyories jurisdiccionals de Sant Feliu de Llobregat, Sant Just Desvern, Vallvidrera, Santa Coloma de Gramanet, Sitges i Sant Martí Sarroca i, en qualitat de tal havia d'administrar justícia. Els plets són conservats en l'ACB, *Pia Almoïna*. Processos criminals. La conflictivitat disminuï durant els primers tres quarts del segle i es remuntà en el darrer (647). L'autora, seguint l'esquema tipificador de Jesús Lalinde, exposa allò que sembla més interessant de cada categoria, amb transcripció de frases frapants del llenguatge popular, bo i subratllant allò que contribueix al coneixement d'aquella societat, fregant el límit de la marginació (adulteri, pobresa, vagabundatge).— J. P. E. [5339]

Ezequiel GIMÉNEZ RODRÍGUEZ, *Sobre el consumo de hielo y nieve en la Cataluña del siglo XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 307-314.

Presentat el problema i les dades que en proporcionen els estudis anteriors, l'autor resumeix les notícies que ofereix el document de concessió del servei de la neu a Barcelona l'any 1759, completat amb la notícia que la dita concessió baixà de 66.000 lliures el quinquenni de 1730-1735 a 13.000 per als anys 1787-1791 (310-311), cosa que només sembla explicar-se per oferta clandestina del producte. Al final trobem informació sobre el mateix servei a Tremp, coneguda per Tremp, Arxiu de Protocols Notarials, *Notari Vilaró* 992; després de pujar a seixanta lliures els anys 1754-1756, l'arrendament de l'esmentat servei baixà fins a quaranta el 1766 (313).— J. P. E. [5340]

M. Jesús ESPUNY TOMÀS, José SARRIÓN GUALDA, *El tribunal de alzadas o de apelaciones del Consulado de Comercio de Barcelona: sus reformas (1763-1813)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 161-180.

La part de l'article corresponent a l'època d'ATCA recorda que aquell Tribunal fou establert el 1758, però les ordenances només arribaren l'any 1763. La documentació que permet de reconstruir les seves característiques prové d'ACA, *Consolat de Comerç*, en particular els plets, i *Reial Audiència*, i de la Biblioteca de Catalunya, *Fulletons Bonsoms* i *Arxiu de la Junta de Comerç* (163). El tribunal procedia «breviter, more mercantili» en les dues instàncies que li eren pròpies i era conscient d'ésser hereu del Consolat de mar (164 i 174-175). Els jutges eren els còsols i els adjunts, escolts per les parts d'entre els qui figuraven en la matrícula del comerç (164). La reforma del 1797 consistí a crear un cos d'adjunts professionals de lliure elecció del rei entre ternes proposades per la Junta de Comerç de Barcelona a la Junta General de Comercio y Moneda i per aquesta al rei (170-171).— J. P. E. [5341

Francisco BELMONTE DEL AGUILA, *Honores y esfuerzos. La búsqueda de la felicidad del común*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 47-54.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el d'exposar les dificultats d'inserció dels representants dels gremis en l'ajuntament de Barcelona el primer any de la reordenació posterior a l'«Avalot de Squillace», 1766-1767 [tema tractat de forma més general en l'article de Ramon Grau i Marina López resumit poc més amunt en el núm. 5336]. Amb recurs a l'AHCB, *Ajuntament. Acords 1766* i a d'altres sèries i amb transcripció de fragments inèdits, són presentats tant els casos en què calgué clarificar situacions abusives en qüestió d'assortiments (49-52), com els punts concrets, en els quals els regidors elegits pels gremis hagueren de pledejar a favor de llur igualtat de tracte i d'honors amb els altres (52-54).— J. P. E. [5342

Assumpta MUSET PONS, *La conquista del mercat peninsular durant la segona meitat del segle XVIII: l'exemple de la casa Francesc Ribas i Cia. (1766-1783)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 395-403.

Aquest estudi és continuació del de Valentín Vázquez de Prada, resumit dins ATCA, V (1986), 390, núm. 2567. La base de l'actual són els tres volums de factures salvats, pertanyents, amb buits, als anys indicats en el títol, conservats a Barcelona, AHCB, *Fons comercial*. Un quadre sinòptic presenta l'estat de trameses a diverses regions de la Península i de l'estranger (396) i en l'explicació són exposades les característiques dels diversos mercats, normalment situats en les rutes principals o en llocs de fires com és ara Medina del Campo (397), els estratagemes de promoció de vendes (398), els sistemes de transport (399-400) i els principals agents (401-402). La pàgina 403 conté el mapa de la xarxa comercial de la casa.— J. P. E. [5343

Juan Miguel MUÑOZ CORBALÁN, *Las Atarazanas de Barcelona. Proyecto de reestructuración del sistema cuartelario urbano bajo el reinado de Carlos III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 133-149.

Ja en temps de Felip II hom començà de preguntar-se si el sistema defensiu de Barcelona no s'havia d'adreçar sols contra enemics exteriors, sinó possiblement contra la mateixa ciutat. Aquesta idea rebrotà després de la Guerra dels Segadors i s'imposà després de la de Successió. La documentació de Simancas, Archivo General, *Guerra*

Moderna, abundantment representada en les notes [manquen, però, les 57-60] (140-141) permet de refer primer els problemes d'allotjament que provocà el fet que Barcelona no tingués casernes suficients per a l'exèrcit d'ocupació (136-138) i l'intent de posar-hi remei parcial mitjançant la reconversió de les Drassanes en caserna (136-141). És particularment interessant que hom justificava innovacions introduïdes en els baluards d'aquell sector amb la consideració que hi seria emplaçada «una bateria con destino a batir las huertas de San Francisco... y emfilar toda la Rambla, para lo qual se hace indispensable demoler parte de la muralla llamada vieja de la citada Rambla y las casas comprendidas entre ella y la línea R. S. T., que son las mismas que devían derrivarse para efectuar el proyecto de poner recto y componer este paseo, cuio objeto puede dar especioso colorido a esta operación» (138, nota 35). De fet, un dels problemes fou el de defensar les Drassanes de possibles avalots com el de les quintes (137). L'article és completat amb vuit plànols contemporanis de les obres projectades (142-149).— J. P. E. [5344]

Antoni BORRÀS I FELIU, *L'expulsió dels jesuïtes de la ciutat de Barcelona en el marc general del seu desterrament d'Espanya per Carles III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 403-430.

[El possible lector d'aquest article ha d'ésser informat de la falla en la compaginació, per la qual l'ordre de pàgines és el següent: 403-414, 416-424, 415 i 425-430]. El marc espanyol és donat pel resum dels estudis recents sobre el tema de l'expulsió en les pàgines finals (425-430) i per les contínues referències a les decisions del Consell de Castella i de Carles III. L'autor recorda successivament l'acte de comunicació oficial a migdia del 3 d'abril del 1767 i transcriu la narració del *Lumen Domus* de Santa Caterina de Barcelona, ara a la BU, ms. 1007 (404-405). L'autor es pregunta si els jesuïtes estaven previnguts i contesta que, tot i que la vida acadèmica de Cordelles i de Betlem seguí el curs normal (406-408) igual com les publicacions (408-409), els sermons de jesuïtes barcelonins publicats poc temps abans de l'expulsió demostren que eren conscients que es congruïa un temporal (409-410). D'altra banda, a Barcelona circulava la literatura polèmica i es discutia, tant a favor (410-412) com contra els jesuïtes (412-414 i 416), capítol aquest darrer que és conegut a través de les respostes a la «Pesquisa» enantada pel Govern, el resultat de la qual fou més explícit a Girona que a Barcelona, d'on l'autor dedueix que les informacions arribades de Catalunya influïren fortament en l'expulsió (416-418). El bisbe de Barcelona, Josep Climent, evità de manifestar satisfacció per la decisió del govern, però es publicaren a Barcelona pastorals de bisbes entusiastes (418-419), sobretot quan començaren de circular «profecies» pro-jesuítiques (419-420), alguna de les quals embolicà aquestes amb la recerca de les despulles de sant Pere Nolasc (420-421). El col·legi de Betlem fou permutat per Montalegre i esdevingué Seminari, el de Cordelles tingué sort diversa [vegeu el resum següent]; els altres béns immobles i llur destí són coneguts per nombrosos documents conservats a l'ACA (424 i 415).— J. P. E. [5345]

Enric RIERA FORTIANA, *L'edifici de Cordelles: de col·legi a caserna militar*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 151-159.

L'expulsió dels jesuïtes el 1767 deixà buits els col·legis de Cordelles i de Betlem; aquest fou cedit al bisbat de Barcelona per a Seminari Conciliar o Col·legi del Bisbe, en virtut de permuta amb l'edifici de Montalegre, destinatador a Hospici; en el primer hom intentà de continuar-hi l'ensenyament que hi asseguraven els jesuïtes, amb fra-

càs final (152-153). Després d'un primer intent d'apropriar-se de Cordelles, l'Estat hagué de reconèixer que era de la raguèlia Copons, cedit als jesuïtes, però el seguí ocupant, fins que l'any 1804 l'expropià. Mentrestant, se'n serví per a allotjament de diverses i successives unitats de l'exèrcit, amb implicacions destructores per a l'edifici seguides dels corresponents intents d'apedaçar-lo, extrems exposats a base de la documentació d'ACA, *Comandança d'enginyers*, lligalls 1106-1110.— J. P. E. [5346]

Alejandro SÁNCHEZ SUÁREZ, *De la Compañía de Hilados a la Comisión de Fábricas. El asociacionismo empresarial en Cataluña durante la crisis del Antiguo Régimen (1772-1820)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 385-394.

Encara que el títol parli de Catalunya, en realitat el contigut exposa el naixement a Barcelona tant de la Real Compañía de Hilados de Algodón, del 1772, com del Cuerpo de Fabricantes de Tejidos e Hilados, del 1799, precedents del Fomento del Trabajo Nacional. La part de l'article relativa al segle XVIII, basant-se en Barcelona, BC, *Junta de Comerç*, i en l'AHPB, recorda que la primera nasqué a fi de fomentar la indústria tèxtil a Catalunya i de defensar els interessos dels fabricants d'indianes contra la pressió dels maltesos proveïdors de cotó (387); el Cos responia a la necessitat d'autodefensa dels fabricants nous, establerts durant la darrera dècada del segle (388). En tots dos casos hi havia la voluntat de distanciar-se dels gremis i la necessitat de protecció de la producció autòctona. L'Estat no arribà a tenir una política coherent envers aquestes associacions, però quan li convenia se'n servia (390).— J. P. E. [5347]

Isabel LOBATO I FRANCO, Olga LÓPEZ I MIGUEL, *L'espai dels morts: l'organització de l'espai als cementiris del segle XVIII. El Cementiri Vell de Barcelona*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 371-377.

Isabel LOBATO I FRANCO, Olga LÓPEZ I MIGUEL, *L'espai dels morts: els cementiris i el pensament higienista il·lustrat*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 379-385.

El primer article conté descripció de la cerimònia de benedicció del primer cementiri construït fora murs de Barcelona pel bisbe Josep Climent i Avinent el 1775, a base de la *Plática que, en conformitat amb el que disposa lo Pontifical Romà, feu lo Il·lustríssim senyor bisbe de Barcelona en lo die 13 de març de est any 1775, antes de comensar la benedicció del cementiri, que de ordre y a costas de sa Il·lustríssima se ha construït, comú a totes les parròquies de la Ciutat*, de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, *Fulletons Bonsoms* 4768 (372).

El segon aplega i transcriu fragments de documentació barcelonina contemporània demanant que, per raons de salubritat, es traguessin de la ciutat els cementiris que hi havia a redós de les esglésies parroquials i que no es permetés d'enterrar a l'interior dels temples (380-383), peticions que trobarien satisfacció en la Reial Cèdula del 1787. Un dels llocs en què fou introduïda tal novetat fou la Seu d'Urgell (384). En un primer moment, aquells cementiris no tingueren acceptació.— J. P. E. [5348-5349]

José FÁBREGAS ROIG, José Àngel ASENSIO BERNALTE, Mª Luisa BACQUELAINE MUT, *Registro de entradas de navíos en el puerto de Barcelona entre 1776 i (sic) 1788, según la Gaceta de Madrid*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 437-446.

L'estudi es limita a la font esmentada en el títol, la informació de la qual compara

amb l'oferta per la mateixa font en relació als ports d'Alacant i de Màlaga, que transforma en sengles quadres sinòptics (438-441), on consta només el nombre de naus. La informació és completada amb gràfics que presenten els percentatges de ports d'arribada i d'origen per als tres casos (443-444) i de vaixells arribats al port de Barcelona distribuïts segons l'origen (445).— J. P. E. [5350]

Gema GARCÍA FUERTES, *La mina de Mon[t]cada, la realización de un proyecto ilustrado (1778-1786)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 315-322.

El creixement de la població de Barcelona i les necessitats d'aigua inherents a la industrialització, ultra les repetides secades, obligaren a proporcionar més aigua a Barcelona. Ací, a base de la documentació de Barcelona, AHCB, *Deliberacions del Consell de Cent i Acords* i de BC, *Fulletons Bonsoms*, l'autora resumeix els intents planificats des de començaments de segle i les diverses alternatives, de les quals hom escollí la més barata, amb indicació del repartiment dels costos entre la hisenda reial, un nou impost damunt la carn i l'aportació dels directament afectats (319). Sis anys després d'acabada la nova obra, tornaven les dificultats d'assortiment d'aigua (321).— J. P. E. [5351]

Leandro GARRIDO ÀLVAREZ, Rafael LLANOS GÓMEZ, *Honra y trabajo en el siglo XVIII: un pretendiente al oficio de pesador de leña y carbón del ayuntamiento de Barcelona (1780-1786)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 121-124.

Resum del fet, conegut per la documentació de Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*, 799. El càrrec de «pesador de llenya i carbó del Portal Nou de Barcelona» era de concessió reial, que obtingué l'aragonès José Caballero Novella, el qual afegí el «don» davant el propi nom en el nomenament. La burocràcia estatal fou irreductible a fer treure el «don» i l'interessat, tot i trobar-se en la misèria, no acceptà el càrrec.— J. P. E. [5352]

Eladio ROMERO GARCÍA, Ana María GAYA FUERTES, *Bell-lloc en el siglo XVIII: demografía, economía y mentalidad*, dins *Lleida XVIII*, 387-407.

La primera part és estudi quantitatiu d'aspectes diversos de l'evolució demogràfica del poble (33 habitants el 1718, 225 el 1787, cent noranta-dos dels quals haurien procedit d'immigració) (388-396; quadre de xifres per als anys 1715-1815). La documentació de Lleida, Arxiu Capítular, permet de conèixer la productivitat agrària, ramadera i industrial (sosa, barrella, cendra) a través dels tributs del delme i la primícia (397). L'Arxiu Parroquial de Bell-lloc ofereix dades relatives a la religiositat personal a l'hora de la mort i a un vot de poble a sant Roc, amb transcripció de fragments (401-403).— J. P. E. [5353]

Elfa GONZÁLEZ ESTEVE, *El Señorío de Benilloba*, Alcoi, Caja de Ahorros de Alicante y Murcia 1985, 222 pp.

Estudi només conegut a través de la recensió de Roberto Roldán, publicada dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LVII (1987), 1067-1068.— J. P. E. [5354]

Ramon COROMINAS, Jaume COROMINAS, *Els pous de glaç de Berga, la Pobla i Bagà*, dins «L'Erol. Revista Cultural del Berguedà», núm. 24 (juliol 1988), 27-30.

Ultra la informació, també gràfica, relativa a les característiques dels pous esmenats, trobem a la pàgina 30 notícia i resum de *Pous de glaç i facultat de vendre gel del 1724* (amb reproducció fotogràfica d'una pàgina en la 29) i de la *Tabba del arrendament dels pous de glaç i facultat de vendre glaç i neu en la vila i universitat de Berga* del 1742-1748, [de l'Arxiu Municipal de Berga], *Llibres de clavaria dels anys respectius*.— J. P. E. [5355]

X[avier] SITJES I MOLINS, *Sarcòfags amicònics d'època gòtica*, dins «L'Erol. Revista Cultural del Berguedà», núm. 24 (juliol 1988), 31-33.

Notícia de tals sarcòfags en les esglésies de Santa Cecília de Fígols, de Sant Pere de la Portella, de Sant Pau de Casseres i de Santa Maria de Valldaura, amb transcripció i traducció de tres inscripcions dels de la Portella. Hi ha fotografia de tres.— J. P. E. [5356]

Joan PAGÈS I PONS, *Les esglésies i parròquies de la Vall de Bianya*, dins «Estudis Bianya», 39-103.

Recull de notícies sobre el tema indicat en el títol, aplegades a Olot, Arxiu Històric Municipal i Arxiu Parroquial, a Girona, Arxiu Diocesà, a la Canya, Arxiu Parroquial i Fons Capsec, i a Santa Margarida de Bianya, Arxiu del Mas Colomer, ultra en obres ja publicades, d'entre les quals destaquen les de Francesc Monsalvatje i Fossas. Moltes vegades la informació és oferta mitjançant transcripció de textos complets o fragmentaris com és ara el *Capbreu del mas Colomer* (49-50) o uns capítols matrimonials (70-71) o l'avenença del comte d'Empúries i l'abat de Camprodon del 1294 (83) o la llarga nota relativa a un funeral conflictiu a Olot en ple segle XVIII (98-99). D'altres vegades els documents són clarament resumits, començant per les actes de visita pastoral, una de les fonts principals d'aquestes pàgines, de la qual semblen procedir els inventaris (57-58; 59; 96). Les esglésies i parròquies entorn de les quals trobem informació són: Santa Margarida (39-62), Sant Pere de Puig (62-80), Sant Martí de Solamal (80-82) i Sant Martí de Capsec (82-103). La presentació de notícies segueix el mateix esquema en cada un d'aquests apartats, el d'aplegar les informacions sota l'epígraf corresponent a cada un dels successius segles, del XIV al XX, acabant amb el rectorologi. Així, un dels punts repetits en les quatre ocasions és allò que hom sap entorn dels terratrèmols dels anys 1427 i 1428 (54, 63, 80, 86). Altra de les característiques és la de presentar aplegades dins el segle en el qual compareixen per primera vegada, com si fossin excursos, les notícies sobre aspectes particulars d'una parròquia, com és ara famílies o masos: Colomer, 43; Collferrer, 50; Corona, 66; Boada, 70, etc.— J. P. E. [5357]

Ricard JORDÀ I GÜELL, *La batllia de Pinoses a la Vall de Bianya*, dins «Estudis Bianya», 19-22.

Amb motiu de presentar una llibreta de comptes de darreries del segle XVIII i primers anys del XIX fins al 1808, propietat de l'autor, en la qual tots els censos es pagaven a la baronia de Pinoses o al monestir de Sant Joan de les Abadesses, són aplegades les dades relatives a la baronia esmentada des del segle XIV, algunes d'elles procedents de l'Arxiu Comarcal d'Olot, *Protocols Notarials* (20-22).— J. P. E. [5358]

Josep MURLÀ I GIRALT, *La imatge romànica de Santa Maria, de l'església de Sant Pere del Puig*, dins «Estudis Bianya», 143-148.

L'article comença aplegant notícies relatives a l'església parroquial procedents de Girona, Arxiu Diocesà, *Visites pastorals*, i a una acta de consagració d'entre el 954-970, [potser copiada el 1464] i encara existent l'any 1790 en l'Arxiu Parroquial. També son transcrits notícies del segle XVIII relatives a la construcció del retaule de la Mare de Déu de Gràcia (145-146) i d'altres de darreries del segle anterior relatives a relíquies de sant Desideri i santa Clara, màrtirs (147).— J. P. E. [5359]

Montserrat del POZO FERRER, *Els Ferrer, una antiga família de Bianya*, dins «Estudis Bianya», 111-142.

Els arxius de les dues branques de la família (els Ferrer i els Ferrer-Noguer —els d'aquesta es troben a la Bisbal d'Empordà, 117) i *Les memòries* de Joaquim Ferrer-Noguer i de Ciurana, escrites en la segona meitat del segle XIX, permeten de reconstruir la trajectòria de la nissaga des de darreries del segle XIII. L'autora es fixa en Ignasi Ferrer-Noguer i de Traver (1742-1794), perquè és el primer membre de la raga que es féu mariner, en transcriu la partida de baptisme, de l'Arxiu Parroquial de Sant Salvador de Bianya (112), el «curriculum» acadèmic, d'ACA, Reial Audiència, *Privilegis* 992, i el full de serveis a la Marina, de Viso del Marqués, Archivo General de la Marina «Álvaro Bazán» (113-115). Les pàgines 118 i següents contenen reproducció fotogràfica de la partida de baptisme, dels fulls de servei, de les *Campanyes*, escrites per Ignasi Ferrer-Noguer, i de cinc *Reials Despatxos*, de l'arxiu familiar de la Bisbal.— J. P. E. [5360]

Roser RIPOLLÈS DE LA FRAGUA, *Antroponímia del segle XVIII a les Borges Blanques (1752-1762)*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 129-150.

Estudi d'una dècada realitzat a base del primer llibre de baptismes conservat a les Borges Blanques, Arxiu Parroquial. L'autora exposa tant l'estructura normal de les anotacions de baptisme com alguns dels casos que se n'aparten (130-131). [D'acord amb el costum tradicional a Catalunya], els noms imposats en el baptisme són tres, ací transcrits, distingint els femenins (132-136) dels masculins (136-141). Segueix la llista dels primers, dels segons i dels tercers noms, amb la coincidència que en el primer i en el segon guanyen en tots dos casos «Maria» i «Josep», que en el tercer, per raons personals del batejant, és gairebé exclusiu «Anton» i «Antònia» (141-143) i la indicació de les diverses procedències etimològiques (144-145). Trobem al final la relació alfabètica dels cognoms (147-149).— J. P. E. [5361]

Maria Josep CASTILLO I EZQUERRA, *El castell de Burriac en els darrers cinc-cents anys (segles XVI-XX)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 31 (abril 1988), 10-15.

Aplec de dades, que recorden les transmissions de senyoriu del castell en els darrers segles medievals [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 459, nùms. 4248 i 4249] i en els moderns, fins a l'abandó, durant el segle XVIII. L'aportació documental d'Argenton, Arxiu Municipal, *Documents diversos*, gira entorn d'un benefici eclesiàstic fundat en la capella del castell i en l'aplec anual del 22 de gener, que continuà celebrant-se fins al segle XIX (14-15).— J. P. E. [5362]

Guillermo ANDREU VALLS, *La carta de població de Cabanes de 1243. Notas para la fijación del texto*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 338-355.

Cabanes pertany a la Tinença de Miravet, donada per Jaume I al bisbe de Tortosa, Ponç de Torrella, el qual atorgà carta de població el 1243. Perdut l'original, se n'han conservades quatre còpies, dues d'elles a Tortosa, Arxiu de la Catedral, una de les quals, la del *Cartoral* núm. 8, és contemporània de l'original i la que ofereix un text més fidedigne. Reproduït fotogràficament (344-349) i transcrit (351-352), l'autor individua els sis repobladors inicials (341), dos dels quals acompanyaven Blasco d'Alagón durant la seva època de Morella. És detall remarcable el fet que l'Arc de Cabanes era un dels límits del terme, essent així aquest el testimoni escrit més antic de l'arc esmentat. Les pàgines finals apleguen la bibliografia relativa a la carta de població ací editada i a d'altres aspectes de la comarca (353-355).— J. P. E. [5363]

Salvador BARDULET I PALAU-VILALTA, Joan BARDULET I PALAU-FOSSAS, *Sant Pere d'Aüira en el marc de Campdevàrol*. Suplement n. 1, Ripoll, Edicions Maideu 1988, 124 pp.

Aquest llibre és suplement al dels mateixos autors publicat l'any 1983 [cf. ATCA, IV (1985), 509, núm. 1870] i consisteix en un aplec d'escrits relatius a temes diversos. Hi trobem notícies des del 1634 i un inventari de la Farga (Casanova) del 1652 (25-27); algunes pàgines dedicades a la *Llegenda del comte l'Arnau i Campdevàrol*, amb transcripció de la *Cançó* (38-41); i la llista de les visites pastorals a Sant Pere d'Aüira del 1330 al 1686, les actes de les quals són a Vic, Arxiu Episcopal.— J. P. E. [5364]

Àngel GRABULOSA I CORCOY, *Documents antics del mas Aulina de Capsec*, dins «Estudis Bianya», 35-37.

Presentació d'«unes cinquanta escriptures» de naturalesa econòmica relatives al mas esmentat pertanyents als anys 1666-1760. Hi ha transcripció parcial d'un reconeixement de senyoriu el 1666.— J. P. E. [5365]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Les ordinacions del peix de la vila de Cardona (1422)*, dins «Cardener», 5 (1988), 189-195.

Seguint l'exposició d'aspectes diversos de l'assortiment col·lectiu de queviures a Cardona [cf. ATCA, VI (1987), 407, núm. 3294; VII-VIII (1988-1989), 423, núm. 4112], l'autor resumeix allò que el *Llibre del mostassaf* determinava sobre els venedors de peix durant el segle XVI (190-191), recorda allò que representava la venda de peix en comparació amb la de pa, vi i carn en les entrades per imposició de la vila els anys 1468-1488 (192) i transcriu les *Ordinacions dels cònsols de la vila de Cardona sobre els preus de venda de peix* per al 1422, del *Liber consulatus ville Cardone*, de l'Arxiu de la Col·legiata de Cardona (195).— J. P. E. [5366]

Ramon SALA I CANADELL, *La notaria de Castellfollit*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85 (II)», Olot 1987, 27-36.

L'Arxiu Històric Comarcal d'Olot només conserva tres llibres notals de Castellfollit de la Roca, tots de Bonaventura Aloy i Llach (1763-1767). L'article refà la llista dels

notaris locals coneguts fins ara del 1222 al 1793 (30-34) i amplia les notícies relatives a algunes famílies notarials dels segles XIV al XVII (34-36).— J. P. E. [5367]

Josep MIRALLES, *Don Àngel i les coses poc importants*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 17-21.

A fi d'honorar la memòria d'Àngel Sànchez Gozalbo, l'autor transcriu el document amb el qual l'any 1518 el consell de Castellfort atorgava a un particular l'exploració de la botiga de vi i d'oli, del forn i de l'hostal (18-20).— J. P. E. [5368]

Miquel PUJOL I CANELLES, *Els Templers a l'Empordà. La Comanda del Temple de Castelló d'Empúries*. Primera part, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 17 (1984), 33-94.

Aquest estudi, basat en la documentació específica de l'orde, ara a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, i en els protocols notarials de Girona, Arxiu Històric, *Castelló d'Empúries*, documentació completada per la de l'ADG, és dividit en tres seccions. La primera (35-55), partint de la primera compra-venda documentada d'un alou per part de la casa del Temple de Castelló d'Empúries el 1168 (document transcrit i traduït, 91), per la qual també consta que l'orde ja posseïa propietat rústica en aquell terme, l'autor ressegueix la formació del patrimoni dels templers a l'Empordà, amb mapa corresponent (45). La segona secció (57-75) s'ocupa de l'explotació del patrimoni, bo i distingint l'agrària, la ramadera i la industrial, cosa que permet una visió de l'economia empordanesa dels segles XII i XIII. La terça secció (76-90) exposa les vicissituds de l'aplicació a la casa de Castelló d'Empúries de la supressió de l'orde, iniciada ja abans de la butlla papal del 1312, amb dades generals sobre la dispersió dels primers moments i més concretes sobre els esforços de recuperació realitzats tant per l'autoritat reial com per l'eclesiàstica. Remarquem entre els testimonis d'aquests darrers esdeveniments Bernat de Rotacàs, mestre de gramàtica a la vila (90, notes 39 i 42). En apèndix són transcrits i traduïts tant l'acte de compra-venda del 1168 com el de donació de la pròpia persona feta per Dolça, vídua de Joan Aragó, a la casa esmentada el 1304 (91-92); tots dos documents són reproduïts fotogràficament (37 i 39). Al final trobem la llista dels comanadors, dels clergues i dels batlles coneguts d'aquella casa (93-94).— J. P. E. [5369]

José SÁNCHEZ ADELL, *Delimitación y reajuste de términos en la Edad Media. La disputa de Benadresa entre Castellón y Borriol (1315)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 251-267.

Les primeres pàgines recorden casos de discussió i de fixació de termes en les comarques castellenques els primers temps posteriors a la conquesta, amb les corresponents referències documentals (252-254). Després, l'autor presenta un procés relatiu a la delimitació dels termes de Castelló i de Borriol, les actes del qual són a Castelló, Arxiu Municipal [sense més referència] i del qual són transcrits set llargs fragments, en les quals consten declaracions o actuacions clarificadorres d'aquells límits (258-265). L'any 1315 el nom del senyor de Borriol actuant en el procés esmentat era Pere Eximeniç. També consta que el topònim àrab del lloc on es construiria Castelló era Benirabe (257 i 264).— J. P. E. [5370]

F[erran] OLUCHA MONTINS, *Una panoràmica de l'art a la vila de Castelló entre 1500 i 1700*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 149-203.

L'article té dues parts. La primera és expositiva d'allò que estudis d'autors anteriors i documentació arxivística del mateix Castelló, Arxiu Municipal, *Llibres del consell*, permet de saber entorn de les successives obres realitzades tant durant el segle XVI (149-162: a l'església de Santa Maria, en convents i en capelles; i en la casa de la vila o en la fortificació de la mateixa població —alçant, per exemple, el campanar, «lo Fadrí»—, amb atenció tant a l'arquitectura com a les arts sumptuàries) com durant el XVII, en el qual predominaren les obres d'arquitectura civil (163-188: casa de la vila i plaça major, resclosa de riu de Millars; capelles, retaules i pintures de l'església de Santa Maria, obres en convents i en ermites). Les referències als fons arxivístics contenen normalment transcripcions dels fragments correlatius. Les pàgines 189-203 presenten catorze reproduccions fotogràfiques d'obres d'art i un croquis de la plaça major amb els edificis adjacents.— J. P. E. [5371]

Carne BASTARDAS I PARERA, *Estudi sobre antroponímia femenina catalana als segles XV i XVI*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 183-201.

Exposició dels prenom que portaven les dones acollides en l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona els anys 1457 (184-186), 1473-1479 (186-190), 1573-1574 (190-195) i 1577-1578 (195-197), amb particular atenció al prenom «Montserrat/Montserrat» (197-201), a base dels llibres corresponents als anys esmentats de l'arxiu del dit hospital, conservats a Barcelona, Biblioteca de Catalunya (184: l'altra part de l'arxiu es conserva en l'actual Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau de la mateixa ciutat). En el curs de l'exposició són transcrits paràgrafs, àdhuc sencers, i assenyalada l'evolució de la vigència social dels dits prenom (predomini amb molt d'avantatge, per exemple, de «Joana» en tot el període, 189, 194 i 195).— J. P. E. [5372]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Les encunyacions monetàries medievals a la Catalunya de Ponent*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 59-75.

Després d'haver informat de troballes de moneda visigòtica i àrab en indrets diversos de les terres de Lleida (60-61), l'autor aplega notícies relatives a moneda del comtat d'Urgell, en particular a l'agramuntesa (64), i a emissions de Calaf, segurament del vescomtat de Cardona (65), de moneda reial a Lleida (66-67) i de monedes locals a Àger, Agramunt, Aitona, l'Albi, Almenar, Anglesola, Arbeca, Balaguer, Castelló de Farfanya, Cervera, Cubells, Lleida, Ponts, Tàrrega i Vilanova de Meià. Quan són conegudes, l'autor fa constar les inscripcions. L'article és completat amb la reproducció de sis peces.— J. P. E. [5373]

Paul H. FREEDMAN, *Ordes militars i pagesia servil a Catalunya: segles XII i XIII*, dins *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)* (Llibres a l'abast 241). Barcelona, Edicions 62 1988, 77-106.

L'autor recorda la teoria de Pere Albert relativa a la limitació de la servitud a la Catalunya Vella (81-82) i que, a diferència de la Nova on foren senyors de grans extensions (85), els Templers en la Vella governaven algunes places fortes però llurs propietats eren esparses enmig d'altres alous (88). En aquest marc de petites propietats, la documentació (84-85) permet d'observar l'augment de la servitud pagesa durant

el segle XIII (90). En són prova els pagaments de redempció (91-92) i les confessions de pertanyença d'homes i famílies a una terra (92-95; la primera és del 1195, 94), cosa que inclou la protecció per part de l'Orde (95-96). Només en nou pergamins apareixen explícits els drets de l'orde als mals usos (97-98); des del 1132, hom troba documents de venda o donació d'una terra amb persones (98-99). Ací l'autor es pregunta què defineix la servitud en la Catalunya medieval. A base de nou plets, la resposta és: sense fer perdre la capacitat de defensar-se davant el rei, el fet d'estar lligat a una terra, l'ésser «homo proprius, solidus et affocatus» (100-101) amb la manca de dret a canviar de lloc d'habitatge sense redimir-se (103). Les cartes de redempció s'haurien començat a redactar entorn del 1210 (104). Documents proporcionats per l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar permeten de precisar tant les exigències senyorials com la capacitat pagesa de defensa legal (77-78).— J. P. E. [5374]

Antoni BACH I RIU, *La remença dels pagesos de les terres de Ponent*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 175-196.

Aquestes pàgines ressegueixen els successius estadis de la vinculació de l'home a una terra no seva en les comarques de la Catalunya Nova o en les veïnes des de l'esclavitud fins a la *Sentència arbitral de Guadalupe*. Per a cada etapa són resumides les característiques i exemplificades en casos concrets d'aquells indrets coneguts per documentació d'ACA, dels Arxius Episcopal i Capitular de Solsona, de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera o per documentació ja publicada. Al final és transcrita dels *Protocolos notariales* del darrer dels arxius esmentats l'acta de reconeixement dels drets feudals, als quals la població era sotmesa, fet pels caps de casa de la Cardosa el 1357, en el qual, però, eren explícitament alliberats de cugucia, intestia i eixorquia i de tots els altres mals usos, si abans haguessin estat aplicats (195-196).— J. P. E. [5375]

Núria SALEŚ, *Senyors i pagesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, dins «L'Avenc», núm. 115 (maig 1988), 52-56.

Recensió-comentari de la tesi d'Eva Serra relativa als Sentmenat, només publicada deu anys després d'haver estat defensada. L'autora en subratlla la novetat metodològica, car és estudi en el qual s'entrellacen les dades narrativo-descriptives (testimonis coetanis, processos), les estadístiques (preus i producció agrícola, arrendaments, ingressos senyorials diversos) i les jurídico-institucionals (constitucions de Catalunya, pragmàtiques, sentències arbitral i de jutges, plets, establiments i capbreus) (52), tot i que en el volum publicat no figurin «els documents que conté la tesi original» (56). De la documentació estudiada semblen deduir-se, però, unes línies de força: el patrimoni dels Sentmenat en cinc segles, del XII al XVIII, es diversificà però no disminuí; la situació dels pagesos afectats per la *Sentència de Guadalupe* només canvià després d'aquesta pel fet que es veieren lliures dels mals usos d'intestia, eixorquia i cugucia (55); i els grans afavorits de les noves condicions (subarrendaments, contractes de parceria) foren els amos útils de les propietats, els masovers en enfiteusi, ultra els burgesos de ciutat.— J. P. E. [5376]

Isabel PÉREZ I MOLINA, *Dona i legislació a la Catalunya del segle XVIII. Processos de separació matrimonial*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 259-266.

Les pàgines inicials recorden algunes prescripcions jurídiques relatives a la dona [però sense cap referència a la figura jurídica de la pubilla], sobretot a base de Ramon

Llàtzer Dou i Bassols, *Instituciones del derecho público...* (261-264); després assenya-la alguna característica comuna dels noranta-set processos de separació matrimonial iniciats en el tribunal diocesà de Barcelona entre el 1715 i el 1799, en general a instància de la dona, per «sevícies» (264-266); en cas contrari, per adulteri. Els processos pertanyen a l'ADB.— J. P. E. [5377]

Manuel ARRANZ, *Els camins i l'ordenació del territori a Catalunya en temps de Carles III*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 655-664.

La documentació d'ACA, *Reial Audiència i Intendència* informa sobre l'activitat constructora de camins durant el regnat de Carles III. L'autor es fixa en tres projectes: la sortida de Barcelona fins a Vilafranca del Penedès amb la construcció del pont de Molins de Rei; el projecte d'un pont sobre el Llobregat entre Olesa i Esparreguera i l'enquesta del 1778. El resultat fou que allò que es feu en camins era encara presidit per l'imperatiu militar de control de Catalunya i que l'única obra reeixida fou el pont [ja desaparegut] de Molins de Rei.— J. P. E. [5378]

Albert GARCIA ESPUICHE, Manuel GUÀRDIA BASSOLS, *Transformacions urbanes a la Catalunya del segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 193-222.

En un moment en què els autors deploren l'escassetat d'estudis sobre la situació urbanística de les poblacions catalanes en el segle XVIII, ells es proposen «plantejar l'interès del tema més general, recordar la conveniència de no generalitzar des... de Barcelona, i apuntar la necessitat de combinar dos nivells d'estudi...: la transformació de la xarxa de ciutats i la transformació dels nuclis urbans mateixos» (193). Recorden els pocs estudis precedents (193-194) i, basant-se en aportacions demogràfiques (195), assenyalen l'evolució de la xarxa de ciutats de Catalunya durant l'Edat Moderna: abans del 1553 hi ha un cert equilibri entre les ciutats de Catalunya i Barcelona, equilibri que es decantarà vers l'àrea barcelonina entre el 1553 i el 1702, però retornarà a la represa de l'equilibri durant el segle XVIII (196-197). Encara que en petits detalls, les poblacions s'anaren corregint durant els segles XVI i XVII (199); els arxius de diferents ciutats permeten de conèixer els problemes urbanístics del segle XVIII, començant pels peculiars de les poblacions amb importància militar, en les quals els projectes civils de construccions de nous habitatges eren supeditats a les conveniències de defensa o d'ocupació de la terra, sobretot en les ciutats tancades dins muralla (Tarragona, Mataró, Vic, Lleida, Figueres i Roses); en les dues darreres la planificació militar preveia el desplegament de la ciutat civil (205-206). Sobretot a Barcelona, durant el segle XVIII apareix la divisió dels edificis en pisos, amb el consegüent enlairaement de les cases; la concentració d'activitats comercials al centre de la ciutat, on també incideixen més les petites correccions. Té poca importància l'actuació del govern central. L'article és completat amb quatre mapes, cinc reproduccions de plànols i quatre quadres estadístics (210-222).— J. P. E. [5379]

Paloma FERNÁNDEZ PÉREZ, «*La novedad de lo cotidiano. La Cataluña del siglo XVIII vista por viajeros extranjeros*», dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 83-87.

Recordats els estrangers que deixaren escrites les seves observacions de pas per Catalunya, en les quals és subratllada la varietat del paisatge, la diferència entre el camp i la ciutat i la importància de l'emfiteusi, l'autora subratlla les dedicades a ciutats diverses de Catalunya i, no cal dir, a Barcelona, en relació a la qual, una

de les observacions és la relativa a la manca d'innovació de les biblioteques (86).—
J. P. E. [5380]

Mª Dolores BOSCH CARRERA, *Cataluña, una excepción al «problema de los vagos»,* dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 143-152.

L'autora aplega fragments contemporanis, en els quals era elogiada la laboriositat dels catalans, que es traduïa en la inexistència del problema social de la vagància (una sola casa, l'Hospici de Barcelona, era suficient per a tota la població captaire del Principat, 144), i els contraposava a d'altres fragments, que proclamaven la gravetat del mateix problema a Espanya (144-147). Al final, ressegueix les circumscripcions dels Països Catalans i ofereix les dades assistencials de cada una: Ciutat de Mallorca, Castelló de la Plana, Alcoi (148), Morella, Oriola (149) i del corregiment de Cervera (149) i reproduïx fragments contemporanis que presentaven Catalunya com a excepció (150-151).— J. P. E. [5381]

Miquel GUTIÉRREZ I POCH, *La manufactura paperera catalana a la segona meitat del segle XVIII: una introducció*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 349-363.

La principal font d'informació és l'Arxiu Històric Comarcal de l'Anoia, *Notaris*, a Igualada, completat amb el del Molí Paperer de Capellades. La primera innovació constatada fou la transformació de molins en molins paperers, que normalment constaven de tres plantes (350-351); un apartat recorda les dificultats en la precisió de drets entorn de l'ús d'aigua (353-354); el problema principal fou l'assortiment de primeres matèries (draps i carnassa), que obligà a tenir factors a Madrid i en ports de mar (354-356); la producció, amb 120.800 raimes, no superà el 40% de la capacitat total i quant al paper blanc, les 28.000 raimes de la producció catalana ocupaven el tercer lloc, després de València i de l'Aragó (358). El 1743 fou signat el primer contracte de lliurament de deu mil raimes de paper de segell d'Estat, que els anys 1771-1773 havia crescut fins a 325.000 raimes per una sola empresa (359), però la dependència de factors atmosfèrics produïa dificultats en el compliment dels contractes (360), que s'havien de solucionar recorrent a paperers d'altres contrades catalanes (361). La proximitat al camí reial facilitava el transport (362).— J. P. E. [5382]

Joan Carles MAIXÉ ALTÉS, *El mercado algodonero y la producción industrial en Cataluña (1780-1790)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988-1989), 365-384.

La base documental d'aquesta exposició és a Simancas, Archivo General, *Dirección General de Rentas. Segunda remesa*, lligall 809. Les dades són reduïdes per l'autor a quadres sinòptics de les importacions de cotó a través de diversos ports de Catalunya i en particular del de Barcelona (376-377); també presenta llista de tots els vaixells entrats en el port de Barcelona del 1781 al 1790 amb indicació del cotó descarregat (378-384), amb particular interès envers els ports d'origen i la nacionalitat dels vaixells (370-371). Per diverses causes, el cotó usat en la indústria catalana arribava a través de Malta, essent relativament poc el d'Amèrica (372). Hi havia fabricació casolana ((369) i pocs telers per a teixit fi; en conseqüència el producte no era de particular qualitat (374).— J. P. E. [5383]

José Ignacio GÓMEZ ZORRAQUINO, *La burg[ue]sía mercantil catalana y su presencia en Aragón (1770-1808)*, dins «Pedralbes» 8/1 (1988), 405-423.

L'autor ofereix una llista de comerciants catalans actuant a l'Aragó en el darrer terç del segle XVIII i a base de la documentació dels arxius de Saragossa, Històric Provincial i Històric de Protocols, es limita a presentar el grup Cortadellas (407-409) i el grup Goser (409-411, amb esquema genealògic, 410), ambdós de Calaf. L'activitat comercial catalana a l'Aragó augmentà amb la llibertat de comerç i es concentrà en l'arrendament de rendes feudals i eclesiàstiques i en funcions d'intermediaris comercials (compra-venda d'animals o també arrendaments de propietats, préstecs) (412-415). A partir de la pàgina 416 trobem quadres sinòptics dels arrendaments contractats pel grup Cortadellas (416-418), pel grup Goser (419), pel grup Castaño (421), pel grup Cos (422), pel grup Garcia Molas i pel grup Iglésias (423).— J. P. E. [5384

Mª Soledad OCÓN BERMEJO, Concepción JUANES ENCINAS, *Supervivencia de la tradición de la navegación catalana de finales del XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 495-498.

La «tradició catalana de navegació» equival per a les autores a pervivència de cobrament a percentatge de guanys per part dels acordats per a una travessa marítima. La «modernitat» consistiria en la paga per jornal estipulat. La documentació notarial de Barcelona, AHPB, *Escrivania de Marina* demostra que seguia essent practicat el sistema tradicional fins al punt que de quatre-cents seixanta contractes estipulats entre el 1769 i el 1794 només 25 preferiren el jornal.— J. P. E. [5385

Eloy MARTÍN CORRALES, *El contrabando en el litoral catalán durante el reinado de Carlos III*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 485-499.

Per la seva mateixa naturalesa, el contraban només deixa constància documental quan la força pública el descobreix. Ací la base documental és indirecta, la dels controls de sanitat, amb motiu dels quals resultaven intervingudes mercaderies il·legals, i es troba a Barcelona, AHCB, *Fons de Sanitat*. Sèrie VI. No mancaren els conflictes de jurisdicció entre Sanitat i Rendes (488-490, un dels quals fou si la mercaderia decomisada s'havia de cremar o no). Fins al 1760, el contraban era destinat al consum intern; a partir d'aquesta data, ultra les destinades al consum intern, són sobretot entrades de contraban mercaderies per a l'exportació colonial (486-487). L'exposició es fixa en els diversos elements que intervenien en tals controls. La pàgina 494 presenta un quadre de les naus afectades en diversos indrets de Catalunya entre el 1767 i el 1788.— J. P. E. [5386

Carlos MARTÍNEZ SHAW, [Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ], *La pesca en la Cataluña del siglo XVIII. Una panoràmica*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 323-338.

L'aportació d'aquestes pàgines és la de fer conèixer, gràcies a la documentació de [Viso del Marqués], Archivo Museo Don Álvaro de Bazán, *Matrícula y pesca*, la reacció provocada a Galícia i a Huelva per la presència de pescadors catalans i valencians i per llur activitat de pesca amb bou. Una part de l'article s'estén pel segle XIX.— J. P. E. [5387

Javier de CASTRO, *El peso de las fuerzas naturales: los naufragios en el tráfico catalán de la carrera de Indias (1740-1778)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 469-484.

L'intent de l'autor és el de «dar una visión aproximada de la incidencia de los fac-

tores naturales en el tráfico mercantil catalán» (469). La base documental és la de Sevilla, Archivo General de Indias, *Contratación*, completada amb la sèrie *Consulado*. L'exposició presenta successivament els naufragis soferts per naus catalanes noliejades a Cadis (470), per naus estrangeres amb forta participació catalana (471), per naus directament adreçades a Amèrica (472-474) i per naus estrangeres amb poca participació catalana (474-477), tot completat amb set gràfics quantificadors.— J. P. E. [5388

Maximiliano BARRIO GONZÁLEZ, *La economía de las mutuas (sic! mitras) catalanas en la segunda mitad del siglo XVIII y su relación con el conjunto español. Apuntes para su estudio*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 447-457.

Aquest estudi es basa en la documentació de Madrid, AHN, *Consejos*, onze lligalls entre el 18876 i el 19862; de l'Arxiu Secret Vaticà, *Fondo Concistoriale, Processi Concistoriali* i *Acta Camerarii*, encara que les dades de totes dues fonts només són aproximatives (448). Analitzades les diverses fonts d'ingressos (rendes de propietats, del delme, aquestes molt inferiors a les dels bisbats de Castella, i de caràcter divers, 449-452), són després quantificades per a anys diversos i per a cada un dels bisbats, amb ajut de sis quadres. Comparades amb les altres de l'Estat Espanyol, entre el 1740 i el 1799 només una seu pujà en el 'ranking', Barcelona, que saltà del lloc trenta-novè al trenta-un (455); a l'interior de Catalunya, les més riques eren tradicionalment Tarragona i Tortosa, però al final de segle Barcelona es col·locà segona.— J. P. E. [5389

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Protesta popular i associacionisme gremial com a precedents de la reforma municipal de Carles III a Catalunya (1728-1771)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 13-25.

La documentació d'ACA, *Reial Audiència*, permet a l'autor d'exposar que els reïdors dels ajuntaments de Nova Planta, designats per l'autoritat ocupant, foren aviat titllats d'abusos diversos, com l'assortiment de queviures o la distribució d'impostos. La veu popular trobà camins col·lectius d'expressió com els fulletons i fou assumida pels gremis; en alguns casos obtingué que hom acceptés instàncies municipals de control, fins al punt que a l'hora d'aplicar la reforma del 1766 a Catalunya, la Reial Audiència indicà que les eleccions a diputats del comú i a síndics personers fossin realitzades passant pels gremis a fi d'assegurar la participació popular. El xoc dels nous càrrecs i dels antics era inevitable, és àmpliament documentat i així el 1771 les eleccions apartaren gremis i oficis, es basaren en circumscripcions territorials i perderen atracció i participació popular [vegeu el resum núm. 5336].— J. P. E. [5390

M^a de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *Fiestas reales en la Cataluña de Carlos III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 561-576.

Resum descriptiu de les festes reials celebrades en algunes poblacions de Catalunya i en particular a Barcelona en ocasions diverses: de la proclamació de Carles III (562-565); de la visita de la parella reial l'any 1759 (565-568); i d'altres ocasions (569-575). Per a cada un dels tres apartats, l'autora ha aplegat les publicacions commemoratives que foren contemporàniament editades en diverses poblacions (562; 565-566; 568-570; 272-275).— J. P. E. [5391

Josep M^a GAY I ESCODA, *Corregiments militars catalans: el miratge de les reformes carolines*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 87-102.

Com a norma general, els màxims responsables dels dotze corregiments catalans del període borbònic foren militars i l'autor es proposa d'esbrinar «si la militarització de l'aparell corregimental de Catalunya es veurà modificada per les reformes carolines» (88). La base és la documentació inèdita de Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*, i Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, ultra la bibliografia específica. L'autor exposa el desig general de l'Estat d'encarregar el govern dels corregiments a homes de lleis com a conseqüència de l'«Avalot de Squillace» (93), la contraposició que trobà tant en els militars com, en general, en el rei, i els casos de provisió de nous corregidors en els Països Catalans: lletrat no militar per a Alzira el 1768 (94-95), precedent que ja no s'aplicà a Peníscola el 1770 (95), al qual, però, era favorable l'Audiència de Barcelona (96); però tot i haver estat decidit per a Cervera el 1786, en realitat l'any 1791 fou designat un militar (101).— J. P. E. [5392]

Felipe J. de VICENTE ALGUERO, *El ejército en Cataluña durante el reinado de Carlos III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 119-131.

Després de la desaparició de les seves institucions sobiranes, Catalunya fou ocupada militarment, essent militars les més altes autoritats civils, com és ara els corregidors, cosa que a Castella era excepcional (120; quadre comparatiu d'alts graus en els destacaments militars a Catalunya, 124). L'autor, a base de la documentació de Simancas, Archivo General, *Guerra moderna*; de Madrid, AHN, *Consejos, Gracia y Justicia*; de Barcelona, ACA, *Reial Audiència* i AHCB, ms. B-35, ressegueix la minva del contingent de l'exèrcit estacionat a Catalunya (122), delimita les funcions de l'intendent i les del capità general (122-123) i toca els dos problemes fonamentals: l'enrolament de catalans a l'exèrcit, cosa que desembocà en l'«avalot de quintes» (123-127) i l'allotjament de militars, que hom es proposà de solucionar amb construccions específiques (127-129 [vegeu també més amunt el resum núm. 5346]). Al final són recordades les proeses marítimes d'Antoni Barceló contra corsaris argelins (130-131).— J. P. E. [5393]

Joan BADA [I ELIAS], *La vida religiosa popular a Catalunya a l'època de Carles III (I)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 459-477.

Basat en documentació de Barcelona, ADB, *Communium* 105-115 i *Gratiarum*, 81-88, i de Vic, Arxiu Episcopal, lligalls 1228-1236 i quatre d'altres, ultra les consuetes d'Alpens, Gurb, Vallcàrcara i Vidrà, l'autor presenta un quadre de les manifestacions de vida religiosa específiques d'aquell moment, començant per les pregàries motivades per esdeveniments de la família reial (proclamacions, parts, defuncions) o per situacions creades per la política reial (459-460); les corresponents a fenòmens naturals responien a secades o a aiguats, amb resum del cerimonial de pregàries demanant pluja a Barcelona (461-462). Les devocions són individualitzades en les múltiples confraries amb problemes de precedència entre elles (ací és resumida la concòrdia que solucionà la qüestió a Badalona, 463-464) i en les relíquies de sants arribades a Barcelona; les confraries eren acompanyades de germandats de socors mutus (463-465); les devocions amb empena eren les del Sagrat Cor i de la Puríssima i els novenaris d'ànimes (466-467). Dins les demarcacions parroquials comencen a sorgir sufragànies, que esdevindrien parròquies; entre el 1755 i el 1791 consten permisos d'erecció de 263 oratoris privats i de 53 capelles semipúbliques; es comptaven trenta-set ermites amb

ermità a Barcelona i vint a Vic; era viu el problema dels cementiris; assenyalen una sèrie de capteniments prohibits dins els temples (467-469), manifestacions, com d'altres celebracions conegudes per les *Consuetes*, de la pietat barroca (469-472). Hi ha problemes de comportament popular entorn del matrimoni, de les representacions sagrades en temples, de la licitud del contraban, de l'extensió del dret d'asil en els temples, però també una forta sensibilitat a favor dels pobres (assenyalen ajuts per a estudiants, documentats en nou poblacions del bisbat de Vic, 474, nota 20) i de l'ensenyament del catecisme, que a Barcelona porta a programar torns de doctrina per als aprenents de les fàbriques d'indianes (472-475). El darrer apartat és dedicat a la literatura religiosa, en la qual són considerats els goigs, amb notícia del fons de Barcelona, Biblioteca Episcopal, amb quatre-cents dotze exemplars dels segles XVII-XVIII, les nades i els cants de Passió o d'altres de finalitat didàctica en les missions populars: *Càntic sobre la doctrina cristiana*, *Fletxas als cors dels pecadors*, *Letrillas de alguns assumptos de sermons*; i llibres de pietat o de vides de sants (475-476).— J. P. E. [5394]

M. Carmen VILA GILI, *Manifestaciones religiosas a través de la artesanía popular: «Els goigs i les mides»*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 479-483.

Presentació general d'ambdós temes, en la qual podem assenyalar la notícia de la inclusió d'indicacions relatives a la Revolució Francesa a Cervera en uns *Goigs de la Mare de Déu del Roser* (480) i la descripció de les ornamentacions de les imatges que els encapçalen (481).— J. P. E. [5395]

Aureli QUEROL I ANGLÈS, *Vila de Càlig. Arrendaments del segle XVII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI (núm. 24) (1988), 33-43.

Localitzada la carnisseria del segle XVII, única en una població de sis-centes nou persones «de comunió» (34), són transcrits els articles corresponents dels *Capítols d'arrendament de la carnisseria*, de Càlig, Arxiu Parroquial, *Protocols de Josep Cerdà. Primer Quadern 1631* (34-35), alguns dels de l'arrendament de taverna i fleca, d'ibid., *Primer quadern 1632* (36), del del dret de mesurar, del mateix quadern (37) i les *Capitulacions que deu guardar lo col·lector del clero i capellans de Càlig*, d'ibid., *Segon quadern 1633* (39-40). El *Libro de las santas visitas* de l'any 1637, de Càlig, Arxiu privat de la família Borràs, permet de conèixer la distribució de la renda de la clerecia local l'any esmentat (40-42).— J. P. E. [5396]

Oriol OLEART I PIQUET, *Els notaris dels braços de la Cort General de Catalunya al segle XVI*, dins «Estudis Noguera», 185-209.

Vint-i-quatre documents o fragments, transcrits en les pàgines 195-209, procedents d'ACA, *Generalitat*, volums 1006-1042, pertanyents a corts dels anys 1512 al 1585, permeten de reconstruir la dinàmica del nomenament de notaris per als tres braços representats en la cort de Catalunya, amb indicació de drets i d'obligacions consegüents.— J. P. E. [5397]

Enrique GACTO, *El delito de bigamia y la Inquisición Española*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LVII (1987), 465-492.

L'article recorda la insistència, amb la qual durant tot el segle XVI els represen-

tants de Catalunya pugnaren a fi que el delictes de bigàmia no fos, per ell mateix, objecte del tribunal de la fe (471-472). De més a més, conté referències a processos enantats contra Joan Puigsegur (469, nota 13), Vicenç Boix i Xavier Sirvent (490, nota 90). Els processos són ara a Madrid, AHN, *Inquisició* lligalls 3722 i 3733, respectivament.— J. P. E. [5398]

Ramon PLANES I ALBETS, *La comunitat pagesa: aplevament i diferenciació social (s. XVI-XVIII)*, dins «L'Avenç», núm. 115 (maig 1988), 24-30.

La *Sentència arbitral de Guadalupe* tant com abolí els mals usos confirmà els drets senyorials. Però aquest darrer extrem seguí conflictiu durant el segle XVI i l'autor aplega proves documentals que ho demostren, confirmades pels llibres dedicats a la capbreuació i als lluísmes per Francesc Solsona i per Jaume Junyent i per les constitucions i actes de cort, que entre el 1510 i el 1559 intentarien d'evitar les alienacions no controlades pels senyors (25). La resistència anti-senyorial confirma la cohesió social de la comunitat, manifestada en els drets sobre els béns comunals (26). La força creixent dels pagessos propietaris de domini útil —creixement clar després de la Pesta Negra, afavorit per la legislació del segle XVI— hauria minat la cohesió social pagesa i reduït progressivament el nombre de propietaris durant l'Edat Moderna.— J. P. E. [5399]

Ramon PLANES I ALBETS, *La pragmàtica de l'any 1620, de Felip II, sobre les notaries de districte del Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya*, dins «Estudis Noguera», 211-218.

Presentació (211-213) i transcripció (214-218) de la pragmàtica, amb la qual Felip II de Catalunya-Aragó defensava el dret dels notaris de districte reial a l'exclusivitat en l'atorgament de documentació pública, fora del cas de capítols matrimonials i de testaments, en els quals eren també competents els rectors i llurs vicaris. La pragmàtica és transcrita en català, de Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms*, 9960 (214-216), i en castellà, de Solsona, Arxiu Diocesà, carpeta 328 (216-218).— J. P. E. [5400]

Josep-Lluís GARRIDO, *Mapa, història i territori: la divisió de Catalunya en corregiments*, dins «Revista de Girona», XXXIV (1988), 376-386.

Pàgines dedicades a explicar l'actual esforç de reconstrucció d'aquella divisió, conseqüència del *Decret de Nova Planta*. Amb aquest motiu, l'autor informa del treball de cartògrafs catalans del segle XVIII i del d'altres en relació a Catalunya (376).— J. P. E. [5401]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Les rendes reials de Cervera, segons una relació de 1311*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 71-88.

L'ACA, *Batllia General*, vol. 2, classe 3 conté sèries d'anotacions, ací transcrites, relatives a cinquanta-vuit establiments atorgats pel rei a particulars des del 1311 fins a darreries del segle XIV (76, núm. 8) (76-80) i a censals percebuts per la tresoreria reial a Cervera o rodalia (81-88). En la introducció, l'autor distribueix els diversos tipus de percepció (71-75) i remarca la notícia inicial que Cervera comptava mil dos-cents trenta-tres focs entorn del 1310 (75 i 76).— J. P. E. [5402]

Max TURULL I RUBINAT, *La indústria drapera a Cervera a l'edat mitjana (s. XIII-XIV) i les Ordinacions de la draperia de 1320*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 43-70.

Les *Ordinacions sobre la draperia que es fa en la vila* són datades el 4 de març del 1320, en còmput de l'Encarnació [per tant, 1321?] i foren promulgades amb crida pública, el text de la qual s'ha conservat a Cervera, Arxiu Històric Comarcal, *Fons municipal. Gremis. Ordinacions dels paraires* i és ací reproduït (67-70). L'autor aplega les notícies relatives a aspectes diversos de la fabricació de teixits a Cervera durant el segle XIV, com és ara la concessió reial d'un molí tintorer o tint el 1330, la d'autonomia als drapers el 1343, l'interès del cardoní Arnau de Garzila a muntar un molí draper a Cervera o les imposicions municipals sobre draps (44-48). El 1344 el rei atorgaria permís il·limitat per a la construcció de tints i el 1357 en concediria el domini útil a la ciutat de Cervera (48-52). El refús a proclamar normes contra el luxe el 1333 i l'assentiment a fer-ho el 1344 potser era paral·lel a l'augment de pes social dels drapers (52-56). Les darreres pàgines són anàlisi de les *Ordinacions* del 1320 (56-64), tant en allò que afecta el procés productiu com en allò que toca les penes als infractors.— J. P. E. [5403]

Montserrat GARRABOU I PERES, *El Col·legi Notarial de Cervera (segona part)*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 89-113.

Pàgines continuadores de les resumides dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 433, núm. 4146, basades en la documentació de Cervera, Arxiu Històric Comarcal, *Fons notarial*, completada per la d'ACA, *Canc. Reg.*. Trobem en aquestes primer una recopilació de dades relatives al nombre descendent de notaris assistents a les reunions professionals: una mitjana de vint-i-quatre en el segle XIV, disset en la primera meitat del segle XV i nou en la segona (94); després, un resum de les disposicions referents a l'activitat notarial a Cervera preses pel mateix col·lectiu, on no manquen les pertocants a la preparació tècnica (97-102); segueixen les notícies relatives a drets notariais, amb llista de les quantitats percebudes per diverses classes de documents (103), tema que el 1363 fou objecte d'unes *Ordinacions o taxacions sobre l'ofici de notaria de Cervera* (105-107); el darrer apartat aplega determinacions del segle XV entorn dels «scriptores» notariais (108-109). Les pàgines finals ofereixen tres llistes: de notaris que no figuren en el catàleg del fons notarial de Cervera (110-111), dels que hi figuren (112-113) i dels escrivans (113).— J. P. E. [5404]

Montserrat GARRABOU I PERES, *Documentació referent als orígens del Col·legi de Notaris de Cervera (segle XIV)*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 13-26.

Complement de l'article anterior i de l'assenyalat al començament del mateix, amb regist i transcripció de quatre documents, dels anys 1344-1359. El primer és particularment interessant, car conté les dotze *Ordinationes* del Col·legi Notarial de Cervera, del 1344. De tres consta que procedeixen de Cervera, Arxiu Històric Comarcal, *Fons notarial*.— J. P. E. [5405]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Conflictes socials a Cervera segons el llibre del batlle Antoni de Cabrera (1356-1357)*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 53-70.

L'ACA, *Reial Patrimoni. Batllia General*, classe 8-C, vol. 2, és un *Llibre de rebudes de la cort del batlle de Cervera*, en el qual és anotada aquella part de les multes

corresponent al rei, la persona que l'ha satisfeta i la causa [i així es diferencia dels *Llibres de la cort del batlle*, en els quals són anotades les denúncies que aquest rebia, prescindint de la sentència i de la possible pena final]. Permeten de veure que gairebé la meitat dels fets conflictius eren entre dos homes i que també gairebé la meitat consistien en insults verbals. Les cent deu anotacions són transcrites des de la pàgina 59. [En alguns casos les notes reporten les paraules injurioses pronunciades en aquells moments: «peraxot», per exemple, documentat en el núm. 4, no es troba en el DCVB; «morrudaça» (núm. 10), tampoc, ni «pedreyada/pedrejada» amb sentit d'insult, del mateix número; tampoc el sentit adjectiu i insultant de «veça/vessa» = peresosa (núm.17)].— J. P. E. [5406]

Antoni BACH I RIU, *Un plet veïnal entre Sitges i Cervera*, dins «XXIX Assemblea» II, 235-244.

El plet, que afecta Sitges, fou en realitat entre Cervera i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona, senyora de Sitges, perquè alguns caps de casa d'aquesta darrera vila s'havien empadronat a Cervera a fi d'evitar senyoriu feudal i ésser sotmesos al reial. El conflicte esclatà el 1455 i desembocà en plet i fou portat a la cort de Barcelona del 1455 al 1458 (237). N'ha restada documentació a Cervera, Arxiu Històric Comarcal, *Llibres del consell*; a Barcelona, ACB, *Pia Almoïna*; AHPB, *Bartomeu Bosch*; i ACA, *Conclusions civils*. La sentència fou favorable al manteniment dels drets senyoriels. De l'ACB és transcrita en apèndix l'acta notarial de la notificació de la sentència a Cervera, en la qual aquesta és inclosa (242-244).— J. P. E. [5407]

Josep PORTELLA I FREIXES, *Algunes aportacions sobre la sanitat i la higiene a la Cervera del segle XVIII*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 111-121.

Els *Llibres del consell* de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera corresponents al darrer terç del segle XVIII proporcionen coneixement dels acords presos pel mateix en resposta a esdeveniments diversos que afectaven la higiene pública, amb freqüents transcripcions textuals (111-116); les pàgines destinades a medicina i sanitat informen dels hospitals de Cervera: el dels pobres, el dels orfes i, des del 1756, el de la Universitat, amb notícies sobre els estrets estudis de Medicina (117-118) i sobre pregàries públiques en temps de passa (119). La darrera pàgina transcriu unes *Ordinacions d'higiene de la vila de Cervera* del 1800 (121).— J. P. E. [5408]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Sant Joan Baptista i sant Joan Evangelista a Cervera: elements culturals i culturals*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 115-136.

Ja a començaments del segle XII hi havia a Cervera una capella de Sant Joan de Jerusalem, en la qual radicarien la confraria dels ferrers a invocació de sant Joan Evangelista almenys des del 1283 i la dels argenters el 1616 patrocinada per sant Eloi, amb representació en la processó de Corpus simbolitzada per l'àliga, personificació de l'evangelista sant Joan, fet que és ocasió d'aplegar notícies relatives a tals representacions i a llurs passos (115-121). La presència de la Universitat durant el segle XVIII propicià la novetat de les publicacions, tres de les quals són ací resumides: el llibre de Feliu Genovar, *Verdad enteramente declarada. Mayoría de la santidad de san Juan Bautista...*, del 1743, i dos textos diversos de la *Loa para la comedia que se ha de representar del precursor divino san Juan Bautista...*, del 1762 i del 1782, amb notícia d'altra del 1743 (121-127). Vinculada amb la mort de Joan Baptista, la llegenda

d'Herodias ofegada mentre ballava damunt el Segre glaçat fou objecte d'uns paràgrafs epistolars de Josep de Finestres i de Monsalvo, en lletres adreçades a Ignasi de Dou i de Bassols i a Gregori Maians (amb observacions sobre l'ús del català o del castellà en la correspondència de Finestres) (128-130).— J. P. E. [5409]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *La distribució urbanística de la riquesa a la Cervera de mitjan del segle XVIII (1765)*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 181-205.

Part d'una tesi de llicenciatura. Aquest capítol consisteix en la comparació de la situació socio-econòmica entre els cinc quaters de la ciutat deduïble de les dades tributàries del cadastre del 1719 i de les del 1765. L'exposició és acompanyada de nombre de gràfiques comparatives. La conclusió és que «l'evolució cerverina apunta símptomes de creixement, tot i no ser un creixement distribuït, ja que les zones que eren riques i pobres el 1719 encara ho són al cadastre de 1765» (205).— J. P. E. [5410]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *Reflexions sobre la distribució urbanística de la riquesa a Cervera del segle XVIII (1719-1805)*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 123-156.

Pàgines consecutives a les resumides en el número precedent i elaborades amb la mateixa metodologia. L'objectiu d'aquestes és exposar les característiques de la distribució de la riquesa en els cinc quaters de Cervera deduïbles del cadastre del 1805, en comparació, però, amb els del 1719 i 1765. I així tenim, per exemple, i prenent a tall de mostra els impositors que pagaren més de cinc lliures en els anys respectius, que Capcorral en tenia 47 el 1719, 27 el 1765 i 22 el 1805, amb un total de 412, 228 i 181 lliures respectivament; el Quarter Major presentava 54 impositors el 1719, 40 el 1765 i 38 el 1805, amb una suma de 472, 302 i 321 lliures respectivament; el del Carrer Nou no figurava el 1719 i tenia 6 impositors el 1765 i 4 el 1805, sumant 33 i 22 lliures respectivament; a Montserè hi havia 21 impositors el 1719, 19 el 1765 i 11 el 1805, amb totals d'unes 240, 152 i 86 lliures en cada un d'aquells anys; i a Framenors els impositors eren sembla 26 el 1719, i 11 tant el 1765 com el 1805, amb sumes de 220, 99 i 75 lliures. La conclusió general és que si el 1719 la Cervera rica era la dels quaters Major i de Montserè, el 1805 la riquesa s'havia concentrat en el Major.— J. P. E. [5411]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *Esbós del comportament social dels Diputats del Comú de Cervera*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 55-63.

La documentació de l'Arxiu Comarcal de Cervera, *Fons notarial*, i en concret els capítols matrimonials, els testaments i les inventaris de béns «post mortem», permeten a l'autor d'esbrinar el comportament social i econòmic dels regidors borbònics de la ciutat de Cervera i en particular la dels que en virtut de la reforma del 1766 foren elegits per la població, amb el resultat que en els anys inicials els diputats del comú «eren introduïts [en els cercles del poder] a nivell econòmic i apartats de la vessant política. En els anys finals, han sabut equilibrar la balança i cada cop estan més lluny del 'substrat popular' que els havia fet aparèixer en l'espectre polític del XVIII» (59). Les darreres pàgines analitzen la significació social o «funció propagandística» de les deixes per a bé d'ànima (60-61) i la d'altres índexs de riquesa (localització de propietats; consistència d'altres rendes; base agrícola de riquesa o altra).— J. P. E. [5412]

Josep MORA I CASTELLÀ amb la col·laboració de Josep M. MONTANER I MARORELL, *L'obra de la Universitat de Cervera a través dels projectes i les incidències en la construcció*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 137-170.

Les primeres pàgines recorden allò que representà la novetat del cos d'enginyers militars en l'estat de la Nova Planta, amb particular referència a l'actuació d'alguns d'ells en diverses obres de Catalunya (138-144). Els fou encomanada la planificació i construcció de la nova universitat de Cervera i així nasqueren els successius projectes de Francesc Montaigu (141), d'Alexandre de Retz (144) i el polèmic de Francesc Soriano (145), que desembocà en plet, del qual són ací transcrits o resumits els capítols d'acusació (149), el dictamen de dos pèrits (150-151), els punts principals de la sentència (151-152), i el definitiu de Miquel Marín, el qual hi treballà mentre es trobava a Cardona, car han estat descoberts en aquesta vila esborranys en forma de grafitis (153 i reproducció en 166-167). Segueixen catorze pàgines d'altres reproduccions.— J. P. E. [5413]

Joan FERRERES I NOS, *La franquesa de Cervera del Maestrat de 1362 i altres dades d'interès*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI (núm. 21) (1988), 47-55.

La *Franquesa* consistia en un nou pacte entre l'Orde de Montesa i els caps de casa de Cervera del Maestrat, en virtut del qual no es cobriarien drets senyoriais de certs productes i sí, en canvi, d'altres de nous; i el pagament de tals drets no es faria en espècie, ans en metàl·lic. El document és ara a Madrid, AHN, *Órdenes militares*, cod. 543C, d'on són transcrits fragments (49-50) i la llista dels caps de casa signants (51), els quals són comparats amb els coneguts per l'acta de presa de possessió del 1593 (53) [cf. ATCA, VII/VIII (1988-1989), 422, núm. 4109; 447, núm. 4205; i 507, núm. 4428].— J. P. E. [5414]

Saturi-Josep UCERO I RAMON, *Procedimiento administrativo en las colaciones de los curatos durante el reinado de Carlos III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 497-502.

El nomenament d'Antoni Sans a rector de Cervià, ací transcrit (500-502) de Tarragona, AHA, *Libro registro de negocios de 1774 a 1777*, és analitzat pel biaix de la intervenció reial en afers de l'Església, ja que la vacant s'havia produït en mes la provisió de la qual pertocava al rei segons el *Concordat del 1753*.— J. P. E. [5415]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Valentí GUAL I VILÀ, Lluís A. MUNNÉ I CASAS, Roser PUIG I TÀRRECH, *La població de la Conca de Barberà entre la crisi de mitjan segle XVII i les epidèmies del 1725-1727*, dins «Aplec de treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 8 (1987), 169-180.

Localitzats els llibres baptismals de les parròquies de Barberà de la Conca, Rocafort de Queralt, Solivella, Tarrés, Vilanova de Prades, Vilaverd, Vimbodí, Vallclara, Blancafort, la Guàrdia dels Prats, Lilla, Prenafeta, Rojals, Senan, corresponents als anys esmentats en el títol, generalment a Tarragona, AHA, els autors presenten la situació demogràfica primer del vicenni 1640-1660, de general davallada, amb qualche excepció (Vilaverd guanya 47 habitants); després, de la restant segona meitat del segle XVII, d'augment general, de vegades notable (Vilaverd augmenta de 208 habitants més, Barberà de 179); i la dels trenta-cinc anys primers del segle XVIII, d'enconjiment general, durant el qual, si es dona, l'augment és mínim (Solivella creix

en 16 habitants; Vilanova de Prades en 22; Vimbodí en 8). Les darreres pàgines ofereixen bibliografia (175) i gràfics de la línia de baptismes i d'òbits de sis parròquies (176-180).— J. P. E. [5416]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *El tráfico comercial entre la Corona de Aragón y Pisa en 1414 según los libros de la lezda de Colliure*, dins *Studi di Storia Economica Toscana nel Medioevo e nel Rinascimento* in memoria di Federigo Melis (Biblioteca del «Bolletino Storico Pisano». Collana Storica 33), Ospedaletto (Pisa), Pacini Editore 1987, 125-143.

Presentats els llibres de la lleuda de Cotlliure (ACA, *Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, Classe 8ª K*), que abasten més de cent anys, de mitjan segle XIV a mitjan segle XV, l'autor es fixa en els nou viatges de Tortosa a Pisa i en els cinc de sentit invers documentats el 1414 (126). La llana constituïa el principal producte d'exportació (127), aquell any encaminada sobretot a Pisa, però el transport era català (128, amb quadre a 130). Les importacions eren molt menors (132-133). En les pàgines següents són resumits quinze *Manifests de naus* (133-143).— J. P. E. [5417]

Jaume PORTELLA I COMAS, *La colonització feudal de Mallorca: els primers establiments e l'alqueria Deià (1232-1245)*, dins *Feudalisme*, 331-343.

Les primeres pàgines reproduïxen una mostra de crítica al sistema d'enfiteusi pronunciada en les corts de Cadis el 1811 (331-333) i d'aquella versió actual que, distingint règim feudal i règim senyorial (337) (aquest hauria existit a Mallorca, no aquell), presenta la societat medieval mallorquina com a essencialment democràtica i lliure (336); l'autor, en canvi, s'apropia la tesi «que l'organització feudal de la conquesta i del repartiment... es tradueix també en la configuració d'una formació social feudal...» (338) i presenta l'exemple de Deià: el 1239, Nunó Sañç atorgava a dos homes la terra encara no establerta de Deià, sota algunes retencions jurídiques i condicions econòmiques (339-340) i consta documentalment que aquests sots-establiren en d'altres, a càrrec dels quals corria tot allò que els anteriors havien de pagar al senyor, sumat a allò que havien de pagar als intermediaris (341-342).— J. P. E. [5418]

M. Josepa ARNALL I JUAN, *Onomàstica empordanesa del segle XI. Documentació del monestir de Vilabertran*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 65-105.

Els documents, ara a Barcelona, BC, van del 1071 al 1097. Són donacions en bé d'ànima. Interessen al present estudi els noms, tant els antropònims (72-77) com els topònims (77-84). Hi ha taula dels primers (99-105). L'apèndix resumeix vint-i-cinc documents, dels quals fa constar l'atorgant, l'acte certificant, la data, els testimonis, el «signum» i l'escrivà (84-99), transcrivint els fragments textuais. Les pàgines 99-105 contenen la taula antroponímica per ordre alfabètic.— J. P. E. [5419]

Gabriel ROURA I [GÜIBAS], *Girona carolíngia. Comtes, vescomtes i bisbes (Del 785 a l'any 1000)* (Quaderns d'Història de Girona), Girona, Diputació i Ajuntament 1988, 96 pp.

La narració dels esdeveniments que constituïren el pas del domini visigòtic primer a l'àrab i després al carolíngi entre els anys 717 i 785 i la posterior sobirania dels francs és precedida en aquest llibre per una delimitació del perímetre ciutadà (5) i

per una cronologia dels fets principals entre el 711 i el 1010 (6-9). La narració es basa en fonts com són la *Crònica de Saragossa* (10-11), la *Crònica de Moissac* (18, 35), els *Annals Barcelonesos* (18), el poema d'Ermolaus Nigellus (25), els *Annals reials* (26, 35), un cartoral de Ripoll (61), un modern *Llibre de resolucions capitulars* (69) i en escriptors àrabs com al-Masudi (15-17), Ibn Idhari (34) o al-Nuwairi (35), o en la primera notícia documentada entorn de la presència jueva a Girona (84). De més a més, ultra les reproduccions fotogràfiques de volums, pergamins, pàgines o inscripcions, escampades pel llibre, nombre d'apartats són destinats a fornir informacions, fragments o resums de temes propis d'ATCA, com són les pàgines dedicades al concili de Girona del 571 (12-13), a Joan de Biclaurum (14-15), als fragments de la *Crònica dels reis francs* inclosos en *Les prades d'or* del ja esmentat al-Masudi, a notícies sobre el *Liber iudicum* a Girona, amb particular atenció a l'exemplar gironí ara a París, BN, lat. 4667 (36-37), als escriptors catalans en l'imperi carolingi (Agobard de Lió, Claudi de Torí, Teodulf d'Orleans) (39), al bisbe Gotmar i a la seva *Crònica dels reis francs* (40-41), a les inscripcions aràbigues de l'arqueta d'al-Hakam (42-45), als nou diplomes carolignis, amb regest de cada un (46-49), a les butlles en paper conservades en l'arxiu de la catedral (70-71), a l'escriptori de la mateixa, amb indicació dels volums que encara són al seu arxiu (72-73), a les escoles, amb fragments d'una carta de Gerbert d'Aurillac a Miró Bonfill (74-75), i a la *Llegenda de Carlemany*, probablement escrita durant el segle XIV per Arnau de Montrodon (20-21).— J. P. E. [5420

Ramon MARTÍ, *La integració a l'«alou feudal» de la Seu de Girona de les terres beneficiades pel «règim dels hispans». Els casos de Bàscara i Ullà. Segles IX-XI*, dins *Feudalisme*, 49-63.

L'autor enuncia el seu objectiu de «tesseguir el procés de subjecció econòmica fiscal, a la seu de Girona, de l'espai agrari comprès al seu domini durant els segles IX-XI», concretament en els casos de Bàscara i d'Ullà, domini senyorial que havia passat de nou viles i quatre vilars el 834 a trenta viles, quinze vilars, dos cenobis i diverses valls el 922 (49). L'estudi es basa en documentació ja publicada per autors diversos (62) o per l'encara inèdita a Girona, ACG, *Pergamins*, i ADG, *Cartoral de Carlemany*; l'autor ha aplegat vint-i-set documents anteriors a l'any nou-cents, catorze dels quals són actes de judici (50). Se'n dedueix que, si en un primer moment els propietaris per aprisió eren aloers i per tant lliures de senyoriu, tant a Bàscara com a Ullà hi ha indicis fonamentats que a poc a poc, a través de judicis, els bisbes de Girona haurien anat estenent el seu domini senyorial damunt propietats d'anteriors «potentiores hispans». En la presentació de les dades documentals, sovint transcrites en fragment, l'autor posa atenció a quantificar la diferència entre noms llatins i germànics.— J. P. E. [5421

Antoni Ll. SANZ, *La pabordia d'Aro de la Catedral de Girona, 1180-1343*, dins *Feudalisme*, 419-436.

A base de la documentació de Girona, Arxiu de la Catedral, *Pabordia d'Aro*, i de notícies proporcionades per autors diversos, l'autor es proposa «d'estudiar les característiques que presentava l'economia rural a la zona de la Vall d'Aro» i en concret «la condició dels camperols, l'extensió de les seves explotacions, les terres detentades per diferents senyors, els pagaments que es veuen obligats a efectuar, etc.» (419). Els resultats són coneguts per altres estudis de l'autor ja resumits per als lectors d'ATCA (VII-VIII (1988-1989), 501, núm. 4403 i 710, núm. 5157). El present estudi és com-

pletat per un gràfic i un quadre dedicats a la superfície de les explotacions pageses de la pabordia d'Aro el 1343 (426) i per tres altres quadres dedicats respectivament al percentatge de terres de remença de la dita pabordia o d'altres en la Vall esmentada (427), a les quantitats pagades en concepte d'entrada en els establiments de la pabordia durant el segle XIV (432) i als tipus de pagaments de les explotacions pageses de la mateixa pabordia durant el mateix període (433).— J. P. E. [5422

Josep M. PONS I GURI, *Entre l'emfiteusi i el feudalisme. (Els reculls de dret gironins)*, dins *Feudalisme*, 411-418.

La introducció del dret romà a Catalunya obligà a una clarificació conceptual dels usos de relació jurídica feudal per a fer-los encaixar en els esquemes del nou dret. Una mostra d'aquest procés es troba en l'emfiteusi, que transformaria les 'cartae precariae' del segle XI en un contracte d'establiment, i és abans documentada en textos cultes (disposicions legals, reculls consuetudinaris, 'iudicata') que en la documentació notarial (413); quelcom de semblant succeí amb el lluisme, encara que ací arribà a fer fallida el principi romà de la franquesa dels 'fundi' (414). Els repertoris són reculls, en els quals els professionals aplegaven tot allò que els semblava útil per a l'exercici del dret entorn d'institucions que variaven d'un lloc a un altre. Ací en són presentats cinc: París, BN, lat. 4670A, El Escorial, a - IV - 22, Madrid, BN ms. 6266 i Barcelona, ACA, Ripoll, 82 i 102 (416-417), amb la notícia final de la recent recompareixença d'un altre, procedent de l'antiga biblioteca Dalmases (418), ara a Barcelona, BC, ms. 485.— J. P. E. [5423

Montserrat GALERA I MONEGAL, *Cartografia de l'àrea gironina en el període 1304-1812*, dins «Revista de Girona», XXXIV (1988), 366-375.

L'autora descriu ací les vegueries, en les quals es dividia Catalunya els anys 1304, el 1513 i el 1700, amb particular atenció a la seva repercussió en les terres de Girona i reproducció de cinc mapes anteriors al 1801, un dels quals és el de Josep Aparici, del 1769, explicat en el llibre del mateix autor, *Descripción del Principado de Cataluña* (Barcelona, BC, Arx. 516).— J. P. E. [5424

Christian GUILLERÉ, *Ville et féodalité dans la Catalogne du Bas Moyen Âge*, dins *Feudalisme*, 447-466.

L'exposició és centrada en la ciutat de Girona. La primera part presenta les forces que es trobaven a l'interior de la ciutat: la «universitat dels ciutadans» era representada per un òrgan col·legial de sis jurats; el rei hi era representat pels seus veguer i batlle (448). Més enllà de la vegueria, el bisbat influeix espiritualment damunt tot el seu territori i temporalment damunt aquelles contrades, de les quals bisbe o capítol són senyors feudals, féus augmentats per compra durant la primera meitat del segle XIV (450). Per diversos llocs del bisbat, la noblesa s'esgraua en categories. Els vint-i-dos mil (?) masos del bisbat eren en general de remença i a la vetlla de la Pesta l'entrada per a l'establiment d'un mas era molt alta (451). Recordades les dades dels fogatges, hom constata que el poder reial era molt limitat (453). Davant les exigències dels feudals, la ciutat defensa les exempcions fiscals dels ciutadans (454) i el dret reial a imposar-se arreu, per exemple en casos de sometent, d'host i cavalcada (455-456) i procura alleugerir les males conseqüències de la política reial d'alienació de senyories, comprant-ne, redimint-ne i considerant d'altres poblacions carrers de Girona

(456-460). Els ciutadans, però, i particularment els juristes s'aprofiten i apropien del sistema feudal comprant jurisdiccions i delmes i apuntalant la petita noblesa mitjançant casaments ricament dotats (462). També l'Església reféu el seu patrimoni davant la debilitat de la petita noblesa i, en part, del rei (462-465); els feus eclesiàstics podrien haver rendit unes seixanta lliures per parròquia i representaven un terç de les entrades de la Pia Almoina. L'estudi es basa en documentació dels arxius gironins: capitular, diocesà, municipal i de protocols.— J. P. E. [5425]

Christian GUILLERÉ, *Le milieu médical géronais au XIVe siècle*, dins *Santé, médecine et assistance au Moyen Âge* (Actes du 110e Congrès National des Sociétés Savantes. Montpellier 1985. Section d'histoire médiévale et de philologie. Tome I), París, Éditions du C.T.H.S. 1987, 263-281.

Les dades de Girona, Arxiu Històric Provincial, *Protocols notarial*, permeten de conèixer metges, barbers i apotecaris de la ciutat de Girona entre el 1320 i el 1370, la llista dels quals és en l'apèndix (279-281). Per a vuit o deu mil habitants, consten nou metges i onze apotecaris el 1320, dinou i vint-i-cinc respectivament el 1348, nombre que després de la Pesta Negra baixaria, car el 1360 eren set metges, sis barbers i tretze apotecaris (265). Els metges tenien estudis universitaris, els altres llargs aprenentatges (entre cinc i set anys els barbers, de dos a vuit els apotecaris, 266-267). Econòmicament superiors a la mitjana, políticament només entraven en la mà menor (270), amb l'excepció de dos metges, que foren jurats, car la solidesa econòmica els permetia d'una banda invertir capital i de l'altra enllaçar amb juristes, amb ciutadans honorats i àdhuc amb nobles (271-272).— J. P. E. [5426]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Fundacions de Causes Pies al bisbat de Girona (s. XVI-XIX)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 8/2 (1988), 513-523.

Recordat el concepte jurídic de «causa pia», l'autor presenta allò que conté la secció de *Causas Pies* de l'Arxiu Diocesà de Girona (514, nota 5), dels fons de la qual pren per base del seu estudi els quaranta volums de la sèrie *Institucions* i redueix a quadres sinòptics primer el ritme de la fundació de Causes Pies i llur quantificació econòmica del 1500 al 1905 (516; la suma total hauria arribat a prop del milió de lliures, 513), destria els fundadors en simples clergues, capellans, canonges, laics i dones (518) i separa les fundacions destinades a «poncelles a maridar» de les que, ultra aquest, tenen també l'objectiu d'ajudar estudiants (519, amb llista de les més ben dotades, nota 15) i estableix la llista d'aquelles que en el camí cultural arribaren a dotar el mestre d'un poble (520); el darrer quadre és el de la distribució per comarques, en el qual és constatable la preponderància del Baix Empordà (521-523).— J. P. E. [5427]

Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, Gaspar FELIU I MONTFORT, *Pervivència a les comarques gironines del règim senyorial d'arrel medieval a l'Edat Moderna*, dins *Feudalisme*, 511-519.

L'objectiu dels autors és el de presentar un testimoni de la continuïtat del règim senyorial durant l'Edat Moderna. Tal testimoni és el volum manuscrit A-12 de l'AHCB, escrit a Girona la primera meitat del segle XVII, copiat i completat a Barcelona després del 1746. La llista del contingut el fa paral·lel d'un de publicat l'any 1963 per Josep M. Madurell i Marimon. Les anotacions fan referència respectivament

a enunciar o explicitar determinades institucions, a indicar les quantitats o parts a pagar per cada concepte o bé a assenyalar les equivalències de monedes, mides i mesures» (513). Després de precisar que la *Sentència de Guadalupe* no suprimí els mals usos ans només féu possible de redimir-se'n (513), els autors resumeixen la doctrina del recull entorn a l'estatut jurídic del castell termenat, a la vigència de mals usos, a capbreus, a l'obligació de pagar tasca, a la forma de comptar les parts pagadotes per drets diversos (513-514) o per d'altres deures (llegítima, quarta trabel·liànica, lluïsmes) amb llurs derivacions (515-517). L'autor no anava massa ben encaminat ni quant a monedes, ni quant a mides, força més en quant a mesures (517-518).— J. P. E. [5428

Joan BOADAS I RASET, *Girona després de la Guerra de Successió. Riquesa urbana i estructura social al primer quart del segle XVIII*, Girona 1986.
Estudi només conegut per referència.— J. P. E. [5429

Pere GIFRÉ I RIBAS, *Una contribució a l'estudi de l'agricultura en el corregiment de Girona. Conreus i collites durant la segona meitat del segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 535-547.

La base de l'estudi són els llibres de collites, un de conservat a l'ADG, *Casa Carles*, lligall en foli 3, i un altre a l'Arxiu de l'Hospital de Girona, *Reial Hospici*, llibre 658 (536-537). En el primer cas la collita de blat representava del 50 al 60%, amb tendència a la baixa a final de segle per l'augment de l'arròs (538-540); en el segon trobem puntes del 70% de blat entorn de Girona, però baixa a menys del 50% a Besalú i encara més a Cellera de Ter, en benefici del blat de moro (541); la punxa màxima és a Riudellots de la Selva del 1777 al 1779, on el blat arriba al 84'4% (543). El vi i l'oli eren per al gasto propi (544).— J. P. E. [5430

Lluís COSTA I FERNÁNDEZ, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1030)*.

Pròleg de Joaquim NADAL I FARRERAS (Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins 12), Girona, Ajuntament i Diputació 1987, 272 pp.

El volum conté en les pàgines inicials notícies relatives a publicacions periòdiques en català en els segles anteriors al dinovè en les pàgines 11-12, on són recordades les successives compareixences a partir de la «Gazeta» nada a Perpinyà el 1624. Girona s'hi sumaria el 1787 amb la «Gazeta de Gerona» i el 1795 amb el «Correo de Gerona», la primera favorable a la dinastia dels Borbons, enciclopedista l'altre, però de curta durada (19). Hi ha reproducció d'una pàgina de la «Gazeta» del 6 de gener del 1794 (21).— J. P. E. [5431

Jaume DANTÍ I RIU, *La hisenda municipal a Catalunya al darrer terç del segle XVIII: la ciutat de Granollers del 1774 a 1793*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 65-74.

Emmarcat en la legislació borbònica, més intervencionista en els afers econòmics dels municipis que l'anterior a la Nova Planta (66), malgrat la qual continuà l'autonomia de les economies locals, l'autor exposa el contingut de les *Respuestas a unas preguntas a las cuales deven satisfacer de común y particular del término y villa de Granollers...*, del 1715, ja publicades, i dels *Manuales* d'anys diversos de l'Arxiu Municipal de la ciutat esmentada, recorda els principals capítols d'entrades i es deté a

exposar l'evolució d'ingressos i de despeses, en la qual sobresurt la dada que el 1789 el municipi pogué començar a eixugar deutes antics, operació estroncada per les imposicions per a la Guerra després del 1792 (69 i 71). Assenyalem que entre el 1774 i el 1791 la paga del mestre augmentà el cent per cent, de mil a dos mil rals, que des del 1787 el mestre tingué un ajudant amb vuit-cents rals de paga i que la de la mestressa de minyones era de tres-cents rals cada any (71). Vista globalment, l'evolució de les finances reflecteix la persistència d'una conjuntura de creixement fins a la darrera dècada del segle (72). L'exposició és completada amb dos quadres: de totals d'ingressos i de despeses per anys; i d'ingressos per diferents conceptes (73-74).—
J. P. E. [5432]

Joan V. PUCHOL PÉREZ, *Toponímia de Guadassuar: les partides rurals*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 85-111.

Presentada la població, independitzada d'Alzira el 1581, són aplegats per ordre alfabètic els topònims del terme i assenyalat el document de València, ARV, d'Alzira o de Guadassuar, Arxiu Municipal, on aquells són documentats per primera vegada, la majoria dels quals pertany als segles XIV-XVIII. La informació sobre cada nom és completada amb indicacions relatives al seu origen. A la pàgina 91 hi ha el mapa del terme.— J. P. E. [5433]

Paul H. FREEDMAN, *La condició dels pagesos en un poble català del segle XIII*, dins *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)* (Llibres a l'abast 241), Barcelona, Edicions 62 1988, 61-75.

El poble és el de la Guàrdia dels Prats a la Conca de Barberà, en la Catalunya Nova. La documentació a la base d'aquest article és a Madrid, AHN, *Santes Creus*, carpets 2777 i següents, i era ja prou consistent a darreries del segle XII. De la seva anàlisi resulta que cap al 1300 la població havia passat del senyoriu de Poblet al de Santes Creus (65) com també «el caràcter opressiu de les condicions de la possessió de tinences» (63), condicions deduïbles de les enumeracions de drets senyorials damunt les terres atorgades en establiment (65-67). L'autor en dedueix que la servitud no era ni tan general en la Catalunya Vella ni tan desconeguda en la Catalunya nova (76).— J. P. E. [5434]

Joan DUCH I MAS, *Algunes dades sobre Guimerà al segle XVIII*, dins *Lleida XVIII*, 203-224.

Aplec global de notícies relatives a Guimerà en el segle XVIII, en general procedents de fonts manuscrites a través de publicacions d'autors diversos. I així trobem dades demogràfiques (1246 habitants el 1787, només 444 el 1718) (204 i 206-207), d'altres de relatives a la família dels comtes (204-206), a mals anys (209) i a productes agrícoles (218-222), a oficis i noms dels habitants (210-212), a obres diverses en l'església parroquial (213-218) i a serveis públics (222-223). En moltes de les dades són transcrits fragments textuais contemporanis.— J. P. E. [5435]

Empar GUILLÉN I FERNÁNDEZ, *Les avantpassades de les terres de Ponent al segle XVIII. Anàlisi documentada de la condició de la dona al segle XVIII al Pla d'Urgell*, dins *Lleida XVIII*, 309-334.

L'exposició d'aquestes pàgines és basada en cent setanta llegats testamentaris aplegats en darreres voluntats d'Ivars d'Urgell, Arxiu Municipal, *Testaments dels segles XVII-XVIII*. L'autora hi analitza la capacitat femenina de disposar de béns, manifestada pels testaments de persones pertanyents a l'estrat superior (312-319), a classes mitjanes altes (319-324) i a l'estament menys dotat (325-328), entre les quals, dins el comú denominador d'ésser peces de «la casa», en general sota, però de vegades a l'altura de l'hereu, no sols hi ha la diferència quantitativa dels béns a llurs mans, ans també la qualitativa de la major o menor independència a l'hora de disposar-ne. La darrera part de l'article transcriu l'*Inventari de robes i objectes pertanyents a la senyora Teresa Gallart i Riquer del 1777* (329-330) i nombre d'enumeracions de roba o pertanyences femenines en testaments o en capítols matrimonials (330-333).— J. P. E. [5436]

E. N. SIMÓ QUEROL, *La Jana: personajes de los siglos XVI y XVII, su obra*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI (1988), 95-101.

Bartomeu Avinyó i Balaguer, de la Jana, dominicà, escriví *Vida, virtudes y milagros de San Luis Beltran* (sic), inèdita a València, BU, ms. 862, la qual, però, traduïda a l'italià, fou publicada a Nàpols el 1623. Ací és descrit el volum de l'original manuscrit (96) i transcrits els epígrafs dels capítols dels quatre llibres, dels quals consta l'obra (96-99). L'apèndix conté la llista de les peticions de glorificació de fra Bertran, adreçades a la Santa Seu del 1621 al 1660 (99-101).— J. P. E. [5437]

Joan FERRERES I NOS, *Estudi sobre l'inventari documental de la vila de «la Jana» 1647*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI (1988), 41-52.

L'inventari s'intitula *Restitució dels llibres i altres papers per inventari feta per lo subrogat del lloctinent... del present Maestrat Vell... als oficials de la vila de la Jana*. És del 1647. Conté relació de cinc-cents dinou documents i ara és a València, ARV, *Clerecia, Montesa*, lligall 885, caixa 223. N'és transcrit el preàmbul (43-44), indicats els documents anteriors al segle XVI (44) i reduïts a taula els dels segles XVI i XVII (45-46), a base dels quals són elaborades les llistes dels jurats (47), la dels encarregats de continuar el *Llibre del farinatge*, el *Llibre de la meitat de la peita*, el *Llibre del clavariat*, *Llibre de receptoria*, el *Llibre del real de la sal* i el *Llibre del juradesc* (48-50) i d'altres (51). També hi ha la llista dels notaris del 1547 al 1635 (50).— J. P. E. [5438]

Josep LLADONOSA I PUJOL, *Anecdotari de l'Estudi General de Lleida (1297-1707)*, Lleida, Editorial Virgili & Pagès 1988, 232 pp.

Llibre constituït per seixanta narracions d'altres tants esdeveniments lleidetans coneguts per haver deixat constància en l'Arxiu Municipal i la majoria en la sèrie de *Crimis*. Vint-i-nou de les esmentades narracions fan referència a estudiants o a autoritats de l'Estudi General i s'acaben amb la gesta del darrer rector, Josep Voltas, en escapar-se amb les maces i les ensenyes d'aquella universitat, perseguit pel comissari reial (228), i amb la difícil constitució de la primera paeria borbònica «por la penuria de sugetos conocidamente afectos a Su Magestad» Felip V (230). Les altres fan referència a esdeveniments que en un moment donat avalotaren aquella capital. Una de les relatives a estudiants té per protagonista Jeroni Pujades i la seva atenció a inscripcions antigues, ja en els seus anys d'estudi a Lleida (171-173), en una altra compareix un

gemà d'Antoni Agustín (163). Remarquem la dedicada a la declaració de sant Anastasi a patró de la ciutat de Lleida, creient-lo acríticament fill de la ciutat, el 1618 (195-203). Moltes d'aquestes narracions transcriuen o tradueixen les declaracions dels processos, d'altres els resumeixen.— J. P. E. [5439]

Fernando CARRILLO GISTAIN, *Noticia histórica sobre la Psiquiatría en Lérida*, dins «Palestra Universitaria», 2 (1987), 257-278.

La primera part de l'article aplega notícies relatives a l'assistència a folls i orats a València i a Lleida durant l'Edat Mitjana, amb particular atenció a Arnau de Vilanova, del qual és transcrit un fragment de la *Practica medicinae* (261), i a l'interès en la medicina psiquiàtrica de mestres de l'Estudi General en la segona meitat del segle XV (259-264).— J. P. E. [5440]

Joan Eusebi GARCIA I BIOSCA, *Un «encant» de la casa dels Sanaüja a Lleida, any 1343*, dins «Palestra Universitaria», 3 (1988), 255-276.

La *Nota de «alhajars» i fruits de Pere de Sanaüja venuts per sos marmessors en ciutat de Lleida 1342* i d'altra documentació relativa a la successió dels béns esmentats conservada a Lleida, Arxiu de la Catedral, permet a l'autor de reconstruir la trajectòria dels Sanaüja fins a Lleida amb la conquesta i la personalitat de Pere de Sanaüja amb les complicacions originades per l'aplicació del seu testament. Venuts a encant els béns que es trobaven a la casa de Lleida, són ací aplegats en capítols diversos (mobiliari, atuells de cuina, roba de llit o de llar, estris i guarniments bèl·lics, teixits ornamentals, veixella de luxe) i reduïts, un per un, a quadre sinòptic, on també consten d'altres elements descriptius, el preu i el comprador (267-276).— J. P. E. [5441]

Maria Dolors FARRENY I SISTAC, *Processos de crims del segle XV a Lleida. Transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1986, 1-8, I-IV i 9-236 pp.

Aquest llibre ve a completar les pàgines de l'autora ja conegudes dels lectors d'ATCA [VII-VIII (1988-1989), 617, núm. 4819]. Ella ens informa que el seu interès fou el de «contribuir a l'estudi del dialecte nord-occidental, en concret, del lleidetà» (9, cf. 14), al qual trobà que responen els processos judicials, ja que «reflecteixen, gosaríem dir fidelment, la parla col·loquial, alhora que ens il·lustren sobre les fórmules judicials medievals» (13). D'entre els processos vistos davant el «Tribunal de Coltellades», conservats a Lleida, Arxiu Municipal de la Paeria, l'autora n'ha triats catorze de temàtica variada a fi que la base per a l'estudi lingüístic fos més completa, datats del 1402 al 1502, en principi una o dues mostres per a cada dècada, tret a la del 1460-1470, no documentada segurament per causa de la Guerra Civil contra Joan II (15). Els títols que figuren en els originals són els de *Del ladre* (21), *D'En Fresquet e d'En Pere Saurí, notari* (29), *La fembra del bordell* (35), *Contra En Johan Calbet, sastre, e Miquel Civera* (45), *Los studians* (51), *Los qui entraren en casa d'En Tomàs de Carcassona* (59), *Johan Navarro e Enrich Clou* (67), *Contra Na Leonor, muller d'En Anton de la Bellera, barber, enculpada e acusada de adulteri e d'altres crims* (79). Els catorze processos són ací transcrits (21-112) i la transcripció és completada amb la reproducció fotogràfica de tres pàgines del procés número II i de tres del procés número IX (115-120). En la pàgina 123 comença l'estudi lingüístic de fonètica, morfologia i sintaxi, a l'interior del qual trobem quadres dedicats a temes diversos, com és

ara als pronoms personals febles en posició proclítica (157) o enclítica (160), als morfemes a/e (166), als perfets forts i febles (172-173), als pronoms «qui», «que» i al compost (184-186) i a les formes verbals (192-204); en les pàgines 205-221 trobem la taula alfabètica d'aquells mots «que des d'un punt de vista dialectal o històric, poden oferir algun interès». Al final hi ha el resum dels elements comuns a tot l'àmbit de la llengua, dels diferencials i dels arcaïsmes (223-225) i la bibliografia (227-230). [Alguna lectura de la transcripció sembla insatisfactòria, com és ara «a la part insana» (54, línia 51), que hauria d'ésser «iusana = jussana», insatisfacció que s'estén a moltes de les transcripcions de fórmules llatines].— J. P. E. [5442]

Laureano SÁNCHEZ CASTILLO, *Situación cultural de Lérida a finales del siglo XVII y principios del XVIII*, dins *Lleida XVIII*, 409-419.

Aplec de notícies relatives a escoles de primeres lletres a la ciutat de Lleida, la qual pagava dos mestres de llegir i d'escriure; l'Església, per la seva banda, mantenia l'Hospital d'orfes, on no mancava mestre (412). L'aportació de l'article és la de resseguir els nomenaments de mestre i d'altres provisions de l'ajuntament relatives al primer ensenyament a Lleida durant el segle XVIII, a base de Lleida, Arxiu Municipal, *Registres* dels anys contemporanis. A darreries de segle, el 1792, les autoritats demanaven a Carles IV la reforma de l'ensenyament elemental i la fundació d'un col·legi d'escolapis (418). Mancà escola específica per a noies des del 1717, en què per resultes de la Guerra de Successió el Col·legi de l'Assumpta fou translladat a Tamarit de la Llitera (410), fins als volts del 1750, en què fou fundat el Col·legi de l'Ensenyança (415).— J. P. E. [5443]

Ramona HUGUET I HUGUET, *Els artesans de Lleida (1680-1808)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 113-120.

L'autora presenta aquestes pàgines com a «resum de les conclusions» de la tesi de llicenciatura (113, nota 2), basada, segons que consta, en quatre-cents vuitanta-vuit capítols matrimonials (116) i en dos-cents dotze testaments (114, nota 5). Un dels punts clarificats és el dels avenços en l'alfabetització dels homes durant el segle XVIII i sobretot al final, saltant del 50% al 84'7%, sense, però, que es tradueixi en augment dels llibres posseïts pels menestrals lleidetans (119).— J. P. E. [5444]

Enric VICEDO I RIUS, *El proletariat rural al Segrià*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 581-591.

L'autor comença aplegant notícies inèdites de jornalers a Lleida durant el segle XVIII (581-582) i es fa tres preguntes: si la colonització agrària del darrer terç del segle beneficià els jornalers i respon que les concessions conegudes de terres a colonitzar (584), per les condicions prèvies que exigien, «poc degueren beneficiar els jornalers» (585); si l'augment de jornalers anà relacionat amb l'explotació capitalista del camp i respon que sí, perquè disminuï la superfície mitjana cultivada i perquè hom pagava menys el treball de dones i de xiquets (587-588); i com evolucionaren les condicions de vida dels jornalers i respon constatant una baixada dels jornals, sobretot en anys de mala collita. La base documental es troba en els diversos arxius de Lleida.— J. P. E. [5445]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Rentas y derechos de la mensa episcopal ilerdense*, dins *Lleida XVIII*, 173-201.

L'article comença recordant allò que la Nova Planta representà tant per a Aragó com per a Catalunya (173-174) i les dades biogràfiques principals dels sis bisbes de Lleida del segle XVIII (174-178). Després presenta documentació relativa a la «mensa» episcopal existent a Lleida, Arxiu Capitular (181-182), d'entre la qual transcriu i anota el *Lucero de las rentas y derechos de el obispado de Lérida en Cataluña y Aragón*, conservat en el calaix 21, carpeta 2 (183-201).— J. P. E. [5446]

Joan-Ramon GONZÁLEZ I PÉREZ, Juli MARKALAIN I TORRES, Joan GARCIA I BIOSCA, *Sobre la troballa d'una llosa sepulcral del segle XVIII a la Llar de Sant Josep (Lleida)*, dins *Lleida XVIII*, 285-308.

En l'antiga església de l'antic convent de Sant Josep, l'any 1985 hom trobà la llosa del sepulcre de Francesc Tomàs i d'Anton Temple, datada el 1760, la inscripció de la qual és ací transcrita (291), dibuixada (303) i fotografiada (307-308). A base de la documentació de Lleida, Arxiu Capitular, *Reg. Collationum* i *Reg. Convocatoriae et Deliberationum*, és dibuixada la personalitat del canonge lleidetà, Francesc Tomàs (291-296). L'article és completat amb plànols i croquis topogràfics, amb fotografies i amb un arbre genealògic (300-308).— J. P. E. [5447]

Francisco ABAD LARROY, *La catedral neoclásica de Lérida*, dins *Lleida XVIII*, 15-46.

Troblem en aquestes pàgines un enfilall de documents, a través dels quals el lector pot resseguir les vicissituds per les quals passà l'afer de la construcció d'una catedral de Lleida que substituís la gòtica, afectada al castell de la ciutat per Felip V. La font és l'Arxiu Capitular de Lleida, sobretot el *Llibre de deliberacions*, però també el *Cartulari*, *Caixa 15*. Partint dels documents relatius a la consagració del nou edifici el 1781 (15-17), hom torna enrere, recorda l'ordre de demolició de la Seu Vella, donada per Felip V el 1745 un mes abans de la seva mort (19), la constància a fer-la revocar fins que el 1759 ja era un fet que se salvava l'antiga i se n'edificaria una de nova (21-25), els successius intents de trobar l'emplaçament adequat (25-32) fins a l'acord que afectava el convent de la Mercè i l'Almodí (32-33), la concessió reial de vint-i-quatre mil escuts de billó cada any (34-36), la comissió capitular responsable de l'obra (37-38) i la festa de col·locació de la primera pedra. Al final hi ha nou reproduccions de plànols (42-46).— J. P. E. [5448]

Manuel CAMPS I CLEMENTE, Manuel CAMPS I SURROCA, *Les febres pútrides malignes de l'any 1783*, dins *Lleida XVIII*, 135-171.

Aquest article té tres parts. La primera a base dels documents conservats en l'Arxiu Històric Municipal de Lleida, en l'Arxiu Parroquial de Llardecans, en l'Arxiu Històric Arxiepiscopal de Tarragona, Arbeca, *Llibre de l'Hospital* i en l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, informa de les característiques d'aquella passa [per a Solsona cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 484, núm. 4346]. La segona part consisteix en la transcripció de la *Descripción histórica de la epidemia de la ciudad de Lérida el año 1783 por el doctor Tomás Roca, médico de dicha ciudad* (149-161), de Barcelona, AHCB, Fons Municipal, *Sanitat, Sèrie 1*; del *Pregón para la salud pública* (161) i de les *Cartas sobre quina y ravarbaro* (162), de l'Arxiu Històric Municipal de Lleida, *Deliberacions 1783* (reg. 505). La tercera part presenta nou quadres estadístics de defuncions, primer dels anys 1782, 1783 i 1784 i després dels mesos de l'any 1783, basats en els respectius *Llibres d'òbits* o equivalents de les parròquies de Sant Joan de Lleida

163), del Segrià (Aitona, Soses, Almenar, Alpicat, Benavent, Vilanova de Segrià i Puigverd) (164-165), de l'Urgell (Anglesola, Bell-lloc, Tàrrega i Verdú) (166-167), de Balaguer (168), de les Garrigues (les Borges Blanques, Llardecans, Torregrossa, el Vilosell, Vimbodí, Arbeca) (169-170) i Solsona (171).— J. P. E. [5449]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Els senyors jurisdiccionals i els càrrecs dels municipis de les terres de Lleida a les acaballes del regnat de Carles III (1785)*, dins *Lleida XVIII*, 85-133.

Article basat en el volum d'ACA, *Reial Audiència, Nomenaments* 968, en el qual les dades relatives a nomenaments de batlles, sotsbatlles, regidors i procuradors síndics de les terres de Lleida es troben en els ff. 133 i ss. La introducció recorda la diferent distribució de les jurisdiccions senyorials reial, eclesiàstica i laïcal dels quatre corregiments lleidetans (88) i la figura de cada un dels càrrecs locals de nomenament reial, ja esmentats (90-95); després de cinc reproduccions fotogràfiques d'un permís reial i de quatre nomenaments (96-99), segueix la llista dels llocs dels corregiments de Lleida (101-107: partits de Lleida, de Tàrrega i de Balaguer), de Cervera (108-118: partits de Cervera i d'Agramunt), de Puigcerdà (119-122) i de Tàrragona (123-133), amb la indicació dels respectius senyors jurisdiccionals i dels càrrecs locals sotmesos a l'elecció d'aquests.— J. P. E. [5450]

Jaume SABATÉ I ALENTORN, *Antroponímia i toponímia del poble i terme municipal del Lloar* (Filologia i història literària 25), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraco-nenses 1988, 222 pp.

La introducció recorda que el juliol del 1936 fou escampat i cremat l'arxiu municipal de la població, però restà gran part del parroquial, ultra els particulars, a base dels quals l'autor ha elaborat la seva recopilació de noms propis (11-12). Presentat el terme municipal amb la seva base econòmica i el nucli urbà (14-17), comença l'obra pròpiament dita, consistent en la recopilació i explicació de 1503 noms, en cada un dels quals trobem la grafia correcta, la forma com és pronunciat en el lloc, la frase o les frases on és consignat en documentació moltes vegades anterior al segle XIX o almenys l'any del primer testimoniatge conegut, i una explicació complementària de la localització o del sentit de la denominació popular. Al final, llista dels cognoms dels fills del poble treta dels llibres de baptismes (194-195). Completen el treball una taula alfabètica dels noms (197-209), dos plànols del poble (213-214) i sis del terme (217-221).— J. P. E. [5451]

Ramon PLANES I ALBETS, *Les botigues de blat de la ruralia (Madrona i Miraver, 1669/1671)*, dins «Cardener», 5 (1988), 197-225.

La introducció recorda els períodes de males anyades repetits durant el segle XVII, el fet que Catalunya mirava de sortir-se'n mitjançant importacions per mar (198) i l'altre remei general a Europa d'institucions preventores de gra, a Catalunya anomenades «botigues de blat» o «dels pobres», «poses» o «pallols» (199), destinades a proporcionar blat per a menjar o per a sembradura. L'autor recorda els coneguts a Catalunya (203-205) i resumeix en quatre llurs característiques: a) eren governades per l'autoritat civil i/o la religiosa, b) la qual delegava en un botiguer; c) el blat era destinat en exclusiva als veïns de la població i d) havia d'ésser tornat en la collita vinent (205-207). En aquest marc són presentades les noves ordinacions, en les quals destaca

el fet que és coneguda la talla fundacional entre totes les cases o estadans del terme (208) i que hom exigia un sobrepuig de gra o de preu a l'hora del retorn (209). Tant les *Ordinacions de la botiga de blat de Madrona* (211-219) com les *Ordinacions de la botiga de blat de Miraver* (220-225) han estat transcrits de Solsona, Arxiu de Protocols, *Secció històrica*, i Arxiu Diocesà, *Fons parroquial de Miraver*, respectivament.— J. P. E. [5452]

Enric GUINOT I RODRÍGUEZ, *Origen i evolució del feudalisme al Maestrat de Castelló (s. XIII-XV)*, dins *Feudalisme*, 311-323.

Síntesi de les investigacions de l'autor, conegudes dels lectors d'ATCA, IV (1985), 510, núm. 1875; 562, núm. 2074; VI (1987), 421, núm. 3342; VII-VIII (1988-1989), 462-463, núm. 4262; 465, núm. 4275; i 467-468, núm. 4286.— J. P. E. [5453]

Pablo CATEURA BENNÀSSER, *Repoblación, Urbanización y Comercio: El puerto de la Ciudad de Mallorca durante el siglo XIII*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 91-99.

Aplec de notícies, en gran part inèdites, procedents de Ciutat de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni* i *E.C.R.*, relatives al port de Portopí, a compra-ventes de cases i a establiments de terres a la façana de mar de Ciutat, dades que permeten de comprendre que l'activitat mercantívol a es concentrava en la dita zona.— J. P. E. [5454]

G[uillem] ROSSELLÓ BORDOY, *Excavaciones arqueológicas en Palma de Mallorca. Sondeos en el casco antiguo*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 45-77.

Narració de les successives etapes d'activitat excavadora a Ciutat de Mallorca des del segle XIX, dins la qual destaquen els anys 1965-1968, durant els quals foren descoberts i investigats els pous de l'antic convent de Santa Caterina de Sena (54 ss.), en els quals foren trobades monedes que van del rei Sanç de Mallorca a Felip V (64-65); l'excavació de la dita zona pogué ésser confrontada amb les notícies proporcionades pel *Llibre de l'obra de Santa Caterina*, de Ciutat de Mallorca, ARM (62).— J. P. E. [5455]

Alain VENTURINI, *Un compte de l'hôtel de Marie d'Anjou, reine de Majorque, retirée en Provence*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», 146 (1988), 69-129.

La primera part de l'article col·loca en el marc de la guerra i la pau entre les cases de Barcelona i d'Anjou a partir de les Vespres Sicilianes el casament de Maria d'Anjou amb Sanç de Mallorca (1311-1324), bo i assenyalant la documentació relativa a París, Archives Nationales, P 1354 (73-74). Mort Sanç, Maria es casà amb Jaume III d'Eixèrica (75) i, mort aquest i pròxima ella a la demència, fou portada primer a València (ACA, *Canc.*, reg. 536) i després a Barjols de Provença. Comptes d'aquesta estada es troben a Marsella, Archives Departementales des Bouches-du-Rhône B 195, 1035, 1759 i sobretot 1520, ací transcrits (109-127), explicats (127-129) i estudiats en tant que fonts d'història econòmica de Provença els anys 1340-1341 (78-104).— J. P. E. [5456]

J[ocelyn] N[igel] HILLGARTH, *A Greek Slave in Majorca in 1419-26. New Documents*, dins «Medieval Studies», 50 (1988), 546-558.

En els anys indicats en el títol, el nombre d'esclaus hauria sobrepassat el del deu per cent de la població de l'illa, cosa que explicaria la legislació restrictiva des del 1374 (547), en particular en relació a turcs i a sarraïns. Les pàgines següents de l'estudi apleguen notícies tant entorn del comerç d'esclaus que afectà Mallorca en el pas del segle XIV al XV, com entorn de les persones que compareixen en el document d'ARM, *Protocols M-155*, ací transcrit (555-558 [però la transcripció de 556, línia 12: «...no u volguerán comprar negun...» sembla que hauria dèsser «...no'n volguerán comprar negun...»]).— J. P. E. [5457]

Ramon ROSSELLÓ, *El Convent de Monges Jerònimes de Ciutat. Notes històriques*, dins «Comunicació», núm. 45-46 (Juliol-October 1986), 13-26.

Recopilació de dades, relacionades amb aquell convent, tant durant el temps que fou de terciàries franciscanes o beguines, de Santa Elisabet, com posteriors al 1485, en què passà a la comunitat de monges jerònimes. Les notícies tretes de protocols notariais de l'ARM fan referència a deixes testamentàries (14-15); les d'Actes del General Consell, a peticions de la comunitat a aquest (16-21); les dues darreres pàgines contenen transcripció de l'Acta de Visita Pastoral del 1576, de l'ADM (25-26.— J. P. E. [5458]

Gabriel LLOMPART, *La catedral gòtica de Mallorca como centro difusor de teatro popular*, dins «Revista de Dialectología y Tradiciones Populares», XLIII (1988), 359-364 i una làmina amb dues reproduccions.

Tres documents de Ciutat de Mallorca, Arxiu de la Catedral, *Actes Capitulars i Llibre de sagristia 1444*, ací transcrits (363-364), permeten de conèixer que hom celebrava senzilles representacions de l'enterrament de Maria per la Mare de Déu d'Agost i de la Passió de Jesús el Divendres Sant. La primera era viva en pobles diversos de l'illa de Mallorca fins al segle XVIII.— J. P. E. [5459]

Josep Fc. LÓPEZ BONET, *Els plets decimals. Dissensions entre el bisbe i el Procurador Reial al temps de Felip II*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 181-189.

Les primeres pàgines d'aquest article recorden la partició dels delmes al moment de la conquesta i els successius convenis fins que el 1413 hom recopilà tot el corpus jurídic en el *Llibre dels capítols dels delmes del rey y modo com se ha de pagar*, una còpia del qual es troba a Ciutat de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni*, 2146. Durant el pontificat de Diego de Arnedo, els eclesiàstics discutiren que el procurador reial fos el representant de tots els qui tenien dret al delme, Església inclosa, en memorial presentat al rei per Antoni Torroella (ARM, RP 59), al qual el procurador respongué amb un contra-memorial (*ibid.*); el rei encomanà la solució del cas al mateix procurador reial. Tres anys després, el 1565, la part eclesiàstica tornava a suscitar la qüestió, amb nou memorial, al qual el procurador del rei contestà amb una exposició prèvia, un memorial de resposta a les raons dels eclesiàstics i una argumentació amb noranta sis «ítems» (186-187). La sentència, donada en cort reial, era equilibrada (188). Els successius documents són resumits en aquestes pàgines.— J. P. E. [5460]

Ubaldo de CASANOVA TODOLÍ, *El déficit alimenticio del Reino de Mallorca a lo largo del siglo XVII y sus problemas de abastecimiento*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 217-232.

L'autor, basant-se en les dades que proporciona la documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, lligalls 987 i 988, completa la informació proporcionada per Josep Juan i Vidal, les xifres del qual es basaven en la documentació de l'ARM. Les tres columnes de xifres es troben en les pàgines 219-221. En general deficitària de gra, Mallorca hagué de destinar sumes considerables de moneda a la importació de blats: les quantitats documentades consten en la llista de les pàgines 223-224, corresponent als mals anys entre el 1538 i el 1638; sumen 4.141.010 lliures, 8 sous i 8 diners. Al final de segle, uns anys de bones collites permeteren de comptar amb el gra mallorquí per a l'assortiment de la península (225-227). Al final, les dades són reduïdes a quatre gràfics.— J. P. E. [5461]

José JUAN VIDAL, *Los censos en la Mallorca Moderna: su tipología*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 197-215.

D'acord amb el títol, l'article distingeix, explica i documenta tres tipus de censals: els alouers, que s'han de pagar a la senyoria jurisdiccional (198-201); els reservatius, basats en venda i sobretot en establiments a enfiteusi (201-202) i els consignatius, basats en la percepció d'una quantitat que dóna dret a percebre un tant per cent anyal, a partir del 1750 només el tres per cent (202-207; abans era, oficialment, un cinc per cent). La investigació a Ciutat de Mallorca, ARM, *Protocolos notariales*, ha menat l'autor a establir una llista de setanta-nou perceptors de censos senyorials, seixanta-tres dels quals en la Part Forana i setze a Ciutat (199; llistes en els apèndixs 1 i 2, 208-213); i una de dos-cents vuitanta-cinc establiments enfiteutics durant el segle XVIII (201; llista en l'apèndix 3, 214-215).— J. P. E. [5462]

Carles MANERA ERBINA, *Les relacions comercials entre Mallorca i les colònies americanes (1778-1820)*, dins «Recerques», 18 (1986), 188-201.

Resum de tesi de llicenciatura. La documentació per a l'estudi del tema es troba a Ciutat de Mallorca, ARM, *Llibres de duana*; a Simancas, Archivo General, *Dirección General de rentas*; i sobretot a Sevilla, Archivo General de Indias, *Indiferente General* (188). Concedida la llibertat de comerç el 1778, el 1782 és documentada la primera nau mallorquina viatjant a les Índies; durant deu anys, quan n'hi hagué alguna, no passaren de dues (190). Hom exportà els productes del país, en primer lloc aiguardents (el 1784 Mallorca comptava amb 177 alambins); el 1798 l'aiguardent representà el 81'4% de totes les exportacions (191), seguit de l'oli, del vi i del sabó (190). També hi havia les exportacions indirectes, a través de Cadis, però ja són del segle XIX (194), o les de mercaderies carregades en ports de la Península, cas de la fragata «Nuestra Señora de los Dolores» del 1791 (195). Les importacions directes d'Amèrica començaren el 1784; els productes més importats seguiren aquest ordre: cacau, sucre, cafè, moneda i cuirs (196); però les naus mallorquines descarregaven moltes més mercaderies a Cadis o en d'altres ports que a Ciutat; els productes eren els mateixos, però en ordre divers: cacau, moneda, cuirs, cafè i sucre (199).— J. P. E. [5463]

Antonia M. PERELLÓ, *Las exequias de Carlos III en Palma de Mallorca*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 591-603.

Els funerals de Carles III foren celebrats a Ciutat de Mallorca per diverses institucions i són coneguts per les *Noticias de las Exequias, que la... Ciudad y reyno de Ma-*

llorca...hizo...a Carlos III, Palma, Impremta Reial; *Relación de las solemnes exequias, que el Real Convento de... San Francisco... consagró al señor D. Carlos III...*, Mallorca, Salvador Savall, ultra les oracions fúnebres pronunciades per Bartomeu Quetgles, Joan Binimelis i Raimon Strauch (594-595). Les pàgines 595-596 descriuen el túmul de la Seu a base de fragments textuais extrets de les esmentades *Notícias...*; era obra de Joan Muntaner i Cladera, primer director de l'Escola de Dibuix, i s'emmarcava plenament dins l'estètica barroca (596), tal com hom pot veure en la reproducció de la pàgina 598. Les pàgines 599-603 contenen reproducció de dibuixos anteriors o contemporanis.— J. P. E. [5464

Marc TORRAS I SERRA, *L'escrivania pública de la ciutat de Manresa en els segles XII i XIII*, dins «Estudis Noguera», 13-29.

En les primeres pàgines trobem esment de les poblacions de les quals consta concessió o confirmació de dret de notaria a una institució eclesiàstica (14-15). Després són aplegades les notícies documentals relatives a notaris manresans en els dos segles esmentats, amb referències a llurs volums notariais conservats a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, notícies que són resumides en tres quadres sinòptics (25-27: establiments d'escrivania; notaris anteriors al 1300; i escrivans del segle XIII). Al final és transcrit el document amb el qual l'any 1194 Alfons I de Catalunya-Aragó restablia l'escrivania pública de Manresa al paborde de la Seu d'aquella ciutat, de l'original d'ACA, *Generalitat* (28-29).— J. P. E. [5465

Immaculada SOCIAS BATEJ, *Inventari post mortem del gravador xilogràfic Andreu Abadal i Serra (Moià, c. 1705-Manresa, 1778)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 125-131.

La presentació aplega notícies de tres generacions de la raguèlia Abadal, de Moià, una branca de la qual es trasplantà a Manresa el 1718 per obra de Pau Abadal i Fontcuberta. L'autora esmenta tres inventaris 'post mortem' tant de l'esmentat, com del seu pare Pere Abadal i Morató, i del seu fill, Andreu. En dedueix que les eines i els estris de l'ofici passaven d'hereu a hereu, entre ells les xilografies, adquirides el 1924 per la Biblioteca de Catalunya. Parla d'uns tres-cents títols impresos pels Abadal (127) i assenjala les sis xilografies conegudes, signades per l'Andreu (128). L'inventari, on consta l'existència d'exemplars d'obres diverses no indicades, ocupa les pàgines 128-131. Es troba a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, *Notari Casasanyes 1778*.— J. P. E. [5466

Maria Josep CASTILLO I EZQUERRA, *El règim senyorial a la baronia dels castells de Burriac i Vilassar, al Maresme, a la segona meitat del segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 613-620.

L'arxiu Municipal d'Argentona posseeix part de la documentació pertanyent a l'arxiu familiar dels marquesos de Moja. L'autora reconstrueix l'arbre genealògic de la família senyorial corresponent al segle XVIII (614), i resumeix o copia parts de documentació diversa: inventari del castell del 1790, contracte amb l'administrador del mateix del 1788 (614-615), arrendament o sots-arrendament de terres (616), resistència a pagar drets senyorials (617) i mostres de lluïsmes i de la capbreuació del 1792 (618-619).— J. P. E. [5467

Antonio LLAMAS MANTERO, *El Maresme de los viajeros durante el reinado del (sic!) Carlos III*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 89-92.

Aplec de fragments relatius al Maresme en relacions de viatge escrites per estrangers en els decennis del 1770 i 1780, agrupats entorn dels temes següents: els habitants, llurs activitats econòmiques i l'orografia i el transport. Al final, l'autor planteja el problema de la fiabilitat de les dades.— J. P. E. [5468]

Diego GRANADO VALTUEÑA, *Els comportaments de la població de Martorelles davant la mort (1700-1750)*, dins «Mollet del Vallès. Notes», 2 (1988), 25-30.

Les idees d'aquestes pàgines són conegudes dels lectors d'ATCA, V (1986), 418, núm. 2664; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 458, núm. 4246.— J. P. E. [5469]

Josep LLOP TOUS, Agustín SÁEZ VICENTE, *El capbreu de Masricart*, dins *La Canonja: llocs, termes i un capbreu*, la Canonja, Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví 1987, 29-126.

El capbreu ací estudiat és un volum de Tarragona, Arxiu Històric, *Protocols Notarials*, T 704, signatura 746, i en realitat conté les actes de capbreu dels anys 1780 i 1787. L'autor n'exposa els elements constitutius (taula, documentació inicial i reconeixements de senyoriu) (39-40), analitza en particular els actes implicats en la decisió de capbreu, amb especial atenció a les decisions judicials relatives a persones obligades (40-46), i resumeix tant el formulari de la capbreu de tot el comú (46-48) com el dels particulars, on consten capbreus anteriors dels anys 1712, 1741 i 1754 (48-59). Segueix l'exposició estadística de les dades fornides tant pel capbreu del 1780 (60-95) com pel del 1787 (96-110). Segueixen tres annexos: de notaris i d'institucions esmentades en el capbreu (111), de les persones capbreuades (112-118) i de topònims (119-125). La darrera pàgina presenta un mapa dels antics termes de Masricart i de la Pineda (126).— J. P. E. [5470]

Aurora PÉREZ SANTAMARIA, *El retaule del Roser de Santa Maria de Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 30 (gener 1988), 4-9.

La documentació notarial mataronina, ara a ACA, *Protocols de Mataró*, i la de Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Llibre de comptes de la Confraria del Roser i Llibre de determinacions del consell*, permeten de reconstruir les vicissituds de la construcció d'aquell retaule barroc, alhora que s'informa de la situació econòmica de la confraria que l'encarregà (4-7). Part de l'article és dedicada a l'anàlisi artística de l'obra, a la qual pertanyen les sis fotografies.— J. P. E. [5471]

Joaquim LLOVET, *Les rendes de la propietat immobiliària a Mataró l'any 1716*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 31 (abril 1988), 16-19.

La base de l'estudi es troba a Mataró, Arxiu Municipal, *Apeos, catastro o inventario de las casas del terme i parròquia de la ciutat de Mataró, bisbat de Barcelona*, on l'autor esbrina «la quantificació de les rendes de la propietat immobiliària» (16), concretada en tres quadres dedicats, respectivament, a la distribució de la propietat urbana, a la classificació de les cases segons renda i a les rendes de la propietat immobiliària; i en una gràfica comparativa de la distribució de les rendes de la propietat immobiliària a Mataró i a Barcelona. També hi ha llista dels vint-i-cinc propietaris,

als quals hom atribuïa una renda de béns immobiliaris superior a les cinquanta-una lliures anyals (19).— J. P. E. [5472]

Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, *La construcció de les aules públiques a Mataró (1786-1792)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 329-333.

Dos documents de Mataró, Arxiu Municipal, caixa 83, *Relación de lo ocurrido en la junta de varios vecinos... i Exposición de los motivos que tuvo la Junta Patriótica... para resolver se procediese a la reedificación de las aulas...*, ultra el *Llibre d'acords*, 28, permeten de reconstruir breument la discussió entorn de si l'ajuntament encara havia de contribuir a la restauració de les aules dels escolapis o si ja havia satisfet allò a què s'havia compromès en una *Concordia* del 1737. Els escrits de totes dues bandes permeten de conèixer amb més detall l'ensenyament de clàssics llatins, d'una banda, i el pas de l'estil barroc al neoclàssic en les construccions entorn del 1790, de l'altra (333).— J. P. E. [5473]

Aurèlia JANÉ, *La conquesta de Manúrqa el febrer de 1287*, dins *Feudalisme*, 389-401.

L'autora recorda que la documentació d'ACA relativa a la conquesta de Menorca ja fou utilitzada i les seves notícies divulgades per Cosme Parpal, però la mateixa documentació «permet noves interpretacions» (389). La *Crònica* de Ramon Muntaner és font ací utilitzada. La conquesta fou operació emmarcada en la resistència a la croada contra Catalunya dels anys 1285 i següents. L'autora resumeix les notícies relatives a finançament, a assortiments, a la difícil formació i a la composició de l'exèrcit, a la cronologia de l'ocupació de l'illa amb la carta de deseiiximent del rei Alfons II al «ra'ís» i a la capitulació del 21 de gener del 1287, al repartiment del botí i al tràfec d'esclaus, del qual s'han conservat dos-cents vuitanta albarans, el contigut dels quals és ací exposat i reduït a quatre gràfics sobre relació de noms i condició personal i relació noms - ètnia tant d'homes com de dones (395-396); s'hi han d'afegir els esclaus que anaren a parar al mercat de Montpeller o al de Palerm i els cent que consten donats; cent-cinc vençuts pobres foren autoritzats a restar a l'illa «ad populandum» (397). Hi ha d'altres albarans: «els de sortida de barques que s'enduen tota mena d'objectes dels andalusins»: «un veritable saqueig de l'illa» (399); el bestiar de peu rodó era del rei i s'han conservat albarans de venda. Finalment són aplegades les notícies relatives al repartiment de la terra (399-400).— J. P. E. [5474]

Florenci SASTRE I PORIELLA, *Les talles menorquines com a font per a la toponímia i l'onomàstica: l'exemple del 1595*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 217-233.

La talla presa per base d'estudi [sembla de l'Arxiu Municipal de Ciutadella] conté la distribució de tres mil lliures realitzada pels jurats de la ciutat esmentada entre sis-cents setanta-dos contribuents. L'autor presenta llistes dels antropònims masculins (220-221; preponderància dels Joans), dels femenins (222; preponderància de les Joanes), dels cognoms (223-230; preponderància de Pons), dels topònims (230-231), dels malnoms (231), dels tractaments honorífics (231) i dels oficis citats en la talla, amb llur distribució per sectors (232-233).— J. P. E. [5475]

Juana Francis PONS VILA, *Contribución al estudio del corsarismo menorquín en el setecientos. El viaje del jabeque «San Antonio de Padua» a las órdenes del capº Francisc Maspoch (1780)*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 233-245.

L'autora resumeix allò que els historiadors han dit sobre el corsarisme menorquí del segle XVIII i assenyala les fonts inèdites que en contenen notícies. Com a mostra, presenta i resumeix la de Maó, Arxiu Municipal, *Comerc, indústria i navegació*, lligall 6, relativa a dos viatges del xabec esmentat en el títol, en allò que fa referència a les persones que hi són esmentades, a les clàusules del contracte, als resultats econòmics i a les rutes seguides. Entre la documentació figura el *Jornal de bord*, pel qual són conegudes les seves actuacions corsàries davant les costes catalanes, de Palamós a Salou (238). Els dos viatges donaren un resultat equivalent a la meitat d'allò que els armadors havien esmerçat en el vaixell (240). Són transcrits la llista dels trenta-dos parçoners (241-242) i el contracte entre els empresaris i el capità de la nau (242-245), en llengua catalana.— J. P. E. [5476]

Pascual ORTEGA PÉREZ, *La orden de San Juan de Jerusalén y Miravet. Dominio señorial y cambios estructurales* (primera mitad del siglo XVII) (Arqueología i Història 74), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1988, 268 pp.

L'autor exposa així l'objectiu del seus treballs: «... averiguar, interpretar y valorar los cambios institucionales sobrevenidos en el lugar de Miravet (Ribera d'Ebre) a raíz de la expulsión de los moriscos y de la repoblación... cristalizada documentalmente en la carta de población otorgada en 1623» (9). Els resultats de les seves investigacions són coneguts dels lectors d'ATCA pels resums publicats en els volums V (1986), 421, núm. 2678; VI (1987), 430, núm. 3375; VII-VIII (1988-1989), 461, núm. 4258; i encara en aquest volum, més amunt en el lloc corresponent a Ascó, núm. 5318, i més avall dins la present secció, en el lloc corresponent a la Pobla de Massalua i a la Ribera d'Ebre, núms. 5500 i 5509. El llibre que ens ocupa, reelaboració de la seva tesi de llicenciatura, prologada per Pere Molas i Ribalta (7-8), comença assenyalant les fonts documentals, a Miravet, Arxiu Parroquial, Madrid, AHN, *Órdenes militares. San Juan de Jerusalén*, Saragossa, Archivo de Protocolos Notariales, i Barcelona, ACA (11). Després de l'expulsió dels moriscos, la repoblació de Miravet es realitzà amb singular rapidesa, a base dels excedents demogràfics de pobles veïns (25-26). La *Carta de població* del 1623 ja no era esmerç per a nous pobladors, ans institucionalitzava la relació entre senyoria i habitants (28), primer en allò que afectava aspectes transitoris, com eren els deutes dels expulsats (31-37), i després en la distribució de la terra, entre la reservada a l'orde, al comú i a cada cap de casa en particular (39-56) i sobretot en la constitució i funcionament del poder polític (57-91), de l'administració de justícia (93-130) i de l'apropiació senyorial de part de la producció de béns per diversos conceptes jurisdiccionals o serveis col·lectius (131-162). La situació tenia un sentit de continuïtat, dins el qual és perceptible la tendència de l'orde a multiplicar i a reforçar els mecanismes de control del govern local, a anul·lar els elements populars que encara persistissin en l'administració de justícia, a ampliar les rendes i a controlar la propietat de la terra (163-167). Segueixen una bibliografia (169-174 [en la qual manca qualsevol referència als treballs de Paul H. Freedman]) i l'apèndix documental, on trobem la *Carta de població concedida por la orden de San Juan de Jerusalén a los habitantes de Miravet...*, del 1623 (177-207), reproducció de l'edició de Ferran Valls i Taberner dels *Costums de la baillia de Miravet* del 1317 (209-235), la *Confessió general del capbreu de Miravet* del 1506 (237-253), el resum de les quaranta confessions particulars del mateix capbreu (255-261) i l'acta de prestació de fidelitat a la senyoria l'any 1623 (263-266).— J. P. E. [5477]

Josep RUAIX I VINYET, *Etimologia d'un topònim moianès*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 187-193.

Una contrada del terme de Moirà porta el nom d'«el Sor d'Aluies» i fins no fa gaire «Camp d'Aluies». Per esbrinar-ne grafia i sentit, l'autor desenterra documentació del segle XIV ja publicada, on troba la forma constant de «Campdeluyes», proposa com a hipòtesi més plausible la seva derivació de «Camp d'Al·leluies» i suggereix la grafia «el Sor d'Aluies». — J. P. E. [5478]

Mercè ROSSELL I PUJOL, *Mollet i el Vallès durant la guerra contra Joan II (1462-1472)*, dins «Mollet del Vallès. Notes», 2 (1988), 17-24.

Sobre la base de documentació ja publicada i d'estudis d'autors reconeguts, l'autora recorda la posició de Mollet del Vallès al costat de la Generalitat de Catalunya contra Joan II i es pregunta per la raó, ja que el senyor feudal, el vescomte de Cabrera, es trobava en la banda contrària; la raó darrera és «que els pagesos del Vallès i rodalies eren més moderats i més pactistes» (24). — J. P. E. [5479]

Salvador REDÓ I MARTÍ, *Les pestes, sant Sebastià i la tradició del bo-bo* (Monografies monistrolenques 2), Argentona, L'Aixernador, edicions argentonines 1988, 184 pp.

Els capítols inicials apleguen les primeres notícies relatives a la devoció de Monistrol de Montserrat a sant Sebastià, del darrer quart del segle XVI, procedents de l'Arxiu Municipal de la població i les referents a pestes tant del mateix segle XVI com del XVII (13-22), completades amb notícies de les *Ordinacions per a la festa de sant Sebastià*, del 1663 (23-25). En apèndix són transcrits tant els acords municipals relatius a la pesta i al vot de poble, com les *Ordinacions* esmentades (99-108). — J. P. E. [5480]

Jordi BOLÒS I MASCLANS, *La parròquia de Montagut de Fluvià el segle XVII. Paisatge, societat i toponímia*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 245-270.

Base de l'estudi és el capbreu del 1612, ara a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, comparat amb el document de donació del 965 copiat durant el segle XIV, i amb la llista de masos i de bordes que hom hi afegí en el moment de la còpia (246). Ultra el croquis de la contrada (246), l'autor reconstrueix la parròquia i els seus veïnats (246-250), distingeix els masos afocats dels rònecs (250), les bordes de les masoveries (251), els camps i llurs conreus (252-255), els boscos, les vies de comunicació i els molins fariners (255-258), estudia els censos, als quals és dedicat el quadre sinòptic de les pàgines 261-266 i dóna en apèndix llista d'alguns masos de la parròquia esmentada i de les terres que en depenien, d'acord amb el dit capbreu (267-270). — J. P. E. [5481]

Emma LIAÑO MARTÍNEZ, *De nuevo sobre el testamento de Jaume Marçal de Montblanc*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núms. 6-7 (1984-1985 [1988]), 196-212.

Datat a Lleida el 1339, conservat a Madrid, AHN, Poblet (198), en ell l'atorgant establí a Montblanc l'hospital, potser alhora església, de Sant Marçal, on encara es conserva la làpida commemorativa (199). L'autora estudia la materialitat de l'edifici (198-202). El testament és resumit, comentat en tant que il·lustra el dit edifici i d'al-

tres de la vila, i en són d'alguna manera transcrits breus fragments (203-210).—
J. P. E. [5482]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Una estimació quantitativa de les àrees de mercat al segle XVIII: el fluxe notarial (el cas de la Conca de Barberà)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 8/1 (1988), 557-572.

L'estudi se centra a Montblanc els anys 1755, 1784 i 1791, i pretén de determinar el ròdol de la comarca i de la capitalitat de la població esmentada pel fet social d'anar a cal notari. Els protocols notarials base de l'estudi es troben a Tarragona, Arxiu Històric; i a Montblanc, Arxiu Parroquial i Comarcal (558) i corresponen a nou notaris de la dita vila, a tres de Sarral i a un de l'Espluga de Francolí (559). Els autors tenen en compte tant els casos en què els atorgants es desplaçaven a la notaria com aquells en què el notari era cridat i anava fora vila, situació en la qual influïen circumstàncies diverses com la joventut del notari i l'existència de contrincant, i tradueixen les respectives dades en set mapes, un quadre sinòptic i en una gràfica de mobilitat de cada notari (564-572).— J. P. E. [5483]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *L'expansió urbanística de Montblanc a finals del segle XVIII: l'ocupació dels espais no edificats*, dins «Propiedad y Urbanismo. Revista Jurídica de la Cámara Oficial de la Propiedad Urbana de Reus y Comarca», V (1988), 26-51.

L'autor exposa en aquestes pàgines «la transformació de les terres en vivendes, i el traspàs de propietat dels patis urbans de l'Ajuntament, de la noblesa o de l'Església a mans de particulars» (26) a Montblanc durant el segle XVIII. El creixement demogràfic causà demanadissa d'habitatges, en part satisfeta amb les torres de les muralles i amb patis de propietat comunal, que l'ajuntament establí en enfiteusi; també hi hagué concessions de patis fora murs fetes per l'autoritat reial, contra les quals el comú protestà. Cases i patis foren objecte de transaccions posteriors, com també ho foren altres tipus d'edificació: corrals, pallers, horts, eres, etc. Això no obstant, a l'interior dels murs hi havia patis sense obrar, cosa demostrada per les transaccions de què foren objecte (establiments, vendes perpètues, vendes a carta de gràcia). La font és l'Arxiu Històric de Tarragona, *Protocols notarial. Montblanc*, completada per documentació de Montblanc, Arxiu Parroquial. L'exposició és completada amb quadres i amb plànols total o parcials de la vila.— J. P. E. [5484]

[Josep] M. PONS I GURI, *Documents sobre la notaria del terme del castell de Montclús i el seu arxiu de protocols*, dins «Estudis Noguera», 133-145.

Vuit documents datats entre el 1339 i el 1500 procedents de diversos *Libri curiae* del castell de Montclús, ara conservats a Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita, permeten de saber que els vescomtes de Cabrera establiren l'arxiu de protocols d'aquell castell l'any 1287 (144) i reafirmaren la seva vigència en diverses ocasions, tant en documents específics (143-146) com dins crides relatives a obligacions diverses (137 i 141-142). També s'ha conservat el document amb el qual el dit senyor de Cabrera encomanava la notaria local al rector de l'altar de sant Broget en l'església parroquial de santa Maria de Palautordera (138-139) i un nomenament de notari substituït (140).— J. P. E. [5485]

Santiago BRU I VIDAL, *Toponímia urbana de l'antic Morvedre*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 295-307.

Aplec de noms dels carrers o indrets de Morvedre (Sagunt) anteriors al 1868 (296), sense, però, que s'indiquin les fonts escrites on tals denominacions consten. Hi figura la placeta de l'Acadèmia (o de l'Escola), lloc que durant el segle XVIII també hauria estat conegut com a placeta dels Estudiants (296).— J. P. E. [5486]

Juan Manuel del ESTAL, *El reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305). Corpus documental. I/1* (Colección de Documentos del Medioevo Alicantino), Alacant, Institut d'Estudis «Juan Gil Albert» i Diputació 1985, XXXIII i 471 pp.

Llibre només conegut per referència (cf., però, ATCA, III (1984), 317-318, núms. 1223-1224).— J. P. E. [5487]

Robert POCKLINGTON, *Influència catalana en la toponímia de l'Horta i el Camp de Múrcia*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 43-62.

Ramon Muntaner galejava que els repobladors de Múrcia «parlen del pus bell catalanesh del món» (45 i 60). Llur influx en la toponímia es pot resseguir en els padrons de veïns dels segles XIV i XV conservats a Múrcia, Archivo Municipal, ací destriat en noms propis catalans en la toponímia (46-49), en mots catalans en la toponímia (49-55), en interferències fonètiques del català (55-58) i en etimologies populars catalanes (58-59). El català hauria desaparegut de Múrcia pels volts del 1400 (60). Les dues darreres pàgines contenen la bibliografia sobre el tema (61-62).— J. P. E. [5488]

Albert VIRELLA I BLODA, *L'accés marítim d'Olerdola en l'alta medievalitat*, dins «Miscel·lània Peñedesenca», IX (1986 [1987]), 19-46.

La part central de l'article consisteix a identificar, de vegades amb l'ajut de documentació posterior parcialment transcrita, els topònims presents en quatre delimitacions de territori existents en documents dels *Libri antiquitatum Ecclesiae Barchinonae* de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona, del qual són reproduïdes tres pàgines (31, 35 i 39). Un dels tres documents porta el títol de *Breve de ipsas fronteras de termino de Olerdula* (38).— J. P. E. [5489]

Joan PAGÈS I PONS, *L'Església de Sant Esteve d'Olot (Notes històriques)*. Pòrtic de Jaume CAMPRODON. Presentació de Josep Mª de SOLÀ-MORALES. Pròleg d'Emili MONTAL I VILERT, Olot 1986, 382 pp.

La narració d'aquestes pàgines segueix un curs similar al de l'altra obra del mateix autor resumida més amunt en el número 5357 de les presents «Notícies bibliogràfiques». L'objectiu de l'autor ha estat el d'escriure una història del temple de Sant Esteve d'Olot que abracci des de la consagració del 1116 fins als nostres dies, tot i que per manca de documents hagi calgut deixar qualche buit, particularment en els segles XII i XIII (27). Però en créixer la documentació conservada i en particular en començar les sèries de l'ADG en el pas del segle XIII al XIV, sobretot la de visites pastorals, la informació de les quals és ací resumida, també augmenten les notícies relatives al temple parroquial, i encara més quan també en proporcionen els arxius municipal i parroquial de Sant Esteve d'Olot. La narració anterior al segle XIX s'estén fins a la pàgina 195. Integrats en el seu curs, trobem, ultra les llistes de clergues que successi-

vament estigueren adscrits a la parròquia, documents transcrits o resumits com són les *Ordinacions per a l'església d'Olot* del 1505 (59-61), les condicions per a l'acabament del nou temple, del 1529 (64-65), les dues sèries de capítols atorgats pel bisbe Jaume Cassador els anys 1584 i 1588, aquests darrers transcrits literalment i més interessants perquè alguns dels seus articles s'ocupen de l'«estudi» dotat per Sebastià Ferrussola i de la seva situació que obligava molts dels més de dos-cents estudiants d'Olot a cercar escoles millors (84-86 [recordem una notícia relativa a aquest estudi, a ATCA, III (1984), 222]), el decret de visita pastoral del 1671 (121-123), les *Ordinaciones sive statuta pro ecclesia Sancti Stephani villae Oloti* del 1687 (129-133), els documents del 1738 relatius a l'acabament de les obres d'ampliació del temple (167-172), l'inventari d'objectes de culte del segle XVIII (193-194), el contracte per a daurar el retaule de l'altar de les ànimes, del 1787 (194-195). A la pàgina 365 trobem reproduïda l'acta de consagració del temple l'any 1116. Crida l'atenció la pàgina dedicada a l'«Abadia de Malgovern» de la segona meitat del segle XVI (63-64).— J. P. E. [5490

Josep MURLÀ I GIRALT, *La santa Faustina venerada a Olot*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85 (II)», Olot 1987, 5-26.

Aquestes pàgines contenen fragments de la documentació contemporània al trasllat de les relíquies de Roma a Olot a darreries del segle XVIII (10-16) i d'uns *Gozos* potser contemporanis o de començaments del segle XIX (17-18).— J. P. E. [5491

Vicente FORCADA MARTÍ, «*La Torre del Rei*», dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 350-399.

La torre de defensa alçada en el Cap d'Orpesa, fou possible per concessió de facultat d'acaptar atorgada per Ferran d'Antequera el 1413. Les pàgines 361-370 indiquen les vicissituds conegudes per documentació diversa, com són el fet que durant temps estigué en mans d'un orde religiós i tingué església (365), la inscripció d'acabament, del 1623 (366); però aquella primera construcció hauria desaparegut i hauria estat substituïda per l'actual Torre del Rei, construïda a càrrec de Joan de Cervelló, senyor del lloc (366-368), el fill del qual la vendria a Felip II el 1568 (369). Descrita arquitectònicament (371-376), la Torre és il·lustrada amb tretze plànols (377-390) i setze fotografies (391-399), la primera de les quals és la del gravat d'Antoni Josep Cavanilles.— J. P. E. [5492

J. M. ROQUÉ, *Recull onomàstic del terme d'Òrrius (Maresme)*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 163-174.

La base documental és la proporcionada per l'arxiu particular de Cal Femades. L'autor publica la llista de setanta-cinc topònims-base (166-171) i de quaranta-cinc antropònims o cognoms (171-174), amb indicació de la primera data en la qual cada nom és documentat. Les pàgines 164-165 contenen un mapa del terme d'Òrrius a darreries del segle XVIII.— J. P. E. [5493

Evarist CASELLES I MONJO, *De la conflictivitat social a la repressió militar: Pego 1693-1712*, dins «Hom. García Martínez», 467-487.

La població el 1692 tenia 315 veïns. La documentació de Pego, Arxius Municipal

i Parroquial, d'ACA, *Consell d'Aragó*, i de Madrid, AHN, *Osuna*, ultra els llibres de Vicent Bacallar i Sanna, marquès de San Felipe, i de Josep Manuel Miñana, *De bello rustico valentino*, permeten una exposició dels fets que se succeïren de la Segona Germania a la segona repressió borbònica del 1707, després que durant uns quants dies la vila, alliberada de la guarnició militar borbònica posterior a la batalla d'Almansa, era altra vegada en poder dels maulets. Remarquem les dades relatives a l'endeutament econòmic tant dels particulars com del comú (aquest, el 1688 devia 1439 lliures, 16 sous i 2 diners, cosa que representava el 194'14% d'allò que podia recaptar, 476) i la narració de la segona presa de la població el 9 d'octubre del 1707, escrita pel governador de Gandia, Pere Corbi, al duc de Gandia (485).— J. P. E. [5494

Antoni MARGARIT I TAYÀ, *Valorant aquell abir, mil anys després. La ràtzia del 985 i les seves conseqüències en el repoblament del Penedès*, dins «Miscel·lània Penedesenca», IX (1986 [1987]), 47-64.

A base de documentació ja publicada, l'autor refà la trajectòria d'Al-Mansur pel Penedès vers Barcelona, amb indicació d'allò que es pot deduir que succeí en cada un dels llocs pels quals passà, i recorda qualque dada relativa a la repoblació posterior, en el context de la qual subratlla l'explicació que Francesc Carreras i Candi donà de l'origen del topònim, inicialment denominació ètnica, «Catalunya», de «cath» i «alier» = «gent ardida que sabia plantar cara» (54-58).— J. P. E. [5495

Ramon PUIGCORBÉ I TICÓ, *Toponímia Penedesenca. Assaig Etimològic. Volum II. Baix Penedès — Garraf*, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs 1987, 182 pp.

Exposició del sentit etimològic dels noms de pobles del Baix Penedès (Albinyana, 7; l'Arboç, 15; Banyeres del Penedès, 23; Bellvei del Penedès, 31; Calafell, 31; Cuní, 37; Llorenç del Penedès, 45; la Bisbal del Penedès, 57; el Montmell, 63; Sant Jaume dels Domenys, 69; Santa Oliva, 75; i el Vendrell, 81) i del Garraf (Canyelles, 91; Castellet i la Gornal, 95; Cubelles, 95; Olesa de Bonesvalls, 109; Olivella, 115; Sant Pere de Ribes, 121; Sitges, 129; i Vilanova i la Geltrú, 135). Un dels apartats de cada explicació és l'intitulat *Recerca documental* i consisteix a aplegar els llocs de documentació d'entorn de l'any 1000, on és present cada topònim. Un altre apartat que recau en el camp nostre és la bibliografia, tant la relativa a cada localitat com la de tota la contrada (159-168). El volum és completat amb dades fonètiques dels noms (149-158) i amb deu mapes de situació de cada grup de topònims trobats en les dues comarques (171-180).— J. P. E. [5496

Renada-Laura PORTET, *Els coronells de Perpinyà*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 63-84.

«El mot 'coronell' (o coronel) ha designat, a Perpinyà, fins al final del segle XVIII, un grup de cases formant una 'illa'» (64). L'autora publica les fitxes de l'arxiver B[ernat] Alart, en les quals aquest aplegà les referències a 'coronells' perpinyanesos en documentació arxivística del 1569 al 1613, en català (66-73), i la llista completa dels 'coronells' de Perpinyà a mitjan segle XVIII, on ja es troben anotacions en francès (73-81). Al final són agrupats el llinatges catalans (81-83) i els prenomes (83).— J. P. E. [5497

Antoni LÓPEZ QUILES, Vicent S. OLMOS TAMARIT, *Inestabilitat poblacional i crisi econòmica. Picasent, segle XVII*, dins «Hom. García Martínez», 317-354.

Les conseqüències de l'expulsió dels moriscs foren diverses en cada lloc, àdhuc en llocs veïns. Els autors exposen les de Picasent durant el segle XVII. La primera dada individual és que la població era morisca. Això no obstant no quedà despoblada, tal com demostra la percepció del delme i dels drets senyorials, a base d'AHN, *Osuna*, abans de la concessió de la nova *Carta de població*, conservada en el mateix fons i a València, ARV, *Escrivanies de Cambra* 1781 i *Generalitat* llib. 4826 (320-322). Les *Memòries* de l'administrador ducal del 1618, parcialment transcrits, insisteixen en les dificultats produïdes per l'endeutament, que impulsaven els habitants restants a desertar del lloc (324-329), car Picasent era terra de secà i els nous pobladors no en podien esperar beneficis ràpids (330-331). Les mateixes memòries informen de la insatisfactòria explotació tant de les possibilitats de regadiu (331-336) com de la indústria i del comerç (molí, forn, bòbila, pedreres de marbre i d'alabastre, mines d'algeps o guix, 335-337). Això no obstant, els drets senyorials pujaven 767 lliures el 1613 i 1750 el 1620 (339), les quals, després d'una rebaixa en les particions, baixaven el 1634 a 1335 (341). A fi d'estimular l'assentament de pobladors, el 1642 la senyoria revisà a la baixa les seves percepcions (346) i així el 1654 les seves rendes descendien a 1075 lliures (350-351). El 1677, la població s'havia gairebé duplicat (353).— J. P. E. [5498

Josep M. PORTA I BALANYÀ, *El senyoriu del monestir de Poblet a la Pobra de Cérvoles (les Garrigues) segons el Capbreu de 1768-70. Aproximació als aspectes jurisdiccionals, dominicals, econòmics i socials*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 599-611.

Recordats els orígens de la població per concessió senyorial sots-derivada de Poblet i el sentit de les capbreuacions com a reconeixement de senyoriu, l'autor presenta el capbreu indicat en el títol, ara a Montblanc, Arxiu Històric Comarcal, *Notaris de Montblanc*, I. 1.8, i el reconeixement d'obligacions del comú envers la comunitat de Poblet (602-604). Els reconeixements de particulars són analitzats successivament quant a les informacions sobre els mateixos enfiteutes i llur lloc de residència, la immensa majoria pagesos d'Ulldemolins i de Cervià, i a l'extensió de les propietats agrícoles, la majoria d'entre cinc i quinze jornals (607-608); hi ha poca informació entorn dels conreus, però es pot deduir que la major part eren camps o vinya, amb menys oliveres i molt pocs horts i fruiters (609-610). Dels setanta-sis confessants, cinquanta-un pagaven cens, la majoria dels quals no superava un sou (610). L'exposició és completada amb sis quadres.— J. P. E. [5499

Pascual ORTEGA, *La carta de població de la Pobra de Massaluca (1295)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1986-1987), 193-204.

Presentació (193-199) i transcripció (200-204), de la carta de poblament, atorgada per Berenguer de Cardona, mestre del Temple en la corona catalano-aragonesa, a tres repobladors amb l'encàrrec de trobar-ne d'altres fins a una vintena. Són recordades les cartes atorgades en les Terres de l'Ebre des d'un segle i mig abans (194), les condicions de la cessió (196-197) i la qualificació d'aquesta com a «establiment agrari amb vincle senyorial» (198). La carta del 1606 té còpia única a Madrid, AHN, *Órdenes Militares*, S. Juan de Jerusalén, Miravet, llibre 160.— J. P. E. [5500

Àngel M. RODRÍGUEZ CARREÑO, *Conquesta i feudalització: el cas de Pollença, Mallorca (1298-1304)*, dins *Feudalisme*, 371-387.

L'Arxiu Municipal de Pollença posseeix un *Llibre d'actes del Temple*, en el qual consten totes les intervencions senyorials de l'orde del Temple a Pollença del 1298 al 1304. Les notícies que tals anotacions proporcionen són la base per a l'exposició de la configuració del territori erm o cultivat, amb els corresponents gràfics (376-377 i 380-381), i la de la població (383-384) i d'altres extrems com és la circulació monetària (384-385), taxa de producció per parcel·la (386) i estructura familiar (387).— J. P. E. [5501

Ferran del CAMPO I JORDÀ, *Relació i estudi general dels plets en els que es veié implicada una família pagesa de la Catalunya Vella, al regnat de Carles III*, dins «*Pedralbes*», 8/1 (1988), 633-644.

Exposició basada en la documentació de l'arxiu familiar, conservat a Pont de Molins, que permet de reconstruir les successives generacions de la raguèlia, en particular les del segle XVIII, que protagonitzaren l'engrandiment de la casa (633-634). Segueix un resum dels plets iniciats per la família Jordà, la majoria entorn de drets d'aigües (634-637), i d'altres de relatius a pasturatges (634-639); i un altre resum dels plets presentats contra els Jordà (639-642). Els resums dels plets són acompanyats de transcripció de fragments. Al final hi ha un croquis de la contrada amb localització de les propietats conflictives (644).— J. P. E. [5502

Manuel GABRIEL I FORN, *Les possessions dels Ordes Militars a Ponts durant el segle XII*, dins «*Palestra Universitària*», 3 (1988), 103-113.

De la bibliografia aplegada al final de l'article provenen les notícies resumides en el present article. En algun cas hi ha transcripció de fragment documental (106, nota 10).— J. P. E. [5503

Maria BARCELÓ I CRESPI, *Antroponímia porrerenca (1545)*, dins «*Misc. Moreu-Rey*», I, 173-181.

Presentació dels prenomes (174-176), dels cognoms (176-177) i dels malnoms (177-178), tant d'homes com de dones (amb les corresponents taules) (178-181), presents en la llista personal de tres-cents vint-i-cinc possibles afectats per l'impost del morabetí el 1545. El document pertany a l'ACA, *Reial Patrimoni*, 2621, quadern 19.— J. P. E. [5504

Jordi ANDREU SUGRANYES, *La burgesia catalana del segle XVIII: els Freixa de Reus*, dins «*Pedralbes*», 8/1 (1988), 57-66.

La base per a la reconstrucció de la trajectòria d'aquesta raguèlia durant el segle XVIII és la documentació notarial ara a Tarragona, Arxiu Històric, *Protocolos de Reus*, la de Reus, Arxiu Històric Comarcal, *Cadastres* i Arxiu Prioral, *Llibres sacramentals*. Trobem vuit generacions de la família del segle XVI al XVIII i els capítols principals de solidesa econòmica: comerç de blat amb quadre de transaccions 1713-1717 (59-60), comerç de bestiar amb quadre de venda de vint-i-cinc mules i dos matxos 1713-1721 (60) i exportació de productes agraris (61). Entorn del 1750 s'accentuen les inversions en terres, en censals, que fins al 1765 sumaren 1.114.324'50 sous, en finques

urbanes i en negocis marítics, aquests amb 251.291'91 sous entre el 1745 i el 1765 (84). Entre el 1766 i el 1772 els ingressos pujaren a 724.489'33 sous i entre el 1773-1777 a 548.203'08. En acabar el segle, el patrimoni pujava a 178.294'75 lliures (65).— J. P. E. [5505]

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Burguesia i noblesa a Reus. El cas de Salvador March i Bellver (1718-1787)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 67-75.

La documentació de Tarragona, Arxiu Històric, *Manuale notariales* i *Registre d'hipoteques*, permet de resseguir primer la raguèlia March de Reus, procedent dels d'Esparreguera, i per la seva banda origen de Francesc March, hereu del Palau March, de Barcelona, la mort del qual fou recordada pel Baró de Maldà en el *Calaix de sastre* (67-69); i després les activitats financeres, arrendant drets senyoriais dels Medinaceli (Prades, Entença, Cardona, Arbeca), de l'arquebisbe de Tarragona (70) i d'altres (70-71), o comerciant en aiguardent o en d'altres productes, sol o associat (72), o posant fàbrica d'indianes (73). Invertí els beneficis en adquisició de senyories, sobretot amb motiu de l'expulsió dels jesuïtes, cosa que li proporcionà l'ennobliment (74-75).— J. P. E. [5506]

Borja de QUEROL, *Nobles y comerciantes en Reus. Los Bofarull del siglo XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 77-82.

Aplec de notícies relatives a cinc membres de la família Bofarull, algunes de les quals són transcrites textualment de testaments. La documentació de base és la de Tarragona, Arxiu Històric; de Reus, Arxiu Municipal i Arxiu Familiar Bofarull. La darre-ra pàgina conté bibliografia sobre Reus en els segles XVIII i XIX.— J. P. E. [5507]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Anticipació de diners a productors d'aiguardent per part de comerciants de Reus (1750-1799)*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VII (1988), 143-160.

Aquest estudi es basa en les cinc-cents noranta-vuit escriptures d'avançament de diners, conegudes pel buidat dels protocols notariales de Reus, ara a l'Arxiu Històric de Tarragona, corresponents a la segona meitat del segle XVIII. Els prestamistes foren quaranta (143-144); destaca al capdamunt Pere Juncosa amb cent cinquanta-set escriptures i 17.678 lliures (145). La majoria dels préstecs anaren al Tarragonès, seguit del Priorat, amb 22.109 i 20.346 lliures respectivament (148). En apèndix hi ha taula alfabètica dels quaranta comerciants amb els pobles i les quantitats esmerçades en tals operacions (151-158) i una altra de comarques i de poblacions amb el total d'operacions i de diners (158-160).— J. P. E. [5508]

Pascual ORTEGA, *Cambios en la elaboración de aceite y frenos a la modernización en la Ribera d'Ebre a mediados del s. XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 549-556.

És sabut que a mitjan segle XVIII augmentà a Catalunya la producció d'oli, a Be-nissanet per creixement de la superfície plantada d'oliveres (550), però en general per modernització de les premses. L'article, a base de la documentació de Madrid, AHN, *Órdenes militares. San Juan de Jerusalén. Castellania de Amposta*, lligall 8264, narra les tractatives encaminades a la substitució de molins [de] faedors o de racó per molins de premsa accionats per força animal, que augmentaven la producció quantitativa-

ment entre un vint i un trenta-tres per cent i de més a més qualitativament (551-552). L'estira i arronsa amb l'orde s'acabà amb un nou conveni, ací resumit (555-556).—J. P. E. [5509]

Francesc SABATÉ I MARGALEF, Joaquim NOLLA i AGUILA, *Exempció de la contribució als pobles afectats per la riuada de l'Ebre l'any 1787*, dins «Pedralbes». 8/1 (1988), 573-580.

Copiada [sense indicació de font] la Real Resolució del 17 de març del 1788, resposta a la inundació soferta l'any anterior per les comarques de Ribera d'Ebre, Baix Ebre i Montsià, recordada com la Riuada Grossa, els autors completen la informació dels seus estralls amb allò que en diuen dos historiadors locals, F. Màrius Bru de Tivissa i Enric Bayerri de Tortosa (574-575) i resumeixen les decisions preses pel rei a fi d'ajudar al remei, canalitzades a través d'una Junta de Socors. Hi ha mapa i croquis de la contrada (577-578).— J. P. E. [5510]

Joan PAGÈS I PONS, *La vila de Riudaura en els segles XVII i XVIII. Precedents*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85 (II)», Olot 1987, 151-232.

El monestir de Riudaura, el prior del qual era senyor del poble, era suprimit a darreries del segle XVI i els drets senyoriais passaven a l'abat de Camprodon. En les primeres pàgines de l'estudi trobem transcrit el document amb el qual el darrer prior comendatari pagava el lloguer del magatzem comunal de gra el 1593 (154-156). Durant el segle XVII, els problemes principals foren els allotjaments de tropa, coneguts amb detall pel *Llevador de comptes* de l'Arxiu Municipal (158-165) i les secades (166-167); són integrats en la narració l'inventari de l'església del 1650 (169-170), l'acta d'elecció dels cònsols el 1672 (171-174, transcrita de Francesc Monsalvatje i Fossas), notícies dels capellans que serviren la parròquia (174-176) i d'altres de l'arrendament comunal de carnisseria, taverna i fleca (177-178). La dada bàsica referent al segle XVIII és el creixement demogràfic (179-183), amb noranta-sis cases en el nucli, setanta-set d'escampades i unes nou-centes ànimes (180; a 225-228 hi ha la llista dels habitants dels quals és conegut l'ofici entre 1715 i 1799); és més visible el grup de professionals: apotecari, cirurgià, metge (182) i, documentat des del 1734, mestre de minyons, home de molts oficis, amb transcripció d'un contracte del 1745 (183-185); trobem transcrita la descripció de l'aiguat del 1763 (187-188), la de la pesta del 1794 (188), i notícies sobre els mostassafs del segle XVIII (191). També són transcrites la taba per a l'arrendament de la carnisseria (191-195), per al de les gabelles posterior al 1725 (196-197) i les ordinacions de l'abat entorn a l'esmerç dels rèdits dels arrendaments el 1746 (198-203). Segueixen pàgines on són aplegades notícies sobre els capellans servidors de la parròquia (204-205) i sobre les visites pastorals (206-217), amb còpia de l'inventari del 1717 (207-208). Les darreres pàgines presenten l'evolució de la demografia durant els dos segles estudiats, a base d'un buidatge complet dels llibres parroquials; l'explosió demogràfica hauria durat del 1675 al 1750 (entre el 1726 i el 1750 el mínim fou de quaranta-un naixements i el màxim de vuitanta-un en un any, amb un total de 1461), moment en el qual s'hauria aturat; això no obstant, el conjunt del segle XVIII és deficitari, car els naixements foren cinc mil set-cents sis i les defuncions sis mil sis-centes noranta-quatre, dues mil quatre-centes vint de les quals foren d'albats (219-223). En apèndix és transcrita de Francesc Monsalvatje la *Sentència proferida per la Reial Audiència del Principat de Catalunya a favor del Prior de Riudaura*, del 1595 (229-232).— J. P. E. [5511]

Ramon LLONGARRIU I MONSALVATJE, *Rocabruna. La Consueta, les visites pastorals i els memorials dels rectors. El conreu del blat de moro*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85» (II), Olot 1987, 37-76.

L'ADG conserva el parroquial de Rocabruna. Els dos primers registres sacramentals, ultra les actes corresponents, contenen anotacions de dos successius rectors, Pere Boxeda i Pal·ladi Vila. L'autor comença resumint i transcrivint aquelles que delimiten els termes (40-41) i precisen allò que rep el rector en concepte de delme o de primícia (42-44), textos que són reproduïts íntegres en apèndix (73-74: *Concòrdia entre les parròquies de Molló i de Rocabruna; Rodalia de Rocabruna el 1568; Rodalies de la parròquia de Santa Cecília de Molló el 1568; i Acord dels regidors de Rocabruna per contestar a la Intendència General de Catalunya el 1761*). El tema de la primícia era aleshores viu per la novetat del blat de moro, abans desconegut i per tant no comprès en les normes d'aquell tribut, cosa que és ocasió d'aplegar els testimoniatges escrits relatius a la introducció del seu cultiu en la Garrotxa els darrers decennis del segle XVII (44-50). L'esmentat Pal·ladi Vila escriví en el primer dels volums esmentats la consuetud parroquial, de la qual són transcrits alguns paràgrafs (50-55). Les notícies són completades amb les que proporcionen les actes de visita pastoral de l'ADG des del 1420 (55-58; 62-65). L'aplec de dades és completat amb qualque nota del segle XVIII (58-62).— J. P. E. [5512]

Valentí GUALI VILÀ, *Terra i guerra (Rocafort de Queralt a l'Edat Moderna)*, Barcelona, Rafael Dalmau, editor 1987, 160 pp.

La base de l'estudi són els nou manuals notariaus de la població abastants, ni que sigui amb buits, els anys 1634-1737, conservats a Tarragona, AHA (12), car l'Arxiu Municipal no conserva res del dit període (51, 63 i 109). El llibre comença esbrinant, a base dels contractes de compra-venda, d'arrendament, d'establiment o de constitució de censals, la vàlua de propietats tant rústiques com urbanes en les diverses parts del terme, amb particular atenció a l'augment dels preus o a la devaluació de la moneda (37-38). Són particularment interessants per a la nostra temàtica les pàgines destinades a tipificar documents diversos, com és ara els inventaris «post mortem» (56-60), compres i vendes diverses, donacions i dots, documentació particular dels períodes bèl·lics (63-70) i la relativa a casos anormals, com és la plaga de la llagosta o la conflictivitat social (70-80). Consten durant el segle XVII tant la conducta de metge i de cirurgia com la de mestre de minyons (80-83). Segueix la tipificació de testaments i de capítols matrimonials (83-91), la sèrie anyal de preus de blat o d'espelta per quartera (el blat arribà a 140 sous el 1711, havent estat a 30 el 1701; l'espelta saltà de 14 sous el 1705 a 40 el 1713) (91-98) i la del safrà (el fi oscil·lava entre 120 sous la lliura el 1708 i 192 el 1710, 103-104), les dades dels tres *Libres de vàlues* no pertanyents al període (109-112), la tipificació i dades dels capbreus (112-126) i les dades relatives a la universitat de la vila (126-131). Després de la bibliografia (137-139), el llibre es clou amb l'apèndix documental, on trobem la llista dels censals pagadors per la universitat el 1583, un inventari del castell de Rocafort el 1640, on figura una biblioteca amb vuitanta volums, el darrer dels quals era un *Llibre de caça dels aucells* escrit de mà (141-147), el qual podria haver compartit la sort de «la roba que es perdé al castell» abans del 26 d'abril del 1641 (66), amb dos documents relatius al pas de tropes en les dues guerres dels Segadors i de Successió (147-149; i 154-155 amb notícies de nobles botifleres refugiades a Poblet) i amb el resum d'un capbreu del 1751 (154-155).— J. P. E. [5513]

Michel BRUNET, *Le Roussillon, une société contre l'État (1780-1820)*, Tolosa de Llenguadoc, Association des Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail/Éditions Eché 1986, 566 pp.

Volum només conegut per la recensió de Georges Fournier dins «Annales du Midi», 100 (1988), 245-246.— J. P. E. [5514]

Henri GUITER, *La Renaissance littéraire des années 80 en Catalogne du Nord*, dins «Marche Romane», XXXIV (1984 [1985]), 5-12.

Les dues primeres pàgines contenen notícies sobre escriptors i obres en llengua catalana al Rosselló durant el segle XVIII.— J. P. E. [5515]

Maria Jesús ESPUNY I TOMÀS, *Ordinacions del mostassaf de la universitat de la vila i terme de Sabadell (1725)*, dins «Arraona. Revista d'Història», 2 (1988), 89-95.

Ordinacions esparses sobre temes de neteja pública i de queviures a vendre a la plaça de Sabadell, algunes d'elles datades el 1725, aplegades en un corpus sembla per Ernest Mateu i Vidal, conservades a Sabadell, Arxiu Històric, i ací transcrites (93-95), obliguen l'autora a preguntar-se si, malgrat el *Decret de Nova Planta*, el mostassaf es mantingué en alguna població catalana i en concret a Sabadell, amb resposta afirmativa (90-91; [vegeu més amunt en aquesta secció el resum de l'estudi d'En Joan Pagès i Pons relatiu a Riudaura, núm. 5511]). Les ordinacions del 1725 no es desviaven de les donades abans de la *Nova Planta* (92).— J. P. E. [5516]

M. Concepció MARCÉ I ESPUÑES, *La immigració francesa a Sabadell a la darrerria del segle XVIII*, dins «Arraona. Revista d'Història», 2 (1988), 27-34.

La Revolució Francesa féu fugir de França molts dels qui no hi estaven d'acord, particularment eclesiàstics. Sabadell tenia tres estrangers l'agost del 1791 i vint-i-quatre el 1793, la majoria arribats seguint el bisbe d'Alet, Charles de la Cropte de Chantérac, refugiat i traspassat a Sabadell. Les *Memòries de Sabadell* d'Antoni Bosch i Cardellac i la documentació de Sabadell, Arxiu Històric, i de Barcelona, Arxiu Diocesà, permet de conèixer llur vida marginada de la població, la creixent distància entre els dos col·lectius i la malvolença que acabà envoltant-los, car hom els imputava d'haver causat «el transtorno general» (34), àdhuc en l'encariment de preus.— J. P. E. [5517]

M. Concepció MARCÉ I ESPUÑES, *La Guerra Gran a Sabadell 1793-1795* (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach LVI), Sabadell 1988, 34 pp.

Les repercussions de la Guerra Gran (març 1793-juliol 1795) a Sabadell són conegudes per la documentació de Sabadell, Arxiu Municipal, de Mataró, Arxiu Municipal, i per les *Memòries* d'Antoni Bosch i Cardellach. I així som informats, sovint amb transcripció de fragments contemporanis, de les pregàries públiques (7-9), de les successives llesves de voluntaris (10-16, amb quadres complementaris), de les exigències de transport de bagatges i dels problemes amb els exempts (16-17), i del recurs al sometent (18-25, amb quadres nominals) i als miquelets, integrats en el terç de Mataró (26-29). Consta allò que el manteniment dels propis soldats costava als veïns en general i a la Comunitat de Preveres en particular (25).— J. P. E. [5518]

Albert BENET I CLARÀ, *La industrialització d'un poble de la Catalunya central: Sallent (1750-1808)*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 339-347.

La documentació de Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, *Protocols notarials*, dona notícia d'intents d'aprofitament de l'aigua del Llobregat a Sallent amb finalitats industrials a darreries del segle XVIII i dels plets que tals intents provocaren amb els respectius senyors del punt d'aprofitament, plets que portaren a la reafirmació de la regalia exclusiva damunt l'aigua. Les altres vicissituds pertanyen al segle XIX.—J. P. E. [5519]

Josep MORELL I TORRADEMÉ, *El port de Salou, centre comarcal a l'època de Carles III*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 425-436.

Sobre la base documental emprada en altre estudi de l'autor ja conegut dels lectors d'ATCA [VII-VIII (1988-1989), 472, núm. 4304] i ací resumida (425-427), trobem ara una descripció de la rodalia que feia cap al port de Salou i de les mercaderies, vi principalment, que en la segona meitat del segle XVIII eren produïdes en els diversos punts de la contrada i a través de Valls i de Reus els comerciants concentraven en el dit port.—J. P. E. [5520]

Albert BENET I CLARÀ, *L'escrivania de Sant Benet de Bages. Els manuals notarials*, dins «Estudis Noguera», 91-96.

Aplegades les notícies més antigues entorn a l'escrivania del monestir i del senyoriu, documentada el 960, l'autor recorda que no s'han conservat els llibres notals, però n'hi ha memòria en volums diversos d'ACA, *Monacals, Universitat* i de Montserrat, *Fons Bages*, notícies ací aplegades formant un inventari dels volums coneguts, corresponents als anys 1313-1452 (95-96).—J. P. E. [5521]

Jaume CODINA, *Notaris antics de la vila de Sant Boi de Llobregat*, dins «Estudis Noguera», 155-163.

Les pàgines introductòries recorden que des del 1321 la notaria era vinculada al rector de la parròquia, el qual solia actuar a través d'un substitut (157: llista de substituïts del segle XV), vinculació que durà fins al 1736, en què començà el notariat civil. Són transcrits quatre documents de Sant Boi de Llobregat, Arxiu Parroquial, dos dels quals són contractes de substitució del 1366 i del 1491; un altre és l'inventari dels volums de protocols que hi havia a l'arxiu el 1458 (161-163).—J. P. E. [5522]

Jaume CODINA, *El gir del 1750. Causes de la revolució demogràfica a Sant Boi de Llobregat*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 239-245.

Primers resultats d'una investigació en sèries diverses de l'Arxiu Parroquial de Sant Boi de Llobregat. L'objectiu ha estat el d'establir una «taxa de mortalitat per contagi familiar», entenenent per tal «les defuncions hagudes en el període d'un any en una mateixa llar, en relació al total de la població del mateix any; càlcul per mil» (240); el resultat és que hom passà d'una taxa del 15'28 per mil en el període del 1701 al 1728 a una de 4'97 per mil en els anys 1740-1780 (241). L'autor es pregunta si el salt fou només quantitatiu o també qualitatiu i contesta, basant-se en les dades proporcionades pels testaments i inventaris «post mortem» (244), que no és clar que la baixa de la mortalitat per contagi anés vinculada als canvis en l'alimentació i sí, per contra, al de les condicions higièniques com és menjar o no amb els dits o bé al de l'aprofitament de la roba deixada per un difunt (242-243) i a l'augment de circulació de diner (244-245).—J. P. E. [5523]

Jordi ANDREU I DAUFI, *La fundació de misses i aniversaris a la parròquia de Sant Genís de Vilassar (s. XVII-XVIII). Una institució econòmica de supervivència i control social*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 30 (gener 1988), 37-45.

L'arxiu parroquial de Sant Genís de Vilassar conserva un voluminós *Llibre de Canalers*, o de les fundacions i rendes de la parròquia, obra de Joan Moret i Sala, qui en fou rector del 1703 al 1711, per a l'elaboració del qual hagué d'escorcollar i de reorganitzar l'arxiu parroquial. Moret i Sala pertanyia a la família austriacista del bisbe de Barcelona i cardenal, Benet de Sala i Caramany (38). L'article conté algunes notícies, tretes del *Llibre* esmentat o d'altres fons del mateix arxiu, relatives al treball de Moret a la parròquia de Sant Genís, però es concentra a resumir que era una fundació segons el Dret Canònic i a exposar casos il·lustratius d'allò que, segons l'autor, el sistema de fundacions representava en un poble català del pas del segle XVII al XVIII: «l'extraordinària capacitat de control... sobre el cos social» (44).— J. P. E. [5524

Joan FERRERES I NOS, *Sant Jordi del Maestrat. Estudi sòcio econòmic a la llum d'uns protocols notariais del segle XVII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI, núm. 24 (1988), 51-76.

Base de l'estudi són els més de dos-cents documents notariais dels anys 1675-1680, aplegats en sis volums, ara a Sant Jordi, Arxiu Municipal, *Protocols notariais de Joan B. Vallès i Esteller*. Presentats els volums i el quadre sinòptic de la temàtica dels documents i de la llengua emprada (53-54: 159 en català; 37 en llatí; 1 en castellà), recordat el fet de la independització de Traiguera el 1647 i la consegüent constitució del municipi (53-54) i d'altres aspectes generals (54-55), l'autor presenta la llista de cognoms de més a menys freqüent (55, amb quadre sinòptic, 56), la de membres del consell municipal (57), la de dones documentades (58), la d'homes amb les respectives professions (60-61) i la de preus (62) i exposa en particular, amb transcripció de fragments, avinences sobre pastures (63-65), determinacions testamentàries (65-66), capitulacions matrimonials (66-67) i notícies sobre devocions i religiositat (67-69). Els darrers apartats subratllen les característiques de la llengua (69), reconstrueixen el conjunt urbà (69-71) i apleguen els topònims del terme (72-73).— J. P. E. [5525

Antoni FERRANDO I ROIG, *Cròniques bandoleres de Sant Llorenç del Munt. El camí ral de Barcelona a Manresa* (Cavall Bernat 15), Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988, 152 pp.

Les afraus torturades i esquerpes del massís de Sant Llorenç del Munt han estat riques en llegendes, d'entre les quals destaquen aquelles que les vinculen amb el bandolerisme. L'autor ha volgut esbrinar si sota la llegenda hi ha fets històrics i els Arxius de la Seu de Manresa, l'Històric de Sabadell i l'Històric Comarcal de Terrassa li han ofert dotze processos ocasionats en activitats de bandolers (compareixen més d'una vegada Perot de Rocaguinarda i l'escamot dels Avinyonesos) datades a darreries del segle XVI i començaments del XVII i localitzades en la contrada entre Manresa i Terrassa. Aquelles declaracions judicials, reelaborades per l'autor, formen la part primera i principal d'aquest volum (23-107), completada amb una segona dedicada a identificar, localitzar i caracteritzar els indrets del camí ral de Barcelona a Manresa esmentats en les precedents narracions (109-147), localització facilitada per un pla geogràfic (110-111) i per fotografies dels indrets individuats (115, 130, 136, 140, 144) i pel cro-

quis del conjunt de les serralades de Sant Llorenç del Munt i de l'Obac (120-121). A la pàgina 124 hi ha reproducció fotogràfica d'un pergami del 1070 d'ACA, *Monacals, Hisenda, St. Llorenç del Munt*, 210, relatiu a Sant Llorenç del Munt on és esmentat com a terminal el camí de Manresa.— J. P. E. [5526]

Adolf SANMARTÍN BESALDUCH, *Anomenament de rectors i beneficiats per a l'església parroquial de Sant Mateu a les acaballes de l'orde de Montesa, 1787-1837*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI/21 (1988), 17-24.

La primera part de l'article, valent-se de fragments textuais d'Hipòlit de Samper i de Serafi Bernat, estableix el procediment de presentació i nomenament de rectors i de beneficiats entre l'orde de Montesa i el bisbat de Tortosa (18-19).— J. P. E. [5527]

Mariona FAGES, *Sant Pere de Premià. Un exemple de la distribució del sòl en una comunitat rural del Maresme a l'Alta Edat Mitjana*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1986-1987), 81-155.

Aquestes pàgines tenen per objectiu «estudiar els mitjans d'accés a la propietat de la terra, així com l'estructura interna d'aquesta» en una localitat del Maresme entorn de l'any 1000 (81). La documentació de base per a la investigació és la que fa referència a la població esmentada en els *Libri Antiquitatum* de Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral. Són trenta documents de venda entre el 930 i el 1164, objecte d'uns quadres sinòptics en les pàgines 137-146; quinze de donació entre el 966-1212 (quadres en 147-153); quatre de contractes entre 962 i 1055 (148-152); i tres d'empenyoraments entre 1064 i 1197 (153-155). Aquest conjunt documental, que comença el 930 (document analitzat de faisó particular en les pàgines 83-84), permet de resseguir la formació tant del patrimoni de la Seu de Barcelona en aquell terme (87-89) com el d'algun de familiar (89-91), el qual, a diferència del primer, es manifesta clarament inestable (92-93). Una donació d'àvia a nét, del 1069-1070, especifica les afrontacions i la superfície de cada una de les trenta-vuit peces, de les quals constava, cosa que permet de conèixer l'estructura d'unes propietats el conjunt de les quals sumava unes quatre hectàrees i mitja (93-102, amb quadre sinòptic de dades entorn de cada una de les peces).— J. P. E. [5528]

Antoni BACH I RIU, *Els documents del priorat de Santa Maria de Gualter de l'Arxiu Episcopal de Solsona (segles XI-XIII)*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 211-269.

La presentació resumeix les principals notícies relatives a l'emplaçament, fundació, consagració de l'església, patrimoni monàstic, comunitat monacal i llista de priors de Santa Maria de Gualter, primer pertanyent a Ripoll i el 1593 annexionada a la mensa episcopal de Solsona, raó per la qual l'Arxiu Episcopal d'aquesta ciutat posseeix cent trenta-cinc pergamins i el *Spèculo de todas las rendas* del dit priorat, escrit el 1563 (211-216, amb un mapa, 214). L'apèndix conté cinquanta documents, diversament copiats, i onze amplis registres de documentació perduda, però resumida en el dit *Spèculo* (217, 220 i 265-269). També consta que a l'arxiu monacal de Ripoll hi havia, a mitjan segle XVI, un *Caputbreve instrumentorum monasterii de Gualterio* (252). Ultra els tres documents ja publicats per Pèire de Marca, Jaume Villanueva i Paul Kehr, respectivament (218, 221 [i 238] i 227), en trobem trenta-dos de transcrits íntegres i catorze, dels quals només és publicat l'escatocol (256-261 i 263). Els documents transcrits íntegres són de naturalesa econòmica (vendes, donacions, establiments, confirmacions comtals o reials de drets, acords i empenyoraments), però en destaquen

tres testaments (230, 234 i 240), el primer dels quals és particularment interessant per copsar la pàtria espiritual d'una urgellesa de darreries del segle XI, pàtria que s'estenia a totes dues bandes dels Pirineus fins a Santa Maria del Puig, a Santa Fe de Conques i a Sant Pere de Roma; la consagració-dotalia de l'església monacal (245), un capbreu (242) i una sentència (264).— J. P. E. [5529]

Albert BENET I CLARÀ, *La repoblació de la Segarra a l'alta Edat Mitjana (segles IX-XI)*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 279-295.

Dídac de Montfar i Sors acceptà una versió llegendària de la conquesta cristiana de Cervera, ací reproduïda (280-281) i repetida amb d'altres elements d'aquella llegenda per qualche historiador actual. L'autor analitza la documentació ja publicada per d'altres o per ell mateix i així reconstrueix el desplaçament de la frontera de la marca dels comtats de Berga, de Manresa i d'Osona vers Ponent fins a Sidamon i identifica les primeres famílies repobladores de Cervera ja abans del 1026 (288-290), any en el qual possiblement ja existia la parròquia (290). L'empenta repobladora més enllà de Cervera hauria coincidit amb els anys centrals del segle XI (292-295).— J. P. E. [5530]

Cebrià BARAUT, *El lloc de ciutat, primitiu nucli urbà de la Seu d'Urgell, de l'època romana a la fi de l'Edat Mitjana*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 483-492.

Pàgines de resum, tant d'allò que hom pot saber o deduir entorn del poblat ibèric convertit en «civitas» romana i transformat progressivament en fortalesa militar, des del moment que en època carolíngia la seu o catedral d'Urgell fou construïda a la plana, fortalesa que primer fou estatge dels comtes urgellesos i després, amb major o menor lligam a l'església, pervingué a mans dels vescomtes de Castellbò i per tant dels comtes de Foix, fins que Ferran el Catòlic integrà el vescomtat a la corona. En el curs de l'exposició és feta referència constatat a documentació ja publicada, en particular a la dotalia de Sant Feliu de Castelliutat (486), a l'excepcionalment bogal carta de població atorgada pel vescomte de Castellbò (490) i al *Spill manifest del vescomtat de Castellbò*, d'En Pere Tragó (492 [cf. ATCA, III (1984), 301-302]).— J. P. E. [5531]

Albert VILLARÓ, *La Pesta Negra, el 1348, a la Seu d'Urgell*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 271-302.

Els testaments dels mesos de la Pesta Negra a la Seu d'Urgell, conservats en l'Arxiu Capítular de la mateixa ciutat en els volums notariais 44 i 49, pugem a uns tres-cents vint-i-cinc del 3 d'abril del 1348 al 17 de març del 1349, nombre comparativament extraordinari, car València només en conservaria quaranta-vuit i Perpinyà vint-i-vuit (272); la llista nominal dels testaments d'urgellesos datats els mesos de juny-novembre 1348 i un de cada un dels mesos de gener i febrer del 1349 es troba en les pàgines 294-299. Presentats els volums i els notaris (272-274), l'autor esquematitza l'estructura de les diverses parts d'un testament (275-277) i, a base de les dades que aquell fons li proporciona, delimita les dates (hauria començat «vers el 12 de juny», hauria fet estralls durant el mes de juliol (el dia 12 hauria estat el de màxima virulència), i el 12 d'agost ja semblava extingida, 278) i en dedueix les repercussions demogràfiques (entre tres i cinc-cents morts, 282), socials (tres-cents vint-i-cinc testaments en una població d'unes tres-cents famílies, 284), econòmiques (no hi ha préstecs documentats) i en d'altres, com són les notícies sobre la xarxa sanitària de la Seu d'Urgell (són documentats un metge, tres cirurgians, dos apotecaris i un barber, 287) o les relatives al capteniment entorn de la mort i de la sepultura (288-293).— J. P. E. [5532]

Enric MOLINÉ, *La reorganització beneficcial del bisbat d'Urgell i de l'abadiat de Gerri en temps de Carles III: un exemple de regalisme*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 431-439.

A iniciativa de la Real Cámara del Consejo de Castilla, el 1769 els bisbes havien d'iniciar una informació destinada a la reducció de beneficis eclesiàstics incongrus. La documentació de la Seu d'Urgell, Arxiu Episcopal, *Builles i ordres reials i Estats parroquials*, ultra una publicació contemporània relativa a l'abadiat de Gerri, permet de reconstruir el passos d'aquella empresa, amb la corresponent cronologia (436); assenyalen la contraposició del poder reial a la institució de «con-rectors» de la Vall de Boí (434). Durant el procés, les exigències primitives del poder s'assuaujaren i s'acostaren a la situació anterior; globalment, però, l'autor considera que fou «una intervenció clarament excessiva» (438). Les pàgines 438-439 són dedicades a l'abadiat de Gerri. La documentació corresponent ofereix informació de l'estat d'aquella circumscripció «nullius» poc temps abans de la seva desaparició.— J. P. E. [5533

Plàcid PÉREZ I PASTOR, *El mercat dels blats de la vila de Sóller (1466-1476)*, dins «Mayurqa», 21 (1985 [1987]), 147-166.

L'Arxiu Municipal de Sóller, *Determinacions del consell*, 1, completat amb sèries diverses de l'ARM (163), permeten de conèixer tant els mecanismes d'assortiment en èpoques d'escassetat, fins a arribar a la pràctica de cors, com l'existència d'un bienni difícil, el del 1470-1472, en el qual la producció de blats baixà de 1800 el 1466 a 800 quarteres el 1472.— J. P. E. [5534

Antoni BACH I RIU, *Masies i antropònims del Solsonès*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 107-118.

A base dels documents en pergami de Solsona, Arxiu Diocesà, completats amb alguns del de la Seu d'Urgell o de registres parroquials, de manuals de notaris i de capbreus (108), l'autor fa en les pàgines inicials qualque observació relativa a les equivalències de topònims llatins en documentació medieval de la comarca (109) i als noms d'estatges en el curs dels segles del segon mil·lenni (111). El cos de l'article aplega els noms de masies i els antropònims de les deu parròquies que constitueixen el municipi de Navès, amb indicació de l'any o segle en què cada un compareix per primera vegada.— J. P. E. [5535

Ramon PLANES I ALBETS, *Les respostes de Solsona a un qüestionari de 1770 (agricultura, indústria, comerç, govern, església, salut pública i recursos naturals)*, dins «Cardener», 5 (1988), 227-243.

L'Arxiu Municipal de Solsona, lligall 94, doc. 15, conté el qüestionari dividit en els apartats indicats en el títol, tramès des del Consell de Castella, i les respostes donades per un personatge desconegut, en general tendents a rebaixar la riquesa del terme. Són excepció les relatives a la salut dels habitants, detallades i precises, obra d'algun metge (239-241), i les que informen entorn de les escoles per a nois i noies i de facultats superiors (237-238) o de l'estat del capítol de la catedral (238-239). La transcripció ocupa les pàgines 230-243. La informació correspon als volts del 1770 (227).— J. P. E. [5536

Ramon PLANES I ALBETS, *Un «Compendio del estado en que se hallan las propiedades temporales de la Mensa episcopal de Solsona» (S. XVIII)*, dins *Lleida XVIII*, 345-360.

La documentació econòmica de la mitra solsonina sembla perduda, raó per la qual és més interessant la que apareix, com aquest *Compendio...*, que reflecteix la situació en començar l'episcopat de Rafael Lasala i Locela (1773-1792), drets que es traduïen en un ingrés anyal mitjà de 148.250 rals i 16 maravedissos de billó (349). El *Compendio...* es conserva a l'Arxiu Diocesà de Solsona, carpeta *Capítol*, i és transcrit en les pàgines 350-360.— J. P. E. [5537]

Prim BERTRAN, *El capbreu-llevador de la comanda de Susterris (1378)*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 379-419.

El document, *Trasllat del capbreu de Sotsterras, dels lochs davall escrits*, mostra típica de la necessitat de precisar les prestacions senyoriales després de la crisi posterior a la Pesta Negra, es troba a Barcelona, ACA, *Sant Joan de Jerusalem*, secció 2, armari 2, lligall 4, és ací transcrit (397-419) i resumit a esquema per comarques i poblacions (385-389), d'on resulta la distribució geogràfica de la comanda de Susterris per les comarques del Pallars, l'Alt Urgell, la Cerdanya, Andorra i la Noguera (381-384, amb mapa a la pàg. 382), la seva densitat demogràfica, amb un total de quatre-centes seixanta una cases (389), els diversos rèdits que la senyoria en treia (390-394) i la classificació dels diferents drets senyoriales en àmbit urbà, rural i mixt (394-396).— J. P. E. [5538]

M. Lluïsa RAMOS I MARTÍNEZ, Eduard RIU I BARRERA, *Un morter gòtic, procedent del convent de Santa Clara, de Tarragona*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VII (1988), 75-95.

El morter fou plegat pel mestre d'obres Pere J. Ramon i Ral durant els treballs d'enderrocament del convent esmentat els anys 1936-1939. Amb motiu de descriure'l, els autors recopilen de llibres ja publicats la història del convent, amb aportació de qualque notícia inèdita d'ACA (79, 82), com també apleguen notícies de morters en inventaris catalans medievals (89-91). L'estudiat porta un escut d'armes de «total similitud amb el del llinatge nobiliari gironí dels Margarit» (86) i dues inicials dobles, atribuïdes a successius amos dels segles XVI i XVIII (89). Hi ha fotografies del convent abans de l'enderroc, del pati que en restà i del morter, i dos croquis d'aquest.— J. P. E. [5539]

José SÁNCHEZ REAL, *Noticias de cirujanos de Tarragona y su campo (s. XIV-XVII)*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VII (1988), 97-114.

L'any 1975, l'autor publicà unes pàgines dedicades a l'enumeració i identificació de metges tarraconins, a les quals ací afegeix cinc noms (98, nota 3). Ara aplega notícies relatives a cirurgians, presentades en successió cronològica. Són tres del segle XIV (99-100), quinze per al segle XV (100-105), nou per al segle XVI (105-106) i vuit per al segle XVII (106-109), sempre amb les corresponents referències arxivístiques. En relació al Camp de Tarragona, aporta un contracte de dos cirurgians amb els jurats de Reus per a l'any de la pesta del 1530, amb transcripció del text (112-114), [la referència arxivística del qual no hem sabuda trobar].— J. P. E. [5540]

Antonio MARTÍNEZ SUBÍAS, *La platería gótica en Tarragona y provincia. Tipología, catálogo, punzones*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1988, 204 pp. i 232 reproduccions fotogràfiques en pàgines no numerades al final del volum.

Objectiu del treball és «un intento de catalogación y clasificación de la orfebrería religiosa... perteneciente al período bajomedieval» (14) en l'actual província de Tarragona. Un primer capítol resumeix els coneixements indispensables tant en relació al marc històric dels segles XIV i XV en el nostre país, com al marc laboral del gremi i a les tècniques i instruments de treball, on entren els punxons i llur marca, ací explicats seguint l'ordre cronològic de llur documentació en peces (28-31), o, finalment, a la tipologia de les ornamentacions (33-44). Segueix reproducció i explicació de vint-i-quatre escuts d'armes (45-51). La part central de l'estudi recorda alfabèticament els diversos objectes tant civils com religiosos fabricats pels argenters de la Baixa Edat Mitjana (57-71), localitza també alfabèticament segons el topònim local els objectes actualment conservats (73-77) i els presenta un per un; en la descripció hi ha sempre la reproducció i transcripció de la marca (77-168). Segueixen la transcripció de quatre documents, tres dels quals són contractes d'aprenentatge, la localització arxivística dels quals no és indicada (171-175), l'índex de platers identificats (177-179) i les taules de les marques dels punxons, per ordre alfabètic de les localitats, a les quals pertanyen (181-184), hagiogràfica (185-187), onomàstica (189-190), tipològica (191) i topogràfica (193-194), un mapa de la província amb les línies de procedència dels objectes (195), una gràfica quantitativa dels mateixos (197) i una bibliografia (199-204).— J. P. E. [5541

Anton JORDÀ FERNÁNDEZ, *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona, segle XVIII* (Arqueologia i Història 70), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1988, 380 pp.

Tesi doctoral. La documentació arxivística damunt la qual s'ha bastit el treball de l'autor és indicada en les pàgines 337-340; en destaca la secció de *Manuale notariales* de l'Arxiu Històric de Tarragona. La bibliografia, constantment adduïda en el curs de l'estudi, es troba aplegada en les pàgines 341-365. Tot i els estudis dedicats a temàtica pròxima, resumits al començament (16-18), el punt del poder i el comerç en la ciutat de Tarragona durant el segle XVIII no era conegut fins ara. L'autor ha intentat comblar aquest buit historiogràfic analitzant l'evolució social i econòmica de la ciutat, personificant-la en un sector social concret: el de la burgesia mercantil (18). L'autor també ha trobat que l'empenta per tothom reconeguda al segle XVIII portava embranzida d'abans i per això l'exposició, distribuïda en etapes cronològiques, comença amb una primera secció que va del 1652 al 1716 (23-73), en la qual l'autor dibuixa la situació econòmica a Catalunya, al Camp de Tarragona i en la ciutat, ací ja de manera analítica posant atenció a cada un dels elements que influïren en la marxa de l'economia: després de la demografia (32-34), l'agricultura (34-36), el comerç (36-39), la indústria (39-40), són indicades la noblesa (46-49), la clerecia (49-52), les professions liberals (52-53), els comerciants (53-56), la menestralia (56-58), la pagesia i els pescadors (58-60); el quadre local s'acaba amb la referència a les institucions: municipi, en les seves vessants econòmiques i jurídiques, i exèrcit (67-73). A partir d'ací, el segle XVIII és partit en tres etapes: del 1715 al 1730 (75-158), del 1730 al 1770 (159-219) i del 1770 al 1808 (221-279), en cada un dels quals les dades dels manuales notariales permeten de conèixer la trajectòria de l'economia i els seus principals protagonistes, o, tal com diu l'autor «els cinquanta primers contribuents de cada cadastre, amb especial atenció als deu primers» (20). I de fet, acabada l'anàlisi de cada etapa, el capítol final presenta els trenta-cinc principals protagonistes de la vida econòmica tarragonina del segle XVIII (281-315). Ací trobem l'única referència al món de la cultura, en forma d'inventari de la biblioteca d'Alexandre Carlier i Roland (290-291 [sigui'm permès de manifestar la meua estranyesa davant del fet que,

parlant de poder, el llibre no faci cap esment del poder cultural, ni que sigui com a manifestació de l'enonòmic i del polític, en un segle, en el qual Tarragona perd l'Estudi General i passa per l'expulsió dels jesuïtes).— J. P. E. [5542]

Ramon AMIGÓ I ANGLÈS, *Comentaris sobre l'antic terme del «Territori» de Tarragona*, dins *La Canonja: llocs, termes i un capbreu*, la Canonja, Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví 1987, 127-140.

El Territori de Tarragona fou una unitat administrativa que existí fins al 1848. A base dels documents, en els quals és esmentat, i en particular a base d'*Ordinacions* dels anys 1477, 1597, 1602, 1635 i 1675, i d'altra documentació, començant per un pergami del 1165, conservat en l'arxiu de Reus (134), l'autor intenta de delimitar el perímetre d'aquell terme (129-132) i després enumerar i identificar les partides que s'hi distingien. El Territori de Tarragona ara és repartit entre Reus, la Canonja i Vila-seca (139).— J. P. E. [5543]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Una hisenda de «lo Territori» de Tarragona: el Mas de Barberà (1633-1856)*, dins *La Canonja: llocs, termes i un capbreu*, la Canonja, Centre d'Estudis Canongins 1987, 141-157.

La documentació utilitzada en aquest estudi es troba a Altafulla, Arxiu Ixart. La part anterior al segle XIX es basa en un conjunt de cinquanta-tres documents, els quals permeten de reconstruir el procés de configuració de la propietat, els canvis de propietari, els rendiments dels cultius i la perforació d'una mina d'aigua destinada al regadiu (el contracte del 1796, en català, és transcrit en la pàgina final, 157). Aquella finca és actualment ocupada per l'aeròdrom de Reus.— J. P. E. [5544]

Francesc OLIVÉ I OLLÉ, *Notes a l'entorn d'un formulari notarial del segle XVII de les comarques tarragonines*, dins «Estudis Noguera», 219-232.

L'Arxiu Històric Comarcal de Valls, Fons notarial, *Vària, Formularis* 2, conté en els folis 3-115 un formulari del segle XVII, en el qual són aplegades, entre d'altres, mostres de molts notaris de terres de Tarragona (221), recopilació potser realitzada per un notari vinculat a Santes Creus (222). Són cent trenta-cinc exemplars, tots en llatí tret d'un en català; llurs títols, però, són en català i són ací transcrits (226-229). Els primers folis d'aquell volum contenen les taxes corresponents a l'atorgament de documentació notarial, publicades a Barcelona i copiades per Jaume Corbera, també transcrites (230-232).— J. P. E. [5545]

Jaume RIBALTA, Max TURULL, *Alguns aspectes del règim municipal de Tàrraga i Cervera, al segle XIV* (Recerques de les Terres de Ponent 13), Tàrraga 1987, 68 pp.

Estudi basat en el recull de *Privilegis de Tàrraga* publicats per Lluís Sarret i Pons el 1930, en el *Llibre de Privilegis de Cervera* i en la documentació complementària, sobretot en els *Llibres de Consells* d'ambdues poblacions, de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera i de l'Arxiu Municipal de Tàrraga (5). En ells es troba la documentació reial que configura les grans línies de cada «universitat», successivament resumida en les pàgines 9-25, a partir del primer document del 1182 (9) fins a la constitució definitiva de mitjan segle XIV (20-25, on consta l'acondament d'un mestre de Gramàtica i Lògica a Cervera, 23). A partir d'ací comença un estudi de la incidència de les

diverses instàncies, sobretot de les que representaven autoritats superiors, en les decisions del consell de Paeria, cosa que configurà un espai sòlid de poder municipal (25-34). Les pàgines següents contenen l'anàlisi estadística de l'assistència i freqüència de paers i consellers en les sessions (35-50), amb la conclusió que, malgrat els esforços reials, el poder municipal es mantingué en mans d'una oligarquia [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 431-432, núm. 41-42]. El text és acompanyat de set pàgines de gràfics i quadres i ofereix en les pàgines centrals diagrames comparatius de la composició del consell i dels mecanismes d'elecció en les dues poblacions.— J. P. E. [5546]

Josep M. PLANES I CLOSA, *Insults, tensions i alta societat a la Tàrraga del XVIII. Uns casos particulars*, dins *Lleida XVIII*, 361-385.

L'article parteix d'un fragment d'acta municipal del 30 d'agost del 1759, pel qual consta que el consell municipal s'ocupà d'un insult proferit d'una banda a l'altra del carrer del Carme (367-368) amb motiu de la jova d'apariar el camí reial en el primer viatge de Carles III de Barcelona a Madrid (371-372). L'insult afectava dues famílies, militar sobrevinguda i per tant exempta de la jova i botiflera aquella de la qual partia l'insult, de la màxima categoria social l'altra i mauleta i per tant sotmesa a la prestació (374-379). Altra documentació municipal relativa a la primera confirma que aquesta gaudia de protecció total per part de les autoritats superiors amb la consegüent títiria popular (379-382). La documentació és de Tàrraga, Arxiu Històric Municipal, *Llibres de registre*, i de l'Arxiu Parroquial, *Llibre de casaments 1734-1759*.— J. P. E. [5547]

Marc MAYER, *De quan Terrassa no era Terrassa*, dins «Terme» (Terrassa), 3 (novembre 1988), 20.

L'autor afirma que l'epigrafia romana d'Egara porta a la conclusió que el municipi era flavi; que segurament hi hagué ciutadans abans de la constitució del municipi, perquè en dues inscripcions la tribu és Galèria i no Quirina; i auspícia una col·laboració de disciplines diverses a fi de presentar una visió de conjunt de l'Egara antiga.— J. P. E. [5548]

Pere PUIG I USTRELL, *Ègara. Grafia que correspon a la pronúncia correcta del nom de l'antic municipi flavi*, dins «Terme» (Terrassa), 3 (novembre 1988), 45-56.

La primera part de l'article aplega testimoniatges documentals de la grafia, començant per les dues inscripcions dels anys 139 i 120-140 i seguint per les actes dels concilis signades pels antics bisbes d'Egara, per la divisió de Wamba, que només recull variants, i per les llistes de bisbats, en les quals «Egara» es presenta sis vegades, contra dues «Exara, Eguro, Egare». En la sol·licitud d'ésser reconegut metropolità de la Tarraconense, Cesari de Montserrat escriu «Egare», però l'altra documentació tant de Terrassa com de Sant Llorenç del Munt dels segles X i XI és constant en la grafia d'«Egara», predominant en els segles X-XIII, tot i que compareguin variants (46-47): «...el nom d'Egara s'identificava en els nostres documents amb les esglésies» (47); durant el segle XIII ja deriva a «Egera/Egra», grafia que desapareix el 1294 (48). Només reapareix el 1611 en l'acta de la descoberta de relíquies en l'ara de Santa Maria i en la literatura històrica en relació al municipi romà i sobretot a la seu episcopal, sempre com a paraula plana, fins que el 1966 fou proposada l'accentuació esdrúixola; l'autor també afirma que «el nom de l'antic municipi romà havia d'ésser proparoxíton, esdrúixol» (52).— J. P. E. [5549]

Antonio BORFO I BACH, Pere ROCA I FABREGAT, *El poblament al terme del castell de Terrassa a l'època medieval*, dins «Terme» (Terrassa), 3 (novembre 1988), 29-43.

És proposat dels autors reconstruir l'estructura de la població terrassenca entre els segles VIII i XII a base de les dades proporcionades pels documents i del pressupòsit teòric que «l'estructura del poblament de les diferents èpoques no és res més que el reflex en l'espai d'un determinat equilibri entre els sectors socials en joc: camperols, noblesa (tant laica com religiosa) i monarquia» (29). Per al segle IX només hi ha un parell o tres de documents, diplomes carolingis, on és esmentat un «Terracium castellum», en el terme del qual vivien gots i «hispani»; també és documentat el conflicte de Baió amb el bisbat de Barcelona (30). El coneixement dels segles X i XI es basa en uns dos-cents cinquanta documents: compareix un castlà, una «domus» de Sant Pere d'Egara i sobretot la vitalitat del món pagès, societat d'homes lliures, gaudint de béns propis i de comunitaris i sotmesos a fiscalitat no excessivament costosa (31), repartits en «villae», conreant ordi, vinyes i algun hort (34). Els segles XII-XIII augmentaren els establiments de terres, també la feudalització i els petits senyors territorials; el 1113 s'establí la canònica augustiniana (35); cresqué el conreu del forment i el d'oliveres, començà el mercat, que contribuiria al naixement de la vila de Terrassa; el primer document relatiu a un mas és del 1120 (36); les primeres parròquies són documentades durant la segona meitat del segle XII i a darreries del mateix segle ja ho és la vila, a la qual Jaume I faria concessions en la primera meitat del segle XIII: forn de pa el 1217, enfranchiment i concessió de l'horta nova «ad populandum» el 1228 (37); el mercat és documentat a mitjan segle XIII (38); la configuració ciutadana no hauria sofert transformacions notables entre els segles XII i XVI (40).— J. P. E. [5550

Pere PUIG I USTRELL, Pere VIVES I JORBA, «Terrassa» versus «Terraça», dins «Terme» (Terrassa), núm. 2 (novembre 1987), 15-22.

Partint del fet que la grafia del nom més antigament documentada és «Terracia», els autors exposen que «la 'ss' de la tercera síl·laba podria haver estat perfectament una 'ç'» (15). La primera part de l'article és un repàs de la documentació dels segles entorn de l'any 1000, en la qual és constant el nom llatí de «Terracia», interpretat «el terme del castell de Terrassa», la grafia del qual és considerada «absolutament normativa fins al segle XV» (17); hi ha també qualche grafia alternativa (Terraca, Terraza, Terraça, Terracca, Terratia). En la segona meitat del segle XIII compareixen les grafies catalanes «Terraça/Terrassa» àdhuc en un mateix document o en còpies d'identíc escrivà (17-18). La part dedicada a l'evolució fonètica i gràfica del català medieval recorda que la «s» catalana correspondria a la mateixa lletra en llatí i la «ç'» a «cei/ti/ci» (20). Si la grafia actual no respon a les premisses deu ésser per altres raons (21). Hi ha dues reproduccions de documents, tots dos de l'Arxiu Històric de Terrassa: un de llatí del 1193 i un de català del 1309-1310 (17 i 20).— J. P. E. [5551

Llorenç MUNTADA I SERRA, *Aportacions per a l'estudi del conjunt monumental d'Egara. Transformacions sofertes a l'església de Santa Maria al 1611-1612*, dins «Terme» (Terrassa), núm. 3 (novembre 1988), 57-60.

Recordada la situació oficial tant civil com eclesiàstica de la vila en l'inici de Joan Arnella i Torrents com a vicari perpetu de Sant Pere el 1610, segueix la *Transcripció lliure de la concòrdia i pactes fets al vint-i-vuit d'agost de 1611 de les obres a fer a la dita església de Santa Maria*, sense indicació de referència arxivística (57-60). Hi ha planta i perspectiva de l'església abans i després de les obres (59).— J. P. E. [5552

Josep M. BENAUL I BERENGUER, *La comercialització dels teixits de llana en la cruïlla dels segles XVIII i XIX. L'exemple de la fàbrica de Terrassa «Anton i Joaquim Sagrera», 1792-1807*, dins «Arraona. Revista d'Història», 2 (1988), 35-47.

Treball basat en la documentació de Terrassa, Arxiu Històric, i en l'arxiu de la família Alegre de Sagrera (37, nota 7), que permet de conèixer tant la producció (1792: 253'5 peces; 1797: 390 peces; 1799: 266 peces), com els preus de la roba (pujà un vint o vint-i-cinc per cent entre el 1792 i el 1800) (39) i el ròdol del mercat i els clients tant a Catalunya com a la resta d'Espanya (40-41), amb les respectives preferències (42-45). La penetració fora de Catalunya tenia de vegades la contrapartida de la compra de la llana pels Sagrera.— J. P. E. [5553]

Pergamins de la Cúria del Castell de Torelló (de l'any 1301 al 1350) (lliurament núm. 2), Torelló, Associació d'Estudis Torellonencs 1984, [IV] i 115-300 pp.

Continuació del recull ja conegut dels lectors d'ATCA, 4 (1985), 538-539, núm. 1985, amb les mateixes característiques. Els resums dels documents segueixen essent obra d'En Jaume Coll i Castanyer i van en aquest fascicle del núm 98 al 258. És documentació de naturalesa econòmica, però en destaca la sentència del patriarca, Joan d'Aragó, en l'afer de la relació entre «universitat» i comunitat de preveres de Santpedor sobre contribució a talles i col·lectes de la vila (199-201), una decisió del bisbe de Vic confirmant el canvi d'espècie a diners en el pagament d'un cens (223-224), una avinença relativa a la part d'una herència (236-238), la concessió reial de construir forn de pa a Torelló, amb el pati inclòs (247-248), el document facultant a alienar drets i béns reials amb vistes a la campanya de reintegració del Regne de Mallorca, en aquest cas la percepció d'un cens a Torelló (249-252, transcrit en l'original llatí), una avinença entre el monestir de Ripoll i el mas Guardiola, de Torelló (274) i tres testaments del temps de la Pesta Negra (285-288). Destaquem també aquella venda, on els venedors fan constar que la fan per fam i necessitat (277). L'autor dels resums posa particular atenció a reproduir els «signa» dels notaris.— J. P. E. [5554]

Pergamins de la cúria del castell de Torelló (de l'any 1350 al 1380) (lliurament núm. 3), Torelló, Associació d'Estudis Torellonencs 1987, [IV] i 301-458.

Continuació del recull de notícies i resums de documents, al qual es refereix la notícia bibliogràfica anterior. Els resums són redactats per Jaume Coll i Castanyer. Van del núm. 259 al 392. Els originals fan referència a contractes de naturalesa econòmica, com són compra-ventes, rebuts, preses de possessió, reconeixements de deutes o de senyoriu, establiments de domini útil (entre els quals destaca el d'una farga, 416-417), testaments, dotacions, subhastes, sense mancar-hi la concessió reial d'una taula en el mercat de Torelló (395) o una liquidació per eixorquia (371). D'altres documents a remarcar semblen ésser el nomenament de batlle del monestir de Sant Pere de Casserres a Manlleu, Tona i parròquies veïnes (369), el certificat de lectura d'una sentència arbitral en un hort (402) i les actes fundacionals d'un benefici a la seu de València (445 i 446). Però allò que dona fesomia pròpia a aquest lliurament són les dades relatives a les conseqüències de la Pesta Negra, de mal record (308, 343), causant de l'abandó i àdhuc l'enrunament de masos (312, 324, 396, 404, 423, 432), per al repoblament dels quals calia reduir els censos (441). Bona mostra de la crisi econòmica d'aquells anys són els dos rebuts dels drets del comte de Cabrera a Tona: 2646 s., 7 d. i un òbol en l'exercici de maig del 1354 al del 1355 i 1839 s. i 1 d. vuit anys després (327 i 375).— J. P. E. [5555]

Pergamins de la cúria del castell de Torelló (de l'any 1381 al 1416) (lliurament núm. 4), Torelló, Associació d'Estudis Torellonencs 1988, [IV] i 459-590 pp.

Continuació del recull documental, al qual fan referència les dues notícies anteriors, amb característiques idèntiques. Els resums dels documents en llengua catalana segueixen essent obra d'En Jaume Coll i Castanyer i van del núm. 393 al 484. D'entre la gairebé totalitat de compra-vendes, canvis de propietat i d'establiments destaca algun testament (493-494; 509; 510-511) i sobretot, transcrita íntegra (521-525) i després traduïda (526-530), la resposta dels comissaris reials al procurador del comte Bernat de Cabrera, absent a Sicília al servei del rei Martí el Jove, entorn de si aquell noble podia presentar dins el termini establert pels referits comissaris la documentació que l'afectava en l'afer de la recuperació del patrimoni reial; en aquest document, que engloba tots els relatius a la dita recuperació (carta reial, pregó, etc.), els comissaris recorden que l'arxiu patrimonial de la casa de Cabrera es trobava en el castell de Montsoriu (524). En algun cas, el resum és completat per qualque indicació topogràfica (468) o històrica (530). L'autor dels resums té condícia a reproduir els dibuixos dels «signa» notariais.— J. P. E. [5556]

Josep SERRANO I DAURA, *L'ordenament jurídic-penal a l'antic dret local de la Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre)*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VII (1988), 63-73.

Els *Privilegis, Ordinacions i Capítols de Costums* del 1517, conservats a Madrid, AHN, *Comanda d'Ascó*, lligall 186, copiats dels de la batllia de Miravet del 1319, els quals s'inspiraven en les *Consuetudines Ilerdenses* del 1228, són ací transcrits i exposats un per un en allò que afecta les penes, amb indicació dels corresponents capítols de Miravet o de possibles modificacions en temps posteriors (66-67).— J. P. E. [5557]

Colección de Cartas Pueblas. Torre d'En Besora. Transcripció de Jesús MIRALLES I PORCAR, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 335-336.

Document del 1269, en virtut del qual Guillem d'Anglesola donava a Guillem d'En Besora aquell lloc, abans dit Vinrabí.— J. P. E. [5558]

Jaume SABATÉ I ALENTORN, *La toponímia de Torroja del Priorat a les vàlues i cadastre del segle XVIII*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 195-215.

Tres *Llibres de vàlies* dels anys 1713, 1736 i 1747 i un *Cadastre* del 1752, de l'Arxiu Municipal, contenen els topònims aplegats per ordre alfabètic en les pàgines 197-215. Cada nom conté indicació concreta de la font i reproducció de la frase dins la qual es troba.— J. P. E. [5559]

Andrés RODRÍGUEZ, *Dos documentos importantes en el Archivo de la Catedral de Tortosa*, dins «Trinitarium», 1 (1988), 165-168.

Transcripció i reproducció fotogràfica de dos documents, el primer del 1204 [1203] i el segon del 1426, concedint, respectivament, oratori en l'hospital dels Trinitaris prop la porta de «Tamariz» i reconeixent que aquella casa havia de pagar cada any deu sous a la sots-tresoreria de la catedral de Tortosa.— J. P. E. [5560]

Vidal GUITARTE IZQUIERDO, *Legislación sinodal en la historia del obispado de Tortosa (1274-1988)*. (El manuscrito 737 de la Biblioteca Nacional y otras fuentes impresas), dins «Anthologica Annua», 35 (1988), 541-578.

El volum de Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 737, el contingut del qual és des-
 triat en les pàgines 542-543, i les compilacions de sínodes diocesans de Tortosa publi-
 cades a València 1516, Barcelona 1697 i Tortosa 1819 (543-544) permeten d'establir
 la llista dels vint-i-sis sínodes diocesans tortosins (544-545) i de reproduir els títols de
 les respectives constitucions (548-574). Les tres darreres pàgines apleguen les fonts i
 la bibliografia (576-578).— J. P. E. [5561]

Cristina PÉREZ GIMENO, *Modelos de cinco tablas góticas del Valle de Arán*, dins
 «Ve Congrès», 373-380.

En la pàgina 275 hi ha les inscripcions, amb les quals els pintors Pere Garcia de
 Benavarre i Pere Espallargues signaren i dataren en la segona meitat del segle XV
 sengles obres seves.— J. P. E. [5562]

M. Àngels SANLLEHY I SABÍ, *L'afillament a les comunitats araneses (segles XVII-
 XIX)*, dins «L'Avenç», núm. 115 (maig 1988), 32-37.

La documentació d'arxius diversos d'era Val d'Aran, completada amb altra
 d'ACA, *Reial Audiència, Plets civils*, permet de reconstruir la figura jurídica de l'«afi-
 llament» o integració pública en alguna de les comunitats de la Vall, categoria que
 donava dret a participar dels béns comunals: condicions, diferències entre cases velles,
 noves o de forasters, particularitats de la transmissió de drets i etapes en la política
 de concessió de l'afillament per part dels comuns, on és notable la coincidència dels
 anys, en els quals les condicions d'afillament foren més estrictes, amb els de l'aug-
 ment demogràfic del segle XVIII.— J. P. E. [5563]

Balbino VELASCO, *El convento del Carmen de Valencia en los siglos XIII al XVI*, dins
 «Carmelus», 35 (1988), 94-137.

Recopilació de notícies relatives a la fundació (anterior al 17 de novembre del
 1281), a protecció reial, edifici, bases econòmiques, vida conventual i pietat popular,
 observança i figures destacades del convent durant aquells tres segles i escaig. Les notí-
 cies procedeixen tant de publicacions anteriors com de fonts inèdites, d'entre les quals
 destaquen l'ACA, *Canc., reg.*, i l'ARV, *Clerecia*, llibres 1370 i 1425. D'entre les da-
 des que encaixen més amb el nostre tema, destaquem que el 1448 el convent pagava
 quatre lliures i vint sous a un mestre de gramàtica i lògica (107), les relatives als es-
 criptors Pere Albert (110), Jaume Montanyès (118-119), Miquel Alfons de Carrança
 (120-124), Joan Sanç (124-126), Mateu Fletxa el jove (126-128) i Arnau Estanyol
 (128) i les de la presència de carmelitans en la Universitat de València (129-130).
 L'apèndix documental presenta transcripció de deu documents, cinc d'ACA, *Canc.,
 reg.*, i dos de l'ARV, dos de fonts de l'orde i un de Josep Teixidor, *Antigüedades
 de Valencia* (131-137).— J. P. E. [5564]

Jacqueline GUIRAL, *L'apport des communautés juives et musulmanes au commerce
 maritime de Valence au XV siècle*, dins «Actes du II Colloque International d'His-
 toire: Économies méditerranéennes. Équilibres et intercommunications, XIIIe-

XIXe siècles», Atenes, Centre de Recherches Néohelléniques 1985, 461-474. Traducció catalana: *L'aportació de les comunitats jueva i musulmana al comerç marítim de València al segle XV*, dins «Hom. García Martínez», 33-46.

La documentació de València, ARV, *Reial*, *Batllia general* i *Mestre racional*, permet de conèixer el moviment de les entrades i eixides legals de musulmans i de jueus de o al Regne de València durant el segle XV, per raons, en general, comercials o familiars. Remarquem que hi hagué sortides justificades per cercar formació musulmana, «per aprendre les lletres i saber llegir i escriure el moresch» (41), cosa que sovint es realitzava formant grups d'una mateixa població. L'exposició és il·lustrada amb tres quadres estadístics, d'on resulta que el destí més declarat era Alger (37) i que l'any en el qual foren expedits més salconduits fou el 1452 (38). En canvi, el destí més freqüent en les declaracions de jueus era Sicília i els anys amb major nombre de concessions foren el 1455 amb 11 i el 1456 amb 18 (39).— J. P. E. [5565]

Trinitat SIMÓ, *Els estudis sobre urbanisme i història urbana en les últimes dècades*, dins «L'Espill», núm. 26 (febrer 1988), 27-33.

Les primeres pàgines d'aquest article repassen les publicacions globals o parcials dedicades a la història de la ciutat de València o a alguns dels seus aspectes com són els plànols del segle XVIII o la teoria urbanística de Francesc Eiximenis (28-30). Les pàgines següents són dedicades a estudis relatius als segles XIX i XX.— J. P. E. [5566]

Vicente GINER BOIRA, *Tribunal de las Aguas de Valencia*, València 1988, 96 pp.

Edició commemorativa i il·lustrada, on figuren capítols com els intitolats *Alabanzas árabes de la huerta de Valencia* (16-18: al-Hiyari), *Pleito de aguas en 1223, 15 años antes de la conquista*, traducció castellana (31-32) i reproducció fotogràfica d'un document conservat a l'ARV (24), *Furs de València* (26-28), un fragment dels quals, ací reproduït i traduït al castellà (30-31), seria escrit «en la lengua romance aragonesa en que están escritos los Fueros» (30); i en apèndix una antologia de textos relatius a l'Horta de València i al Tribunal de les Aigües (61-64, amb nou fragments anteriors al segle XIX). Les pàgines 89-90 contenen bibliografia.— J. P. E. [5567]

Francesca ALEIXANDRE TENA, *Orfes, expòsits i orats: aproximació a l'estudi de la marginació a València durant l'Edat Moderna*, dins «Hom. García Martínez», 47-105.

L'Arxiu de l'Hospital General de València proporciona gran quantitat de notícies relacionades amb el tema de la marginació social, informació en general limitada al període durant el qual les persones eren acollides per la institució. Aquestes pàgines són inventari d'allò que contenen els fons i sèries del dit arxiu, molts dels quals, però, pertanyen als segles XIX i XX. Trobem documentació corresponent al temps d'ATCA en el *Libre de les dides e criatures lançades en lo Spital General* (1512ss., amb indicació dels successius clavaris i d'altres dades) (54-57); *Libre dels borts del Spital que, després de desmamats, es troven encomanats o afillats, de 1621 fins 1628* i d'altres de la mateixa secció (59-60); *Libre de rebudes e dates fetes per el majordom de la Almoyna de les òrfenes*, 1398ss., amb indicació dels majordoms (62-63); *Quern dels mantells e dots donats per la Almoyna de les òrfenes maridadores*, 1399ss., (63-64); certificats de baptisme i de defunció i pagaments de lactàncies de finals del segle XVIII (64-65), pensions dels bisbats de Sogorb, d'Oriola i de Màlaga (66), expedients

d'afillament (67), *Constitucions del spital* del 1589 i d'altres de posteriors (66-67); circulars relatives a identificació de bords (71-72); correspondència (72); estadístiques (72-73); *Libre de orats y orades del Spital General* (74); certificats de demència de malalts (76); expedients personals de dementats (76-77); despeses per dementats (79 i 80); *Relación de los locos y locas que comen pescado o no los días de abstinencia de carne*, del segle XVIII (87) i lletres rebudes (96). Hi ha taula de matèries (96-98) d'antropònims (98-104) i de topònims (104-105).— J. P. E. [5568]

Vicent Ll. SALAVERT FABIANI, *Notes sobre la sanitat municipal a la València dels segles XVI i XVII: les competències del mustassaf en matèria de mercats i conservació dels carrers*, dins «Hom. García Martínez», 223-271.

Sobre la base d'una bibliografia, en la qual són diferenciades les fonts d'aquells segles (267-269) dels estudis actuals (269-271), i de l'escorcoll dels fons de l'AMV, C-1, *Establiments, estatuts i ordinacions de la insigne ciutat de València*, i C-2, *Llibre del Mustassaf*, de l'ARV, *Mestre racional* i de la BU, R-1/121 i 122, entre d'altres, l'autor recorda que el mustassaf procedeix de l'àrab «mutashib» (225), que la seva funció bàsica era la de controlar pesos i mesures (228) i que el 1563 els jurats reelaboraren en l'esmentat *Llibre* la normativa a la qual s'havia d'atendre, normativa en la qual l'autor distingeix quatre apartats: disposicions relatives a diversos oficis, amb forta atenció a les incompatibilitats (231-233), o al comerç i als serveis dels hostals (234), a les restriccions mercantívoles a estrangers (235-236) i a la sanitat pública municipal, punt principal de l'estudi, en el qual l'autor procura exposar els problemes de salubritat ciutadana i les mesures promulgades a l'efecte sobretot en les places, els carrers i el mercat (237); així passa revista a la situació d'uns carrers no empedrats, per on passava constantment bestiar gros i menut, amb o sense carros (238-242), a la d'una higiene sub-ínfima que provocava una taxa de mortalitat molt superior a la de les comarques (242-245), a la picaresca de la revenda (246-248), a l'exposició de productes a vendre en la via pública (249-255) i a llurs condicions sanitàries diversificades per a l'hortalissa, el peix i la carn (257-264). El 1668 els resultats portaren a insistir en la necessitat que els oficials de la ciutat fessin complir les normes (264-266). Els *Manuale de consells* segurament aportarien més dades (264).— J. P. E. [5569]

Mª Dolores SALVADOR LIZONDO, *La reparació de greuges a les corts del 1542, 1547 i 1552*, dins «Hom. García Martínez», 183-192.

La documentació de l'ARV, *Reial* 1321-1329, en particular la del registre 1324, completada amb la d'ACA, *Canc.*, *reg.*, és la font de les notícies aplegades en aquestes pàgines entorn de la destinació de les ofertes fetes per aquelles corts valencianes a pagar deutes reials a institucions i persones diverses, encara arrossegats de la Guerra de les Germanies o de la sublevació de moriscs de la Serra d'Espadà, i entorn als mecanismes per al cobrament de l'oferta i per al pagament dels ròssecs. A la pàgina 186 són transcrites frases relatives a tals deutes.— J. P. E. [5570]

Maria Luz LÓPEZ TERRADA, *EL Protomédico y sobrevisitador real a la València del segle XVI*, dins «Hom. García Martínez», 211-222.

Entorn d'aquest càrrec es féu visible la pugna entre el rei i les corts valencianes per a apropiar-se o defensar, respectivament, un camp que per *Furs de València* era reservat a les institucions del país. En els nomenaments de protometge, el rei li en-

carregava la supervisió de les farmàcies (ARV, *Reial Cancell.*, 431) (215-217), cosa que la Cort valenciana del 1585 obligà el rei a reconèixer-li (218). Això no obstant, l'administració reial continuà en l'intent d'imposar el protometge (219-220). Assenyalem la bibliografia final sobre el tema (221-222).— J. P. E. [5571]

Manuel ARDIT LUCAS, *Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià*, dins «Hom. García Martínez», 273-316.

Article de tesi, formulada així: «Els moriscos eren, al segle XVI, un grup marginal, numèricament i socialment. El procés de la repoblació, al llarg de la Baixa Edat Mitjana, els havia arraconat, en línies generals, a les pitjors terres. Practicaven, amb excepcions importants, una agricultura de subsistència i no poden ser considerats en absolut una força econòmica progressiva. La seua expulsió provocà conseqüències negatives greus, donat que representaven una proporció important de la població, però que en tot cas no foren catastròfiques. La reconstrucció subsegüent, que es completà aproximadament en un segle, no significà un simple regrés al punt de partença. Durant el període que va del 1609 al 1705 s'operaren canvis importants en la distribució espacial de la població valenciana i dels seus recursos productius, canvis que reforçaren un procés, que encara continua en els nostres dies, de concentració de població i recursos a les planes litorals. És probable que aquest procés ja s'hagués iniciat anteriorment, però en tot cas l'expulsió dels moriscos l'accelerà» (274-275). L'autor recorda les dues posicions, arabòfila o arabòfoba, dels diversos autors entorn del tema (275-280) i per la seva banda analitza i resumeix les dades que proporciona la sèrie de *Llibres d'arrendaments dels delmaris de l'arquebisbat de València*, de l'ACV 4388-4401, corresponents als anys 1501 al 1800, (290-291), les dades dels quals del 1565 al 1800 són resumides en un quadre (300-307) i nou gràfiques (308-316), ultra el quadre relatiu a l'evolució demogràfica entre 1609 i 1787 (284).— J. P. E. [5572]

Manuel RIU, *Aportació al diplomatarí de la Vall de Lord (Primera part)*, dins «Cardener», 5 (1988), 125-177.

Resum de cent quinze documents, en els quals almenys hi ha alguna referència a la Vall de Lord o a alguna de les seves poblacions, en particular a Sant Llorenç de Morunys. Els documents, datats entre el 1067 i el 1607, ja publicats o encara inèdits, en general de naturalesa econòmica, són d'aquesta població, Arxiu de la baronia d'Ancies, Arxiu de la Confraria dels Colls i Arxiu Parroquial; de Barcelona, ACA i AHPB; i de Madrid, AHN, *Clerecia*. Remarquem la carta de pagament del pintor Lluís Borrassà (142, núm. 43); l'inventari de la confraria de la Mare de Déu dels Colls, del 1453, on consta un missalet vell i un missal (152, núm. 63); una sentència del 1520 (169-170, núm. 99); i la presència a tall de testimonis, d'un estudiant d'Arts, Joan Sastre, el 1458 (157, núm. 72); i dos d'altres, dels quals no és especificat allò que estudien: Bartomeu Noguera, 172, núm. 103, i Pere Màrtir Agustí Andreu, 177, núm. 115) i d'un mestre d'orgues, Ermenter Brocà, el 1483 (163, núm. 85).— J. P. E. [5573]

Antoni BACH I RIU, *Els límits de la Vall de Lord i aclariments sobre alguns documents que s'hi refereixen*, dins «Cardener», 5 (1988), 179-187.

L'autor aporta allò que alguns documents de Solsona, Arxiu Episcopal, manifesten sobre punts diversos de la vall esmentada, començant per la grafia del topònim:

«Vallis Iordensis/lurdensis», «monte de Lorde» o «Vaylldelord» (179-180). Una concessió de franquícia als habitants de la Vall atorgada pel comte d'Urgell el 1068 comportava una delimitació de termes, ací resumida (182). D'altra documentació, entre la qual destaca la *Dodalia de l'església de Besora* del 1369, permet d'aportar elements de judici per a localitzacions de detall (183-186).— J. P. E. [5574]

Carlos CATALÁN FONT, *Santa Àgata (Vallibona), Coratxà (su relación con el Cister y Escarp). Comentarios sobre la Tinanxa*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI/21 (1988), 57-70.

Estudi arquitectònic de les respectives esglésies. Al final, l'autor reproduïx les descripcions dedicades a la Tinanxa de Benifassà per Anton Josep Cavanilles i per Martí de Viciàna (69-70) i les escasses referències d'Antonio de Alzate i de Gaspar Escolano (70).— J. P. E. [5575]

Joan PAPELL I TARDIU, *Aportació documental a la història del notariat a Valls. L'acta de conciliació entre el rector, titular de la notaria, i els síndics de la vila (1319)*, dins «Estudis Noguera», 107-113.

Presentació (107-110) i transcripció (111-113) del document del 1319, en el qual les dues parts s'avenien a modificar un acord d'uns cinc anys abans entorn de certes condicions de l'exercici notarial en la població. Una de les clàusules ens permet de saber que les escoles vinculades al rector tenien tres graus: el dels menors, on aquests aprenien l'abecedari, els salms i el saltiri; el dels mitjans, que aprenien epístoles i lectures; i el dels majors, que aprenien cant o música (112).— J. P. E. [5576]

Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinations de les valls pirinenques: Vall d'Àneu, Vallferrera i Vall de Querol*, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias 1988, XXVIII i 204-380 pp.

Segona part de l'obra presentada dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 501, núm. 4402. En aquesta tenim reproducció fotostàtica de la introducció, dels *Privilegis i ordinations de la Vall d'Àneu* (204-268), de vuit *Documents sobre la Vallferrera* (269-289) i dels *Privilegis de la Vall de Querol* amb sis documents complementaris (291-375).— J. P. E. [5577]

Josep MARTÍNEZ RONDAN, *Un quadern de memòries de la parròquia de La Vall d'Ebo (Marina Alta)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 401-414.

Presentat el quadern i el rector d'Ebo, que el començà, Francesc Carrals i Boïgues, segueix la transcripció de les seves anotacions, les cinc primeres de les quals corresponen als darrers anys del segle XVIII (403). Les de l'apèndix són contemporànies de la fundació de la parròquia el 1623 i de la plaga de llagosta del 1756 (211). A les pàgines 412-413 hi ha llista de religiosos i preveres documentats en els llibres parroquials d'Ebo entre el 1687 i el 1801.— J. P. E. [5578]

Sanç CAPDEVILA I FELIP, *El monestir cistercenc de Vallsanta (notes per a una monografia)*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VII (1988), 5-54.

Resumides les principals vicissituds de la fundació i la història del monestir femení cistercenc de la Vallsanta, segueix un aplec de documents ací presentats i transcrits en general «in extenso», provinents de Guimerà, Arxiu parroquial. Els epígrafs sota els quals són col·locats els documents són: el monestir a mitjan segle XIII (8-10), l'església gòtica (11-12), la reconstrucció de l'església en la segona meitat del segle XIV (12-14), llegat per al dormitori comú (15-16), les cel·les monacals (16-17), el monestir al segle XV (17-20), rendes del monestir (20-23), distribució de les rendes (23-26), fundació de capellanies (26-28), sepultures (28-30), prova d'innocència (30-31), les abadesses (31-42) i darrerries del monestir (43-44). Les pàgines finals contenen fotografies de l'estat de les runes el 1915 i dibuixos de l'estat actual, ultra la reproducció fotogràfica d'un document del 1246 (50). Remarquem en l'inventari del 1436 un salteri i un llibret d'hores, un cofre lleonat dins el qual hi havia dos llibres i un altre amb sis, més quatre llibres (18), una caixa amb cartes i altres escriptures (19); i la transcripció d'uns capítols i d'una capitulació, pacte i concòrdia d'arrendament de drets (20-26) dels anys 1408 i 1547, respectivament.— J. P. E. [5579]

Ramon BOLEDA I CASES, *L'Urgell i la Segarra. Conquesta i repoblament. Context històric a la Carta de Població de Verdú*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 221-241.

La *Carta de població*, del 1184, és traduïda en català a les pàgines 234-235. En són assenyalats els precedents en l'expansió dels comtes de Barcelona i d'Urgell vers Lleida (222-223), amb la corresponent repoblació, que els documents presenten fortament defensiva abans de la conquesta de Lleida (225). Després, les cartes de població d'Agramunt, del 1163, de Vilagrassa, del 1185, i encara de Tàrrega, del 1241, són més atentes a l'explotació de la terra i a la consegüent partició dels fruits (227-228). Segueixen pàgines destinades a refer la història de la família senyorial, a la qual pertanyia l'atorgant Berenguera d'Anglesola (228-233), i a aplegar notícies relatives a la fortificació de la vila (237-239). L'article conté un *Pla de la vila de Verdú* (236), la reproducció d'un dibuix de la portada de l'església parroquial (240) i la bibliografia (241).— J. P. E. [5580]

Ramon ORDEIG I MATA, *Llegendes vigatanes* (Estudis històrics. Monografies 1), Vic, Estudis Històrics 1987, 102 pp.

Ciutat amb llarga trajectòria, Vic ha tingut també les seves llegendes, algunes de les quals es referien a la ciutat com a tal i algunes a fills o a esdeveniments de la seva història. L'autor n'ha aplegades catorze (Auso i la fundació d'Ausona; Hèrcules i els àusons; El pàtrici ausetà Marcus Mevi; Sergi Pau, evangelitzador de la ciutat; La construcció de la Rodona; Llucià i Marcià, màrtirs ausetans; El príncep Segimon; Els moros i Celiriana; La reconquesta i el pas de Carlemany; La troballa miraculosa; Sant Francesc s'hi moria; Les campanes i les bótes de sant Bernat; El veguer i sant Pau de Narbona; i El bon succés), n'ha resumit el contingut, ha resseguit en autors antics la pervivència de la llegenda i ha donat la seva explicació de l'origen de cada una. La final transcriu el capítol afegit a l'exemplar vigatà de la *Llegenda àuria* de Jacobus de Voragine, *De la vida de sent Lucià e Marcià e del trobament de lurs cossos* (83-100), del ms. 174 de Vic, Biblioteca Capitular.— J. P. E. [5581]

Imma OLLICH I CASTANYER, *Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic* (Referències 3), Vic, Eumo Editorial 1988, 206 pp.

Llibre originat en la tesi doctoral de l'autora (14). El seu objectiu ha estat el d'estudiar la vitalitat d'una comarca rural de Catalunya a mitjan segle XIII i relacionar-la amb el moment d'expansió catalana manifestada en les conquestes de Mallorca i de València. La base de l'estudi són els manuals notariais contemporanis, conservats en la secció de *Cúria Fumada* dins l'Arxiu Capitular de Vic, completats per altra documentació del mateix arxiu i del municipal de la mateixa ciutat (173). El llibre és format per dues seccions, la primera de les quals és una recopilació de notícies sobre la ciutat i la Plana de Vic al segle XIII, amb particular atenció a llur vitalitat industrial i mercadera (17-52). La segona secció constitueix el gruix del llibre i consisteix en l'exposició de les dades dels manuals notariais, considerats el mitjà més adient per a copsar el batec de la vitalitat popular. Comença amb una presentació, fins i tot fotogràfica, de la *Cúria Fumada* i en particular dels seus *Llibres de Testaments*, que han proporcionat un conjunt de sis-centes setze darreres voluntats entre el 1239 i el 1250 (53-60 [cal, però, advertir que si el «notari» Hug de Cardona (57) fos l'important personatge del mateix nom (cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 284), caldria reconèixer que almenys ell segurament mai no fou notari i que només era el titular de la notaria, potser pel fet d'ésser determinada dignitat del capítol de Vic]). Segueix tot un apartat, en el qual l'autora exposa la metodologia d'anàlisi per ordinador emprada en el present estudi (60-93). El resultat proporciona tres tipus d'informació: entorn dels mateixos testaments i les seves diverses formes (davant notari, sacramental, codicil i donació testamentària) (93-98), entorn dels testadors (99-112) i entorn de les deixes (113-129); dins el darrer apartat es troben els llibres, pocs i presents només en testaments de clergues i de juristes (123-124); la primera deducció fa referència al sistema català de successió (125-134), després als noms i als cognoms (134-142) i a les dades demogràfiques, amb una estimació possible de cinc mil habitants a la Plana a mitjan segle XIII, dos mil dels quals formarien la ciutat de Vic (148). L'autora es pregunta si aquella no era una societat que caminava vers un capitalisme pre-industrial (151-153). Tant la ja coneguda secció de deixes com la de notes (155-171) contenen nombre de fragments textuais. El llibre es clou amb la bibliografia (174-187), amb el llistat personal dels testadors (189-197) i amb dinou taules estadístiques (199-204).— J. P. E. [5582]

Aurora PÉREZ SANTAMARIA, *El retaule de Santa Teresa de Vic, obra de Pau Costa*, dins «Ausa», XIII (1988), 133-138.

Recordades les dades biogràfiques d'aquell tallista (1664-1726) (133-134), l'autora aporta, amb transcripció de fragments, les que proporciona el contracte per a la construcció del retaule esmentat, del febrer del 1703, trobat a Vic, Arxiu de la *Cúria Fumada*, vol. 3055. El retaule vigatà seria obra de plenitud de l'artista.— J. P. E. [5583]

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *La revolta dels Vigatans (Vic, 1704-1705)*, dins «Ausa», XIII (1988), 30-42.

Les informacions que l'intendent del Rosselló, De Quinson, enviava a Lluís XIV i en particular la traducció francesa d'una *Lletra que un eclesiàstic de la ciutat de Vic, a Catalunya, escriu a un amic seu a Barcelona*, ací transcrita (38-42), conservades a París/Vincennes, Service Historique de l'Armée de Terre, sèrie A1, permeten de conèixer l'efervescència de la Plana de Vic favorable a l'arxiduc Carles d'Àustria i els capítols tant del seu partit com del botifler (els quals en aquells moments eren també qualificats de «jarnís» = «renegats» = «je renie», 37).— J. P. E. [5584]

Josep M. PARLASIA I BOTEY, *Religió i escolarització: els límits de l'acció social del filojansenista* (sic! filojansenisme) *al camp català*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 441-446.

Durant el segle XVIII l'administració pública comprèn que un dels seus serveis ha d'ésser el de l'escolarització i el capità general Marquès de la Mina ja des del 1742 fomentà la implantació de les escoles per Catalunya. Els bisbes de la segona meitat del segle també insistiren en aquest camp i és conegut el fet que Josep Climent a Barcelona creà deu escoles per a infants pobres (442-444). L'autor exposa en particular l'actuació del bisbe de Vic, Francesc Pleyán i Mola, el qual volgué prendre model de Climent i, entre d'altres realitzacions, creà la biblioteca episcopal de Vic (445).— J. P. E. [5585]

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Les ordenances del Col·legi d'Escrivans Reials Numeraris de la ciutat de Vic, al segle XVIII*, dins «Estudis Noguera», 233-247.

Presentació (133-136) i transcripció (237-247) de les *Reales Ordenanzas del Colegio de escribanos de la ciudad de Vich...*, impreses per Joseph Tolosa, impressor, un exemplar de les quals ha estat trobat a Vic, Arxiu de la Cúria Fumada, *Confraries, Cusídics*, papers diversos, les quals venen a clarificar l'existència del Col·legi de Notaris de Vic i la seva constitució el 1770. L'autora recorda intents anteriors de constitució de l'esmentat col·legi, dificultada pel fet que la ciutat era partida en les dues jurisdiccions dels Montcada i del bisbe (234-235).— J. P. E. [5586]

Antoni VIVES COLL, *Els prenomis vidrerencs (1720-1730)*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 365-371.

El primer *Llibre de baptismes* conservat a la parròquia de Vidreres és el segon de la sèrie per pèrdua del primer i comença el 1720. Durant els onze anys indicats en el títol foren batejats dos-cents setanta-vuit infants, la meitat justa minyons i l'altra noies. Ací són aplegats els noms d'elles (365-366) i els d'ells (368-369). El normal és que uns i altres portin tres noms però nou d'elles en portaren quatre (365), fet que no es repeteix en els nois. Predominen, respectivament, Maria i Josep. En les dues darreres pàgines, l'autor compara el resultat del segle XVIII amb el que proporciona una llista dels anys 1866-1926.— J. P. E. [5587]

Antoni MASSANELL I ESCLASSANS, *Fills de pares incògnits (1544-1870)*, dins «Miscel·lània Penedesenca», IX (1986 [1987]), 81-128.

Recopilació de les frases amb les quals els llibres de baptismes, de matrimonis i de defuncions de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de Vilafranca del Penedès fan constar que una persona era filla de pares desconeguts (84-86), el lloc on fou trobada, quan aquest extrem consta (86-91), els cognoms que hom imposava (91-96 i 106-107) i en particular els noms de Bonaventura i Ventura (98-105 i 126). També són presentats els capítols matrimonials d'alguna fadrina, «filla» de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona (96-98, amb reproducció fotogràfica de la pàgina inicial d'un de tals capítols, 95) i dos casos de processos penals instats per dues mares solteres contra l'altre culpable (107-109). També són coneguts els infants exposits que, nascuts en d'altres indrets més al sud de Vilafranca del Penedès, moriren en aquesta vila durant el segle XVIII en ésser traslladats a l'Hospital General de Barcelona (111-118, amb reproducció fotogràfica d'un d'aquests certificats, 116) i la durada dels desplaçaments

(118-120 i 127). L'autor presenta dues estadístiques: tant per mil dels expòsits i dels legítims (120-121) i sexe d'aquells (122-123).— J. P. E. [5588]

Ramon ARNABAT I MATA, *Conflictes senyorials al corregiment de Vilafranca 1759-1788*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 621-631.

L'autor ha estudiat els vuitanta-tres processos relatius a conflictes senyorials conser-vats en les seccions judicials dels arxius històrics comarcals de Vilafranca del Penedès i d'Igualada, en els quals el nombre total de processos dels anys indicats en el títol són quatre-cents vint (623). La immensa majoria (96'2%) respon a conflictes entorn de drets econòmics i el restant 3'8% discuteix drets jurisdiccionals. Les discussions econòmiques es concretaven en negativa del propietari útil a capbrevar, i entorn de censos, lluïsmes i delmes (623); les jurisdiccionals, en el dret del senyor a elegir càrrecs municipals (624); la conflictivitat tendí a créixer amb el pas dels anys, essent la més alta la de les poblacions de reialenc (626), sobretot Vilafranca (625). L'article és com-pletat amb sis quadres sinòptics (619-621).— J. P. E. [5589]

Jordi VIDAL PLA, *La comunitat vilatana davant l'exèrcit al segle XVII: Vilafranca del Penedès*, dins «L'Avenç», núm. 115 (maig 1988), 38-42.

Els processos enantats davant la cort del batlle de Vilafranca del Penedès entre el 1635 i el 1695, conservats en l'Arxiu Històric Comarcal de la mateixa vila [cf. ATCA, VII/VIII (1988-1989), 722, núm. 5204], permeten a l'autor de presentar una de les formes com la presència d'exèrcits reials es féu sentir en una comunitat allunyada de la primera línia de contesa, la dels allotjaments. D'ells són els fragments textuals que permeten de veure com el planteig de la «Unió d'Armes» no respectava les fórmules pactades i que era imposada de maneres pluralment abusives (més impositions d'allotjament que nombre de soldats a fi d'obligar a una redempció dinerària i exempcions a favor de pobles o de cases de privilegiats); també fan conèixer les fór-mules sorgides de la comunitat a fi de defensar-se i el recurs extrem a les armes.— J. P. E. [5590]

Matilde VICTORIO I ALSINA, Joaquim BORRÀS I GÓMEZ, *Aspectes sobre el mercat de Vilanova al segle XIV: concessió del mercat i construcció de la plaça*, dins «Miscel·lània Penedesenca», IX (1986 [1987]), 65-80.

El guiatge atorgat per Pere el Cerimoniós el 1358 als qui anessin els dimecres de cada setmana al mercat de Vilanova, d'alguna manera transcrit ací d'ACA, *Canc., reg.* (79-80), la reafirmació pel fet de concedir la plaça del mercat en altre document reial del 1374, ja publicat (79), i encara llur confirmació el 1381 (72) expliquen la configuració de la plaça central de Vilanova a Vilanova i la Geltrú, visible en els dos croquis corresponents al perímetre del 1370 (71) i al del 1500 (75).— J. P. E. [5591]

Xavier ORTIZ I DOMÈNECH, *Carreteres i camins a Vilanova durant la segona meitat del segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 299-306.

La documentació de Vilanova i la Geltrú, Arxiu Municipal, *Camins. Prestació personal i Correspondència*, permet de reconstruir la insatisfacció, sobretot dels comer-ciants, pel deficient estat dels camins vers Barcelona o Tarragona i vers Vilafranca del Penedès, sobretot pel d'aquest, el més important des del punt de vista del mercadeig;

també som informats del treball d'arranjament momentani de camins i de les iniciatives per a una solució satisfactòria i per a la seva financiació per recàrrec damunt les mercaderies transportades, atesa la rebaixa dels costos del transport que un bon camí representaria (303-304); també hi ha indicació de les distàncies entre els diversos punts del camí (304-306).— J. P. E. [5592]

José María DONATE SEBASTIÀ, *Delitos y delinquentes. (La Plana, época foral)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 309-333.

Vint-i-cinc anotacions o reculls de les mateixes, corresponents als segles XV i XVI, aplegades en els *Manuales de consejos* de l'Arxiu Municipal de Vila-real (323-333), forneixen dades, que són sistematitzades per l'autor en la introducció sota els epígrafs de la presó, l'escarceller, els presoners, els estris de la presó, els delictes i les penes, l'exili, la mutilació, la pena capital, el botxí, la prostitució, el bordell (amb notícia d'*Ordinacions* d'entorn del 1500, 317, nota 32), els alcavots, la justícia, els bandolers, les renyines i les bandositats i la convivència racial. Remarquem que Pasqual Miró, «jurista, per ordenar la sentència del dit Francesch Piquer, en virtut de la qual aquell fou penjat e condemnat a mort» rebé dotze sous el 1427 (325) i que el 1492 «Mateu Miralles, doctor en leis, que vingué per examinar lo dit delat et ordenà sentència interlocutòria de turment, e de la mort contra aquell (Francesc de Capredó) e per tot l'als que fou ordenat contra dit delat, cent vint sous» (329) mentre l'escrivà de tot el procés en rebé dotze i el procurador fiscal tres.— J. P. E. [5593]

Joan Damià BAUTISTA I GARCIA, *Arquitectura de l'academicisme a Vila-real*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 109-148.

La primera part de l'article és una descripció arquitectònica de les successives obres d'estil acadèmic realitzades a Vila-real durant la segona meitat del segle XVIII, tant civils (Pont Nou, Casa de la Vila) com eclesiàstiques, aquestes concentrades gairebé exclusivament al temple arxiprestal. Remarquem la notícia que la construcció de la nova Casa de la Vila féu «adaptar l'Aula de Gramàtica com a dipòsit de la burocràcia municipal i presons» (122). L'apèndix conté transcripció de set documents del segle XVIII, tres de relatius al Pont Nou, tres a la Casa de la Vila i un a la col·locació d'un retaule de Sant Domènec en el convent de Monges Dominiques (128-136), els sis primers de l'Arxiu Històric Municipal i el setè de l'Arxiu del Convent. Segueixen vuit fotografies i un croquis.— J. P. E. [5594]

J. A. GÓMEZ SANJUÁN, *El puerto de Vinaròs, en el siglo XVII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI, núm. 24 (1988), 77-81.

L'Arxiu Parroquial de l'Assumpció de Vinaròs, *Matrimonis* 1641-1680, permet de conèixer els casaments, en els quals una de les dues parts era estrangera. Són transcrites moltes de les frases respectives (78-80). En el quinquenni del 1646 al 1650 tals matrimonis foren vint-i-sis entre cent dotze i en el del 1576-1580 només un entre noranta-dos (81).— J. P. E. [5595]

Dolors CABRÉ I MONTSERRAT, *Onomàstica de Vinyols i els Arcs (Baix Camp) a través d'un llibre de baptismes (1767-1800)*, dins «Misc. Moreu-Reys», I, 371-387.

L'actual Arxiu Parroquial de la població només té dos registres anteriors al se-

gle XIX: un de dedicat als baptismes i un altre a les defuncions dels anys 1767-1800. L'autora exposa les dades proporcionades pel primer, les actes del qual informen del dia de la cerimònia, del nom del batejant, dels tres noms imposats al neòfit, dels dels pares i dels padrins, de llur procedència, estat civil, professió, grau de parentiu amb el batejat i de vegades de llurs renoms o motius (371). Ací són agrupats els cognoms (373-376), els renoms (376-378), els noms de fonts (378-380) i les professions (380-381). L'apèndix ofereix la llista alfabètica dels cognoms amb indicació de les vegades que es troben en l'esmentat registre (381-382).— J. P. E. [5596]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Rosa-Araceli SANTIAGO, Enric SANMARTÍ, *Empúries, passat i futur: quan el plom parla*, dins «Revista de Catalunya», núm. 11 (setembre de 1987), 41-56.

Resumida la història de les excavacions a Empúries des del 1908 i les notícies històriques de l'antiga colònia grega d'Emporion, és explicat el descobriment d'una làmina de plom el juliol del 1985 en la cambra D del sector nord-oriental a 1'30 m de profunditat. Descrita la materialitat del plom (47-48), n'és transcrit el text grec (48) i donada la traducció catalana (49). Analitzat el text grec, hom en conclou que es tractaria d'una lletra comercial, escrita per «un joni de Focea o de les seves colònies» (52) en el «dialecte de la seva metròpoli, Focea» (53) el segle VI a. C. La segona línia del text conté el datiu «Emporitaisin» (48), la més antiga denominació gentilícia dels habitants de l'esmentada colònia grega (54). Dues làmines dins el text ofereixen fotografies de la peça de plom i la reproducció del text amb la grafia original.— J. P. E. [5597]

M. Dolores MOLAS I FONT, Montserrat de ROCAFIGUERA I ESPONA, Imma MESTRES I SANTACREU, *La fortalesa ibèrica del Casal de Puigcastellet (I). Una aproximació als límits del territori ausetà*, dins «Ausa», XIII (1988), 97-131.

En les cambres 9 i 10 de l'estació arqueològica, hom ha trobat dues monedes d'Empúries o d'imitació emporitana, les llegendes de les quals no han estat desxifrades (117); ací són fotografiades (131, làmina III).— J. P. E. [5598]

Agnès PELLETIER, *Saguntins et Turdétains à la vieille de la deuxième Guerre Punique*, dins «Homm. Étienne», 307-311.

Estudi de l'hostilitat entre saguntins i turdetans el 220 a.C. (308). Les narracions de Polibi, de Titus Livi i d'Apià no encaixen en els detalls, car per al segon els contrincants haurien estat els turdetans i per al tercer els torboletes. L'autora afirma que per a Titus Livi «la Turdetania, c'est l'*Hispania* carthaginoise», contraposada a «*Hispania*» o zona romana de la Península (312). Per això, abans de la declaració de guerra a Cartago, Roma no podia intervenir en la picabaralla entre dos veïns de la Península; un cop destruït Saguntum, en canvi, podia intervenir venjant el seu aliat (313). Els fets narrats per Polibi eren diversos (313-314).— J. P. E. [5599]

Manuel FERREIRO LÓPEZ, *Las operaciones previas a la campaña del Segre*, dins «*Hispania*», 18-19 (1987-1988), 277-297.

La campanya del Segre durà del 23 de juny de l'any 49 a. C. al 2 d'agost del mateix any. L'autor estudia les operacions anteriors a la primera data, basant-se en les

informacions de Juli Cèsar, *De bello civili*, completades amb les d'altres autors. Ferrero intenta de precisar les trajectòries i les jornades dels dos exèrcits, fins a trobar-se al voltant de Lleida el 22 de juny, data de l'arribada de Cèsar.— J. P. E. [5600

Josep M. NOLLA i BRUFAU, *Girona romana. De la fundació a la fi del món antic* (Quaderns d'història de Girona 2), Girona, Ajuntament i Diputació 1987, 95 pp.

Dins la narració d'allò que les fonts escrites i les restes arqueològiques permeten de saber de la història de Girona en el període indicat en el títol, són reportats i sovint reproduïts els testimoniatges escrits, començant per la referència a llegendes i hipòtesis (10-11) i seguint per les indicacions de Claudi Ptolemeu en la *Geographiké Hyphigesis* (30-31) i de Càius Plini Segon en la *Naturalis Historia* (36-37), per les inscripcions en làpides, que permeten de saber quelcom de l'estructura jurídica de la «Respublica Gerundensis» i d'algun gironí de començaments de l'era cristiana (42-45, 48-49), per les dades dels Vasos Apol·linars i de la Tabula Peutingeriana (50-51), dels tres mil·liaris (52-53) i per les d'altres dues inscripcions (54-55). Ja en època cristiana tenim els versos de Prudenci recordant les relíquies de Sant Feliu en la «parva... Gerunda» (70-71), els altres testimoniatges cristians (78-81) i el de la seu episcopal en la carta del papa Innocenci I (82-83). Trobem la bibliografia en les pàgines 94-95.— J. P. E. [5601

Dali COLLS, *Les amphores léétaniennes de l'épave Cap Béar III*, dins «Homm. Étienne», 201-213.

Les restes estudiades es troben al sud de Port-Vendres. Alguns dels segells d'aquelles àmfores també han estat trobats a Mataró (204) i a Badalona (205). Algunes d'elles devien transportar vi de la Tarraconense a Roma, invertint així entorn dels anys 50-30 a. C. la trajectòria del vi d'Itàlia a Hispània, que fou predominant en els segles II-I a. C., (206). Els segells són reproduïts en les pàgines 209, 211-213.— J. P. E. [5602

Dali COLLS, *L'épave de la Colonia de Sant Jordi 1 (Majorque)* (Publications du Centre Pierre Paris 16), París, Diffusion De Boccard 1987, 120 pàgines de text i XII de fotografies.

L'autor afirma que en la badia de Sant Jordi no són nou sinó només tres les estacions arqueològiques submarines, dues de les quals formades per restes de vaixells enfonsats. De la número 1, situada a l'entrada de la badia, n'és narrat el descobriment i en són estudiades les restes, amb particular esment a les característiques de la seva construcció i a l'inventari de les pells en ella trobades. Vuit àmfores (49-50, 70-71) conserven el «sigillum», com també tres plats (72, 84 i 86). Les pàgines 97-101 contenen la bibliografia.— J. P. E. [5603

Jean-Noël BONNEVILLE, *Les patrons du municipe d'EMPORIAE (Ampurias, Espagne)*, dins «Homm. Étienne», 181-200.

Vuit inscripcions, ací transcrites, completades (182-192) i reproduïdes (197-200), condueixen l'autor a establir que el municipi d'Empúries es pot datar del 36 a.C. (194), en el qual, tal com diu Titus Livi, s'haurien barrejat indígenes, grecs i romans (193). La política d'August, elevat Tarraco i creant Barcino, hauria obligat els empo-

ritans a cercar nous patrons en la cort imperial entorn del anys 3/2 a.C. Malgrat tot, el 70-90 p. C. una capa de terra ja cobria les runes d'Empúries (196).— J. P. E. [5604

Josep M. NOLLA, *La vil·la romana de Mas de Dalt (Canapost). Noves dades*, dins «Estudis sobre temes del Baix Empordà», VI (1987), 43-101.

En la part de l'article dedicada a l'explicació analítica dels materials trobats, hi ha pàgines destinades als de terra sigil·lata aretina (59), als de terra sigil·lata sudgàl·lica (60-64) i als de terra sigil·lata indeterminada (64-65), però sembla que només en un dels segons s'ha conservat part del segell (61, núm. 5). La bibliografia és a les pàgines 100-101.— J. P. E. [5605

Alberto LÓPEZ MULLOR; Javier FIERRO MACÍA, *Excavaciones en la Villa Romana del Roser de Calella (el Maresme, Barcelona). Campañas de 1981 y 1982*, dins «Empúries», 47 (1985 [1989]), 162-208.

Ja abans de l'excavació havien estat trobats en aquell indret fragments d'àmfores de la Tarraconense amb «sigilla» (189) i d'altres durant l'excavació (179 i 197; fotografies en 168-169). La bibliografia ocupa les pàgines 206-208.— J. P. E. [5606

[Josep] M. NOLLA, J. M. SOLIAS, *L'àmfora Tarraconense 1. Característiques, procedència, àrees de producció, cronologia*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núms. 6 i 7 (1984-1985 [1988]), 107-144.

Explicades les característiques morfològiques d'un nou tipus d'àmfora, que l'autor proposa de denominar «Tarraconense» (111-112), segueix l'anàlisi d'exemplars trobats en indrets diversos de Catalunya, amb transcripció dels «sigilla» conservats (113-117, 121-122 i 131-133) i una secció dedicada a l'estudi dels set segells (134-136). Les peces són datables d'entorn del canvi d'era (137-138). La bibliografia ocupa les dues darreres pàgines (143-144).— J. P. E. [5607

Mª Luisa PALANQUES SALMERÓN, *Las lucernas de la calle de Robert d'Aguiló*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núms. 6 i 7 (1984-1985 [1988]), 145-161.

Anàlisi i reproducció fotogràfica de catorze exemplars de llantions, datables el segle I p.C., dos dels quals contenen marques, explicades en les pàgines 153-155 i reproduïdes en la 150, totes dues de l'Àfrica Proconsular.— J. P. E. [5608

Lorenzo ABAD CASAL, Ferran ARASA I GIL, *El arco romano de Cabanes (Castellón)*, dins «Archivo Español de Arqueología», 61 (1988), 81-117.

En aquestes pàgines d'estudi arquitectònic de l'arc, definit «monumento honorífico de carácter privado, erigido posiblemente en los terrenos de una gran villa... en las primeras décadas del siglo II d. C.» (117), recau en el nostre tema el resum d'allò que en digueren els historiadors dels segles XVI—XVIII (Pere Anton Beuter, Gaspar Escolano, Antoni Josep Cavanilles) (82-85) [vegeu més amunt en aquest volum la notícia bibliogràfica núm. 5363], les reproduccions dels dibuixos d'aquests autors (figures 2, 4 i 5) i el text d'una inscripció pròxima ja coneguda a darreries del segle XVIII (105).— J. P. E. [5609

Ferran ARASA I GIL, *El mil·liari de la Jana. Anotacions sobre els mil·liaris del Baix Maestrat*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI/24 (1988), 15-20.

Descrit el mil·liari, ara a la Jana, carrer de Sant Francesc, ben conservat, fora del sector de la inscripció, aquesta, ací reproduïda (17), resulta de lectura «força complicada» (15): «es tracta d'una dedicatòria, amb el text en datiu» (17), ací analitzada (15 i 17); seria el mil·liari «més tardà dels coneguts en el País Valencià» (18), del segle IV. La darrera part aplega notícies dels segles XVII-XVIII relatives a d'altres mil·liaris (18-19). Les fotografies són a les pàgines 16 i 20.— J. P. E. [5610

Marie-France LOYZANCE, *À propos de Marcus Cassius Sempronianus Olisiponensis, Diffusor Olearius*, dins «Homm. Étienne», 273-284.

Encara que sense l'abundància de la Lusitània o de la Bètica, hom troba «Cassii» en inscripcions de la Tarraconense a Tortosa, Tarragona, Caldes de Montbui, Elx, Viver/Sagunt i Barcelona (278-279).— J. P. E. [5611

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS, *Monedes anteriors al segle V d. C. trobades a Sant Feliu de Guíxols i a les seves rodalies*, dins «Estudis sobre temes del Baix Empordà», VI (1987), 103-117.

Descripció de seixanta peces, sis de les quals tindrien inscripció ibèrica (núms. 1, 19, 20-22, 50), algunes de gregues (núms. 51, 52, 60) i les restants llatines, de set de les quals són ací transcrites les inscripcions (núms. 3, 16, 32, 38 [o 39], 47, 49 i 57).— J. P. E. [5612

L. C. AVELLÀ, *Las monedas de la Torre de Minerva (Tarragona, 1979)*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núms 6 i 7 (1984-1985 [1988]), 55-62.

De les vint-i-sis monedes trobades, corresponents als anys entre el 266 i els inicials del segle V, sis tenen inscripcions llatines, ací transcrites.— J. P. E. [5613

María Cristina RITA, José L. LATORRE, Juan M. ORFILA, *Las excavaciones arqueológicas en el yacimiento de Sanitja (Menorca) hasta 1984*, dins *Les illes Balears*, 41-49.

Al començament de la descripció tècnica de les etapes de l'excavació, els autors apleguen les referències d'autors antics a les poblacions de Menorca i les dels autors moderns a Sanitja a partir del fragment de Joan Ramis i Ramis, del 1785, ací transcrit (41). Entre les troballes hi ha la inscripció en una àmfora (43) i terra sigil·lata.— J. P. E. [5614

Carmelo GRANADO, *Las parábolas de misericordia en Paciano de Barcelona*, dins «Estudios Eclesiásticos», 63 (1988), 435-454.

Constatat el fet que les referències fetes per Pacià de Barcelona a les paràboles del capítol XV de l'*Evangelí de Lluc* no figuren en els repertoris actuals d'escriptors antics que les han citades, l'autor transcriu els fragments en els quals Pacià les resumeix i parafraseja les expressions amb què ho fa tant al començament i al final del *De paenitentibus* (477-443) com en el *De baptismo* (443-444) i en les *Epistulae* (444-448). En les dues primeres obres, Pacià formula la doctrina serenament admesa en el seu temps (444); en les lletres, en canvi, ofereix quelcom d'únic, el resum de la reacció doctrinal

de Sempronià contra aquella doctrina (448) i la seva resposta, reafirmant que la disponibilitat divina al perdó també abasta el poble dels cristians (450-453).— J. P. E. [5615]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Les fonts històriques de les Balears en temps cristians fins als àrabs*, dins *Les illes Balears*, 15-20.

Una primera part és enumeració i presentació de les referides fonts, en les quals distingeix les administratives del Baix Imperi, Víctor de Vita (15), textos geogràfics bizantins (15-16), Licinià de Cartago Spartaria, *Carta a Vicenç d'Eivissa*, l'*Epistola* 48 de sant Agustí relativa als monjos de Capraria [cf. resum següent], els annalistes carolingis i les butlles del papes Formós i Romà dels anys 892 i 897, respectivament (16). La segona part de l'estudi és dedicat a Sever / Consenci, on són resumides les notícies deduïbles de la *Circular del bisbe Sever* entorn de la bipolaritat urbana de l'illa de Menorca i del rerefons ambiental, amb la dada del poder econòmic dels jueus i la resistència de l'Església; la darrera pregunta entorn de la circular és la de l'autenticitat; per a l'autor, jurídicament, i tal vegada poc més, seria del bisbe Sever, però literàriament de Consenci (18); entorn d'aquest, resumida la seva relació amb sant Agustí, font per al coneixement de la seva persona, l'autor dreça la llista dels seus escrits coneguts, conservats o perduts i la dels que consten presents en la seva biblioteca (19-20).— J. P. E. [5616]

Josep AMENGUAL I BATLE, *San Agustín, teólogo norteafricano, maestro en la Baleárica y en la Tarraconense*, dins «Congresso Internazionale su S. Agostino nel XVI Centenario della Conversione. Roma, 15-20 settembre 1986. Atti», I. *Cronaca del Congresso. Sessioni Generali. Sezione di studio I* (Studia Ephemeridis «Augustinianum», 24), Roma, Institutum Patristicum «Augustinianum» 1987, 483-500.

L'autor es proposa de subratllar les relacions de sant Agustí amb les Balears, basant-se en la correspondència entre ell i Consenci (484). D'una banda creu que la lletra 48 de les edicions agustinianes, adreçada als monjos de 'Capraria', no ho fou, tot i que possiblement ja n'hi haguessin, a monjos de l'illa de Cabrera, sinó de la Caprera de la mar Tirrena (484-486). Per contra, les peces autèntiques de la correspondència són les ja conegudes cartes 205, 119 i 120, el *Contra mendacium* i els nous *Commonitoria* 11 i 12, ultra alguna de perduda (490), escrites entre el 414 i el 420. La 205 seria una primera presa de contacte, mitjançant la consulta de quatre qüestions (490-491). La 120, resposta a la 119 de Consentius, és important car hi toca el tema de raó i autoritat, amb la resposta del sant: «intellectum valde ama», i el de la filiació divina de Crist home (492-493), que, en canvi Agustí, entengué en sentit trinitari, cosa que li permeté de remetre l'interlocutor als llibres ja escrits del *De trinitate* (494). El *Contra mendacium* defensa l'obligació del joc net en la confrontació doctrinal i refusa propostes maquiavèliques (495-498). El *Commonitorium* 12, ens diu que Consenci posseïa els *Confessionum libri* i ens parla d'una carta perduda de sant Agustí (499), però també de la distància entre el bisbe i el seu corresponsal, el qual no s'estava d'amenaçar el bisbe de sotamà, recordant-li com havia acabat Orígenes (500).— J. P. E. [5617]

Josep VILELLA MASSANA, *Relacions comercials de les Balears des del Baix Imperi fins als àrabs*, dins *Les illes Balears*, 51-58.

L'autor s'associa bàsicament a Henri Pirenne en la negació de «la paralització del comerç de llarg recorregut per mar» a partir de les invasions dels bàrbars (51). Partint de la base que els desplaçaments de persones s'havien de fer en naus comercials, subratlla el testimoniatge dels molts desplaçaments que es troben en els escrits de Sever de Menorca i Consenci, tant entre Mallorca i Menorca, com entre les Balears i la Tarraconense, l'Àfrica i àdhuc Itàlia (52), dades confirmades per les troballes arqueològiques en les illes, entre les quals hi ha «terra sigil·lata clara D, llànties i ànfores de la Bizacena, produccions de sigil·lates grises i taronjades de la Gàl·lia» (54), l'abundància de moneda oriental a Menorca a darrerria del segle IV, la inscripció grega del baptisteri de Fornells, els «exàgia» amb sigles gregues i tot el parament litúrgic cristià que arriba de diverses parts d'Orient i de l'Àfrica del Nord, inclosos els cartons per als mosaics i les laudes sepulcral (54-55).— J. P. E. [5618]

Rosario NAVARRO SÁEZ, *Necrópolis y formas de enterramiento de época cristiana en las Baleares. El mundo funerario*, dins *Les illes Balears*, 25-40.

Estudi arqueològic de les sepultures cristianes trobades a les Balears, datades entre la segona meitat del segle V i el VII (32). Al començament de l'estudi hi ha una secció dedicada a presentar les publicacions anteriors (25-26) i una altra de relativa a les inscripcions (30, 34 i 39), amb fotografia del mosaic de lauda sepulcral de Son Peretó (31).— J. P. E. [5619]

Crispino VALENZIANO, *Il simbolismo in Occidente tra VIII e IX secolo*, dins «Nicolaus», XV (1988), 185-205.

En la controvèrsia entorn de les imatges, suscitada per l'iconoclasme, contesa espiritual encara comuna a Orient i a Occident, aquest hauria desplegat pel seu compte un model cultural entorn a la imatge (189). Claudi de Torí hauria desfermat l'atac més «radicale e insensato in Occidente» (189) contra l'ús d'imatges en l'Església. L'autor recorda la controvèrsia entre Claudi i Jonàs d'Orléans entorn de la significació de «colere» i «adorare» com també que ni el darrer ni Dungal de Sant Dionís no respongueren a la provocació claudiana d'adorar no sols la creu ans tota realitat, un individu de la qual hagués estat en contacte amb Crist, com és ara un ase (189-190).— J. P. E. [5620]

Paul-Irénée FRANSEN, *Description de la collection grégorienne de Florus de Lyon sur l'Apôtre*, dins «Revue bénédictine», XCVIII (1988), 278-317.

Continuació de l'estudi resumit dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 519, núm. 4487. En els mateixos manuscrits, la col·lecció de fragments de sant Jeroni relatiu a les cartes de sant Pau és seguida per la d'extrets de sant Gregori el Gran relatiu a cada una de les lletres paulines, de *Romans* a *Hebreus*. Tot condueix a afirmar que l'autor és Florus, encara que aquesta recopilació no sembli obra definitiva, ans només aplec de materials per a un llibre. La col·lecció gregoriana és seguida d'una de limitada als *Moralia in Iob*, XXXV, cap. 20, del mateix papa, sota el títol de *Mysterium numeri XIII epistolarum beati Pauli...*; a continuació, l'article presenta l'inventari de tots i cada un dels fragments escollits per a explicar cada una de les cartes paulines, amb el títol *Item sententiae epistolarum beati Pauli Apostoli a sancto papa Gregorio expositae et ex opusculis eius iuxta earumdem epistolarum ordinem decerptae* (280-310). Dos apèndixs clouen l'article: un de dedicat a l'aplec de quaranta-sis extrets dels *Moralia*

in *Iob* (311-316) i l'altre al de quinze fragments trets de lletres de sant Gregori (316-317), tots dos conservats a París, BN, nouv. acq. lat. 1460.— J. P. E. [5621

Narcís PUIGDEVALL I DIUMÉ, *Els documents sobre la Garrotxa dels segles IX i X. VIII* (continuació), dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85 (II)», Olot 1987, 77-90.

Un precepte de Carles el Calb del 871, conservat en còpia a l'ACA, *Canc. Pergamins de Guifré el Pelós*, publicat almenys vuit vegades des de Pèire de Marca (82-83) i ací copiat d'aquest autor (90), és estudiat des del biaix toponomàstic, començant per traduir al català la rodalia de les terres atorgades al monestir (82) i analitzant i identificant cada un dels divuit topònims (85-89).— J. P. E. [5622

Miquel dels Sants GROS I RAGUER, *Els més antics testimonis de l'ús dels tropus i de les proses a Catalunya*, dins «Revista Catalana de Teologia», XII (1987), 117-123.

El més antic testimoniatge conservat relatiu a un proser es troba en la llista dels dotze volums amb els quals el 960 Francemir dotà Sant Pere de Graudescales, potser el més antic dels coneguts arreu d'Europa, i segurament copiat en el «scriptorium» de la Seu d'Urgell: l'autor es pregunta si, ultra proses, també contenia tropus, ja que els exemplars conservats són proser-tropers, com els de Vic i els còdexs de París, BN, lat. 1240 i 1084 (118-120); un altre testimoniatge és del 986, en què Seniofred llegà quatre volums seus a Sant Miquel d'Olèrdola, un d'ells un proser, senyal que l'ús dels tropus i de les proses ja devia ésser normal en la catedral de Barcelona (121): entre el 1011 i 1017 Guitard, «scriniarius» de Vic, també donava el seu proser; finalment, a mitjan segle X, a Girona hom copià la prosa *O beata et venerabilis es Virgo Maria* en l'actual volum de Barcelona, BU ms. 602, peça que també es troba en el volum de París, BN lat. 1240. Aquestes composicions eren, doncs, emprades en tot Catalunya i havien arribat de la zona llemosina (122).— J. P. E. [5623

Ramon PLANES I ALBETS, *Santa Maria de Solsona. Notes sobre els orígens i les transformacions del temple romànic*, Solsona, Centre d'Estudis del Solsonès 1986, 18 pp.

La introducció és com una cronologia de l'actual catedral de Solsona. Una església a Solsona és documentada l'any 831 (o 839), consagrada el 977 (text de l'acta transcrit en les pàgines 14-15). El 1069 s'acabava la construcció d'un nou temple, consagrat el 1070 (resum antic de l'acta de consagració en la pàgina 16); la tercera consagració de Santa Maria de Solsona, corresponent a la del segon temple romànic, fou l'any 1163 (text de l'acta en les pàgines 16-18). Remarquem que entre el 1097 i el 1151 el patrimoni solsoní passà de dotze a seixanta-vuit localitzacions de propietats (8). Seguiria l'actual nau gòtica, de la primera meitat del segle XIV (9) i el corresponent presbiteri i absis, acabats entre el 1623 i el 1627 (10). La darrera gran obra foren els claustres del segle XVIII, que substituïren la joia dels romànics, dels quals ha restat una descripció del 1720, parcialment transcrita (12-13).— J. P. E. [5624

Gabriel ROURA, *Un diploma desconegut del rei Odó a favor del seu fidel Wicfrid (888-898)*, dins *Feudalisme*, 65-76.

Donada la notícia que en la catalogació de pergamins de l'ACG, núm. 8, ha compergut un document original, dissortadament escapat del final, desconegut de la re-

copilació publicada l'any 1967 a París, n'és transcrit el text (66), atribuït per les seves característiques al copista Throannus i per això datat entre el 888 i el 892 (67). Assenyalades tant les peculiaritats paleogràfiques com les diplomàtiques, l'autor reconstrueix les notícies relatives a la família d'aquell «fidelis» (72), el qual hauria pertangut al grup dels «hispanis», en els quals s'hauria recolzat la dominació carolíngia a Septimània i a Catalunya i haurien esdevingut les primeres raguèlies nobles del país (73). Al final també és transcrit el document amb el qual l'any 947, el bisbe Gotmar de Girona dóna a la seu de la mateixa ciutat la vil·la de Llebrés, possessió de la seva família (74-75); és del mateix arxiu, núm. 14 (olim 75 de la pabordia de juliol. Romanjà, plec 1).— J. P. E. [5625]

Carta de població de Cardona (23-abril-986). Traducció de Ramon GAYA I MASSOT, Cardona, Ajuntament 1986, [20 pp. sense numerar].

Reproducció de l'edició del 1935, en la qual, ultra fotografia de l'original i d'una còpia realitzada el segle XIII, trobem la transcripció del text primitiu i de la seva traducció catalana.— J. P. E. [5626]

Anscari M. MUNDÓ, *Els manuscrits del «Liber Iudiciorum» en les comarques gironines*, dins *Feudalisme*, 77-86.

La documentació catalana de l'època carolíngia és unànime a presentar el *Liber iudiciorum* (o *iudicum*) com aquell d'acord amb el qual havien d'ésser acomplerts tots els aspectes jurídics de la vida, cosa explícitament reconeguda en dos preceptes de Lluís el Piadós dels anys entorn del 801 i del 815 (77-78). És, doncs, normal que n'hi hagués exemplars en terres gironines, alguns dels quals encara es conserven, com és ara el còdex de París, BN, lat. 4667, anterior al 827, l'exemplar més antic de la redacció d'Ervigi/Ègica (79); n'hi ha un d'anterior, l'actual Vat., Reg. lat. 1024, del pas del segle VII al VIII, però la seva procedència gironina no és segura, car podria ésser urgellenc; és el més antic de la redacció original de Recesvint (80). En l'actual còdex d'ACA, Ripoll 46, s'han salvat tres folis de guarda, copiats al començament del segle IX; alguns el creuen gironí, l'autor urgellenc (80-81). Fa poc, Miquel dels Sants Gros descobrí al Museu-Arxiu de Ripoll un bifoli que conté el final del llibre XII, procedent d'un volum infoli també copiat en començar el segle IX; l'autor no creu que pertangués a l'antic Ripoll 264/3-3-18, car aquest era en quart (81-82). Encara hi hagué algun altre *Liber iudiciorum* a Ripoll, un d'ells del mateix copista i contemporani de l'actual Esc. Z.II.2, tots dos escrits a Barcelona el 1010 i 1011 (82-83). L'actual volum de Barcelona, BC 944, és una tria, copiada a Ripoll, de 347 lleis considerades vigents a Catalunya cap a mitjan segle XI d'entre les 585 del *Liber*, oblidant les altres, en desuetud (83). El foli de Montserrat, 1109, ha conservat un fragment de la traducció catalana del *Llibre jutge* realitzada entorn del 1140 i copiada uns quaranta anys més tard (84). Consta l'existència d'un exemplar al monestir de Sant Joan de les Abadesses ja el 1218 (84). Algunes lleis senceres foren transcrites en una sentència arbitral del 1018 promulgada en la catedral de Girona (85). I consta que posseïen el *Liber* dos clergues gironins l'any 1064 (85).— J. P. E. [5627]

Joan BELLAVISTA, *La Quaresma en el Sacramentari de Barcelona*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIII (1988), 179-204.

El sacramentari al qual es refereix el present article és el Vat. lat. 3542, copiat a

Barcelona entorn del 1230, el text del qual seria de la primera meitat del segle XI. L'autor dóna l'íncipit de totes i cada una de les peces corresponents a accions litúrgiques de Quaresma, amb indicació d'altres sacramentaris, en els quals es troba el mateix text (181-194). Segueix l'anàlisi dels punts en els quals el Barceloní s'aparta del *Sacramentarium Hadrianum* (195-197) i dels altres catalans (198-203). La conclusió és que el Barceloní s'acosta més que cap d'aquests darrers al tipus gregorià-adrià, el qual seria la font d'aquell (203); només set d'entre els dos centenars de peces provenen d'altres fonts (204).— J. P. E. [5628

Anna TRIAS I TEIXIDOR, *Epistola-sermón del monje Garsias de Cuixà*, dins «Anuario de Filología», 11 (1985 [1988]), 19-48.

Resum de tesi de llicenciatura defensada el 1977. La introducció recorda les cinc parts que constitueixen la peça (introducció, història de Cuixà, catàleg de les relíquies del monestir, descripció dels edificis construïts per l'abat Oliba i sermó pròpiament dit), la data entre el 1043 i el 1046, la qualifica de peça híbrida, ni carta sols, ni sols sermó, ans carta-sermó, basada en la documentació del monestir, en els passionaris litúrgics i en l'acta de consagració de Cuixà, amb diferències d'estil en les diferents parts esmentades; recorda les còpies desaparegudes i les existents i les edicions (23-24), afirma que era un text destinat a ésser llegit cada any i en remarca les parts destacables (llista de relíquies, descripció del paisatge i de les construccions realitzades per Garí, 25-30). Segueix la traducció castellana de la *Carta de Garsias, monje de Cuixà, a Oliba, obispo de Ausona, sobre el origen del monasterio de Cuixà y las sagradas reliquias guardadas en este* (31-47), la taula cronològica de Cuixà del 840 al 1046 (47) i una pàgina de bibliografia (48).— J. P. E. [5629

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Documentació medieval*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 30 (gener 1988), 46-50.

Presentada la nova secció de la revista, és transcrit i resumit (47) un document del 1043 d'empenyoració de dues peces de vinya i una d'hort situades a Mataró (Civitas Fracta) pel deute d'un modi i tres èmins de gra. El document és de Barcelona, ACB, *Diversorum A*. Les dades del document són objecte d'explicació en nota (48-50).— J. P. E. [5630

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Documentació medieval*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 31 (abril 1988), 36-40.

Amb les mateixes característiques del resum anterior és publicada una liquidació de comptes entorn d'uns aïlls situats en indrets diversos del Barcelonès, del Vallès i del Maresme, datada el 1083. El document és de Barcelona, ACB, *Diversorum A*.— J. P. E. [5631

Hubert MORDEK, *Analecta Canonistica I*, «Bulletin of Medieval Canon Law», 16 (1986), 1-16.

El sisè apartat del recull s'intitula *Fragment eines Briefes Papst Victor's II. (1055-57) an Bischof Guisalbert von Barcelona* (11-16). El fragment, ací transcrit (16), és conservat ara a Nova York (Manhattan), Hispanic Society of America ms. HC 380/819 i forma part d'un còdex procedent de l'Estany, on encara el veié Jaume Vi-

llanueva. De moment, només és possible de precisar autor i destinatari de la lletra, no les altres circumstàncies, encara que tot porta a pensar que el crim pel qual calia fer tanta de penitència devia ésser un homicidi.— J. P. E. [5632

Fredric L. CHEYETTE, *The «Sale» of Carcassonne to the Counts of Barcelona (1067-1070) and the Rise of Trencavels*, dins «Speculum», 63 (1988), 826-864.

L'article estudia la successió de Roger II de Carcassona, mort jove el 1067 (830). Si els fets han estat narrats fins ara des de l'angle català, també poden ésser vistos des d'un altre, l'occità, centrat en l'ascensió de la família Trencavell. La base documental és representada per un memoràndum d'entorn del 1170, d'ACA, *Canc.*, *Pergamins d'Alfons I*, 730, ací traduït a l'anglès (831-832), i per sis altres documents dels anys que seguiren la mort de Roger II, tres dels quals conservats a l'ACA (381-389). Ramon Berenguer I i Almodis posaren en pràctica una operació de control dels comtats al Nord dels Pirineus i establiren una «convenientia» amb Ramon-Bernat i Ermengarda de Besiers (848). Guilhem de Tolosa, un possible amenaçat, rebé deu mil mancusos perquè acceptés la presència barcelonesa al cor del Migdia (850). Des de la tardor del 1069, la presència de la parella barcelonesa es manifestà en la compra de molts de drets senyorials (851-852). Ermengarda es mantingué fidel al comte de Barcelona en morir el seu marit (854-855) i així Carcassona, en revoltar-se el 1120, jurà fidelitat al comte de Barcelona (860).— J. P. E. [5633

Frederic UDINA MARTORELL, Antoni Mª UDINA I ABELLÓ, *Consideracions a l'entorn del nucli originari dels «Usatici Barchinonae»*, dins *Feudalisme*, 87-107.

Aquest article consta de tres parts. La primera és com un butlletí bibliogràfic que exposa les diverses concepcions entorn de l'origen i datació dels *Usatges*, des de I. Ficker fins a Pierre Bonnassie i Joan Bastardas i Parera; darrerament s'hauria produït un capgirament en el mateix planteig del problema, car si en una primera etapa hom intentava d'esbrinar «quins eren els *Usatges* alterats o addicionals a la promulgació del comte Vell», en la segona hom investiga «quins són els *Usatges* que poden ser originats en temps de Ramon Berenguer I» (90). La segona part exposa quatre raons que menarien a admetre que alguns *Usatges* són del darrer dels comtes esmentats i, per tant, a datar-los a mitjan segle XI: l'atribució de la categoria de «prínceps» al comte de Barcelona des de mitjan segle X, en documents ací indicats (92-94); la davallada de les citacions de la llei visigòtica des del 1100 (94-95); la documentació ja coneguda i altra d'aportada pels autors, que parla d'«usum» i «usaticos» com a norma de dret a mitjan segle XI (95-97); l'existència de normativa nova sobre castells i d'una escola jurídica barcelonina ja a darreries del segle X (97-98); en conseqüència, els autors proposen que vint-i-vuit *Usatges* siguin comptats totalment o parcialment, amb major o menor certesa, com a primitius (99). La tercera part és un quadre comparatiu de les posicions dels diversos autors entorn als *Usatges* que han d'ésser considerats pertanyents al nucli primitiu de mitjan segle XI (102-104).— J. P. E. [5634

Michel ZIMMERMANN, *Aux origines de la Catalogne Féodale: les serments non datés du règne de Ramon Berenguer Ier*, dins *Feudalisme*, 109-151.

L'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer I*, sense data, contenen cent seixanta-tres juraments de fidelitat, als quals hom en pot afegir una quarantena de datats. L'autor els sotmet a anàlisi des de diversos punts de vista. Primer recorda els

noms de personatges en ells documentats (109-111), i a continuació analitza els sis elements comuns a llur majoria (jurament, punts als quals s'estén, promesa de fidelitat, especificació d'aquesta en un castell, previsió de penes i promesa final) (111-115) i les tres categories de simple jurament, d'aquest amb concreció a un objecte particular i de juraments amb concrecions especials (116-118). El punt central és assenyalat per la paraula «fidelis» (118-123), amb precisions tant negatives ('no et decebré') com positives ('t'ajudaré') (123-127) en relació a l'honor i a allò que el constitueix ('ciutat, comtat, bisbat, etc') fora del cas atípic de Manresa i d'Olèrdola (127-135); l'autor remarca la fórmula d'identificació personal per la vinculació amb la mare (135-142), la relació entre «convenientia» verbal, formulació escrita i acte de jurament (142-146) i l'ús d'expressions catalanes en els verbs bàsics, amb tendència a ésser substituïdes pel llatí (147-149).— J. P. E. [5635]

Michel ZIMMERMANN, *En els orígens de Catalunya. Geografia política i afirmació nacional*, dins «L'Avenç», núm. 117 (juliol-agost 1988), 30-37.

«Resum sense notes d'un altre [article] que l'autor publicà» [i que els lectors d'ATCA ja coneixen pel resum del volum IV (1985), 556, núm. 2052].— J. P. E. [5636]

Pere BALANÀ [I ABADIA], *Els noms de Catalunya: encara una qüestió pendent*, dins «L'Avenç», núm. 117 (juliol-agost 1988), 38-41.

Resumides les cinc hipòtesis que intenten d'explicar el corònim en marc cristià (Otger Cataló, terra de castells, denominació ètnica «laketani», etc.), topònim viatger derivat d'algun nom de lloc, occità-provençal («cata-luonh») i les dues de procedència àrab (topònim viatger derivat de Talúnya, lloc entre Osca i Lleida; i «gala-tans» = habitants dels castells), l'autor, basant-se en el fet que la primera denominació clara és la que recull d'un sarraí de Mallorca el *Liber maiorichinus*, proposa la hipòtesi que els pirates illencs denominessin el nostre país «cata-l-gunya» = «terra de botí», amb dinamisme semblant al que hauria actuat en almenys tres topònims del País Valencià: Catamaruc, Catadau i Catarroja.— J. P. E. [5637]

Joan Pau RUBIÉS, Josep M. SALRACH, *Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les quatre grans cròniques*, dins *Feudalisme*, 467-506.

En el marc de la teologia augustiniana de la història (469-470) i després del carolingi *Cronicó dels reis francs* de Gotmar de Girona (470), la naixent historiografia catalana dels segles X i XI, escrita a Cuixà, a Roda o a Girona, (*Cronicon Rivipullense I*, *Genealogiae Rotenses*) aporta la necessària legitimació ideològica de les dinasties comtals, fins i tot mitjançant les actes de consagració d'esglésies de Cuixà, Serrateix, Ripoll o Besalú, redactades per Miró Bonfill, el qual «amb les armes de la cultura va contribuir a afermar l'autoritat comtal» (472). El sac de Barcelona per Almansor el 985 provocà una fractura de perspectiva, car, a partir d'aquell moment, els reis francs gairebé desaparegueren dels crònics, substituïts pels llinatges comtals, conductors del país, tal com hom pot veure en el *Cronicon Rotense II*, *Cronicon Dertusense II*, *Chronica Sancti Victoris Massiliensis*, *Cronicon Rivipullense II*. El *Cronicon Rotense II* és com un díptic: abans del 895, la seva atenció és centrada en els reis francs, després en les gestes dels comtes en la lluita contra els sarraïns (474). Oliba exalta les

figures de la pròpia terra, «els protagonistes dels grans esdeveniments» (475), protagonistes que no eren pas, i sobretot als ulls dels eclesiàstics redactors de les cròniques, els violents feudals de segona o de tercera categoria, sinó la raguèlia comtal barcelonesa (476-478). En el segle XII, el panorama historiogràfic canvia. En els ambients eclesiàstics, hom segueix presentant els fets «sub specie aeternitatis», particularment els modèlics del príncep, com la protecció a Ripoll en la *Brevis historia monasterii Rivi-pullensis*, o els de l'expansió conqueridora, personificats en els *Gesta comitum Barcinonensium*; en tots dos casos, el punt d'arrancada és Guifré el Pelós (479-480); de més a més, en els *Gesta* resulta molt clar que el 985 fou punt de fractura i el regnat de Ramon Berenguer IV el temps de plenitud, legitimant així la sobirania de la raguèlia comtal barcelonina (480). Per llur banda, els crònics *Barcinonenses* o insisteixen en la ruptura del 985 (*de Skokloster, de Sant Cugat, Barcinonense II*) o prescindeixen dels francs i comencen amb el sac de Barcelona (*Cronicó dels Usatges, Barcinonense I, Cronicó de Sant Feliu de Guixols*) (481-482). Alhora, del món mental feudal neix una visió històrica profana, elaborada pels trovadors: planhs, sirventesos, cançons de gesta i qualche romanç (com és ara el *Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó*) no sols s'alimentaven de fets històrics, ans servien objectius polítics, com el domini del Casal de Barcelona a Provença el *Romanç* acabat d'esmentar, o, en sentit divergent per exaltador d'una raguèlia de nobles, la *Llegenda de Guillem Ramon de Montcada*, elaborada a Santes Creus (484); narracions d'episodis en forma de cançó de gesta entraren en les *Cròniques* (485). Hereves tant dels crònics com de les cançons, les cròniques subratllen el to heroic derivat de la tradició èpica (487) i foren estudiades sota el doble biaix literari i històric per la historiografia catalana tradicional dels segles XIX i XX (488). En la pàgina 489 és encetada una nova perspectiva, en preguntar-se en planteig d'història de les mentalitats quina és «la visió del món i del propi paper en la societat que tenen els seus autors [de les quatre grans cròniques]». El principi bàsic de la resposta és que «les cròniques són parcials pel seu enfocament —fan una història molt política— i pels límits de la seva visió, compromesa per la visió històrica dels cronistes» (490). Diferenciada la ideologia de la mentalitat (491-492), l'autor presenta el *Llibre dels fets* no pas com la història d'una època, sinó com la dels seus protagonistes: Jaume I en primer terme, i al seu costat els nobles i millors cavallers que l'acompanyaven, però «del poble no se'n parla» (494). Bernat Desclot (Bernat Escrivà?) tingué accés a l'arxiu reial, però la seva visió és apassionadament favorable a Pere el Gran, model de cavallers, encara que més curt de sentiment religiós (495-496). Ramon Muntaner, home d'extracció popular, s'apropia tot allò que pot enaltir la dinastia, a la que serveix de tot cor —i així puja socialment i econòmica (497). La *Crònica* de Pere el Cerimoniós és mostra del punt d'inflexió entre tres tossudament feudals i d'altres de pre-moderns i de la impotència a fer coincidir valors cavalleresques i dinàstiques amb decisions imposades per la «Realpolitik» (498). Elements comuns als quatre autors són el sentit teològic dels fets dignes d'ésser recordats (499), la importància ideològica de la figura del rei i sobretot política de la dinastia del Casal de Barcelona (500-501), la concepció jeràrquicament feudal de la societat, que les dificultats obliguen a esdevenir pactista amb la nova classe dels ciutadans (501-504) i, ni que sigui de forma molt limitada, el sentiment nacional potenciat per l'estructura d'un estat-nació propi (504-505). En darrera instància, una concepció del poder, certament sacralitzat, però també obligat tant envers els estaments feudals com envers els ciutadans (505-506). — J. P. E. [5638

Ramon ORDEIG I MATA, *Inventari de les actes de consagració i datació de les esglésies*

catalanes. V. *Anys 1101-1125*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIII (1988), 387-430.

Aquestes pàgines són continuació de les ja conegudes dels lectors d'ATCA pels resums publicats en els volums I (1982), 327, núms. 26 i 27; i V (1986), 463, núms. 2826 i 2827. Aquest lliurament ofereix regest de cinquanta-vuit actes de consagració i dotació, del número 267 al 324, catorze de les quals són publicades completes. En general són actes escrites amb la finalitat jurídica de precisar les bases econòmiques i de vegades els terminals del nou temple i en qualque cas resulta clar que hom féu servir un formulari, com per exemple en els números 277 i 279, però hi ha alguna excepció, com és ara la bella introducció teològica de l'acta de consagració de Santa Maria de Castelldefels (399), o la riquesa topogràfica de la de Santa Maria de Serrateix (424-427). Són documentats dos «caput scolae»: Berenguer, de Barcelona (395, 397, 404), que sembla idèntic amb el del mateix nom i idèntica qualificació que acompanya sant Oleguer, metropolità de Tarragona (415 i 419); i Guillem, de Girona (409). L'escrivà de l'acta de Vilanova del Munt, bisbat d'Elna, Ramon, es qualifica de «clericus et scriptor publicus» (423).— J. P. E. [5639]

Jaume VILAGINÉS SEGURA, *Comentari al Capbreu de Mollet del 1144*, dins «Notes Històriques de Mollet del Vallès», 1 (1987), 19-24.

Jaume VILAGINÉS SEGURA, *Mir de Mollet: Un senyor feudal del segle XII*, dins «Notes Històriques de Mollet del Vallès», 2 (1988), 11-15.

El Capbreu és conservat a Barcelona, ACB, *Libri Antiquitatum* IV i analitzat en el primer article. Hi figura un home que no capbreva, Mir de Mollet, del qual i de la seva família de cavallers, són ací aplegades les dades que proporciona el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*.— J. P. E. [5640-5641]

Thomas N. BISSON, *The Crisis of the Catalanian Franchises (1150-1200)*, dins *Feudalisme*, 153-174.

La base d'aquest estudi és constituïda per les quatre queixes i acusacions o 'quaerimoniae' presentades a Ramon Berenguer IV pels caps de casa de Terrassa, Font-rubí, Caldes de Malavella i Llagostera, conservades a l'ACA, *Canc.*, *Pergamins extrainventaris*. Resumits els abusos comesos pels veguers del comte (157-163), l'autor subratlla que les queixes presenten les comunitats dels agreujats i el comte com a perjudicats solidàriament pels abusos introduïts contra el dret i les usances tradicionals pels mals administradors (163-167) i que, això no obstant, just en aquells moments, per la solidaritat del comte amb els seus col·laboradors, els abusos es convertiren en mals usos, documentats per altres testimoniatges, situació que duraria fins a la *Sentència arbitral de Guadalupe* (168-170). Remarquem la notícia que a Caldes de Malavella i a Llagostera, abans dels abusos, hi havia 'mestres i batxillers', els quals haurien desaparegut per culpa d'aquells (165, nota 51).— J. P. E. [5642]

Blanca GARÍ, *Notas sobre un documento de Ramon de Montcada y Arnau y Bernat de Clasquerí*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1986-1987), 141-148.

El document, del 1176, ací reproduït fotogràficament (144), pertany a l'Arxiu Fontcuberta, Secció de Sentmenat, *Carpeta* 5, doc. 1. La signatura de Ramon de Montcada és seguida de tres cercles sobreposats, en els quals l'autora, seguint Martí

de Riquer, veu «la representació dels besants del llinatge» (147). Seria contemporani d'aquell moment en el qual naixen els escuts nobiliaris amb funció identificadora (142-143). El document és també analitzat des del punt de vista dels vincles de subordinació entre una gran família feudal i una nissaga subordinada creixent a la seva ombra, la dels Clasquerí (145-146: amb indicació d'altres documents del mateix fons que els afecten), entre els quals la relació és ja establerta mitjançant pactes.— J. P. E. [5643]

Martí AURELL I CARDONA, *L'expansion catalane en Provence au XII siècle*, dins *Feudalisme*, 175-197.

Narració de les vicissituds i complicacions de les quals anà teixida l'expansió de la casa de Barcelona per Provença, amb qualque referència a documentació inèdita tant d'ACA, *Canc.*, *Pergamins d'Alfons I* com de Marsella, Archives des Bouches-du-Rhône.— J. P. E. [5644]

Victoria CIRLOT, Ana María MUSSONS, Gabriel OLIVER, Isabel de RIQUEL, *Antología de textos románicos medievales (siglos XII-XIII)*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona 1984, 478 pp.

Aplec de peces èpiques (13-112), líriques (113-294) i «romansos» (297-478), escrits en llengües diverses de la catalana i de la castellana, reproduïts de les edicions considerades més actuals sense introduir-hi cap canvi (11). En el segon apartat són transcrites cinc peces de Guillem de Berguedà (165-170), la vida i una poesia de Guillem de Cabestany (221-224) i tres de Cerverí de Girona (235-239).— J. P. E. [5645]

Poesia dels segles XII i XIII. Selecció, notes i glossari a cura de Teresa PINYOL (Història de la literatura catalana 26), Barcelona, Edicions 62/Ediciones Orbis 1984, 158 pp.

Hi ha en aquest volum dues parts clares, la primera de les quals és dedicada als trobadors. Conté tres poesies de Berenguer de Palol (11-18), una de Ponç de la Guàrdia (19-20), quatre de Guillem de Berguedà (21-28), tres de Guillem de Cabestany (29-38), una d'Huguet de Mataplana (39-41), de Ponç d'Ortafà (43-45) i de Formit de Perpinyà (47-48), quatre de Guillem de Cervera (Cerverí de Girona) (49-59), i una de Jofre de Foixà (61-63), de Frederic de Sicília (65-66), de Ponç Hug d'Empúries (67-68) i d'Amanieu de Sescars (69-75). Característica comuna a aquesta part és que totes les peces són en provençal i traduïdes en català. La segona part és dedicada a Ramon Llull, del qual repeteix el *Cant de Ramon* (79-82), *Lo desconhort* (83-116) i *Lo concili* (117-140). Les darreres pàgines són dedicades a glossari (143-149).— J. P. E. [5646]

Albert BENET I CLARÀ, *La donació de Centcelles al monestir de Ripoll*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VII (1988), 55-61.

L'autor pren per punt de referència la negativa de Ramon d'Abadal i de Vinyals, segons el qual, ja conquerida definitivament Tarragona, Ripoll mai no hauria manifestat pretensions legals damunt Centcelles, pretensions que no podien haver existit; per contra, els extrets de la documentació de l'arxiu de Ripoll realitzats per Roc d'Olzinelles conservats a Barcelona, BC ms. 430, i a Vic, Arxiu de la Mensa Episcopal, lligall 2.059, permeten de conèixer l'existència d'almenys nou documents de la

segona meitat del segle XII, un confirmant la donació comtal de Centcelles a Ripoll, set butlles papals relatives al plet per Centcelles entre el monestir ripollès i l'església de Tarragona, i la concòrdia final entre les dues parts del 22 de setembre del 1201 (60-61). La donació hauria estat feta pel comte de Barcelona, Sunyer, amb motiu de la seva conquesta de Tarragona el 941-942, que fonts àrabs confirmen (56-57).— J. P. E. [5647]

Paul H. FREEDMAN, *Peasant Servitude in the thirteenth Century*, dins *Feudalisme*, 437-445; traducció catalana dins *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)* (Llibres a l'abast 241), Barcelona, Edicions 62 1988, 131-145.

Presentació global del tema, en la qual hom troba la idea bàsica d'altres estudis de l'autor: el moment àlgid de la servitud és el segle XIII. La primera part recorda com evolucionà aquesta situació del segle XI al XV (437-440 / 131-136). La segona és síntesi de l'estudi de l'autor ja conegut dels lectors d'ATCA, pel resum publicat en el volum VII-VIII (1988-1989), 596-597, núm. 4743. La tercera subratlla que el segle XIII presenta la coherència de la realitat de la servitud amb el seu reconeixement jurídic i amb la seva «justificació» per part dels teòrics del dret (442-444 / 140-145).— J. P. E. [5648]

Martí AURELL I CARDONA, *Le troubadour Bertran de Lamanon (c. 1210-1270) et les luttes de son temps*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLI (1987-1988), 121-162.

Bertran de Lamanon era fill d'un català, Pons de Bruguers, nat al sud-oest de Barcelona, i trasplantat a Provença al servei dels comtes-reis. Aquell immigrant de segona generació passà al servei dels Anjou i tingué càrrecs de responsabilitat al regne de Nàpols. L'autor subratlla les dades històriques contingudes en els seus vint-i-un poemes, presenta breu regest dels cinquanta-nou documents coneguts que es refereixen a ell (151-161) i esmenta una família paral·lela, la de Guerau de Vilanova, del Baix Llobregat, documentada a l'ACA, *Canc.*, *Pergamins d'Alfons I* (148, nota 124).— J. P. E. [5649]

Paul FREEDMAN, *A Letter of Pope Innocent III concerning a Dispute between Vic and Tarragona*, dins «Römische Historische Mitteilungen», 30 (1988), 87-91.

La butlla és datada a Viterbo el 22 de juny del 1207 i conservada a Vic, Arxiu de la Catedral, *Calaix 10, plec de butlles*. El papa encarregava al sagristà i a dos mestres canonges de la seu de Lleida de decidir la discussió entorn de l'església de Sant Salvador de Tarragona, de delmes i d'altres afers. La possessió de Sant Salvador pel bisbe de Vic és col·locada en relació al fet que un bisbe de Vic, Berenguer Seniofred de Lluçà, fou el restaurador de la Província Eclesiàstica Tarraconense, i intentà de refer la ciutat. El 1248 l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe de Vic, conjuntament, donaren Sant Salvador als framenors i així esdevingué el primer convent franciscà de Tarragona. La butlla és transcrita en la pàgina 91.— J. P. E. [5650]

Lluís Columba BATLLE, *Apoftegmes de les «Vitas Patrum» catalanes*, dins «Caplletra», 3 (Tardor 1988), 5-21.

Donada la notícia que el volum de Londres, British Museum [British Library], *Ad-*

dit. 16433 també conté una breu selecció de vint-i-nou apotegmes dels *Verba seniorum*, extrets entre els de III, 10 i IV, 34, l'autor afirma que la versió catalana no és mancada d'arcaïsmes, però un dels curts capítols és desconegut de la recopilació existent a Montserrat, ms. 810. Ací són editats críticament amb metodologia personal abundant de precisió (7-15), acompanyats de *Glossari* alfabètic dels mots (16-21). Són reproduïdes fotogràficament al final dues pàgines del manuscrit (21).— J. P. E. [5651

Vicente GARCÍA EDO, *Los escribanos de la Cancillería Real en la conquista de Valencia por Jaime I (el problema de Guillem y Guillemó)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 269-291.

Aquests dos escrivans han estat confosos, raó per la qual l'autor, basat en documentació reial, del Temple, de l'Hospital i de Calatrava conservada a ACA, a València, AMV i Arxiu de la Catedral, i a Madrid, AHN, i guiat per la diferència dels respectius «signa» notarials, totalment diversos (271), assenyalava nou documents redactats per Guillem (274-275), quatre del contemporani Pere Joan (276-277), i deu de Guillemó (278-279); l'anàlisi dels documents signats per aquest i datats d'acord amb diversos sistemes cronològics porta l'autor a concloure que, tot i que el *Fur de València* obligava a datar per l'any (de l'Encarnació) del Senyor, el precepte valia per al Regne, però la Cancelleria Reial, en posició de superioritat, seguia la seva trajectòria, datant bàsicament de la mateixa manera, però apartant-se'n en algunes ocasions en què datava per l'any de la Nativitat o per l'Era (aquesta darrera hauria desaparegut el 1239) (281-282). Són transcrits en apèndix deu documents, d'entre els quals destaquen la renúncia d'Abuceit al regne de València a favor de Jaume I (284), les primera i segona cartes de població de Borriana (285-287), i diverses donacions a ordes religiosos o a particulars.— J. P. E. [5652

Jesús VILLALMANZO, *Cinco pergaminos inéditos de Jaime I de Aragón y Alfonso X de Castilla existentes en el Archivo del Reino de Valencia*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 493-506.

Procedents de processos, als quals havien estat units en concepte de proves, han aparegut a València, ARV, els cinc pergamins ací presentats un per un (493-502) i transcrits (503-506); pel segon sabem que Offredo Ros[so] de Ursinis, romà de Campo dei Fiori amb tres germans seus i seixanta companys cavallers, havien participat tant en la conquesta de Mallorca com en la de València, raó per la qual reberen sis carrers i seixanta cases en la ciutat conquerida (496-497 i 503-504); el tercer, fotogràficament reproduït (498), demostra la incompletesa del *Llibre del repartiment*, car és concessió a Pere d'Açllor d'unes cases i de quatre jовades de terra no documentada en l'esmentat *Llibre* (497 i 504-505); el cinquè és la concessió a Guardamar del fur d'Alacant per Alfons el Savi (499-502; fotografia 500; transcripció 505-506).— J. P. E. [5653

JAUME I, *La conquesta de Mallorca del Llibre dels Feys* a cura de Lluís-Anton BAULENAS (Torsimany. Clàssics catalans actualitzats 2), Barcelona, GEA Edicions 1986, 134 pp.

Després d'una introducció, en la qual es recorden les etapes de l'elaboració del *Llibre dels fets* (5-7), segueix la transcripció, en el text antic i en reelaboració en llengua actual, dels capítols LV-CVII del llibre esmentat, col·locats en pàgines encarades. L'editor ha afegit subtítols a les pàgines de la reelaboració moderna.— J. P. E. [5654

Llorenç PÉREZ I MARTÍNEZ, Baltasar COLL I TOMÀS, *Ramon de Torrelles primer bisbe de Mallorca. Documents — Biografies — Sepulcre* (Col·lecció La Seu 1), Ciutat de Mallorca 1988, 286 pp.

Tal com indica el títol, aquest volum consta de tres parts. La primera és constituïda de tres-cents vint-i-tres regests de documents datats entre el 12 d'octubre del 1238 i el 25 de setembre del 1266, en els quals ultra el resum del contingut i les referències arxivístiques o bibliogràfiques pertinents, trobem transcrits l'escatocol i les signatures (15-135), i és completada amb la taula de les persones esmentades en dita documentació (136-148). La segona part és transcripció dels capítols biogràfics dedicats a Ramon de Torrelles en les respectives obres històriques de Pau Fluxà (153-155), Domènec Manera (157-166), Jeroni A. d'Alemanys i Moragues (167-173), Tomàs Febrer (175-186), Joaquim M. Bover i Rosselló (187-190 i 225-229), Joan Binimelis (191-194), Guillem Tarrassa i Pons (195-223), Antoni Furió i Sastre (231-237), Jaume Villanueva i Estengo (239-248), Alvar Campaner i Fuertes (249-252), Pere A. Matheu i Mulet (253-255) i Gabriel Mateu i Mairata (257-262). La darrera part és dedicada al sepulcre, dins la qual la inscripció, en català, és críticament editada; aquesta part té bibliografia pròpia (271-272). En apèndix és reproduït un document del 1245 (1244) amb la signatura autògrafa de Ramon de Torrelles i vuit fotografies del sepulcre.— J. P. E. [5655]

Jordi BRUGUERA, *Toponímia de la Crònica de Jaume I*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 309-333.

Llista alfabètica dels noms de lloc de Catalunya (310-314), del Rosselló (315), de les Balears (315-316), del País Valencià (316-323; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 557, núm. 4607), de l'Aragó (323-327), de Castella (327-328), de Múrcia (328), de Navarra (328), d'Andalusia (329), ultra d'altres topònims peninsulars (329), d'Occitània, de França (331) i d'altres països (331-332), esmentats en el *Llibre dels fets* de Jaume I. Al final hi ha una llista de possibles topònims no identificats (332-333). L'autor ha aplegat les variants dels diversos manuscrits del *Llibre dels fets* (309).— J. P. E. [5656]

André BAZZANA, Pierre GUICHARD, *La conquête de la région valencienne d'après la Chronique de Jacques Ier et les données archéologiques*, dins *Castrum 3. Guerre, fortification et habitat dans le monde méditerranéen au Moyen Âge*. Colloque organisé par la Casa de Velázquez et l'École Française de Rome. Madrid, 24-27 novembre 1985 (Publications de la Casa de Velázquez — Série Archéologique — Fasc. XII. Collection de l'École Française de Rome 105), [Madrid i Roma] 1988, 21-31.

Confrontació de les dades del terreny i de les proporcionades pels textos, ací el *Llibre dels fets* de Jaume I i els *Llibres del repartiment*. Les fortificacions estudiades són de tres tipus: les torres dels pobles de l'Horta, els «husun/castells» annexes a un «habitat» permanent, i les ciutats. Contra Miquel d'Epalza, els autors creuen que la informació de part cristiana és molt més rica i precisa que la de part musulmana, només genèrica. Així, la situació defensiva de Cullera il·lustra una defensa basada en un castell (22-24); la de Montcada de l'Horta, la d'una torre integrada en una població (26-27), els elements de la narració reial són confirmats per la Torre Bufilla, de Bètera (27), i els casos d'Almenara i d'Uixó confirmen que les aljames esparses disposaven de castells de defensa, només esporàdicament en mans d'una autoritat central

(29-30). Per a Miquel d'Epalza, però, la ciutat hauria dominat la comarca i les aljames no haurien tingut poders de decisió sobre llurs castells (31). La discussió d'aquests punts és a les pàgines 79-82.— J. P. E. [5657]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Balasc d'Alagó, conquistador de Culla (1231-1234)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI/23 (1988), 11-18.

Basat en el *Llibre dels fets* de Jaume I, l'autor proposa una reinterpretació seva de la conquesta de Morella, de Culla i d'Ares, les dues primeres preses per Blasc d'Alagó, extrem confirmat per la donació que el bisbe de Tortosa, Ponç de Torrella, i el capítol feren el 1234 al noble esmentat de la meitat del delme de les dues poblacions «pel grandíssim servei fet a l'Església». Blasc hauria actuat en connivència amb Zayyan, el cabdill que tragué Abu Zeit de València (12). També es pregunta si la pressa de Jaume I a prendre Borriana no és explicable pel seu interès a llevar importància estratègica als castells de Blasc d'Alagó (14-15). El document relatiu a la partició del delme és a Tortosa, Arxiu Capitular, *Cartoral* 5 i 9A.— J. P. E. [5658]

Ricard SOTO I COMPANYY, *Alguns casos de gestió «colonial» feudal a la Mallorca del segle XIII*, dins *Feudalització*, 345-369.

La documentació aplegada per l'autor dins l'ARM, *Escrivania de cartes reials*, relativa a grans famílies de la Mallorca (re)conquerida, és ací resumida en regest i agrupada en quatre grans conjunts: Llull (vuit documents, 361), Bennàsser (vint-i-vuit documents, 361-363), Picany (trenta-dos documents, 364-366) i Espanyol (trenta-vuit documents, 366-369). Abans són resumides les notícies de les activitats econòmiques de cada un dels llinatges (348-360). Entre els documents relatius als Llull n'hi ha de compra-venda d'esclaus. En el doc. VII d'aquest grup i en el XIX del dels Picany, intervé Ramon Llull (361, VI i VII).— J. P. E. [5659]

Robert I. BURNS, *The Crusade against Al-Azraq: A Thirteenth-Century Mudejar Revolt in International Perspective*, dins «The American Historical Review», 93 (1988), 80-106.

¿Si la lluita contra Al-Azraq revoltat fou qualificada a Roma de croada, com s'explica la seva poca importància en les *Cròniques*? Analitzades les seves narracions (81-84) i allò que permet de saber-ne el *Llibre del repartiment* (84-88) o l'altra documentació d'ACA (89-90), l'autor hi afegeix butlles papals del mateix arxiu, desconegudes, datades de l'octubre del 1247 al març del 1253, ací resumides (91-95), [les quals completen les esmentades dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 550-551] i a les quals seguí una ajuda acordada i atorgada en el concili provincial tarragoní del 1249 (96), la dels nobles (97) i la d'ordes militars (98-99). Les butlles papals del març d'aquest any, en particular la del 22, convertia la lluita contra Al-Azraq en croada, tractada de forma idèntica que la de Terra Santa (100). No trigaria a obrir-se un parèntesi de repòs, car el rei es declarava impotent a complir el vot de treure de València tots els infidels (102). La campanya final contra Al-Azraq arribaria quan aquest es posà sota la protecció de Castella, tal com reporta el *Llibre dels fets* (104-106).— J. P. E. [5660]

José Luis PASCUAL PLA, *El dinerario circulante después de la conquista de Jaime I*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI, núm. 24 (1988), 5-14.

Després de recordar les troballes de monedes tant ibèriques com romanes en el Maestrat i les referències fetes a les seves diverses classes en documentació posterior a la conquesta (6), en particular en els *Furs de València* (7), l'autor descriu les característiques de la moneda àrab (7-8), de l'aragonesa (7-8), de la catalana contemporànies (9 i 12) i de la novament creada valenciana (12-13), amb indicació de les respectives inscripcions, visibles en les cinc fotografies (10-11 i 14).— J. P. E. [5661]

Antoni FURIÓ, Ferran GARCIA, *Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià*, dins *Feudalisme*, 291-310.

Després d'haver col·locat els estudis del col·loqui de Girona en relació amb d'altres d'abast europeu, els autors exposen que l'anàlisi del *Llibre del repartiment* permet de detectar una primera etapa, del 1238 al 1249, de convivència pacífica entre musulmans i cristians, seguida d'una segona d'impuls repoblador cristià més decidit, després de la revolta musulmana del 1248 (293-294); també permet de saber que l'extensió mitjana de les concessions agrícoles era d'unes nou hectàrees o tres jovades (295). Les cartes de població posaren en mans dels beneficiaris una eina d'obtenció de rèdits procedents del treball d'altri, eina que en general es concretà en els establiments a enfiteusi (297). A partir d'ací, els autors exposen els resultats dels seus treballs entorn de la petita explotació i la família camperola (297-304), del poder local, la mobilitat i els nivells demogràfics (304-307) i de les dificultats per a un desenvolupament regional (307-310).— J. P. E. [5662]

[Jesús] MASSIP [I FONOLLOSA], *Els notaris a les «Costums de Tortosa»*, dins «Estudis Noguera», 51-60.

Els *Costums* fan dotze vegades referència als notaris. En quatre d'elles, la redacció del 1277 és fortament diversa de la del 1272 i són transcrits els corresponents paràgrafs (57). En els altres casos el text, també transcrit (58-60), no canvià.— J. P. E. [5663]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La titularidad de las notarias parroquiales catalanas desde Pedro II (III) el Grande a Jaime II: del proyecto Besalú (1281) a la pragmática de 1302*, dins «Estudis Noguera», 31-50.

Els vuit documents transcrits en l'apèndix (43-50), tots d'ACA, *Canc., reg.*, pertanyents als anys 1281 i 1282, entre els quals destaquen l'*Ordinatio facta Barchinone super scribaniis totius terre sue VI kal. marcii a domino rege* (43-44) i *Hec est forma ordinationis tradite Jacobo de Bianya super facto scribaniarum ecclesiarum* (47-49), responen a l'intent reial que les notaries fins aleshores vinculades a les parròquies reconeguessin que llur dret derivava del rei, que fossin servides pel rector mateix o per un substitut, segons que llurs rèdits anyals fossin o no inferiors als tres-cents sous i que tal derivació de l'autoritat reial constés en els formularis emprats en la redacció de documents. El text de l'*Ordinatio...* és de Ramon de Besalú (44). Jaume II hi insistiria en la pragmàtica del 1302 (32).— J. P. E. [5664]

Adolfo ROBLES SIERRA, *Ramón Martí: una presentación del mensaje cristiano a musulmanes y judíos del siglo XIII*, dins *Proclamación*, 129-139.

Exactament igual que Ramon Llull i que l'escola dominicana de predicació, Ramon Martí segueix el camí d'un diàleg amb els representants intel·lectualment més

preparats d'entre els musulmans o els jueus i el d'una presentació del missatge amb exigència d'autenticitat (130-131), camí que, en la línia de sant Ramon de Penyafort, vol bandejar la violència i limitar-se a la confrontació doctrinal (132-133). En les successives obres, Ramon Martí hauria exposat els punts de divergència religiosa entre cristianisme d'una banda i islamisme i judaisme de l'altra, i així hauria posat les bases per a una presentació positiva de tot el pensament cristià relacionat amb la fe i en particular la del misteri de la Trinitat (138).— J. P. E. [5665]

Josep PERARNAU I ESPELT, «*Frater Geraldus Petri, notarius Ville Franche*», dins «Estudis Noguera», 97-105.

Vuit documents, sis dels quals són transcrits complets, tots del 1325, set d'ells de Vilafranca del Penedès, Museu del Vi, Arxiu de la Comunitat, *Llibre de la cort del baille Ferrer Oller*, i un de l'ADB, *Notularum communium* 4 (101-105), permeten de conèixer alguns problemes econòmics, amb els quals en aquell moment s'havia d'encarar la vídua d'aquell notari reial i d'altra banda «espiritual» de Vilafranca del Penedès, el qual hauria estat secretari d'Arnau de Vilanova; a través dels dits problemes també coneixem detalls econòmics de llur matrimoni i patrimoni.— J. P. E. [5666]

María Jesús RUBIERA, *La lengua romance de las jarchas (una jarcha en lengua occitana)*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», VIII (1987), 319-329.

«La presencia de elementos galo-románicos en las jarchas parece señalar no una diversidad de dialectos mozárabes, sino una diversidad de lenguas románicas» (320). L'autora recorda que hom explica la presència dels dits elements gal·lo-romànics per la d'esclaus «francs» (entre els quals eren comptats els catalans) a Al-Andalus dels segles IX-X (321) i ella precisa que més importants en aquest camp foren les esclaves cristianes, de les quals consta que eren destinades a ésser cantores (323-324), i explicarien la presència d'estrofes occitanes en «jarchas», una mostra de les quals són dues tercetes, que ella transcriu de l'àrab al provençal (325-327) i presenta com a «cancioncilla burlona de las esposas provenzo-catalanas ante sus maridos» (328).— J. P. E. [5667]

Guillem ROSSELLÓ-BORDOY, *Sharq al-Àndalus i la investigació arqueològica; estat de la qüestió*, dins *Feudalisme*, 253-263.

Butlletí bibliogràfic que comença precisant que el Sharq al-Àndalus o part oriental comprendria d'Almeria fins a Lleida, Illes incloses. L'autor recorda les etapes recents de treball arqueològic, del 1924 al 1962 i d'aquest any fins ara, i l'escassetat de publicacions específiques, tot i el treball realitzat, que roman inèdit, i presenta i comenta les aportacions recents sota els subtítols d'arquitectura i urbanisme (255-256), epigrafia (256-258), cultura material (259-261) i toponímia (262-263). Al final hi ha llista dels punts en els quals hom pot esperar pròxims resultats de la investigació arqueològica (263).— J. P. E. [5668]

Miquel BARCELÓ, *Vespres de feudals. La societat de Sharq al-Àndalus just abans de la conquesta cristiana*, dins *Feudalisme*, 237-251.

El coneixement de la societat islàmica anterior a la conquesta cristiana ha rebut

darrerament una nova possibilitat oferta pels *Llibres del Repartiment* pel fet d'incloure notícies sobre el traspass de propietats urbanes o rurals de mans de sarraïns a mans de cristians. Les dades, però, han d'ésser críticament sospesades, perquè l'òptica amb la qual aquelles donacions foren fetes «introdueix inevitablement deformacions» (238). L'autor posa com a exemple de necessitat d'anàlisi i de contrast les dades relatives a alqueries i rahals i el problema de llur diferenciació tant quantitativa com sobretot en quant al poder polític i les formes i grau d'autonomia del procés de treball de les comunitats camperoles (240-241). Alguns exemples de Borriana i de Mallorca indicarien que «la noció d'alqueria degué ser mermada de significació pels notaris catalans» (243). Les pàgines dedicades a les possibles formes de divisió del treball no semblen relacionades amb els esmentats llibres. Al final trobem traducció catalana d'uns versos d'Ibn 'Almira (249).— J. P. E. [5669]

Àngel POVEDA, *Algunes hipòtesis sobre l'economia agrària del Juz' de Jijnû-Bytra a Mayûrqa, segons la toponímia àrab i bereber*, dins *Feudalisme*, 265-273.

Del *Llibre del Repartiment* es dedueix que l'esmentat «juz'» s'estenia pels actuals termes de Sineu, Lloret, Sant Joan, Petra i Vilafranca i s'hi trobaven cent-sis rafals, setanta-vuit alqueries i altres tres unitats de classificació diversa. El 27'17% del territori portava topònims de 'Beni' o clànics, ultra sis segments tribals berbers, cosa que podria explicar la presència de moros negres a la Mallorca sarraïna (266 i 268); els set topònims derivats de 'thagr' (= frontera) es podrien relacionar amb els immigrants per causa de la conquesta de Lleida el 1210, quan el 'qa'id' Ibn Hilâl es refugià a Mallorca amb 200 cavallers «entre cristians i sarraïns» (268-269). Els pocs esments de fonts fan pensar en una agricultura de secà i coincidirien amb les dades d'autors àrabs, que subratllaven la riquesa mallorquina en muls i egües i ramaderia (270-271). L'economia agrària del «juz'» es basaria en els cereals i el bestiar (272).— J. P. E. [5670]

Joan FERRERES I NOS, *Estudi de les capitulacions dels moros de Cervera (1233)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI/22 (1988), 41-48.

Presentació del document, conservat a València, ARV, *Clerecia, Montesa*, lligall 879, caixa 2312, i publicació del mateix en traducció catalana de Josep Miralles i Sales (42-44). Comparades amb les de Tortosa del 1186, les capitulacions de Cervera contenen gravàmens de detall, que aquelles no contemplaven (45).— J. P. E. [5671]

Antoni VIRGILI, *Conquesta, colonització i feudalització de Tortosa (segle XII), segons el cartulari de la Catedral*, dins *Feudalisme*, 275-289.

Sobre la base de documentació ja publicada per d'altres i d'alguns dels documents conservats a Tortosa (278, amb atenció particular a la *Carta divisionis civitatis Dertuse*), Arxiu de la Catedral, *Cartulari*, vols. I ss., l'autor defensa la tesi que, tot i que el document de capitulació (279-286) donava seguretats als sarraïns que restessin a Tortosa, «el comportament dels feudals» tenia per objectiu l'«anorreament de la societat envaïda, a la qual s'aplica una deliberada i sistemàtica repressió essent l'esclavisme, la captivitat i l'expoli de béns mobles i immobles les seves modalitats més efectives» (284). La nova colonització hauria tingut una velocitat major en les riberes del riu (286) que en les zones de secà (287).— J. P. E. [5672]

Federico CORRIENTES, *De nuevo sobre la elegía árabe de Valencia*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», VIII (1987), 331-346.

L'autor presenta la transcripció castellana medieval de la dita elegia, la seva reconstrucció del text original i la traducció castellana també medieval (332-338), presenta una sèrie d'anotacions grafonòmiques (338-340), n'estudia la fonologia (340-342), la morfologia (342), la sintaxi (342-343) i els registres i interferències (344). La dita elegia seria d'«origen valenciano» i posterior al temps del Cid (345).— J. P. E. [5673

Philippe SÉNAC, *Note sur les Husun de Lérida*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIV (1988), 53-69.

El desnivell existent entre el fet que Lleida fou reconquerida trenta anys més tard que la capital de la Marca Superior i els pocs estudis dedicats a la Lleida àrab, porten l'autor a presentar les dades sobre el poblament musulmà de la comarca en fonts àrabs. Transcriu en traducció castellana medieval (54) i en reconstrucció d'E. Lévi-Provençal (55) un extret de l'obra d'al-Râzî, resumeix o tradueix les referències en el *Muqtabis* d'ibn-Hayyan (55-56), en al-Udri (55-57) i en Yâqût (57), en ibn-'Idârî (57-58) i en el *Dikr Bilâd al-Andalus* (58-59). El coneixement de la població és proporcionada pels castells (hisn) esmentats, la identificació dels quals és objecte de les pàgines 59-62, i dels quals es dedueix el perímetre del districte de Lleida (62-69, amb quadre, 65, i mapa, 67: territori del Segre al Cinca) i l'existència d'una doble línia de fortaleses defensives (69); també es dibuixa pluralitat de pertinença ètnica (69).— J. P. E. [5674

Carmen BARCELÓ, Anna LABARTA, *Ocho relojes de sol hispano musulmanes*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», IX (1988), 231-247.

El vuitè d'aquests rellotges es troba en un fragment ara al Museu Arqueològic Municipal de Sagunt. La pedra potser era una ara romana. Conté un fragment d'inscripció indicant el límit o solstici d'hivern (246).— J. P. E. [5675

Julián GARCÍA DE LA TORRE, *Repercusiones, en el Reino de Mallorca, de la expulsión de los moriscos*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 191-195.

Pocs o molts que fossin, els moriscos no foren expulsats del Regne de Mallorca. Això no obstant, l'expulsió hi repercutí, en general perquè les Illes foren pas de naus que portaven expulsats o perquè alguns s'hi volgueren acollir. Durant els anys 1579-1610, entre 437 persones encausades pel tribunal de la Inquisició, 48 eren moriscs; entre el 1613 i el 1620, ho eren 40 d'entre 75 causes, i ací hi ha llur llista amb indicació de nom, lloc d'origen i amo del qual, en general, eren esclaus (193-194).— J. P. E. [5676

Kirche und Synagoge. Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden. Darstellung mit Quellen. Band I. Herausgegeben von Karl Heinrich RENGSTORF und Siegfried von KORTZFLEISCH (dtv 4478), Munic, Deutscher Taschenbuch Verlag 1988, 502 pp.

En aquesta exposició general de les relacions entre jueus i cristians en el curs de la història trobem els següents temes que ens afecten: en parlar dels hebraïstes cris-

tians, hom recorda les disputes de Barcelona i de Tortosa i l'intent de Ramon Llull de fer aprendre hebreu i àrab (212-213); en parlar de la butlla *Sicut iudaeis*, hom recorda que fou promulgada com a llei del regne de Sicília per Martí el Jove i la reina Maria el 1392 (216); les pàgines dedicades a la persecució del *Talmud* en la Península Ibèrica tornen a recordar les disputes, la butlla *Etsi doctoris gentium* del 1415 i el *Pugio fidei* de Ramon Martí (233-235); les pàgines següents recorden les escoles de llengües promogudes per sant Ramon de Penyafort i per Ramon Llull (235-237); torna, ara amb més detall, el tema de les disputes de Barcelona i de Tortosa (239-247) i el de les predicacions forçades als jueus, amb els noms de Ramon Llull i de sant Vicent Ferrer (250-251); les pàgines 259-260 són dedicades a Nicolau Eimeric i en la següent, hom recorda l'expulsió dels jueus de la Península Ibèrica; són finalment recordades les posicions de mestres jueus en la polèmica anti-cristiana: la de Josep Albó en temps de la *Disputa de Tortosa* (330-335) i la de Nahmànides (Mossé ben Nahman o Bonastruc de Porta) en la *Disputa de Barcelona* (338-346).— J. P. E. [5677

David ROMANO, *El papel judío en la transmisión de la cultura*, dins «Hispania Sacra», 40 (1988), 955-978.

Exposició global del tema en tot el seu abast per a l'Europa Occidental. Hi ha esment particular de les obres d'Abraham bar Hiyya dedicades la primera meitat del segle XIII a aritmètica, geometria, òptica, cosmografia i astronomia (964-965 i 972-973), i de la traducció al català per Martí d'Osca del llibre d'Abraham ibn 'Ezra sobre astrologia, a partir de la qual Lluís d'Angulo el traduí al llatí l'any 1448 (965).— J. P. E. [5678

Shlomo SIMONSOHN, *The Apostolic See and the Jews. Documents* (Studies and texts 94-95), Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1988-1989, VI i 1132 pp. en dos volums.

El primer volum conté les butlles papals relatives a jueus datades fins al 1394, el segon les datades fins al 1464. La numeració de pàgines en els dos volums és consecutiva. Fan referència al nostre tema les següents: Esteve III, anys 768-772, a l'arquebisbe de Narbona i als «potentes» de Septimània, que els jueus no posseïxin aous (25); Alexandre II el 1063 manava de no fer extensiva als jueus la hostilitat contra els sarraïns, que acompanyava la reconquesta (35-36); Innocenci III el 1198, comunicava a l'arquebisbe de Narbona que els qui s'entrolessin en croada s'alliberaven de pagar interessos, també als jueus (71); el 1206 manava a la clerecia de Barcelona que bategés jueus i sarraïns conversos, malgrat l'oposició dels qui exigien pagament (88-89); d'Honorí III a Jaume I de Catalunya-Aragó, tres butlles protegint Isaac Benvenist i dues d'altres no exigint que els jueus duguessin noves marques externes, però demanant que aquests no siguin enviats com ambaixadors a senyors musulmans (110-114); d'Innocenci IV a Pere d'Albalat, confirmant que jueus i moros conversos posseïssin llurs béns materials anteriors a la conversió (183-184); de Climent IV a Benet de Rocabertí i a Andreu d'Albalat, arquebisbe de Tarragona i bisbe de València, respectivament, encarregant-los de predicar croada i de prometre que serà ajornada l'obligació de pagar interessos, també d'aquells que siguin deguts a jueus (229); a Jaume I de Catalunya-Aragó, demanant-li que no afavoreixi tant els jueus i que castigui [Bonastruc de Porta] per haver escrit un llibre [relatiu a la *Disputa de Barcelona* del 1263], «multis confictis adiectisque mendaciis» (230-231); a Benet de Rocabertí i a Jaume I, indicant-los que confisquin el *Talmud*, l'examen del qual ha estat encomanat al con-

vers fra Pau Cristià (233-236); de Climent V a Ponç de Gualba, en relació a Bernat Cardona, sotsdiaca, que temps enrere havia declarat contra un jueu, el qual fou penjat (292; cf. 323); el decret del concili de Viena a favor dels estudis de llengües (294-295); butlla, en la qual Joan XXII esmenta un benifet fundat per Sanç de Mallorca, «in loco ubi sinagoga iudeorum consueverat esse» (298-299), capella que el 1317 era traslladada, en retornar els jueus (302-303); altra concedint indulgències als visitants de Santa Maria de Nazaret a Tarragona, construïda en el lloc de l'antiga sinagoga (311-312); altra confirmant a Jaume III de Mallorca l'avinença amb Gènova, que preveia rescabament de béns, també a tres jueus (355-356); altra a Joan d'Aragó, encarregant-lo d'absoldre el seu germà, Alfons el Benigne, d'haver fet tallar sengles orelles a un clergue i a un jueu pel robatori d'una gallina (356-357); altra sobre deutes de l'orde de Sant Joan de Jerusalem de Catalunya a jueus (359); altra a Jaume III de Mallorca, demanant-li de no tornar als jueus llur antiga sinagoga (363-364); de Benet XII a Pere el Cerimoniós, als metropolitans de Tarragona i de Saragossa i a les autoritats municipals, exhortant-los a complir les lleis de l'Església relatives a jueus i a moros (376-379); d'Innocenci VI a Pere el Cerimoniós a favor dels seus súbdits jueus (405); d'Urbà V assignant comissari a una causa del rector de Santa Eulàlia de Mallorca que afectava jueus (429-430) i altra al degà de Mallorca, encarregant-lo d'informar-se sobre la dita causa (430-431); de Gregori XI al metropolità de Tarragona i a Nicolau Eimeric, encomanant-los d'informar-se entorn del convers Ramon de Tàrrega (444-445) i d'examinar-ne els llibres (456-457); de Climent VII a Nicolau Eimeric sobre el procés «post mortem» contra Mahir Suxen, de València (502-503); de Bonifaci IX, manant de protegir en justícia els jueus de Calàbria, també els exiliats «de regno Aragonie» (547). Els documents corresponents als núms. 518-558 (570-619), del 27 d'octubre del 1408 al 2 d'abril del 1417 són tots datats en Països Catalans i la majoria fan referència a jueus catalans o aragonesos; en destaca la butlla *Esti doctoris gentium* (593-602). Martí V llevà la prohibició a cristians de recórrer a metges jueus, establerta per Benet XIII (699); encarregà Serafino de Staccolis d'informar-se de les acusacions a càrrec de Maymó Salomó, jueu de Barcelona, aleshores a Ancona (714-716); encarregà el metropolità de Tarragona i els bisbes de València i de Girona d'examinar els documents en els quals els jueus fonamentaven drets seus contra cristians i a invalidar tot allò que fos excessiu per als darrers (725-726); atorgant a Elionor, conversa, el privilegi paulí, perquè el seu marit, Caravida Vidal, tots dos de Girona, havia tornat al judaisme (755-756); d'Eugeni IV encomanant a Dalmau de Mur de resoldre el cas d'una pensió atorgada a dos jueus, carregada sobre l'ardiaconat de Calataiud (819-820); altra anul·lant a favor dels conversos catalans del 1391 i del 1413 les ordinacions locals que els discriminaven i manant que se'ls tracti com els cristians vells (845-847); butlla de Nicolau V confirmant Jaume Marc Cervelló a canonge de Barcelona, tot i que fos convers o descendent de conversos (946-948); butlla de Pius II canonitzant mestre Vicent Ferrer (1035-1037); altra encarregant Roderic de Borja d'arranjar la situació matrimonial de Pero la Cavalleria i de Blanca Palau, cripto-jueva de València (1051-1052); altra, encarregant l'abat de Sant Miquel de Fluvià (Girona) de privar de benifet Bernat Lloreda, si es confirma que practica encobertament el préstec a usura per mitjà de jueus (1087-1088).— J. P. E. [5679

E. GUTWIRTH, *Religión, historia y las biblias romanceadas*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIII (1988), 115-133.

Estudi de la reacció de les autoritats espirituals jueves davant l'ús de traduccions bíbliques en llengua vernacla en la Baixa Edat Mitjana hispànica. En l'exposició del

tema, l'autor s'ocupa d'un *Responsum* de Nissim de Girona a una consulta del saragossà Isaac bar Sheshet Barfat sobre el costum de llegir a les jueves el *Llibre d'Ester* en llengua vernacle en la festa de Purim (120-122). Un altre apartat de l'article és dedicat a l'aprenentatge de l'hebreu a partir de la *Biblia* en les escoles jueves a base de la llengua vernacle i per referència a la mateixa; en serien mostra les paraules catalanes del fragment K24.25 de Cambridge, University Library, *Taylor-Schechter*, ací transcrites (126-130).— J. P. E. [5680]

Norman ROTH, *Dar «una voz» a los judíos: representación en la España medieval*, dins «Revista de Historia del Derecho Español», LVI (1986), 943-952.

L'article aplega notícies tant sobre els jueus de la corona catalano-aragonesa com sobre els de la de Castella. Jaume I hauria exigit el testimoniatge d'un jueu en judicis entre jueu i cristià (945-946). Els rabs es trobaren amb el problema de la validesa d'un jurament cristià i el solucionaren diversament, essent ací resumides solucions donades per Salomó ben Adret (948) i per Isaac ben Sheshet (950-952).— J. P. E. [5681]

Josep RIBERA FLORIT, *La polémica sobre la «Guía de perplejos» en Cataluña y Provenza*, dins «Anuario de Filología», 12 (1986 [1988]), 73-84.

Cf. ATCA, VI (1987), 73-84.— J. P. E.

[5682]

Teresa CALDERS I ARTÍS, *Un conte hebreu medieval del segle XIII*, dins «Anuario de Filología», 12 (1986 [1988]), 15-18.

La introducció exposa idees ja conegudes dels lectors d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 558, núm. 4611. Segueix la traducció d'un dels contes d'*El príncep i el monjo*, l'intitulat *Les quatre caixes*, que exposa la necessitat de no judicar segons aparences, ans segons la realitat íntima de les persones (16-18).— J. P. E. [5683]

Manuel GRAU I MONSERRAT, *Uns escacs d'ivori*, dins «Estudis Bianya», 105-109.

Aplec de frases, en les quals és feta referència a joies o a objectes de valor lliurats en penyora a jueus prestamistes, amb particular atenció a un joc d'escacs grans i gruixuts d'ivori, que pertanyien a Pere de Bianya, amb transcripció del document notarial del 1333 que hi fa referència, d'Olot, Arxiu Històric Comarcal, *Besalú* (109).— J. P. E. [5684]

David ROMANO, *Mims, joglars i ministrers jueus a la Corona d'Aragó (1352-1400)*, dins «Studia Riquer», 133-150.

L'autor estudia i publica divuit documents de l'ACA (dotze de *Reial Patrimoni* i sis de *Canc.*, *reg.*) en els quals apareixen jueus que fan l'ofici de mim, joglar i ministrer entre 1352 i 1400. Alguns d'aquests documents ja havien estat estudiats, publicats o citats (10).— J. de P. [5685]

José Ramón MAGDALENA NOM DE DÉU, *Judíos y cristianos ante la «Cort de Justicia» de Castellón* (Història i Documents), Castelló, Diputació 1988, 360 pp.

La base del llibre són els volums que constitueixen la sèrie *Justícia*, de Castelló,

Arxiu Municipal, dels quals l'autor ha extret totes les anotacions de justícia civil (no de la criminal), que fan referència a jueus, des del començ de la sèrie, l'any 1416, fins a l'expulsió del 1492. Aquestes mil noranta-nou anotacions, transcrites íntegres (151-318), són estudiades en la primera part del volum, on trobem les indicacions sobre constitució i funcionament de la cort de justícia d'acord amb els *Furs de València* i la seva aplicació concreta a Castelló, quant a les modalitats de l'elecció dels jutges i oficials (21-35, amb indicació de les *Ordinacions* locals respectives, 33 i 35). Segueix el capítol destinat a analitzar les dades relatives a l'administració o funcionament de la justícia, que les esmentades anotacions proporcionen (39-67, on trobem resums d'inventaris de béns de cristians, de jueus i de sarraïns, 54-58). El capítol següent analitza amb detall els objectes, entorn dels quals giraven els conflictes sotmesos a la cort de justícia, en general referents al comerç (71-81) o a préstecs de diners a interès (83-90), que sovint desembocaven en subhasta dels béns de qui no podia pagar (90-93). Aquest capítol és completat amb quadres dels préstecs conflictius del 1422 al 1492 (95-101), dels articles tèxtils (102-108), dels cereals o d'altres productes agrícoles (109-113), del bestiar (113-117), d'eines i joies (115) i d'altres drets (115-116), de les sentències condemnatòries (117-121), dels quarts per al tribunal (122-123), de les lletres (124-127), de les quantitats exigides en els executoris (128-133), de les subhastes (134-137) i de les penyores (138-140). Segueix el vocabulari específic de les anotacions (143-147). Després de les transcripcions, el volum finalitza amb vint-i-dues reproduccions fotogràfiques (319-329), i amb taules de persones (333-357) i d'indrets (359).— J. P. E. [5686

J. CASANOVAS, *Cinco inscripciones hebraicas inéditas de Castellón de Ampurias*, dins «Sefarad», XLVIII (1988), 19-28.

Les primeres pàgines resumeixen les notícies ja conegudes i les que es dedueixen de treballs en curs entorn de la comunitat jueva de Castelló d'Empúries (19-22). Segueix la descripció, transcripció, traducció castellana, anàlisi textual (22-27) i fotografia (làmina després de la pàgina 28) de les cinc làpides amb les corresponents inscripcions, totes de propietat particular. Al final, l'autor aporta dades relatives a una altra, trobada a Castelló d'Empúries el 1876, donada al Museu Provincial de Girona i estudiada per Fidel Fita (27).— J. P. E. [5687

Per a una història de la Girona Jueva. A cura de David ROMANO. Volums I-II. Girona, Ajuntament 1988, 798 pp.

Aplec d'estudis relatius al tema indicat en el títol, reproduïts de forma facsimilar. Hi trobem: Enric Claudi Girbal, *Los judíos en Gerona*. Colección de noticias históricas referentes a los de esta localidad hasta la época de su expulsión de los dominios españoles, del 1870 (23-114). Segueix una secció destinada a reproduir els articles dedicats a *Gerona* dins «The Jewish Encyclopedia», de Meyer Kayserling (117-119), «Encyclopaedia Judaica», de M. Wischnitzer (120-121), «Enciclopedia Judaica Castellana» (122-123), «The Universal Jewish Encyclopedia», de Nicholas Sargologos (124-125) i «Encyclopaedia Judaica», de Haim Beinart (126-127). La secció següent és destinada a epigrafia i estudis epigràfics i conté els següents: Fidel Fita, *Lápidas hebreas de Gerona* (131-143); *Miliario romano e inscripciones hebreas de Gerona* (145-148); i *Epitafios hebreos* (149-155); Isidore Loeb, *Une inscription hébraïque à Gironne* (157-159); Josep M. Millàs i Vallicrosa, *Una nueva lápida hebrea en Gerona* (160-162) i [*Inscripciones hebraicas de España*]. *Gerona* (163-186); i Enric Cortès, *Una lápida*

epigràfica jueva descoberta a Bordils (198-202). La secció següent és dedicada a les sinagogues, amb aquests estudis: M. de los Ángeles Masià, *Aportaciones al estudio del call gerundense* (205-227), Carme Batlle i Gallart, *Solución al problema de las dos sinagogas de Gerona* (229-250) i Josep Calzada i Oliveras, *Las sinagogas de Girona* (251-269). Segueix la secció dels béns religiosos i béns culturals: Enric Claudi Girbal, *Una cédula en hebreo denominada «Mezuzah»* (273-278), Albert Vidal Cruañas, *Las filacterias y la mezuzah del Museo Bíblico del Seminario de Gerona* (279-281), Josep M. Millàs [i Vallicrosa], Lluís Batlle [i Prats], *Inventaris de llibres de jueus gironins* (283-323) i Josep Perarnau i Espelt, *Notícia de més de setanta inventaris de llibres de jueus gironins. Anys 1415 i 1416* (325-334 [pàgines reproduïdes d'ATCA, IV (1985), 435-444 i resumides dins VI (1987), 482-483, núm. 3576]). La secció dedicada a persones i testaments conté: Santiago Sobrequès i Vidal, *Contribución a la historia de los judíos de Gerona. Familias hebreas gerundenses. Los Zabarra y los Caravida* (336-366), *Contribución a la historia de los judíos gerundenses. Familias hebreas gerundenses. Los Falcó* (367-380), Enric Claudi Girbal, *Un testamento hebreo de la Edad Media* (382-386) i Lluís Batlle i Prats, *Judíos gerundenses en testamentarias medievales* (388-391).

El segon volum comença amb una secció intitulada Estudi[s] i dades històriques cronològicament disposats i aplega: Enric Claudi Girbal, *Datos inéditos para la historia de los judíos en Gerona* (399-499), Jaume Marquès Casanovas, *Sobre los antiguos judíos de Gerona* (410-426), *Los judíos de Gerona en el siglo XI* (427-438), *Judíos de Gerona en el siglo XII* (439-461), Fidel Fita, *EL Montjuí de la ciudad de Gerona y la sinagoga y concejo hebreo de Castellón de Ampurias. Escrituras de los siglos XIII, XIV y XV* (463-468), Jaume Marquès i Casanovas, *Judíos de Gerona en el siglo XIII* (469-484), Isidore Loeb, *Actes de vente hébreux originaires d'Espagne* (486-500), Josep M. Millàs i Vallicrosa, Lluís Batlle i Prats, *Un alboroto contra el call de Gerona en el año 1331* (501-541), Enric Claudi Girbal, *Beneficencia hebraica en Gerona (Documentos inéditos)* (543-547), Josep M. Millàs i Vallicrosa, *Petita llista d'un prestamista jueu* (549-551), Josep M. Madurell i Marimon, *Jueus gironins i la seva aljama (1349-1498)* (553-579), David Romano, *Otros casamenteros judíos. Barcelona-Gerona 1357* (581-583), Moïse Schwab, *Un acte de vente hébreu du XIVè siècle* (585-589), Lluís Batlle i Prats, Josep M. Millàs i Vallicrosa, *Noticias sobre la aljama de Gerona a fines del siglo XIV* (591-607), Enric Claudi Girbal, *Conversiones de Judíos en Gerona y su obispado* (609-613), Lluís Batlle i Prats, *Un episodio de la persecución judía en 1391* (614-617), Enric Claudi Girbal, *Documentos inéditos de judíos gerundenses* (619-626), Lluís Batlle i Prats, *Más precisiones sobre el call gerundense. La ordenación de 1418* (628-637) i *Ordenaciones relativas a los judíos gerundenses* (639-648), Enric Mirambell Belloc, *Documentos para el ordenamiento jurídico y económico del barrio judío de Gerona (siglo XV)* (649-652; resumit a continuació) i *Los judíos gerundenses en el momento de la expulsión* (653-666). La darrera secció conté, sota el títol de La inquisició: Ricardo García Cárcel, *Notas sobre la inquisición en Gerona* (669-680) i Jordi Ventura i Subirats, *Documentos económicos de la inquisición referentes a los judíos conversos de Gerona (1490-1504)* (681-733). El volum es clou amb una taula de d'antropònims jueus i de topònims amb ells relacionats (737-783) i amb la llista dels articles absents d'aquesta compilació (787-788).— J. P. E. [5688-5689

Enric MIRAMBELL BELLOC, *Documentos para el ordenamiento jurídico y económico del barrio judío de Gerona (siglo XV)*, dins *La Ciudad Hispánica durante los siglos XIII al XVI. Actas del Coloquio celebrado en La Rábida y Sevilla del 14 al*

19 de septiembre de 1981. II. Madrid, Universidad Complutense 1985, 1564-1468; i dins *Per a una Història de la Girona Jueva* (cf. resum anterior), 649-652. Presentació del *Manuale primum negotiorum, apochbarum, electionum et aliarum rerum Aljame iudeorum civitatis Gerunde*, del notari Nicolau Roca, amb notes dels anys 1463-1474, conservat a Girona, Arxiu Històric, Notaria 1, vol. 463bis. L'autor es fixa en la normativa reial per a l'elecció de càrrecs, en l'adjudicació del servei de carniceria i en la repartició de les talles, cosa que permet de conèixer els noms dels vint-i-quatre caps de casa contribuents i les respectives quantitats. L'aljama gironina ja hauria perdut l'antic poder econòmic (652).— J. P. E. [5690

Reivindicación de los judíos mallorquines (Documentos para su historia. Edición de Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ. Introducción de Francisco RIERA MONTSERRAT (Fontes Rerum Balearium. Estudios y textos V), Palma de Mallorca 1983, XXXII i 360 pp.

En la presentació, Llorenç Pérez descriu la situació dels xuetes després del 1435 i sobretot després dels dos atacs inquisitorials dels anys 1678 i 1691. Ells vivien com a cristians i alhora eren constants a certes pràctiques jueves com és ara el dejuni de la reina Ester (X); la societat ambiental dels no-jueus els marginava de forma cada vegada més radical, fins a negar-los l'ingrés als corresponents gremis (VII-XII). En la introducció, Francesc Riera resumeix els intents fets pels xuetes des del 1759 en la cort il·lustrada de Carles III a fi d'obtenir una ordre reial que enderroqués els murs de marginació i establís la igualtat tant social com política amb els no xuetes, cosa que obtingueren amb la Reial Cèdula del 3 de desembre del 1782 (XIII-XXXVII). El cos del volum consisteix en la transcripció o reproducció de quinze textos relacionats amb aquella pugna, escrits entre els anys 1770 i 1788, sis dels quals eren fins ara inèdits, dos a Ciutat de Mallorca, ARM, *Protocolos notariales*, P. 1240, dos d'altres a Madrid, AHN, *Consejos*., lligall 22524, i un a Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*, lligall 1021, i els altres foren publicats en aquella ocasió, un dels quals, el *Manifiesto político histórico-legal por la ciudad de Palma y Síndicos forenses de la Isla de Mallorca y su Real Universidad Literaria*, era conservat en exemplar únic de Madrid, AHN, *Consejos*, lligall 22524 (91-131). Els altres són: un conjunt de certificats eclesiàstics i civils a favor de la gent del Call (3-17); *Memorial presentado a su magestad (que Dios guarde) por los individuos llamados de la Calle* (19-36); l'informe signat pel marquès de la Romana sobre el projecte de traslladar els xuetes a l'illa de Cabrera (37-41); *Acuerdo de la Real Audiencia de Mallorca*, del 1774, sobre precedents del problema xueta a Mallorca (43-53); vint-i-cinc certificats de baptisme de gent del Call (55-61); informe de la ciutat de Mallorca sobre el problema xueta (63-83); Pedro Rodríguez Campomanes, *Informe fiscal sobre los judíos de Mallorca* (85-89); després del *Manifiesto político- histórico-legal* citat més amunt, segueix la resposta contra el mateix (133-192) i el *Papel en derecho...* contra l'anterior i a favor dels xuetes (193-267); Antonio Fernández de Córdoba, *Dictamen fiscal sobre traslado a Cabrera o Formentera...* (269-278); *Reflexiones del Consejo de Castilla sobre los judíos (chuetas) de la isla de Mallorca* (279-291); i les Reials Cèdules del 1782 (193-199) i del 1786 (301-328). Al final és aplegada la bibliografia sobre el tema (331-335) i reproduït l'article de Julián Paz, *Reclamaciones de los mallorquines llamados de la calle sobre su condición social*, publicat l'any 1907 dins la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos» (339-355).— J. P. E. [5691

Gérard NAHON, *Inscriptions hébraïques et juives de France médiévale* (Collection Franco-Judaïca), París, Les Belles Lettres 1986, 403 pp.

Volum només conegut a través de la recensió de Béatrice Leroy, dins «Annales du Midi», 99 (1987), 246, per la qual hom pot saber que hi figuren inscripcions d'Arles del Tec [inscripció cristiana en hebreu!] i de Cotlliure. Hom fa constar que els jueus de Girona salvaren els de Besiers quan els croats de Simon de Montfort assassinaren els habitants d'aquesta ciutat el 1209.— J. P. E. [5692]

Carles DUARTE I MONTSERRAT, *Notes sobre el lèxic català de la fi del segle XIII: Ramon Llull i el «Llibre de les Costums de Tortosa» (Ms. de 1272)*, dins «Studia Riquer», III, 61-65; i *Notes sobre trets dialectals en el Llibre de les costums de Tortosa*, dins «Caplletra», 2 (Primavera 1987), 19-26

L'autor fa observacions sobre el vocabulari lul·lià i sobre la llengua del *Llibre de les Costums de Tortosa*, text del 1272. Primer esmenta característiques comunes (vacil·lació entre les terminacions «-ea» i «-esa», «-tat» i «-itat», «-edat» i «-etat», i l'extensió de sufixos nominalitzadors de verbs en «-ment» i en «-dor», així com l'escassa utilització de sufixos augmentatius o diminutius), després certs comportaments diferencials, els llatinismes profusos en els dos monuments lingüístics i la parvetat d'arabismes. La presència d'aquests en un context comercial serveix a l'autor per a explicar el nombre limitat d'arabismes que es troben en el vocabulari lul·lià; el tema de l'obra de Llull és principalment filosòfic i teològic, i es troba determinat per una terminologia d'origen culte, així com pel pes decisiu de la influència dels models llatins. En el segon article, l'autor analitza les característiques fonològiques, morfològiques i de vocabulari del volum tortosí, amb constatació de poques variacions fora del darrer cas, en el qual la vinculació local es manifestaria per una certa abundància d'arabismes (24-26).— J. de P. i J. P. E. [5693]

Philip D. RASICO, *An edition and linguistic commentary of two old catalan manuscripts from upper Urgell*, dins «Studia Riquer», III, 109-131.

L'autor presenta i edita dos documents catalans de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, del 1288 (venda del castell d'Altés) i del 1382 (inventari de Bernat Gomar), i en fa una anàlisi lingüística, que justifica per les dates dels documents, per llur llengua i pel fet que cap dels dos no havia estat encara publicat. L'autor emprà els mateixos mètodes de transcripció usats per Paul Russell-Gebbet en el seu recull de textos medievals catalans. L'anàlisi lingüística considera els aspectes fonològics i morfosintàctics dels dos textos, el primer dels quals conté una varietat més gran de formes morfològiques i sintàctiques, mentre el segon s'assenyala per l'interès del seu lèxic. Al final hi ha un glossari selectiu de noms i de topònims.— J. de P. [5694]

Miquel BATLLORI, *Ramon Llull* (Gent nostra 49), Barcelona, Edicions de Nou Art Thor 1987, 50 pp.

Divulgació biogràfica il·lustrada, dins la qual són presentades les successives obres i és feta referència a problemàtica recent, com és ara la presentada pels anomenats «lul·listes o pseudo-tals, provinents de variades àrees científiques o culturals», els quals «han intentat d'embolicar la troca de bell nou» (6). La narració és bastida entreteixint les dades de la *Vita coetanea* (amb transcripció d'algun fragment considerable, 36-38) i d'altres obres de Ramon Llull, amb les de la història nacional i europea dels segles XIII-XIV, en particular les de la història filosòfica i teològica.— J. P. E. [5695]

Anthony BONNER, Lola BADIA, *Ramon Llull. Vida, pensament i obra literària* (Les Naus d'Empúries. Pal Major 2), Barcelona, Editorial Empúries 1988, 190 pp.

Objectiu dels autors en aquestes pàgines ha estat el «de presentar un Llull posat al dia i ben paït en un llenguatge planer, intel·ligible per a un lector culte mitjà, preferentment no especialitzat» (8), presentació estructurada en quatre temes: la vida, narrada seguint el planteig de la *Vita coetanea*, amb el complement de la referència a les successives obres principals (11-54); el pensament, centrat en la progressiva formulació de l'*Art*, sobretot en les etapes quaternària i ternària (55-86); l'obra literària, atenta a exposar tant l'embolcall figuratiu amb què Llull presentà el seu missatge en ocasions diverses, aprofitant moltes de les possibilitats expressives emprades per la literatura contemporània, com les obres lul·lianes més significatives des d'un punt de vista estrictament literari (87-162); i la posteritat del beat, sobretot la dels segles moderns (163-175). El llibre es clou amb algunes pàgines dedicades a oferir una selecció bibliogràfica (177-183) i una cronologia de la vida de Ramon Llull (185-188), obra de Miquel Batllori i de Jocelyn Nigel Hillgarth.— J. P. E. [5696]

Raymond LULLE, *Vita coetanea*. Introduction par Charles LOHR. Traduction par Ramón SUGRANYES DE FRANCH, dins *Philosophes médiévaux. Anthologie de textes philosophiques (XIIIe-XIVe siècles)* sous la direction de Ruedi IMBACH et Maryse-Hélène MÉLÉARD (10/18, 1760), Paris, Union Générale d'Éditions 1986, 207-246.

La introducció exposa que el marc d'aquesta obra i de tres d'altres és el moment de preparació del concili de Viena (212) i que aquesta seva finalitat indica que no es tracta d'una biografia en sentit estricta (213). Els fets narrats foren explicats per Llull, però no la redacció, obra d'un francès, el qual hauria acabat la seva feina quan el protagonista ja havia deixat definitivament París (214). Resumides les onze seccions, l'autor les estructura (219), bo i remarcant la importància que hi tenen les tres que recorden el propòsit d'escriure un llibre per a la conversió dels infidels (215-216) i les relacionades amb els successius viatges lul·lians (219). Unes parts de la narració tenen un ritme més lent que les altres; les més ràpides recordarien la forma literària de les biografies de savis musulmans, en les quals el punt bàsic és col·locar el personatge en la cadena de la tradició autèntica (217-218; l'influx àrab seria confirmat per la bibliografia final). El cor del llibre seria el discurs de Tunis, resumint l'*Art* (218) i proposant la doctrina de l'anàlisi correlativa de l'acte com a element constituït de tot ésser (220). La *Vita coetanea* era destinada a donar a conèixer aquesta visió de la realitat i les seves conseqüències als pares del concili de Viena (221 [vegeu el resum següent]). La traducció (223-245) és la que els lectors d'ATCA ja coneixen [VII-VIII (1988-1989), 563, núm. 4633], menys les notes (245-246).— J. P. E. [5697]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Idea y estructura de la Vita Raymundi Lulii*, dins «Estudios Lulianos», 27 (1987), 1-20.

Des de la conversió, en Llull és esplendorosa la unitat de vida i d'obra al servei de la unitat de fe en tot el món, projecte del qual cal convèncer els fidels a fi que es pugui realitzar entre els infidels. Tant o més que pensador, Llull hauria estat un propagandista d'aquest projecte, dins el qual s'han d'entendre els successius escrits, els quals responen d'una banda al projecte unitari i de l'altra a les possibilitats o problemes concrets (2-5). La peça clau de la biografia és la *Vita coetanea*, en la qual les narracions són de Llull, però la redacció és d'un anònim, els coneixements del qual són exposats seguint Mario Ruffini (5-6). La *Vita* fou elaborada amb vista al concili

de Viena, en un moment, el 1311, en el qual Llull tenia la impressió d'ésser, finalment, escoltat. Destinà a propaganda popular *Lo concili* i les *Ordinationes decem...*, dins el *Liber de ente*, a formular peticions concretes, i la *Disputatio Petri clerici et Raymundi phantastici* a fixar públicament la pròpia imatge d'inconformista (8-11). La *Vita* reblava el clau, justificant globalment vida i obra. L'opuscle se centra en l'episodi de Tunis, la significació del qual és que l'*Art* funcionava i que així es realitzaven les tres finalitats de la *Vida*, que es troben al començament de la narració, i aquesta desemboca en les tres peticions al concili: col·legis, unificació d'ordes militars, anti-avertisme (12-15). La *Vita* seria una justificació de l'*Art* i de la consagració de Llull a la mateixa (15). L'estructura de l'opuscle en onze capítols, assenyalada en els manuscrits, és ací traduïda en una figura de cercles concèntrics, el centre de la qual és l'*Art*, en una seqüència que presenta 1) Conversió i tres propòsits, 2) missió, 3) art, 4) missió, 5) martiri, 6) ART, 7) martiri, 8) missió, 9) art, 10) missió, i 11) concili amb les tres propostes (16). Ja Thomas Le Myésier copsà que la *Vita* revelava els objectius de Llull (18). El redactor dominava l'art d'estructurar un tractat, raó per la qual, d'acord amb estudis generals recents d'història de la cultura, en analitzar un text, sobretot medieval, cal descobrir la seva estructura numèrica i geomètrica.— J. P. E. [5698]

Guillem MOREY MORA, *La localització del primitiu ermitatge de Ramon Llull al Puig de Randa*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 39-49.

La *Vita coetanea* diu que Llull es féu bastir un ermitori en el lloc d'aquella muntanya on estava dempeus mirant el cel quan rebé la il·luminació de l'art, lloc en el qual, després d'escriure l'*Ars maior*, tornà i passà més de quatre mesos (39-40). L'autor innova haver descobert sobre el Puig de Randa restes d'un «petit ermitatge» construït amb paret seca, cobert el terra «de petites lloses de granulat ros» com les que es troben en pedreres vora mar a l'est de Ciutat de Mallorca (41); aplega els testimoniatges històrics que parlen de la reconstrucció feta el 1443-1446 per Pere Joan Llobet del lloc 'en lo qual consta que lo Rvnt. Mestre Ramon ha rebuda la infusió de gràcia' (42-44), edificis «que lo Rvnt Mestre Ramon Llull e mestre Joan Llobet tenían en lo puig de Randa», lliurats a fra Mario di Passa, segons document de Ciutat de Mallorca, ADM, ms. no precisat (44); encara el 1509 els jurats de Mallorca ajudaven a la reconstrucció de la capella o cel·la de Ramon Llull, on habitava fr. Martí Carbo-nell, i el 1513 en carta al cardenal Cisneros afirmaven que 'circa dos-cents anys dura una cel·leta que féu lo Rvnt. Mestre Ramon Llull en lo lloc propi hon rebé lo do del Sant Esperit' (46-47). Les runes assenyalades per l'autor es troben, de més a més, prop la mata de llentiscle que segons Jaume Custerer era al costat de les restes 'de un edificio que antiguamente fue ermita suya' (48). La localització d'aquella ermita lul·liana és visible en el dibuix de la pàgina 43.— J. P. E. [5699]

Anthony BONNER, *La cronologia dels anys 1303-1308 i de l'estada a Pisa de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 71-76.

D'acord amb la cronologia literal, tradicionalment acceptada, Ramon Llull no hauria escrita cap obra entre el novembre del 1305 i el gener del 1308 i en canvi en aquell moment, en cinc mesos n'hauria escrites vuit, amb una mitjana de 244 pàgines per mes (72), ultra d'altres inconvenients (72-73). L'autor proposa la hipòtesi que les obres datades a Pisa ho foren seguint el sistema cronològic pisà de l'Encarnació avançat d'un any i així un escrit lul·lià «datat entre el 25 de març i el 31 de desembre

de 1308 tendria un any menys, és a dir correspondria al nostre 1307», temps en el qual l'autor col·loca l'*Ars generalis ultima*, la *Disputatio Raymundi christiani et Homeri sarraceni*, el *Liber de centum signis Dei* i el *Liber clericorum* (74-75). Quant al viatge a París entre 1303 i 1305, l'autor proposa tres hipòtesis, una de les quals és que la frase de la *Vita coaetanea* «hagués simplement repetit una fórmula» (76). Finalment creu que les datacions de les obres dels anys 1298-1313 indicarien que Llull escrivia a l'hivern i viatjava a l'estiu.— J. P. E. [5700]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, '*In Civitate Pisana, in monasterio sancti Domnini: algunas observaciones sobre la estancia de Ramon Llull en Pisa (1307-1308)*', dins «*Traditio*», XLII (1986 [1988]), 389-437.

Un temporal de mar llançà Llull a Pisa el gener del 1308. Durant la seva estada en aquesta ciutat posà punt final a cinc obres: *Ars brevis*, *Ars generalis ultima*, *Liber disputationis Raimundi christiani et Homeri sarraceni*, *Liber clericorum* i *De centum signis Dei* (no, en canvi, a l'apòcrif *Liber ad memoriam confirmandam*, 397-400). Els colofons de les còpies més antigues dels cinc llibres autèntics precisen que el lloc d'estada pisana de Llull fou el monestir de San Donnino (396-397), no pas «Sancti Domnini». L'autor recorda la situació de tensió política entre Pisa i Jaume II de Catalunya-Aragó pel fet que Bonifaci VIII havia infeudat al nostre rei les illes de Còrsega i Sardenya, la segona feu de Pisa (405-407), situació que Pisa procurà de capgirar proposant de sotmetre's a la sobirania de Jaume II i d'integrar-se en la Corona catalano-aragonesa. L'estada de Llull a Pisa coincidí amb aquells moments de tensió i consta que ell assistí a un consell de la ciutat, on exposà els seus plans de croada (395, nota 27), plans que repercutien a favor de Pisa i que l'autor resumeix en tres proposicions: Llull propugnava de debilitar l'Islam a fi d'apoderar-se de Terra Santa començant per completar la reconquesta de la Península Ibèrica i seguint pel Nord d'Àfrica, i no per la trajectòria d'Itàlia i de Constantinoble (417); la crítica lul·liana als prínceps cristians que desvien els fons de l'Església a finalitats temporals s'adreçava a l'activitat de Jaume II a Sardenya (423); i la incorporació de Pisa a la corona catalano-aragonesa encaixava amb les idees polítiques lul·lianes (426). Al final, l'autor col·loca un viatge de Llull a Montpeller entre el gener i el març del 1308, car en aquesta darrera data tornava a ésser a Pisa (436).— J. P. E. [5701]

Rudolf BRUMMER, *Algunes notes sobre el 'Libre del Gentil e los tres savis' de Ramon Llull*, dins «*Studia Riquer*», III, 25-34.

L'autor estudia de bell antuvi el títol que Ramon Llull dóna al *Llibre del gentil e los tres savis* en el *Llibre de contemplació*, concloent que Llull s'autocita ficticiament, és a dir, amagant-se darrera una autoritat literària..., que és la seva mateixa, i un llibre desconegut que és a punt d'escriure. La forma dialogada del *Gentil* prové de la tradició literària del diàleg cristià: Minúcius Fèlix, Abelard. Segons Brummer, el *Gentil* i el *Kuzarî* de Yehudà-ha-Levi són talment diferents que no cal admetre influències ni suggestió de l'un sobre l'altre. Fixant-se que en l'inventari de l'Escola Lul·liana de Barcelona de l'any 1466 compareix un *Gentilis in arabico quem detulit frater Johannes Ros*, l'autor fa la hipòtesi que es tracta d'un *Gentil* «in charto [sic!] arabico», és a dir en paper de fabricació àrab; «in arabico» no es referiria al contingut literari, sinó a la forma material del manuscrit. Amb aquesta explicació, Brummer fa possible de negar l'existència d'un *Llibre del gentil* escrit en aràbic. Estudiant després la creença dels sarraïns tal com és reportada en el *Gentil*, Brummer recorda que L.

P. Harvey havia constatatada l'afinitat de la descripció que en fa Llull amb la que en fan el *Brebiario çunnî* d'Içe (o 'Isa) de Geber, redactat a Segòvia, i un manuscrit aljamiat del segle XVI conservat a la Biblioteca Universitària de Cambridge; també en aquest cas, Llull dependria de la tradició, a través d'unes fonts que encara no són prou conegudes. Finalment, recorda que en el boscatge on es troba el gentil, Llull col·loca, entre d'altres bèsties, una 'gatzela' animal exòtic, mai no existit a Europa. Brummer recorda que hi ha gaseles en el *Hayy ibn Yaqzân* d'Ibn Tufayl, i mots desconeguts en les llengües romàniques, que Llull incorpora a les seves obres. 'Gasela' podria ésser també un d'aquests mots.— J. de P. [5702]

Ramon LULL, *Blanquerna*. Presentació i adaptació de Antoni TALTAVULL (Lectures Moby Dick 35), Barcelona, Edicions Juan Granica, S.A. 1987, 186 pp.

Després d'un resum biogràfic de Ramon Llull [però en relació a una afirmació de la pàgina 9, Ramon Llull no pogué veure el papa Celestí V a Roma, perquè aquest papa mai no hi fou: cf. ATCA, I (1982), 15-16; i a 10, nota 5, hom parla d'un teòleg contemporani del nostre absolutament desconegut fins ara: Bonaventura d'Hales], i d'un altre, aquest temàtic, del *Blanquerna*, completats amb una sinopsi biogràfica (16-19) i amb una bibliografia essencial (20-22), en el cos del volum hom extreu d'aquesta «obra optimista i utòpica» (14), «aquells capítols i fragments més interessants, seguint fidelment... el llenguatge del propi autor, tot alternant-lo amb resums d'aquelles seqüències que hem considerat imprescindibles per seguir el fil narratiu de l'obra sense entrebancs» (23). Tals capítols i fragments són anotats en seqüència única amb notes tant lingüístiques com històriques o doctrinals. Aquestes notes (23) i la revisió de tot el contingut (4) són atribuïdes a Josep M. Ruiz Simon. Les pàgines finals són dedicades a propostes de treball (179).— J. P. E. [5703]

Ramon LULL, *Llibre d'amic e amat. I. Text original. II. Text en català modern* per Miquel PEIX (Col·lecció els Daus 52), Barcelona, Editorial Claret 1984², 134 pp.

Reproducció de l'edició ja coneguda dels lectors d'ATCA, III (1984), 380, núm. 1508.— J. P. E. [5704]

Ramon LLULL, *Llibre de les Bèsties. Llibre del Cel del Llibre de Meravelles* a cura de Lluís-Anton BAULENAS (Torsimany. Clàssics catalans actualitzats 1), Barcelona, GEA Edicions 1986, 120 pp.

L'opuscle comença amb una presentació de vida i obra de Llull (5-6), després de la qual segueix en pàgines encarades la transcripció del text lul·lià i d'una seva reelaboració en llengua catalana moderna, del *Setè llibre, qui és de les bèsties* (8-103) i del *Terç llibre, qui és del cel* (104-119).— J. P. E. [5705]

Ramon LULL, *Llibre de les bèsties. Llibre d'Amic e Amat*, Notes i glossari a cura de Manuel LLANAS (Història de la Literatura Catalana 27), Barcelona, Edicions 62/Ediciones Orbis 1984, 128 pp.

Reproducció del text dels dos fragments esmentats en el títol, d'acord amb el d'altres edicions de la mateixa editorial, text al qual hom ha afegit anotacions explicatives de frases ara arcaïques. Al final, glossari de mots dessuets, amb correspondència actual (123-128).— J. P. E. [5706]

Ramon LLULL, *Poesies*. A cura de Josep ROMEU I FIGUERAS (Biblioteca Universitària 8), Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1988, 188 pp.

Segona edició revisada de la publicada pel mateix autor l'any 1958. Després d'un resum biogràfic de Ramon Llull (7-8), Romeu ens recorda que en l'obra lul·liana la poesia compareix també en llibres de prosa, i que, per contra, de vegades no es troba en les escrites en vers, car algunes d'aquestes no tenien altra finalitat que la didàctica al servei mnemotècnic de la «primera intenció», la del coneixement i l'amor de Déu: *Lògica d'Alatzell*, *Pecat de N'Adam*, *Regles introductòries*, *Aplicació de l'Art general*, *Proverbis d'ensenyament* en són mostra (9-10). Coneixedor dels secrets poètics abans de la conversió, Llull emprà formes expressives i estilístiques, gèneres, estructures mètriques i adaptacions del lirisme trobadoresc, però inflammat per dintre amb la vivència franciscana a l'altura d'alguns contemporanis italians (12) i en simbiosi amb formes de poesia popular catalana, tot expressat per mitjà de noves rimades o d'estrofes monorimes d'alexandrins (13), amb qualque influx àrab (14). El vigor de les sensacions íntimament viscudes i sinceres fins a l'esqueixament íntim del *Desconhort* unit al de la força copsada en l'expressió popular configuren els millors moments poètics de Llull amb força plàstica i descarnada (14-16). Després d'una informació sobre cada una de les poesies ací publicades (17-23) i de la taula d'altres obres lul·lianes rimades (23-24), segueix l'edició de *A vós, dona verge santa Maria* (26-27), *Sènyer ver Déus, rei gloriós* (28-31), fragments de *Los cent noms de Déu* (32-37), i de *Hores de nostra Dona santa Maria* (38-45), *Plant de la Verge* (46-67), fragments de *Proverbis rimats de l'Arbre exemplifical* (68-71), *Cant de Ramon* (72-77), fragments de *Medicina de peccat* (78-93), *Lo desconhort* (94-141) i *Lo concili* (142-187). El text, bàsicament el de Salvador Galmés de les ORL, ocupa les pàgines senars del llibre, completat amb tota mena d'anotacions en cada pàgina parell anterior i encarada amb la del text.— J. P. E. [5709]

Rudolf BRUMMER, *Les tres redaccions del Llibre de consolació d'ermità —indicis del mètode literari de Ramon Llull*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 1 (1988), 168-175.

De l'esmentat llibre, ultra els textos català i llatí ja publicats, hi ha un altre text llatí en el manuscrit Vat., Ottob. lat. 375, ff. 81-85, mancat dels dos primers capítols (170), el qual, a partir d'un cert moment, renuncia a la forma de diàleg i deixa frases inacabades o finides amb un «etc.» o un «ergo» (172). L'autor ho interpreta en el sentit que, escrit el text català a Messina l'agost del 1313, Llull començà una traducció llatina, que no el satisféu i restà incompleta (seria el text del manuscrit vaticà esmentat), i pel novembre reelaborà tot el tractat en llatí (175), que seria el text ja publicat. Tindríem així una informació sobre el mètode de treball de Ramon Llull, d'una banda, i una confirmació que sabia llatí (169), de l'altra.— J. P. E. [5708]

Armand LLINARÈS, *Les préliminaires de l'Art lullien dans le Livre de contemplació*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 1 (1988), 176-186.

El *Llibre de contemplació* hauria estat un assaig previ a aquell «millor llibre del món per a la conversió dels infidels» (176), que des del començament Llull es proposava d'escriure. Resumida la seva estructura (177), l'autor recorda que en la darrera secció, la XL, dedicada a l'oració, compareix l'ús simbòlic de les lletres en els capítols 328-348 i 359-364, amb equivalència nova en cada cas, cosa que indica que en aquest punt Llull encara cercava a les palpentes; en algun cas, aquest ús arriba a autèntic

trenca-closques, tal com confirmen les tres mostres ací reproduïdes (178-180). En el capítol 332, les lletres són aplicades al problema de la predestinació, preannunciant la figura X de l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, i a la doctrina de les raons necessàries (180-181). L'art de Llull no és únicament lògica, car a les tres figures del sil·logisme aristotèlic hi afegeix la teològica, on comencen de comparèixer algunes de les futures dignitats i on és patent la intenció lul·liana d'introduir la fe en suport de la raó (181-183); també compareixen les «cambres», les quals ajuden a fer totes les combinacions possibles entre conceptes diversos (183-185). Pel detonant del problema de la predestinació, a la solució del qual potser va aplicar les *Taules endevinadores de l'univers*, àrabs, es troben en el *Libre de contemplació* elements que entraran en la configuració definitiva de l'art lul·liana (185-186).— J. P. E. [5709]

Armand LLINARÈS, *Le systhème des sciences de Ramon Llull, d'après l'Arbre de ciència*, dins «IV Seminario», 535-545.

Explicació i aplicació de la figura de l'arbre proposada per Llull a fi de fer més comprensible la seva versió platònica de l'estructura dels diversos éssers. La bastida feta d'arrels (principis), tronc (caos), branques (elements) i rams o branquillons (éssers reals, resultat dels elements); i de fulles (accidents), flors (l'actuació o obrar) i fruits (resultat de l'actuació) és aplicada als successius graus de l'ésser, en particular a l'home i a les seves operacions psíquiques (539-540), a les ciències i a les valors morals (541-542) i a la política (542-543) i en especial als elements de la religió cristiana (543-545). Allò que distingeix l'*Arbre de ciència* d'altres enciclopèdies medievals és el seu planteig dinàmic (545).— J. P. E. [5710]

Lola BADIA, *Ramon Llull i la tradició literària*, dins «Estudios Lulianos», 28 (1988), 121-138.

L'autora es pregunta «quin és el joc literari que proposa un autor tan sorprenent» com Ramon Llull (121). Connecta amb el planteig que del tema féu Jordi Rubió i Balaguer, però creu que en Llull la literatura no era un concepte de connotacions exclusivament negatives (123-124) i segueix Anthony Bonner en la periodització de l'obra lul·liana (124-126). Dins l'objectiu «de trobar la manera de mesurar, o almenys de circumscriure, les variades modalitats de la distorsió lul·liana en relació amb la tradició» [literària] (124), se centra «en dues qüestions: la retòrica i l'homilètica» (126). Exposa la primera a base del capítol homònim de l'*Ars generalis ultima*, en el qual trobem l'equivalència bàsica entre bellesa i entitat, però també «elements que ens recorden la retòrica tal com l'entén la tradició» (129) («descriptio puellae», «locus amoenus» i sobretot teoria de la «veu significativa», aplicable a allò que és desitjable en cada categoria social, 129-130). El tema de la predicació ocupà Llull en repetides ocasions, ultra en l'*Arbre exemplifical* de l'*Arbre de ciència: Rhetorica nova, Liber de praedicatione, Ars maior praedicationis, Art abreujada de predicació* (131); les indicacions teòriques es trobarien dins el *Liber de praedicatione*, però es tractaria sols d'«orientacions generals perquè el predicador faci funcionar l'Art» (133); el resultat seria que el sermó lul·lià no és una peça homologable dins el gènere literari dels sermons de la Baixa Edat Mitjana (134), ans un discurs doctrinal estructurat d'acord amb l'Art, fins al punt que hi hagué vacil·lació entorn de l'element inicial del sermó, el tema bíblic (137).— J. P. E. [5711]

Lluís CABRÉ, Marcel ORTÍN, Josep PUJOL, «Conèixer e haver moralitats bones». L'ús

de la literatura en l'Arbre exemplifical de Ramon Llull, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 139-167.

Anàlisi de nou narracions d'aquesta part de l'Arbre de ciència, reproduïdes en les pàgines finals (160-167). L'anàlisi de cada una de les narracions (144-159) respon a l'objectiu d'esbrinar el mecanisme narratiu en virtut del qual un «eximpli», al qual són aplicats els esquemes de l'art lul·liana, desemboca en un ensenyament moral o és utilitzable en la predicació. El resultat és: tot el món mental de Llull és de paral·lelisme universal entre els diversos plans d'ésser; de més a més, ell personalment encamina la seva obra vers la primera intenció del servei de Déu; i la difusió del propi pensament a través d'exemples és un camí alternatiu al de l'ensenyament de l'art (159-160).— J. P. E. [5712

Armand LLINARÈS, *Ramon Llull*. Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU. Traducció de Miquel ADROVER (Estudis i documents 12), Barcelona, Edicions 62 1987², 344 pp.

Reproducció, amb limitades variants (8), de la primera edició catalana, publicada l'any 1968, de la tesi de l'autor, *Raymond Lulle, philosophe de l'action*.— J. P. E. [5713

Joan TUSQUETS I TERRATS, *Les respostes de Ramon Llull a l'ateisme medieval*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», II (1988), 11-21.

L'autor comença assenyalant que el text català de la *Vida coetània* de Ramon Llull formula algun detall dels coneguts tres objectius de la seva vida amb més amplitud que el text llatí: no sols s'hauria consagrat a la conversió dels infidels ans també a la dels incrèduls; i el mitjà no hauria estat l'elaboració d'un sol llibre, sinó de molts (11-12). «El propi Llull en les seves obres confirma que el text català és més objectiu que el llatí», car els incrèduls serien personificats en el Gentil (13), el qual representaria tant els pagans ateus com els europeus incrèduls (14). Recordades les dues respostes de sant Anselm i de sant Tomàs d'Aquino a l'ateu medieval (14-16), l'autor reproduceix dos fragments del *Llibre del Gentil i dels tres savis* i de l'*Arbre de ciència*, de línia anselmiana (17-18), i d'altra banda constata que Llull fou constant a establir que el món fou creat del no-res i començat en el temps, i a demostrar, a partir d'ací, l'existència de Déu; sant Tomàs, en canvi, es trobaria prop de Llull en la *Summa contra gentiles*, però se n'allunyaria en la *Summa theologiae*, en acceptar la possibilitat d'una creació «ab aeterno» (19-20).— J. P. E. [5714

Joan TUSQUETS I TERRATS, *El llenguatge como argumento, en la apologètica de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 169-210.

L'autor es proposa de resseguir els passos d'un projecte de Llull, en part fructuós però bàsicament frustrat, «de jalonar una apologètica en la que el Llenguatge, en vez de actuar como mero instrumento expositivo y persuasivo, fuese en sí mismo un argumento» (169) en la línia d'estudis recents en el camp del lul·lisme i en particular de la distinció establerta per Sebastià Trias i Mercant entre funció expressiva i funció comunicativa del llenguatge (171-172). Recull referències al llenguatge en el *Llibre de contemplació en Déu* (172-176), resumeix *Lo sisè seny, lo qual apel·lam affatus* (176-180) i assenyalava que onze anys més tard, en el *De ascensu et descensu intellectus*, Llull va intentar «por primera y única vez, demostrar semánticamente los preliminares y los dogmas de la fe cristiana» (181), encara que se'n pot considerar preludi el joc

de «res/no-res» de diverses obres (182-184). En *De ascensu*, Lull no sols afirma la possibilitat de provar l'existència de Déu i la de la Trinitat, ans encara la de fer-ho servint-se del llenguatge com d'argument, tant en el pla filosòfic dels «praeambula fidei» com en el teològic dels misteris (185). En el camp filosòfic el llenguatge indicaria la realitat de l'ésser (la imaginació d'un cop de roc no fa mal), definiria els transcendents (termes, els superlatius dels quals signifiquen la mateixa cosa), ajudaria a comprendre predicaments i predicables en formular la diferència entre substància i accident i el salt entre un individu (aquest roc) i l'espècie o gènere corresponents (186-192), assenyalaria els diversos regnes de la naturalesa amb els verbs específics de cada un (192-193), un dels quals, el que significa voluntat lliure, només és aplicable a l'home (194); el llenguatge, d'altra banda, no és d'influx astral, ans d'aprenentatge humà (195-196); encara en el camp filosòfic, la prova de Déu es basa en l'anàlisi anselmiana d'aquell perfectíssim, al qual no pot mancar l'ésser, car altrament seria l'absurdíssim (196-197), prova que el *De ascensu* sintetitza en l'absurd d'un ésser finit i començat creador d'ell mateix, la qual tindria la vàlua de presentar Déu com a vencedor del no-res (199-201). En el pla teològic, explicada la contraposició entre Ramon Lull i Tomàs d'Aquino en relació a la prova dels articles de la fe, l'autor recorda que cada un dels correlatius té en el *De ascensu* denominació pròpia però també que la prova pel llenguatge ha d'ésser completada amb el raciocini (201-205); tampoc no recolza en el llenguatge la prova de l'Encarnació (206). L'«affatus», doncs, no tenia per a Lull la funció de substituir l'apologètica anselmiana, ans la de reforçar-la (210).—J. P. E. [5715]

Miquel DEYÀ I PALERM, *Mitjans i procediments de la pedagogia lul·liana* (primera part), dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 37-83.

L'autor presenta aquest treball com aplec de principis educatius lul·lians, capaços de vivificar mitjans i procediments pedagògics (40). Les pàgines 41-46 recorden les idees bàsiques dels principis lul·lians i les 47-48 resumeixen les tres llistes de graus d'ésser i de conceptes, que serveixen d'escales de pujada i de baixada de l'enteniment. Tema a esbrinar és la validesa pedagògica de la doctrina de Ramon Lull, després que l'Art ja no és aplicada en ciències ni en filosofia o teologia (49-50). La tesi de l'autor és que «Lull tenia una sèrie de recursos pedagògics capaços de satisfer el més exigent tractadista de pedagogia actual i que avui entren en l'aparell de procediments psicopedagògics» (51), recursos que divideix en quantitius i qualitius, limitant-se en aquesta part als primers. I així parla de la intensitat, que troba en narracions lul·lianes (51-54), de la vivacitat, tema dins el qual entren la paraula amb la dignificació de la llengua, la precisió del llenguatge, el diàleg, els exemples i els proverbis (56-74), de la intuïció (74-78) i de l'activitat (78-83). L'exposició és realitzada servint-se de fragments lul·lians, de vegades amplis, trets sobretot del *Llibre de contemplació en Déu*, del *Llibre de meravelles*, de l'*Arbre de ciència* i del *Blanquerna*.—J. P. E. [5716]

Miquel DEYÀ I PALERM, *Mitjans i procediments de pedagogia lul·liana* (segona part), dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 165-214.

Aquest article continua el sintetitzat en el resum anterior, també quant a l'ús abundant de fragments de Ramon Lull. En aquest són considerats els mitjans qualitius, començant per la circulació mental (és a dir, l'influx de les disposicions del cos i de les circumstàncies ambientals en l'estudi) (165-169), dins la qual hom s'atura en el coneixement i l'afectivitat; el coneixement i la gràcia; i el judici i el raciocini (169-173); i segueix per la irradiació mental o mútua influència de l'enteniment i les altres

facultats humanes (173-176). Els fragments relatius a la formació moral són aplegats sota dos títols: el de la consciència, centrada en l'adquisició de virtuts que es potencien les unes les altres; i el de la seva formació mitjançant l'examen, el judici damunt un mateix i la veritat (176-183); i el de la voluntat, impulsada pels instints; per les imatges; o lliurement determinada, i formable mitjançant l'ideal, concentrat en una divisa personal, i pels hàbits virtuosos (183-189). En el capítol dels procediments mnemotècnics són reproduïts fragments relatius a la memòria, a la fixació, a la conservació i a l'evocació del record (190-194). Segueixen apartats dedicats a procediments gràfics (195-197), a la comunitat escolar (197-199), al magisteri (199-207) i al mestre lul·lià en acció (207-211). Ultra els llibres indicats en el resum anterior, trobem ací nombre de fragments de l'*Art amativa* i de l'*Arbre de filosofia desiderat*.— J. P. E. [5717]

R[aimon] PANIKKAR, *La concòrdia religiosa segons Ramon Llull*, dins «Revista de Catalunya», núm. 16 (febrer 1988), 36-45.

Les pàgines 36-42 són el text català de les ja conegudes dels lectors d'ATCA, VII-VIII (1989), 571, núm. 4660. Les quatre darreres són una transposició a l'actualitat, en la qual el gentil és «la gent, que forma almenys el 80% de la població humana» (42) i els tres savis representarien la ciència, el sentiment i la voluntat, els quals no acaben de convèncer perquè els mancaria la Gràcia (44-45).— J. P. E. [5718]

Konrad SCHÖN, *Ein mittelalterlicher Völkerbundsplan —zur Staatslehre des Raymundus Lullus*, dins «Libertas», 3 (1985), 51-60

Konrad SCHÖN, *Politik als Integrationsvollzug: Die Lehre des Raymundus Lullus*, dins Konrad SCHÖN, *Politische Denkformen. Essays*, Sindelfingen, Libertas Verlag 1986, 32-42.

Atesa la importància del lul·lisme a Europa, de Nicolau de Cusa a Leibniz, i la significació de les posicions de Llull en la confrontació pacífica del seu temps, l'autor s'estranya que no ocupi un lloc en els manuals de teoria política europea (32-33). Partint de l'ésser de l'home i de la seva sociabilitat, Llull assenyala que la política és aquella forma general d'una societat, que permet a l'home de realitzar-se d'acord amb els «principis essencials» (35), sobretot els de pau i unitat (35-36). La pau és el fruit de l'arbre imperial (37), imperi que ja en el seu temps era inútil, davant l'empenya de nacionalismes i de particularismes. Per això, no cal comptar amb els reis, ans amb d'altres institucions, com podrien ésser aleshores la cavalleria o els professionals, que formen els consells reials (38-39); la pau i la unitat de l'imperi és espiritualment assegurada pel cristianisme i àdhuc estructuralment coronada per l'autoritat del papa (40). La unitat era oberta a la integració de l'altre pel convenciment, d'on venen la doctrina i les iniciatives missioneres de Llull, i concretada en una assemblea general anyal, on els missatgers asseguren la informació d'allò que succeeix arreu i els definidors les decisions de justícia i llur aplicació (41-42).— J. P. E. [5719-5720]

Josep PERARNAU, *Entorn d'un paràgraf del Llibre de definicions lul·lianes*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», II (1988), 197-199.

En l'edició del *Llibre de definicions*, ja coneguda dels lectors d'ATCA [IV (1985), 467-470], l'autor assenyala i transcriu un paràgraf considerablement divers en l'edició i en l'únic exemplar manuscrit, que li ha servit de base, el de Milà, Ambrosiana O.

87. Sup, diversitat que comporta un capgirament de la doctrina relativa al constitutiú de l'home, raó per la qual propugna en les edicions de textos el màxim de fidelitat al text manuscrit.— J. P. E. [5721

Eusebi COLOMER, *Ramón Llull y Ramón Martí*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 1-37.

Ponència presentada al Congrés Internacional de Lul·lisme l'octubre del 1976. Comença traduint del *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* el cèlebre passatge en què un frare no vol donar raons positives de la fe al rei de Tunis, anècdota elevada a categoria (2). El frare seria Ramon Martí i l'anècdota indicaria la contraposició de dues posicions (5) entorn del projecte lul·lià d'un nou tipus d'apologètica racional i filosòfica, capaç de satisfer les exigències intel·lectuals de l'interlocutor (3), centrada en dignitats i correlatius (4). L'autor es proposa d'esbossar un paral·lelisme dels dos personatges en vida, activitat missionera i obra apologètica (6). Quant a vida i activitat, tots dos viuen en l'àrea catalana i empelten llur tirada vers el món àrab en sant Ramon de Penyafort i en els seus «*Studia linguarum*» (6-12). Les obres apologètiques són paral·leles, amb importants divergències (12). Els escrits de Llull relacionats amb l'apologètica es poden agrupar en destinats a la predicació, a l'ensenyament i a la confrontació religiosa (12-13); els de Ramon Martí tenen dues etapes respectivament adreçades als sarraïns i als jueus (13-15). Amb major amplitud en Llull, els destinataris són bàsicament idèntics; sarraïns i jueus (15); l'actitud de Llull envers ells evoluciona del diàleg a la disputa [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 580-581, núm. 4684], la de Martí fou sempre més aspra (16-20). Quant al pensament apologètic, tema central de l'estudi, l'autor resumeix el lul·lià en una línia que va de les dignitats als correlatius, a la Trinitat, a l'Encarnació, a la creació i a la recreació en funció d'aquesta, amb dues etapes, la de les setze i la de les nou dignitats (20-22). També en Ramon Martí hi hauria dues etapes, l'augustiniana i la tomista, la primera personificada per l'*Explanatio Symboli Apostolorum*, tractat teològic i apologètic, atent a jueus i a sarraïns, sobretot als darrers, car conté al·lusions constants a llurs deformacions dels dogmes cristians; també als jueus amb l'afirmació de la vàlua de l'Escriptura i la insistència a defensar la vinguda del Messies (22-24). L'augustinisme comú hauria portat Martí a creure i a argumentar a favor de la fe, també de la Trinitat, amb una fórmula fontal que presagiava els correlatius (25), i a negar la possibilitat de la creació «ab aeterno». L'Encarnació, en canvi, hauria estat en funció de la redempció (27). La puixança del tomisme i el resultat de la disputa de Barcelona del 1263 provocaren el desplaçament vers els textos hebreus inqüestionables. D'ací la segona etapa, personificada en l'exegesi textual positiva del *Capistrum*, afirmador de la vinguda del Messies, reforçada i ampliada en el *Pugio fidei*, la primera part del qual és filosòfica. La raó precedeix en els «*praeambula fidei*» fins a la llinda de la revelació i és més receptiva que abans als problemes posats pels filòsofs (p.e., el de l'eternitat del món). Però en el pla de la fe, la «prova» ha de venir de la Paraula de Déu i de la seva exegesi (32), per exemple de la doctrina jueva de les deu propietats essencials de Déu, reduïdes a tres grups de poder, saviesa i bondat, o del fet que el «tetragrammaton» fou aplicat el Messies, cosa que condueix a la doctrina de l'Encarnació (33). Martí, doncs, contra la versió de Llull, no es limitava a una proposició dels articles, ans practicava el convenciment. Ell i Llull es diferencien pel fet que aquest veia la relació fe-raó de forma unívoca i Martí distingia entre l'ús de la raó en el seu pla i el que es fa en el de la fe (34-36).— J. P. E. [5722

Charles LOHR, *Raimondo Lullo e Anselmo di Aosta*, dins «Studi Medievali», XXIX (1988), 1-17.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el de «mostrare il contributo filosofico di un autore che ha veramente dell'angustia del nostro attuale approccio: il maiorichino Raimondo Lullo» (1). Llull seria una de les figures més significatives de la simbiosi de les tres religions monoteïstes (2) i va cercar un mètode familiar a la tradició àrab a fi de conduir sarraïns i jueus a la veritat del cristianisme (3): la contemplació dels noms divins, «dignitats» (4) en els tres graus de coneixement intel·lectual (positiu, comparatiu, superlatiu) (5). En la línia de la «fides quaerens intellectum» (5-6), Llull subratlla que l'ésser es defineix per allò que fa (la «bonitas» pel fet de «bonificare») i que «fer» o actuar comporta tres correlatius (6-7); per tant, ésser i relació són la mateixa cosa (7-8), raó dels principis relatius de l'art (8). Si Déu és unitat, també és trinitat i si és actuant en superlatiu s'ha donat «ad extra» en grau superlatiu per l'Encarnació (8-9). Correlatius i concordança també presideixen la doctrina de l'actuació divina «ad extra», car tant com actuar és essencial a Déu no ho és la concreció de tal activitat enfora d'Ell. El primer estadi de la realitat material és el caos (10-11), constituït dels quatre elements, actius en correlatiu, d'on procedeixen en un segon moment, desplegant els «semina causalía», les especificacions concretes, les quals, en un tercer moment, es multipliquen en els successors. Així tot ésser és definit per la seva actuació, l'home com a «animal homificans» (*sic!*) (12). També el coneixement és una dinàmica correlativa i, per tant, el seu objecte no és la realitat exterior, perquè «l'oggetto dello spirito è soltanto lo spirito stesso in quanto capacità di conoscere» (15). Entrant en ell mateix i reflexionant, pel camí de la interioritat, l'home arriba a Déu (16). La distància ha estat suprimida per l'Encarnació (17).— J. P. E. [5723

Jordi GAYÀ, *Ars Patris Filius. San Buenaventura y Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 21-36.

L'autor es proposa d'estudiar si en la formació doctrinal de Ramon Llull després de la seva conversió influí Bonaventura de Bagnoregio a través d'obres publicades entre el 1250 i el 1260 fins al límit extrem de les *Collationes in Hexaemeron* del 1273, hipotèticament presents en la biblioteca de Sant Francesc de Mallorca i més segurament en la del convent franciscà de Montpeller, si almenys part d'aquella formació es féu en aquesta ciutat (22-23); i així analitza dos temes comuns a Bonaventura i a Llull: el de la unitat del saber, a partir de Déu i integrat en la revelació; i el del coneixement i el fet de la creació, deduït de l'aplicació a Déu de l'axioma «bonum est diffusivum sui» (33-36). La conclusió és la proposta d'estudiar en Bonaventura aquests sis temes: la generació del Fill; la semblança, en tant que nom significant de l'essència divina; el Fill, imatge; el coneixement diví de les coses creades; l'home, imatge de Déu; i explicitació del «vestigium — petjada» en l'estructura de l'ésser finit (36).— J. P. E. [5724

Michela PEREIRA, *Filosofia naturale lulliana e alchimia. Con l'inedito epilogo del Liber de secretis naturae seu de quinta essentia*, dins «Rivista di Storia della Filosofia», XLI (1986), 747-780.

El «corpus» d'escrits alquímics, atribuïts a Ramon Llull sense que ningú dubtés de llur autenticitat entre el 1400 i el 1700, no és autèntic, però enclou elements doctrinals lul·lians. Malgrat una frase més o menys positiva del *Llibre de contemplació*, Llull es manifesta contrari a l'alquímia perquè veu impossible la substitució d'una

forma per la de l'or i perquè el ferro és més necessari que aquest (749-751). Jaume Janer recordava el 1491 que la naturalesa realitza totes les seves operacions mitjançant l'artifici de la «insectio» o de la «informatio», «ut patet habentibus magisterium alchymistarum» (751) i un segle abans un altre lul·lista desconegut, l'autor del *Liber de secretis naturae*, inventava un diàleg amb Llull, en el qual li feia defensar l'encaix de l'alquímia amb els seus principis. Els dos primers llibres del *Liber de secretis naturae*... són reelaboració del *De consideratione quintae essentiae* de Joan de Rocatalhada (754), el terç és totalment lul·lià (figures, explicació de termes); el pròleg i l'epíleg són la justificació lul·liana de l'alquímia. El primer, no conservat en totes les edicions, és reproduït de la de Venècia 1514 (761-763); l'epíleg, *De disputatione monachi*, és conservat en nou manuscrits dels segles XV i XVI, presenta dues versions de longitud diversa i no havia estat publicat; ho és ací, tant en la versió més extensa, basada en el manuscrit d'Oxford, Bodleian Library ms. 645 (765-775), com en la posterior i abreujada, oferta pel de Canterbury, Cathedral Library ms. 50, datat el 1465 (775-780). — J. P. E. [5725]

Michela PEREIRA, *La leggenda di Lullo alchimista*, dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 145-163.

La llegenda relativa a Ramon Llull com a mestre d'alquímia i autor dels corresponents llibres gira entorn de dos elements: la seva dedicació a l'alquímia seria resultat de conversió deguda a Arnau de Vilanova; i Llull hauria fet un viatge a Anglaterra, on, després d'haver actuat a favor del rei Eduard, hauria estat enganyat per aquest, raó per la qual el mestre hauria fugit disgustat d'Anglaterra (147). Els dos elements haurien fet llur camí separats en les primeres obres alquímiques atribuïdes a Llull i es troben plegats per primera vegada en l'obra de Guillem Fabri de Dya, *De lapide philosophorum et de auro potabili*, escrita entre el 1439 i el 1449 (148). D'ací es dedueix que el «corpus» alquímic lul·lià no és resultat de la llegenda, ans anterior; i així en el *Liber de secretis naturae seu de quinta essentia*, de la segona meitat del segle XIV (149), i en un diàleg entre Llull i un monjo, aquest l'acusa d'incoherent per haver refusada l'alquímia en les seves obres i haver acceptat d'escriure el *Liber de secretis*... i fa reconèixer al mestre que l'alquímia és coherent amb el seu sistema (149-150). Aquesta narració exclou la conversió a l'alquímia i desconeix qualsevol viatge a Anglaterra (150-151), coincidint en això amb els altres tractats alquímics del segle XIV i començaments del XV atribuïts a Llull (151). La llegenda, en canvi, seria transmesa per les obres d'origen italià escrites cap a finals del segle XVI, i s'és conservada en els manuscrits de Florència, Biblioteca Nazionale Centrale, *Magl.*, XVI.50 i de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, *Clm.* 10493. El text d'aquesta *Historia quando Raymundus Lullus Maioricanus Comes scientiam transmutationis didicerit et quando ac qua de causa traiecerit in Angliam ad regem Rupertum* ocupa les pàgines 155-163. A les 154-155 hi ha bibliografia específica. — J. P. E. [5726]

Alberto VÁRVARO, *Forme di intertestualità. La narrativa spagnola medievale tra Oriente e Occidente*, dins «Annali. Sezione Romanza (Istituto Universitario Orientale di Napoli)», XXVII (1985), 49-65.

En el marc de pàgines dedicades a literatura castellana medieval, una ho és a Llull i en concret a dues de les seves obres escrites en forma dialogada amb finalitat didàctica: el *Llibre de l'ordre de cavalleria* i el *Llibre de meravelles* (59-60). — J. P. E. [5727]

Alberto VÁRVARO, *Letterature romanze nel Medioevo* (Saggi 282), Bolonya, Il Mulino 1985, 348 pp.

El capítol segon, dedicat a estudiar *L'esperienza religiosa* (83-137), presenta, entre d'altres, la mostra del *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna* i encara més en particular, en el seu interior, la del *Llibre d'Amic i Amat*.— J. P. E. [5728]

Gerhard STAMM, *Einführung*, dins *Electorium*, 13-19.

La particularitat de l'obra de Thomas Le Myésier rau en el fet d'intentar fer comprendre l'art lul·liana als ambients de la cort francesa de Joana de Borgonya-Artois (1315-1321), introducció que es basa en els passos principals de la vida de Ramon Llull posterior a la conversió, figurats i comentats en les miniatures 1-4 i 7-10. L'experiència amb l'esclau sarraí (làmina 3) podria haver enfortit la convicció que només la confrontació doctrinal respectuosa podria tenir alguna perspectiva d'èxit (15). Les miniatures 6 i 7 presenten els dos exèrcits d'Aristòtil-Averrois i de Ramon Llull a l'assalt de la torre, on la veritat és empresonada, i en la 5 el mateix Ramon Llull explica l'eficàcia de la seva Art, que permet d'acostar-se al cim de la torre, on es troba la Trinitat (17-18). En el conjunt, l'element determinant no hauria estat la veritat històrica (les peregrinacions de Llull són col·locades abans de la conversió; i ell en persona hauria estat present en l'elaboració i en la presentació de la trilogia de Le Myésier a la reina), ans l'aspecte edificant (conversió, menyspreu del món, il·luminació divina, lliurament total a Déu fins al martiri), cosa que fa més significativa l'absència de la mort martirial en aquest cicle: manca perquè no fou tal (18-19).— J. P. E. [5729]

Felix HEINZER, *Kodikologische Beschreibung und Geschichte der Handschrift*, dins *Electorium*, 21-32.

La composició actual del volum no és la primitiva; ja el 1582 només tenia quaranta-quatre folis i, doncs, en mancaven setze [els quals serien folis de text; les miniatures serien completes, 13]. Tampoc no tenia cobertes (les actuals foren sobreposades durant el segle XVIII). La numeració antiga dels folis arribava al 61, corresponent a l'actual 44: manquen tres folis entre els actuals 12-13, un entre els 35-36 i onze entre els 39-40 (22). La configuració dels plecs actuals és summament irregular, formada bàsicament per dos plecs de sis fulls doblats, abans, entre i després dels quals hi ha full(s) doblat(s), alguns d'ells coixos (23-24). És escrit amb la típica «littera Parisiensis», textura, però, contra allò que havia afirmat Jocelyn N. Hillgarth, no hi hauria res d'autògraf de Thomas Le Myésier, ni l'observació del f. 7r: «Deberet esse unus equus tantum» (24). En la història del volum posterior a la seva possessió per la reina de França, hi ha dues dades segures: en la segona meitat del segle XVI pertanyia a Guillaume Sacher, canonge de Poitiers [cf. ATCA, 5 (1986), 556, núm. 3111], a la família del qual devia seguir pertanyent durant la primera meitat del segle XVII (27-29); cent anys més tard passava de les mans de Josef Anton Weigel a la biblioteca del monestir de St. Peter im Schwarzwald el 1736 (30-31), d'on anà el 1807 a la Hofbibliothek (actual Badische Landesbibliothek) de Karlsruhe (32).— J. P. E. [5730]

Rolf HASLER, *Die Miniaturen des Breviculums*, dins *Electorium*, 33-59 i 74 il·lustracions fins a la pàgina 88.

Recordats els exemplars d'obres lul·lianes il·lustrats amb miniatures (33-34), l'autor afirma que Thomas Le Myésier hauria fet en el *Breviculum* quelcom més que

imitar Ramon Llull i aplicar-li els esquemes emprats en l'exposició de la vida de Sant Lluís rei i d'altres (35), en especial en la *Légende de Saint-Denis* (París, BN, ms. fr. 2090-2092), les il·lustracions de la qual (no pas les grisalles), haurien estat el model que Le Myésier s'hauria proposat d'imitar (36). El treball hauria estat realitzat a Arras, la reina seria Joana de Borgonya-Artois, coneguda pel seu mecenatge (37-38) i pel fet que en el darrer testament hauria llegat cent lliures a Thomas Le Myésier; el *Breviculum* li hauria estat ofert abans del 1322, en què enviudà (39), seguint oberta la pregunta de si responia als projectes de croada proclamats pel seu marit Felip V (40). Segueix una presentació de les il·lustracions, la majoria de les quals són basades en la *Vita coetanea*, amb notes sobre l'estat de conservació (40-46); segueix l'estudi analític de llurs diversos elements: marc, composició, figures, elements arquitectònics i paisatgístics i color (46-53); l'artista no hauria estat un miniaturista sinó un muralista (53), segurament al servei de la comtessa Mahault d'Artois i Borgonya (54) i qualque element específic hauria estat proporcionat per models de procedència catalana (55). Les darreres pàgines són dedicades a l'anàlisi artística dels escuts (56-59).—
J. P. E. [5731

Charles LOHR, *Das Breviculum des Thomas Le Myésier im Rahmen des Lebens und der Lehre Ramon Lulls*, dins *Electorium*, 89-105.

La primera part de l'article, *Els objectius de Ramon Llull*, relaciona les tres finalitats lul·lianes amb llibres concrets i subratlla el fet que ell no sols fou autor, ans també propagandista de les seves conviccions i llibres (89-91). La segona part, *La doctrina de Ramon Llull*, assenyala les constants de l'«Art» [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 575, núm. 4671] (91-94). Aquests elements bàsics (dignitats o noms de Déu, graus del coneixement, principis relatius, constitució ternària o correlativa de tota realitat) haurien entrat en l'obra lul·liana en etapes successives: les dignitats i llur traducció en lletres ja en el primer moment; en l'*Ars demonstrativa* del 1280 els correlatius; en l'*Ars inventiva* del 1290 les dignitats són reduïdes a nou i és elaborada la doctrina dels principis relatius; en la *Taula general* els correlatius serien proposats com a metafísics i, per tant, aplicables a Déu-Trinitat (94-95); i així arribaria la sistematització definitiva de tota la realitat en nou principis absoluts, nou de relatius, nou preguntes, nou «subjectes», nou virtuts i nou vicis, aparellats tots a nou lletres, la combinació de les quals és el camp de la ciència intel·lectual (95). El darrer apartat d'aquesta part central recorda la posició de Llull en la demostrabilitat dels articles de la fe cristiana: un camí és el de la *Demonstratio per aequiparantiam* o d'equivalència de dignitats, l'altre és el de la *Demonstratio per hypothesim*, que substituiria el sil·logisme per una demostració que desemboca en la impossibilitat d'una de les dues hipòtesis que es podrien fer en pretendre respondre a una pregunta (96); la discussió de Bugia seria una mostra del nou mètode basat en els correlatius (97). Resumida la carrera de Thomas Le Myésier, la seva posició conservadora i antiaverroista, les seves relacions amb Llull, ell s'hauria proposat «de posar ordre en la producció literària caòtica de Llull i d'estructurar-la» (99) de forma acceptable per als universitaris occidentals. Així sorgiren l'*Electorium magnum* (100), potser l'*Electorium medium*, l'*Electorium parvum* o *Breviculum* i era previst l'*Electorium minimum* (101). El *Breviculum*, després de les miniatures, conté una introducció, centrada en l'ésser dinàmic-cognoscitiu de l'home, la part central, que segueix l'*Art breu*, i una secció complementària, en gran part perduda. Les miniatures presentarien la vinculació de la doctrina amb la vida de Llull (102-103) i per això són reproduïdes seguint aquest ordre ideal (105).—
J. P. E. [5732

Theo PINDL-BÜCHEL, *Aspekte des Lullismus und die Kompilationen Le Myésiers'*, dins *Electorium*, 107-114.

El poc èxit de Llull i el corresponent desconhort expliquen l'empresa de Le Myésier. L'autor divideix el seu article en tres apartats. I. El problema de l'ortodòxia, vinculat amb el de fe i ciència. Lul·lisme i antilul·lisme responen a concepcions polítiques, anticlerical la lul·liana, en fer coincidir la fe amb la ciència, car els qui les distingien reservaven la fe al control clerical (108-109 [hom es permetria de suggerir a l'autor una lectura del *Blanquerna* i en particular el llibre IV, *D'apostolical estament*]). II. La recepció de l'«Art». L'*Ars generalis ultima* és el centre de l'*Electorium* com l'*Ars brevis* és el del *Breviculum*, completats per la introducció i per l'aplicació. Així hauria començat la història del lul·lisme al centre d'Europa, vinculada a l'art lul·liana i relacionada amb l'alquímia (110-112). III. La recepció dels principis configuradors de l'«Arts». La mística de Llull es basa en una idea de la infinitud, que sosté una estructura relacional de conceptes, idees que es convertirien en punt central de la doctrina de Nicolau de Cusa, del qual la reberen els humanistes italians i francesos (112-114).— J. P. E. [5733

Walburge BÜCHEL, Theo PINDL-BÜCHEL, *Die Texte innerhalb des Miniaturenzyklus*, dins *Electorium*, 115-139.

Transcripció i traducció alemanya anotades dels textos que es troben en els folis 1v-12r del *Breviculum*, dedicats a les miniatures.— J. P. E. [5734

Francesco SANTI, *La fortuna de Ramon Llull a les regions meridionals de l'Imperi al segle XIV. Esbós sobre les perspectives de recerca*, dins «Ateneu. Revista de Cultura», núm. 14 (Segon trimestre 1988), 13-16.

La primera part de l'article és resum de l'estudi de l'autor, publicat en aquestes pàgines [ATCA, V (1986), 231-267], en les quals també ha estat resumit [ATCA, VII-VIII (1988), 584, núm. 4699]. Després recorda d'altres volums manuscrits que demostren l'existència de lul·lisme al Nord d'Itàlia durant el segle XIV o començaments del segle XV: Terni, Biblioteca Municipale, ms. 61; Vat. lat. 3858; Barcelona, BC ms. 682; i Innichen (San Candido) VIII c. 13. Finalment indica direccions de treball tant en la recerca de la història del monaquisme (La Cervara, prop Gènova) com de la filosofia (acostament de Llull i d'Ockam o de Llull i Duns Escot) o de la codicologia.— J. P. E. [5735

José-Joaquín SATORRE GRAU, *La novela moral de Gracián. Estudio lingüístico*, dins «Estudios Lulianos», 27 (1987), 85-108.

Aquestes pàgines completen l'edició de la *Novela moral de Gracián*, les anteriors parts de la qual són ja conegudes dels nostres lectors [cf. ATCA, II (1983), 500, núm. 794; IV (1985), 581, núm. 2136; i VII-VIII (1988-1989), 585-586, núm. 4698]. Trobem en aquestes una anàlisi de les particularitats lingüístiques d'aquell text, d'entre les quals ens interessa en particular la relativa als catalanismes (105-106) i, en tant que podria ésser un indicador de la identitat de l'autor, l'abundància de locucions del camp jurídic i legal (106-107).— J. P. E. [5736

José-Joaquín SATORRE GRAU, *La novela moral de Gracián. Glosario y bibliografía*, dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 215-240.

Aquestes són les darreres pàgines de la sèrie d'articles indicats en el resum anterior. Hi trobem, tal com diu el títol, primer, un glossari alfabètic de cada paraula, amb indicació d'altres textos castellans medievals on també és documentada (215-227), completat amb la taula d'aquests darrers autors (227-230). La bibliografia ocupa les pàgines 230-240.— J. P. E. [5737]

Luis CORTEST, *Fray Alonso de Madrid, the Arte para servir a Dios and Sixteenth-century Religious Literature*, dins «Bulletin of Hispanic Studies», LXV (1988), 369-382.

La darrera pàgina del text recorda les prohibicions d'autors espirituals fetes per les autoritats de la Companyia de Jesús (Everard [Lardinois] Mercurià, Antonio de Cordes) el 1575, entre els quals es trobava Ramon Llull i en concret el *Llibre d'amic i amat* (379).— J. P. E. [5738]

Francesc F. FORTUNY, *Vers una revisió de la història del lul·lisme*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», II (1988), 200-206.

Presentació i valoració positiva de la catalogació dels manuscrits lul·lians medievals de la Bayerische Staatsbibliothek [cf. ATCA, V (1986), 330-335] i de les seves conseqüències en les *Consideracions diacròniques...* publicades dins ATCA, II (1983), 123-169 i completades en el volum V (1986), 296-302, en l'article de Francesco Santi, *Osservazioni sul manoscritto 1001 della Biblioteca Riccardiana di Firenze per la storia del lul·lismo...*, d'ibid., V (1986), 231-267 i en les successives edicions de textos lul·lians aparegudes en aquestes pàgines (I (1982), 9-46; II (1983), 23-121; III (1984), 59-191; IV (1985), 7-172; i V (1986), 7-229).— J. P. E. [5739]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Don Juan Díaz de la Guerra (s. XVIII)*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 51-70.

Aquestes pàgines exposen la biografia d'aquell bisbe anti-lul·lista de Mallorca amb particular atenció als anys en què estigué a Roma, auditor de la Rota per la Corona de Castella, i es fixa en la posició negativa presa durant aquells anys per Benet XIV envers el culte de Ramon Llull, del judici també negatiu que l'esmentat papa féu del permís de culte antic atorgat pel bisbe de Mallorca, José Antonio Cepeda el 1747 (67), ja que, segons el mateix papa, tal culte no havia estat aprovat, ans només tolerat per la Santa Seu en atenció a Felip II.— J. P. E. [5740]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Don Juan Díaz de la Guerra y el Seminario de Mallorca (segunda parte)*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 211-241.

Continuació de l'article sintetitzat en el resum anterior. Influit per la posició de Benet XIV, Díaz de la Guerra arribà a Mallorca decidit a impulsar el tomisme en detriment del lul·lisme. Ací són exposades mitjançant transcripció de documents inèdits, conservats a Ciutat de Mallorca, ADM, *Seminari*, tant la decisió de potenciar el seminari unint-li el Col·legi de Monti-Sion i els seus béns, institució vinculada al lul·lisme mallorquí que d'aquesta manera pràcticament desapareixia (212-216), com l'intent de destinar l'edifici del dit Col·legi a hospici per a l'atenció dels pobres (217-234). Les decisions del bisbe foren contestades de forma polèmica per les institucions i per gairebé tota la clerecia del bisbat. L'autor defensa que Díaz de la Guerra féu

les seves opcions pensant en el bé de la diòcesi i recorda que dos-cents anys després les decisions del bisbe Díaz de la Guerra s'imposaven per llur propi pes.— J. P. E. [5741

Sebastià TRIAS I MERCANT, *Un nuevo manuscrito del P. Raymundo Pasqual*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 77-84.

L'autor dóna la notícia d'haver identificat a Ciutat de Mallorca, Arxiu Diocesà, tres volums que sota el títol *Explicación de los cánticos del Amigo y del Amado* contenen la traducció castellana del *Llibre de càntichs expositats del Beato Ramon Llull* per sor Anna Maria del Santíssim Sagrament. L'atribució de la traducció consta immediatament després del títol. La feina s'hauria acabat el 28 de gener del 1775 (78). Pasqual assenyalà la cronologia de l'original, escrit de forma molt saltada entre l'agost del 1687 i almenys el 1692 (80), aplegà les cent quaranta-cinc expressions de la religiosa relatives a *Virtudes y hechos del b. Raymundo Lulio, que manifiesta sor Ana M. del Santísimo Sacramento en la explicación de los cánticos del Amigo y del Amado* (80-81) i les cent dues *Expresiones de Christo Señor Nuestro en orden a la explicación de los cánticos del Amigo y del Amado*, amb les quals l'autora intentava de justificar davant ella mateixa i els altres la redacció d'aquell comentari (81). L'autor redueix a quadre les fonts bíbliques dels comentaris aplegats en el volum segon (cants 63-94) i manifesta que l'altra traducció de la introducció i dels 34 primers cants publicada el 1760 no és de Pasqual, car la d'aquest és més atenta al sentit i la publicada és més literal (83).— J. P. E. [5742

Lluís ROURERA I FARRÉ, *Escrits i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, X), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1986, 127 pàgines i una fotografia.

Salvador Bové es dedicà al lul·lisme després que el seu bisbe de Barcelona li prohibí de seguir publicant sobre Ramon Sibiuda [tal com hom pot veure en el 'Butlletí Bibliogràfic' d'aquest volum]. El seu treball, que ell mateix qualificava més de comunicador que d'altra cosa (71), es comprèn si hom el col·loca en la neoscolàstica del pas del segle XIX al XX i ell mateix no s'estigué de dir que la seva pretensió era la de realitzar amb el lul·lisme allò que els professors de la Facultat de Filosofia de Lovaina feien amb el tomisme (82): revitalitzar-lo amb categoria de pensament viu i modern. Sempre dins la neoscolàstica, la seva pugna tingué dues direccions, una de repercussions històriques, en quant reafirmà que les arrels del pensament de Llull eren les de l'escolàstica medieval, negant que provingués de corrents de pensament àrabs (109-111), l'altra específicament teòrica, amb l'intent de donar resposta al problema crític plantejat per Immanuel Kant mitjançant una teoria de l'ascens i el descens de l'enteniment, en la qual resultessin conciliats i sintetitzats Plató i Aristòtil (39-41, 79, 81, 85, 106). Lliurat a aquest intent, considerava contraproductiu el treball de l'edició de l'obra catalana de Ramon Llull, en el qual, en canvi, personificava la filosofia nacional de Catalunya (48-54). Ell mateix, però, confessà que s'havia servit de Llull com de pedestal «per penjar-hi un quadre on he pintat les meves concepcions filosòfiques i teològiques» (83). Assenyaalem les pàgines finals dedicades a dos estudis positius entorn de nom i cognoms de Ramon Llull (94-97) i de la noblesa dels pares i sobretot de la mare del polígraf (97-102); i el *Catàleg dels manuscrits més importants* procedents de Bové... conservats a la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona (115-119).— J. P. E. [5743

Pere ROSSELLÓ BOVER, *L'obra de Salvador Galmés i Sanxo (1876-1951)* (Scripta et Documenta 34), Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988, 344 pp.

Un capítol del llibre és dedicat a *L'obra lul·lística de Salvador Galmés* (71-108). L'autor es pregunta si aquesta dedicació no li impedí la creació literària i respon que no car durant vint anys una i altra coincidiren i el treball lul·lià li causà més problemes que el de creació. (71-73). Malgrat tot, parà ferm perquè l'edició de l'obra catalana de Lull era obra cabdal de la Renaixença, sobretot de la mallorquina i, després de Jeroni Rosselló i de Miquel Obrador, fou col·locada en les seves mans i se'n sentí responsable (73-79). Tot i el treball d'editor de textos, més que lul·lista fou un treballador de la causa lul·liana, captivat per l'aclaparadora personalitat del mestre (81), i es traduí en una aproximació global a Lull (79) en els camps biogràfic i historiogràfic, filològic i bibliogràfic, crític-literari i de promoció cultural d'ampli abast. Lull fou per a Galmés un geni (82) precursor de moltes realitats futures (91), sobreixent de dinamisme (83-85), d'abast universal (86-88), mediterrani i català (88-90). La vena nacionalista fou una de les raons principals de la dedicació de Galmés al lul·lisme (92), en la qual són clares dues etapes: del 1911 al 1938 d'intensa activitat amb forta dedicació divulgadora i de 1938 al 1951, d'escassos treballs molt especialitzats (99). Les pàgines 100-108 resumeixen els successius treballs lul·lians, que culminen en el *Dinamisme de Ramon Lull* (105-106). En apèndix és publicat un treball del 1899 intitulat *Descripció de l'arribada y entrega del cadavre del B. Ramon Lull* (287-294). La bibliografia lul·liana de Salvador Galmés és aplegada en les pàgines 327-331.— J. P. E. [5744]

Francesco SANTI, *Note in margine all'ecumenismo lulliano*, dins «Studi Francescani», 85 (1988), 109-114.

Presentació i discussió del llibre de Massimo Candellero, *Raimondo Lullo, Il libro del gentile e dei tre savi*, Torino, Gribaudi 1986, 259 pp. [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 570, núm. 4657].— J. P. E. [5745]

Anthony BONNER, *L'estat actual dels estudis sobre el pensament de Ramon Lull*, dins «Revista de Catalunya», núm. 10 (juliol-agost 1987), 133-144.

Després d'assenyalar obres que durant el segle XX han presentat nous aspectes del pensament lul·lià o empreses d'edició d'obres lul·lianes [on figuren les *Obres essencials* i les edicions llatines, però no els vint-i-un volums de les *Obres de Ramon Lull* publicades a Ciutat de Mallorca], l'autor passa a exposar el seu pensament entorn de les quatre etapes en què es subdivideix la producció literària lul·liana (135-136). Fa referència a les aportacions de Frances Yates, de Robert Pring-Mill i de Josep M. Ruiz Simon relatives a l'etapa quaternària (136-137) i presenta el propi pensament, que segueix [Charles] Lohr i [Vittorio] Hösle en relació al període ternari, en el qual exposa els diversos elements de l'art (correlatiu, graus de perfecció i d'ésser, principis relatiu) (137-138). Mirat estructuralment, el sistema lul·lià no pot ésser entès com una lògica extensional, ans «queda el problema de com construir un sistema lògic sobre una tal base intencional» (140). Al final hi ha una tria personal de bibliografia lul·liana [massa deficient en allò que fa referència a la història del lul·lisme, 143].— J. P. E. [5746]

Bibliografia lul·lística, dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 109-135.

Aquest apartat presenta llista de set edicions de textos i de trenta-tres estudis o exposicions relatius a l'obra lul·liana. Vint-i-cinc d'entre aquesta quarantena de publicacions són comentades en l'apartat de ressenyes (115-135).— J. P. E. [5747]

Bibliografia lul·lística, dins «Estudios Lulianos», XXVII (1987), 253-267.

Aquest lliurament conté quatre indicacions bibliogràfiques d'edicions de textos o similars i dotze d'altres estudis de tema lul·lià. Onze dels setze títols són comentats en la secció de ressenyes (257-267).— J. P. E. [5768]

Bibliografia lul·lística, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 85-114.

Aplec de trenta-vuit títols (85-89), els quatre primers dels quals corresponen a edicions de textos lul·lians o de llurs traduccions. Trenta-cinc són objecte de comentari en l'apartat de ressenyes (91-114).— J. P. E. [5749]

Bibliografia lul·lística, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 243-262.

Lista de cinquanta-dues publicacions de tema lul·lià (243-248), les quatre primeres de les quals són dedicades a edicions de textos. Catorze són objecte de comentari en l'apartat de ressenyes (249-262). En dotze casos, hom es limita a remetre al resum publicat dins ATCA.— J. P. E. [5750]

Laura SCIASCIA, *Il seme nero. Scrittura e strutture sociali in Sicilia tra Due e Trecento*, dins «Quaderni medievali», núm. 25 (giugno 1988), 109-119.

Exposició del paral·lelisme existent entre la col·locació en l'escala social i el domini de la grafia en les signatures de set documents d'ACA, *Canc.*, Pergamins de Jaume II 1467, 2035, 2037, 2039 i 2042; d'Alfons II, núm. 48 i d'Alfons III, núm. 749. Els dos darrers són respectivament el jurament de fidelitat del futur Jaume II, aleshores rei de Sicília, al seu germà Alfons II, rei de Catalunya-Aragó (116), i el testament de Frederic III de Sicília del 1337 (117).— J. P. E. [5751]

Francesco GIUNTA, Aldo SPARTI, *Documenti sul commercio del grano in Sicilia alla fine del Duecento*, dins «Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali», IX (1987), 223-251.

Regest i transcripció completa de vint-i-sis documents de Jaume II de Catalunya-Aragó, datats entre el 15 de gener del 1294 [en el còmput de l'Encarnació, el gener del 1293 equival al mateix mes del 1294 en el còmput actual] i el 30 de juny del mateix any, tots d'ACA, *Canc.*, reg. Els documents demostrarien que les concessions de gra foren un dels perns «della politica mediterranea della Corona iberica».— J. P. E. [5752]

Henri BRESQ, *Désertions, regroupements, stratégies dans la Sicile des Vêpres*, dins *Castrum 3. Guerre, fortification et habitat dans le monde méditerranéen au Moyen Âge*. Colloque organisé par la Casa de Velázquez et l'École Française de Rome. Madrid, 24-27 novembre 1985 (Publications de la Casa de Velázquez — Série Archéologique. Fasc. XII. Collection de l'École Française de Rome, 105), [Madrid-Roma] 1988, 237-245.

Les Vespres Sicilianes haurien representat la victòria dels ciutadans i la fuga dels feudals francesos i provençals. La defensa de l'illa contra els Anjou hauria conduït Frederic de Sicília, segons Ramon Muntaner, a defensar els habitants de pagès, aplegant-los a l'interior de viles i de ciutats i a l'intent de fer sorgir tals viles, substitutives de les «casate» (241) [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 561, núms. 4624-4625].— J. P. E. [5753]

Antonino FRANCHI, Benedetto ROCCO, *La pace di Caltabellotta: 1302, e la ratifica di Bonifacio VIII: 1303*, dins «Ho Theologos», N. S., III (1985), 331-424. També publicat en forma de volum independent amb el mateix títol, dins la col·lecció «Quaderni di 'Ho Theologos 3'», Palerm, Editrice OFTES 1987, 99 pp.

Aquest estudi, continuació del resumit dins ATCA, V (1986), 472-473, núm. 2859, és dividit en tres apartats. Sota el títol d'introducció diplomàtica és oferta notícia dels fets que del 1282 al 1301 constituïren o anaren associats a la «crisi siciliana», amb constant i abundant referència a les fonts arxivístiques, sobretot a les de l'ASV, però també a d'altres, entre les quals ocupa el primer lloc l'ACA [però no hi ha cap memòria de les batalles decisives de l'estiu-tardor del 1285, per terra al Coll de Panisars i per mar al Golf de Roses] (335-356). El segon apartat s'intitula *Les fases del tractat de pau* i, a base sobretot d'ACA, presenta les notícies que hi fan referència, de les quals «anche supponendole colorate da parte, la sostanza tuttavia resta valida» (357, nota 64), les convencions preliminars de Castronuovo del 19 d'agost del 1302, amb resum esquemàtic de les condicions de pau (362-363), reduïdes a tres en el tractat definitiu «inter Saccam et Caltabillotam» de deu dies després, confirmades per la comunicació de Frederic III de Sicília al seu germà Jaume II i per la lletra d'aquest a Carles de Valois, d'ACA, *Cartes reials diplomàtiques de Jaume II*, 9747, i *Canc.*, reg. 334, f. 102 respectivament, ací transcrits (368-369); el tractat seria acceptat «cum reformatione / amb retocs» per Bonifaci VIII en la butlla *Rex pacificus* del 21 de maig del 1303 (371-378), el text de la qual és críticament editat (381-417), a base de les còpies d'ASV, *Reg. Vat.* 50, d'*Arch. Arcis* XXXV, vol. 70 i de Cefalù, *Archivio Capitolare*, *Perg.* 109. Les pàgines 418-420 assenyalen les fonts i la bibliografia i les 421-424 són de taula onomàstica.— J. P. E. [5754]

Francesco RUSSO, *I fraticelli in Sicilia nella prima metà del sec. XIV*, dins «Schede Medievali», 12-13 (gennaio-dicembre 1987 = *Francescanesimo e cultura in Sicilia (secc. XIII-XIV)*), 87-94.

Resums d'esdeveniments ja coneguts i durant quaranta anys (1296-1337) protagonitzats per la protecció atorgada a diversos grups d'«espirituals» per Frederic de Sicília, d'acord amb Arnau de Vilanova i contra el parer del germà gran, Jaume II de Catalunya-Aragó (90-93).— J. P. E. [5755]

Stephen D. DUMONT, *The Scotist of Vat. lat. 869*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 81 (1988), 254-283.

Aquell volum manuscrit conté dues qüestions relatives a la univocitat i un conjunt de qüestions sobre els dos primers llibres del *De anima* d'Aristòtil, on són defensades les tesis escotistes i esmentats mestres de París de començaments del segle XIV (entre els quals es troba Guiu Terrena, 273-274). Seria gairebé cert que l'autor de les esmentades qüestions no fou Pere Tomàs, car no hi ha prova que aquest hagués canviat radicalment de doctrina entorn a la relació entre «ésser» i «diferència» (257-263); en

canvi, l'autor podria ésser Alfred Gonter o Hugh of Newcastle (280-283).— J. P. E. [5756]

Stephen D. DUMONT, *The Univocity of the Concept of Being in the Fourteenth Century. II. The De ente of Peter Thomae*, dins «*Mediaeval Studies*», L (1988), 186-257.

Duns Escot havia ensenyat que el concepte d'ésser és unívocament aplicable a Déu i a les criatures, doctrina que fou diversament interpretada pels seus deixebles, entre els quals figura Pere Tomàs, gal·lec i professor a Sant Francesc de Barcelona, on elaborà, discutí i publicà les *Quaestiones de ente* (216, nota 113); la catorzena és dedicada a examinar els models d'univocitat (196). La doctrina de Pere Tomàs és que el concepte d'ésser es concreta («*contrahitur*») a classes diverses d'ésser «*per aliquos modos intrinsecos*» (199, nota 51). En el curs de l'exposició són esmentats d'altres professors de Sant Francesc de Barcelona, contemporanis de Pere Tomàs: Antoni Andreu, Pere de Navarra, Alfred Gonter. En relació a la doctrina d'Escot, Pere Tomàs hauria proporcionat la sistematització més arrodonida i completa a l'explicació de la univocitat lògica transcendental del concepte d'ésser (214). El text de la qüestió *Utrum ens praedicetur in quid de ultimis differentiis*, conservat en quatre còpies medievals, és críticament editat en les pàgines 218-256.— J. P. E. [5757]

James P. ETZWILER, *Six Questions of Guido Terreni, O. Carm. (+ 1342). Vat. lat. 901, ff. 140r-145v*, dins «*Carmelus*», 35 (1988), 138-177.

Després d'algunes pàgines d'introducció (138-144) ve el text de les sis qüestions, completades amb únic aparat crític i de fonts (145-177). La introducció resumeix les posicions de Guiu Terrena en els sis problemes, com és ara que és contrari a la distinció entre essència i existència (140), que per a ell «*naturalesa*» i «*subjecte*» són en realitat idèntics però que llur concepte divergeix segons que s'hi incloguin els accidents o no (140-141), i que la seva doctrina dels «*graus de latitud*» seria el primer intent d'un filòsof medieval a entendre quantitativament les variacions en més o en menys (143-144). Les qüestions, manuscrites en Vat. lat. 901, són: *Utrum potentia Dei sit infinita in vigore* [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 566, núm. 4644], *Utrum abstractum possit de supposito in divinis enuntiar*, *Utrum differentia ex natura rei vel formalis sit ponenda praeter differentiam realem vel rationis*, *Utrum in essentia et re una simplicissima possunt esse et fundari oppositae relationes reales*, *Utrum tota anima sit in toto corpore* i *Utrum forma substantialis suscipiat magis et minus*.— J. P. E. [5758]

Alexandre OLIVAR, *Sobre un manuscrit poc conegut de la versió catalana antiga del 'Breviloquium de virtutibus' de Joan de Gal·les*, dins «*Studia Riquer*», III, 87-95.

L'autor descriu el ms. 1046 de la Biblioteca de Montserrat, que conté el text català del *Breviloqui* de Joan de Gal·les, per bé que li falti la primera part i l'inici de la segona. Després l'autor estableix algunes comparacions entre aquest manuscrit i els tres que va emprar Norbert d'Ordal per a l'edició de l'obra de Joan de Gal·les en la col·lecció «*Els Nostres Clàssics*». La llista comparativa de variants, tanmateix molt reduïda, i altres particularitats que remarca Olivari permeten de fer la conjectura que el text de Montserrat i dels mss. B i C de Norbert d'Ordal solen concordar contra A, ms. 48 de la Biblioteca de Catalunya, que aquest prengué per base de la seva edició. Com a conseqüència de la qual cosa, i esperant un estudi més exhaustiu de la tradició textual que ha d'incorporar les aportacions del manuscrit descrit per Olivari, l'edició crítica de la versió catalana del *Breviloquium* de Joan de Gal·les s'ha de considerar que resta a fer.— J. de P. [5759]

André GOURON, *Les espagnols et l'enseignement du droit à l'ancienne Université de Montpellier*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LVII (1987), 687-696.

Al final de l'article hi ha la llista de doctors, d'«actu legentes» i de rectors ibèrics de la Universitat de Montpellier durant el segle XIV, en la qual gairebé tots els cognoms pertanyen a la corona catalano-aragonesa i gairebé tots són de Països-Catalans (695-696). La presència de catalans ja era un fet a darreries del segle XII amb Pere de Cardona (689) i cresqué en els segles successius, fins que a darreries del segle XV gairebé desaparegué. Dos dels tres consellers de la «Natio Hispanica» eren catalans (691). Haurien «llegit» a Montpellier Francesc Roma i Guillem de Vallseca. Jaume II hauria volgut posar en el jove Estudi de Lleida un mestre com Gensel·lí de Cassanyes (694).— J. P. E. [5760]

Francesc ESTEVE I PERENDREU, *Butlles pontificies sobre l'Estudi General de Lleida (s. XIV-XV)*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 91-102.

Les pàgines introductòries repassen cronològicament la documentació fundacional, començant per la lletra de Jaume II als paers de Lleida, del 7 d'abril del 1293, en la qual el rei els acusa rebut de llur iniciativa per a la fundació d'Estudi General, carta ací transcrita d'ACA, *Canc., reg.* (91); i la posterior pontificia, qualche vegada només coneguda per referència, com és ara la de Benet XIII (95). Ací són presentades i transcrites tres butlles de Joan XXII, de Climent VI i d'Eugeni IV, conservades en còpia a Lleida, Arxiu de la Catedral, *Calaix 73, Bisbes de Lleida*. Les dues primeres concedeixen als estudiants d'aquell Estudi General facultat de percebre els fruits dels respectius beneficis eclesiàstics (99-101); la darrera en confirma una de Benet XIII, en la qual carregava cent florins d'or als emoluments de la rectoria de Fraga i els destinava a la paga dels professors lleidetans (101-102).— J. P. E. [5761]

Jaime SASTRE MOLL, *Notas sobre la esclavitud en Mallorca: «El libre de sarejns e de grechs de l'any de M CCC XXX»*, dins «Mayurqa», 21 (1985 [1987]), 101-120.

A Mallorca, ARM, RP 1113, es conserva un quadern de vint folis intitulat *Libre de sarejns e de grechs de l'any M CCC XXX*, la part més important del qual era la *Reebuda de sarejns e de grechs del any M CCC XXX*, registre d'aquells estrangers que, havent pagat almenys els sis diners, volien sortir del regne. Hi són documentats 227 sarraïns, 49 grecs i 24 «batiats». Cent setanta-sis dels primers foren homes i cinquanta-una dones; els cristians foren trenta-dos homes i quaranta-una dones. Són comptabilitzats tant els noms com les destinacions (104-109). La transcripció de la *Reebuda* ocupa les pàgines 110-120, on també es troben dos mapes de les rutes.— J. P. E. [5762]

Michel ZIMMERMANN, *Orient et Occident dans la chronique de Ramon Muntaner. À propos de l'expédition de Roumanie*, dins «Le Moyen Âge. Revue d'Histoire et de Philologie», XCIV (1988), 203-235.

Des de la perspectiva del Romanticisme o des de l'interès actual per la història militar, la *Crònica* d'En Ramon Muntaner i la seva narració de les fetes de la Companyia Catalana a l'Orient (capítols 194-244) ha estat pluralment estudiada en els dos darrers segles (203-206). Resumida la narració (206-207), l'autor subratlla la precisió de les dades relatives a l'exèrcit català (208-209), cosa que de cap manera no obsta

al fet que la *Crònica* sigui una obra de tesi, la que l'expedició té sentit en tant que realitzada a glòria de tot el casal de Barcelona (210-213), amb la conseqüència que la *Companyia* no es pot confondre amb els escamots d'almogàvers. Muntaner divideix la narració en tres seccions: la campanya victoriosa contra els turcs fins a les portes d'Armènia, la venjança contra l'Imperi d'Orient per l'assassinat traïdor de Roger de Flor i la constitució legalitzada del ducat d'Atenes, sotmès a Frederic de Sicília i, per tant, al Casal de Barcelona. Darrera la narració, hom pot endevinar tres mòbils: el guany material, la set de títols i de signes externs de poder i l'acompliment escrupulós de la paraula donada (220). La narració és, finalment, mostra de com un occidental veia l'Imperi d'Orient en començar el segle XIV: els grecs només hi són vistos pel cantó obscur, com si fossin la imatge de l'anti-cavalleria: «...los Grechs han la ira de Déus sobre ells...» (226) —i al costat d'ells, els genovesos, els «professionals del perjuri» (277). En canvi, reconeix les virtuts humanes dels turcs (227-228) i no és insensible al paisatge ni a les ciutats, sobretot a aquelles que conserven records cristians importants com és ara Efès (234).— J. P. E. [5763]

Emilio SOLA, *Un Mediterráneo de piratas: corsarios, renegados y cautivos* (La memoria del fénix 6), Madrid, Tecnos 1988, 308 pp.

La primera part del volum, sota el títol *Los catalanes en Oriente y la figura del «corsario-soldado de fortuna.príncipe nuevo»* (13-41), és narració de les gestes de Roger de Flor, construïda, tal com diu l'autor mateix, a base de transcripció de fragments de Francesc de Mon(t)cada, *Expedición de los catalanes y aragoneses...*, Madrid 1946, completats per un de Jerónimo Zurita, *Anales de Aragón*, Saragossa 1967 ss.— J. P. E. [5764]

Gabriel ENSENYAT I PUJOL, *Algunos préstamos otorgados a Pedro el Ceremonioso tras la anexión de Mallorca*, dins «Mayurqa», 21 (1985 [1987]), 121-131.

Cinc documents de l'ARM, RP 26, ací transcrits (128-131) i d'altres dels *Llibres de dades* i dels *Llibres de compte*, permeten de conèixer tant els préstecs atorgats per mallorquins, principalment mercaders, al dit rei abans de la campanya del Rosselló (4.677 ll. i 10 sous), com els concedits durant la dita campanya (21.213 ll., 2 sous, i 5 diners) i també les formes de pagament del deute.— J. P. E. [5765]

Gaspar COLL I ROSELL, *Les armes del «Llibre verd» de la Ciutat de Barcelona: un testimoni de la primera meitat del segle XIV*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1986-1987), 459-493.

En la línia d'Antoni José i Pitarch, l'autor data entre els anys 1342 i 1345 les miniatures realitzades per Ferrer i Arnau Bassa en el llibre esmentat (463) i es proposa de reconèixer en les il·lustracions algunes de les armes que els arqueòlegs i els historiadors ja han classificat i reconegut, ajudant-se amb les descripcions o notícies de la *Crònica* d'En Ramon Muntaner, en part amb les de la *Crònica* d'En Bernat Desclot i amb les dels inventaris de l'armeria reial dels anys 1315, 1319 i 1323 (465). Les *Ordinacions per a l'ús d'armes en pau i en guerra* promulgades per Pere el Cerimoniós el 1341 el porten a destriar les quinze miniatures on són representades armes, deu de les quals són dedicades a armes de la vida civil o ofensives, amb indicació de les corresponents miniatures (466-473; reproduïdes en les pàgines 474-478), i les cinc amb armes específiques de guerra, tant ofensives (maça i llança) com defensives (480-483;

reproduccions, 484-486). Al final trobem descripció de la indumentària, amb les corresponents il·lustracions (487-491) i la bibliografia (492-493).— J. P. E. [5766

Teresa PALET PLAJA, Manuel ROMERO TALLAFIGO, *Capbreu de la baronia d'Entença*. (S. XIV). Introducció històrica i estudi lingüístic (Filologia i història literària 22), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1987, 264 pp.

Aquest volum presenta quatre parts clarament diferenciades. La primera és resum històric de les vicissituds de la baronia d'Entença establerta el 1174 dins el marc de la repoblació de les contrades de l'Ebre després de la conquesta de Tortosa, baronia que fou integrada en el comtat de Prades en ésser aquest erigit per Jaume II i lliurat al seu fill, l'infant Pere d'Aragó el 1324, el qual el canvià amb el seu germà Ramon Berenguer el 1341 [no pas el 1241 com s'ha esmunyit en la pàgina 15]. Mereixen particular atenció les bases econòmiques de la baronia, repartides en procedents de terres (per cultiu directe o per parts o cens, a conseqüència d'establiments), de drets polítics damunt les persones, amb capítol particular dels sarraïns (17-20); ací és transcrit el *Memoriale* presentat l'any 1204 pel castlà Arnau de Fenollar, en el qual són detallats els drets senyorials que ell percep en nom dels barons i la partició que n'és feta entre castlà i senyoria (20-23). Molt més complet és el de mitjan segle XIV (25), la transcripció del qual constitueix la segona part del llibre (27-82). Igual com l'anterior, es conserva a Sevilla, Archivo de la Casa Ducal de Medinaceli, *Entença*, lligall 20, doc. 1097; a la pàgina 24 hi ha reproducció fotogràfica del fol. 4v; [si hom compara aquesta reproducció amb el text transcrit (34) pot constatar la fidelitat bàsica, amb qualque detall qüestionable, com és ara a la línia onzena de la fotocòpia, on crec llegir «l Aguilar» i no «Aguilar»; la primera paraula de la línia tretzena diu «sen», quan a l'original és certament «sents»]. La tercera part sotmet el text transcrit successivament a anàlisi de les grafies, de la fonètica, de la morfosintaxi i del lèxic (83-251); aquesta darrera part equival a un diccionari tant dels mots comuns (151-216) com dels topònims (220-233) i dels antropònims (233-251). La darrera part és destinada a la bibliografia (253-261).— J. P. E. [5767

Raimundo NOGUERA GUZMÁN, *EL libro del consulado del mar*, dins «Homenaje a Juan Berchmans Vallet de Goytisolo». I. Madrid, Consejo General del Notariado 1988, 527-540.

L'autor [sobre el qual hom pot veure la nota necrològica en la secció de «Notes i documents» d'aquest volum], s'excusa en l'edat pel fet de limitar-se a comentar breument la primera edició crítica del *Llibre del Consolat del Mar*. En recorda els artífexs (527-528), el nombre de nou manuscrits conservats, els precedents del *Statuto Pisano* del 1161, de les *Costumes de la Mar* redactades a Barcelona durant el segle XIII (529) i la *Carta Consulatus Riparie Barchinone*, la vinculació del consolat amb les ciutats de Barcelona, de València i de Palma de Mallorca, l'aparició de l'Orde judicial de la cort dels cònsols de Mar (531) i la compilació definitiva en temps de Pere el Cerimoniós, tot nascut de l'experiència de mariners i de mercaders i atent a realitats com la dels «parçoners» i de la comanda, amb tant de prestigi que Martí l'Humà convertí el consolat en tribunal exclusiu d'afers de mercaderia també per terra ferma (535-536). El consolat de Perpinyà, creat l'any 1391, és el que ha conservat més completa la documentació en el *Llibre de privilegis* (536-537). El consolat tingué imitadors i el llibre fou editat en català, en italià (vint-i-cinc reedicions), en castellà, en francès, en holandès, en alemany i en anglès (537). El tribunal dirimia els afers per

decisió directa dels jutges, «sine strepitu et figura iudicii» (538). És possible que l'ombra de l'usura expliqui l'absència del tema del préstec (538-539).— J. P. E. [5768

Paul H. FREEDMAN, *El «ius maltractandi (sic!)» català*, dins *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)* (Llibres a l'abast 241), Barcelona, Edicions 62 1988, 107-129.

En virtut de la constitució *Ibidem* de la cort de Cervera del 1202 (109-110), el «ius malectrandi» era certament un dels mals usos, però alhora el més problemàtic i el més discutit entre els juristes. Fou confirmat en la cort de Girona del 1321. El sentit del «mal tracte» és conegut per les llistes de queixes conservades a l'ACA, *Canc.*, extrainventaris (110-111), i consistia bàsicament en el fet d'empresonar impunement (112). El punt problemàtic era l'amplitud d'una llicència clarament irreconciliable amb les fonts del dret medieval, diví, canònic i romà (114); ho confirmen els dos «consilia», de mitjan segle XIV, conservats a la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, i a Barcelona, BC, ms. 485, el primer dels quals proposa una interpretació totalment restrictiva d'aquell dret (119); el segon, més condescendent amb l'abús, és de Jaume Calbet (116-118). Tomàs Mieres fou més radical en la desqualificació (118-119), però alhora compilava els *Costums de la diòcesi de Girona*, que el reconeixen (119-120). Així hauria sorgit la llegenda d'Otger Cataló (cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 596-597, núm. 4743). La publicació dels «consilia», acompanyats d'aparat crític i de les referències a les citacions, ocupa les pàgines 122-129.— J. P. E. [5769

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *La documentació notarial i l'onomàstica*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 7-19.

Després de subratllar la importància de la documentació notarial (i en particular la dels capbreus, la dels testaments i la dels capítols matrimonials) per als estudis d'onomàstica (12-13), i de recordar les recents publicacions d'inventaris d'anxius notaries de Catalunya i alguns dels estudis onomàstics que ja s'hi han realitzat, l'autor buida el volum del notari Bonanat Rimentol, *Capibrevium notularum sive rogationum*, del 1351, conservat a Barcelona, AHPB i n'extreu tant els topònims de Barcelona, els del Principat de Catalunya i d'altres bandes (16-18) com els antropònims (18-19).— J. P. E. [5770

Max TURULL RUBINAT, *El Llibre de Privilegis de Cervera (1360): Introducció històrico-jurídica i rúbriques dels documents*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 115-171.

L'article comença esmentant la diferència entre Dret Municipal i Dret Territorial i recordant que els drets antics foren superats en virtut del principi formulat en els *Usatges*, segons el qual cada poble es fa la seva llei mitjançant el costum (119), raó per la qual els costums són reconeguts com la font primària de dret municipal en les *Consuetudines Ilerdenses* (121), en els *Costums de Tàrraga* i encara en la Cort de Barcelona del 1251 (122). Però a partir de la del 1283, al costat «del Dret Municipal i dels Usatges, ara començaria a prendre importància la producció de Corts i del Rei sota formes jurídiques diferents, i el Dret Comú» (122-123). Les *Constitucions de Catalunya*, emanades de les corts, es convertiren en límit que calia respectar i en el primer dret subsidiari, on manquessin determinacions de Dret Municipal (123). Així s'explica que durant el segle XIV els comuns tinguessin interès a recopilar els docu-

ments que formulaven llurs bases jurídiques, un exemple de les quals recopilacions és el *Llibre de Privilegis de Cervera* conservat en l'Arxiu Històric Comarcal de la mateixa ciutat (125-126), l'origen del qual és documentat en la sèrie de *Claveria* del mateix arxiu, car el 1360 hom liquidava el treball del copista (128). La compilació fou autenticada per autoritat reial el 1363 en la Cort de Montsó (128), encara que fos completada amb documentació posterior (129-130). En l'apèndix documental són transcrits les rúbriques que precedeixen en llengua catalana cada un dels cent vint-i-cinc documents promulgats entre el 1182 i el 1456, aquests normalment en llatí, amb indicacions complementàries d'original i còpies i de bibliografia relativa a cada document (132-171).— J. P. E. [5771

Max TURULL I RUBINAT, *Antoni Toldrà (notari del segle XIV) i la Summa Rolandina*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 27-51.

L'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, Fons Municipal, *Manifest*, Montserè 1366, conserva l'avaluació dels béns, tant seients com movibles, del notari cerveri, Antoni Toldrà, ací transcrita (47-51). Amb aquest motiu, l'autor aplega totes les dades del mateix arxiu relatives a la col·locació social d'aquell notari, una de les principals fortunes de Cervera (29-33), i a la seva activitat política en la paeria (quatre vegades paer i tres conseller) (33-34). La seva significació cultural és exposada en relació al fet que entre els béns declarats només hi havia dos llibres, un d'ells la *Summa Rolandina* i les *Constitucions* sense precisar [recull de *Constitucions de Cort?* o *Constitucions dels Concilis Provincials?*], d'on es podria deduir que en la seva activitat professional era partidari de l'aplicació del Dret Romà (36-42).— J. P. E. [5772

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Escuelas de gramática medievales. Notas para su historia*, dins «Mayurqa», 21 (1985 [1987]), 133-146.

Ultra recordar nocions relatives a les escoles medievals, i algunes notícies que hom pot tenir de les escoles cristianes de Mallorca posteriors a la conquesta, l'aportació d'aquestes pàgines consisteix a transcriure o resumir dels documents datats entre el 1369 i el 1430 proporcionats per l'Arxiu Diocesà de Mallorca, *Regestrum litterarum* i *Regestrum collationum*, la majoria dels quals eren avisos recordant l'obligació de pagar deutes a mestres, aquelles dades que permeten de conèixer l'existència d'escoles a ciutat i en poblacions de la part forana (Inca, Sineu, Alcúdia, Pollença, Binisalem i Manacor); en alguna hom també recordava que les parròquies de part forana només podien tenir dos escolars aprenents de cant i les parròquies de ciutat només quatre. També hi són aplegades les notícies relatives a escolars del convent de Sant Domènec (137).— J. P. E. [5773

Pere i Jaume MARCH, *Cobles i Noves rimades*. Edició i estudi introductor de Jaume VIDAL ALCOVER (l'Estel 4), València, Eliseu Climent editor 1987, 216 pp.

L'estudi introductor (9-21) presenta la raguèlia dels Marc en el seu salt del Maresme a la Safor, llur constant servei reial, també a l'hora d'organitzar per iniciativa de Joan I de Catalunya-Aragó el Consistori de la Gaia Ciència a Barcelona. Tot i que aquesta iniciativa significava manteniment de la tradició trobadoresca, hi hagué un canvi de signe en el gust estètic i en l'interès temàtic, sobretot en les noves rimades (15) de Jaume Marc (15); Pere, en canvi, és qualificat de «dictador de sirventesos ascètics, moralitzador i censor de costums» (15). Uns i altres temes, però, eren per ells

expressats «amb justesa i encert poètics» (16) en versos octosíl·labs amb cesura masculina després de la quarta síl·laba (16). «Es tracta, en suma, de dos bons poetes» (17), l'obra dels quals és publicada per primera vegada completa i aplegada en un sol volum (17). Presentats els manuscrits que han trameses les diverses obres i les edicions de què aquestes han estat objecte (18-20), l'autor indica quina ha elegit per base de la seva, destinada a un públic ampli i no especialitzat (20-21). El cos del volum presenta les *Cobles de Pere March* (25-49), les *Cobles de Jaume March* (51-89), *Noves rimades de Pere March* (91-153) i les *Noves rimades de Jaume March* (155-196). En aquesta secció central, trobem el títol i el text de cada composició, seguits de notes i comentaris de l'editor, en els quals precisa les característiques mètriques i estròfiques de la peça, els mots que li semblen necessitar explicació i justifica les lectures, en les quals s'aparta de l'edició presa com a base. La part final del llibre ofereix unes pàgines de referències cronològiques i bibliogràfiques (199-201), una de bibliografia crítica (202), set de selecció de fragments crítics (203-209) i una darrera de propostes de treball (211). [Cal qualche correcció, com és ara en la pàgina 60, línia 14, on «esmenat» sembla que ha d'ésser «esmenat»; a la pàgina 100, «tots» potser ha d'ésser «tost»; i en el darrer paràgraf de la pàgina 11, cal corregir que el còmput de l'any segons l'Encarnació no posava el cap d'any el 15 sinó el 25 de març, cosa que, d'altra banda, l'any 1393 en feia més de quaranta que ja no s'aplicava].— J. P. E. [5774

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *La institució de la Biblioteca Reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós*, dins Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer VI), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987, 411-453.

Article inèdit, destinat l'any 1924 a la «Miscel·lània Prat de la Ribà» i el 1944 a la «Miscel·lània Ferran Soldevila». Les primeres pàgines apleguen notícies sobre llibres propietat dels reis de Catalunya-Aragó, normalment posats sota la responsabilitat del cambrer, considerats, per tant, objectes de valor, fins a Alfons el Benigne (413-416). En canvi, Pere III el Cerimoniós distingí en les seves *Ordinacions* «entre l'arxiu de les armes on hi havia els llibres, dependent del camarlenc, i l'arxiu dels documents, dependent del protonotari i del canceller» (420-421). De més a més, «individualitzà la secció dels llibres, és a dir la biblioteca, d'entre aquella càdica barreja d'armes i joies» dels regnats anteriors (423), en el Palau Major de Barcelona (424); i en els darrers anys de la seva vida volgué «assegurar la conservació del conjunt dels seus llibres, donant-los al monestir de Poblet» (425), gest que era «el coronament de tota una política d'enaltiment del prestigi de la majestat reial» (427). La decisió es col·locaria en la línia d'altres del mateix rei (428-430) i madurà durant anys fins que es concretà en la donació del 1380 (432), ací resumida (433-434). Potser fou redactada per Bernat Miquel (435) i coneixem dinou dels volums que eren donats (436). Al cap de poc, el rei manifestava voler que anessin a Poblet «tots nostres llibres on que sien» (437), els quals sembla que foren col·locats en una sala «damunt l'ala nord del claustre i amb vistes a ell» (442). Les pàgines finals parlen de la dispersió d'aquella biblioteca en temps de Felip IV (443). L'apèndix transcriu i anota allò que l'ACA, *Notularum 6º parvo*, conserva del document de donació (446-453).— J. P. E. [5775

Hans SCHADEK, *Die Familiaren der aragonischen Könige des 14. und des beginnenden 15. Jahrhunderts*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 32 (1988), 1-147.

Continuació d'un tema encetat per Johannes Vincke, en estudiar l'any 1964 els «familiars» de Jaume II (2), tema ací exposat en allò que afecta els regnats d'Alfons el Benigne, de Pere el Cerimoniós, de Joan I, de Martí l'Humà i d'Alfons dit el Magnànim. La base és constituïda per una gran quantitat de registres d'ACA, *Canc.*, de sis de l'ARV i d'altres sis de Perpinyà, Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, *Registres de la Procuració Reial* (3-4). La documentació d'ACA no ha pogut ésser vista tota, sí, però, la relativa a Mallorca, *Canc.*, *reg.* 1406-1409, 1990-2001, 2269 i 2416 (4-5). L'autor s'ha interessat bàsicament en els nomenaments, els quals li han proporcionat notícia d'entorn de 1500 persones, cosa que permet d'endevinar un element de la política de la casa de Barcelona. Sota Alfons el Benigne s'esbossa un començament de distinció entre consellers i familiars (7). L'estudi s'eixampla en els regnats posteriors, presentats de forma unitària, amb interès prevalent vers els aspectes qualitius i sociològics: percentatges de procedència (els Països Catalans pujaven a més del 95% dels nomenaments, Aragó arribava al 4'3%, Barcelona sola donava el 27'2%) (11) o de professió (la majoria dels clergues nomenats per Pere el Cerimoniós —151— fou substituïda per una majoria de menestrals per Joan I —168—) (13-19), evolució comparable al replanteig igualitari de la ciutat de Barcelona el 1386 (22). El nomenament de capellans anava unit al fet que aquests eren sotmesos a la jurisdicció pròpia de la casa reial (24-40). Les finalitats polítiques específiques expliquen els nomenaments de familiars a Sardenya (40-43) i a l'antic regne de Mallorca (43-50). Les pàgines dedicades als jueus són particularment riques de notícies relatives als setanta-cinc nomenats familiars per Pere el Cerimoniós i per Joan I, i a llur activitat mèdica (54-55), d'administradors de les finances reials (55-58), de cartògrafs (58-59) i d'astròlegs (59-60). Les darreres pàgines de l'exposició precisen l'estatut jurídic i els privilegis dels familiars (61-76). Encara que en les pàgines anteriors són nombroses les transcripcions de documents, l'apèndix n'ofereix catorze d'íntegres, dels anys 1345 al 1409 (77-86). Segueix la taula alfabètica dels «familiars» coneguts de l'autor (86-103) i la cronològica dels nomenaments, any per any dels successius monarques, del 1320 al 1430 (103-146).— J. P. E. [5776

Johannes P. KERN, *Die Besetzung der aragonischen Bischofsstühle unter Peter IV., Johannes I., Martín I. (1336-1410)*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 32 (1988), 148-263.

«Seus aragoneses» significa ací les dignitats episcopals pertanyents a qualsevol de les terres i regnes de la corona catalano-aragonesa d'aquells anys. Les notícies relatives als intents dels reis successius procedeixen d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i les de les respostes que reberen dels respectius papes, de la mateixa sèrie o d'altres fonts, moltes de les quals ja publicades. L'autor, per la seva banda, intenta successives reconstruccions d'aquell complex món diplomàtic i arriba a elaborar pinzellades psicològiques dels corresponents personatges. En general, la impressió que resulta de la lectura, és la d'uns esforços dels reis a ésser tinguts en compte a l'hora del nomenament de bisbes, als quals la cúria romana responia, o amb el silenci o amb mínimes concessions, destinades a evitar reaccions enutjoses per part de la casa reial de Barcelona. La coneguda contraposició entre el Cerimoniós i el seu hereu, engrandida amb motiu del Cisma d'Occident, no evità que tots dos coincidissin en ocasions que els afavorien, com és ara el fet d'encarregar l'any 1382 el govern del bisbat de Saragossa a l'esmentat primogènit Joan a tall de comanda (231-236). La solució, però, donada a Saragossa amb el nomenament de Garsias Fernández de Heredia (243 ss.) fou el detonant que portà a la ruptura definitiva entre rei i primogènit, primer amb el memorial de greuges del

pare contra el fill el juny del 1385 (255) i després amb la ruptura pública del gener del 1386 (258). L'autor arriba a la conclusió que la ruptura no fou causada ni per la distanciació de pare i fill ni per l'influx de les respectives mullers, Sibila de Fortià i Violant de Bar, ans per la intervenció de Garcias Fernández de Heredia, encaminada a tenir el poder en les seves mans (259, nota 632). Mort Pere el Cerimoniós, ell seria el rei autèntic, Joan I només hi posaria el nom (260 i 261). Aquesta exposició s'acaba amb la mort de Pere el Cerimoniós.— J. P. E. [5777]

María Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Tipología documental de las visitas pastorales: la «Purgatio visitationis»*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 465-492.

A València, Arxiu Diocesà, Secció I, Fons II, *Visites Pastorals*, caixa 1 a, es troben cinc quaderns, respectivament intitolats: *Liber litterarum in visitatione facta anno Domini M CCC octogesimo tercio*; *Visitatio Sedis Valencie anni M CCC LXXXXVI*; *Liber visitationis et reformationis ecclesiarum et parrochiarum civitatis et diocesis Valentine...per Guillelmum Dulcis...*, títol que també engloba el quadern quart; i *Purgatio visitationis facte in diocesi Valentina per...Michaelem Molsós...* (465-468). L'autora analitza els elements que, segons aquestes actes, es podien trobar en una informació de visita pastoral (469-472) i les actuacions consegüents, tant en forma de lletres (472-473) com de decisions o prescripcions correctores o purificadores (473-476, amb transcripció de fragments), acabant amb una tipologia dels documents vinculats a una «purgatio visitationis» (476-477). El primer apèndix documental ofereix cinquanta-set registres, corresponents al darrer dels quaderns esmentats i abastants els mesos del maig 1426 al febrer 1427 (478-488); hi trobem un permís a Francesc Vilella, de Puçol, d'absentar-se a fi d'estudiar (484, núm. 39) i manaments relatius a llibres de les parròquies de Xirivella (482, núm. 26; transcripció, 490: il·luminar i reparar la *Consueta* o fer-ne una de nova; il·luminar i reparar el *Salteri*; i relligar l'*Evangelister*), de Manises (482, núm. 24; transcripció, 488-490: relligar el *Missal mixt* i corregir l'*Oficier* nou), de Massamagrell (483-484; transcripció, 490: il·luminar el *Salteri*), de Puçol (484, núm. 38; transcripció, 491: acabar el *Missal*; nova *Consueta*; relligar un volum del *Llegendari*) i d'Albuixec (485, núm. 41; transcripció 491-492: retirar l'*Ordinari* perquè no és el de València i fer-ne un de nou). Remarquem les prescripcions relatives a «coure en los forns de les ollereries» en el decret de Manises (489).— J. P. E. [5778]

Emili CASANOVA, *Rudiments de confessió: edició*, dins «Analecta Sacra Tarraconensis», 61-62 (1988-1989), 189-268.

Transcripció del text conservat a Girona, Arxiu de la Catedral, ms. 20-d-9, ff. 105-111 (363-371). La presentació assenyala les cinc parts del tractat, col·loca la còpia gironina en el segle XIV i n'assenyala les particularitats lingüístiques.— J. P. E. [5779]

Salvatore FODALE, *I frati minori in Sicilia tra i Martini e lo Scisma (1392-1412)*, dins «Schede Medievali», 12-13 (gennaio-dicembre 1987 = *Francescanesimo e cultura in Sicilia [secc. XIII-XIV]*), 79-85.

Narració dels complicats esdeveniments, en els quals es trobaren alguns framonors, també catalans, des del moment de l'arribada del futur Martí l'Humà a l'illa, per causa de la tensió entre el poder reial i el pontifici, contraposats a l'illa pel Cisma

d'Occident. Algunes notícies provenen d'ACA, però la majoria de Palerm, Archivio di Stato, *Protonotaro* i *Cancelleria*.— J. P. E. [5780]

Juan F. UTRILLA UTRILLA, *Libro del monedaje de 1397. Zona del Cinca y de la Litera* (Textos Medievales 73), Saragossa, Anúbar Ediciones 1986, 170 pp.

L'ACA, *Reial Patrimoni* 2400 conté el *Libre del monedatge* percebut l'any 1397. L'esmentat registre és ací descrit en la seva composició material (5-6), i en són transcrits: la documentació introductòria bàsica (7-9); els assentaments relatius als pobles de les dues comarques indicades en el títol, escrits en aragonès i en català, amb llistes nominals dels contribuents, tant positius com negatius (9-87); i les anotacions de les quantitats rebudes (87-100) i de les dates (100). El llibre es clou amb les taules de topònims (103-116) i d'antropònims (116-167).— J. P. E. [5781]

Paule V. BETEROOS, «*Marialisation*» et fortune littéraire des motifs folkloriques dans le conte de sotériologie mariale. Le cas du manuscrit 5 des Archives capitulaires de Lérida (XIV siècle), dins «*Marche Romane*», XXXIII (1983 [1986]), 27-38.

L'autora analitza cinc (els que porten els números 8, 9, 11, 20 i 34) dels trenta-sis miracles (trenta-un dels quals són marians) del manuscrit de Lleida, Arxiu Capitular 5, editats per Pere Bohigas. Tret comú és el de no ésser localitzats. Resumides les cinc narracions (28-30), l'autora assenyala que participen del maniqueisme de bons i de dolents i que, de més a més, responen a determinats pressupòsits: que la situació de plenitud arriba als bons després d'un sacrifici cruent, que els dolents són finalment castigats i que Déu paga amb escriu (31-32); i pressuposen un món tancat i situacions extremament crítiques però plenes de sentit i tan connaturals com el càstig mortal (32). Serien, encara, mostres de marialització o d'atribució a la Mare de Déu de situacions que abans no li eren relacionades (32-33) com també del pas del fet religiós al conte intemporal (33) i totes tindrien antecedents literaris en segles més o menys llunyans (34-35).— J. P. E. [5782]

Josep M. SOLÀ-SOLÉ, *Las versiones castellanas y catalanas de la «Epístola de gubernatione rei familiaris», atribuïda a San Bernardo*, dins «*Diakonia. Studies in Honor of Robert T. Meyer*» edited by Thomas HALTON and Joseph P. WILLIMAN, Washington, DC., The Catholic University of America Press 1986, 261-278.

Les versions catalanes serien dues. Una ja fou publicada, potser el 1632. N'hi ha un exemplar a la biblioteca de la Universitat de Wisconsin. L'altra, fins ara inèdita, però ací transcrita (273-277), es conserva a Madrid, BN, ms. 921, és menys literal que la primera i hauria estat realitzada abans d'acabar el segle XIV (278). L'autor es pregunta si aquest no seria un dels textos amb els quals hom aprenia de llegir.— J. P. E. [5783]

Modest PRATS, *Un altre vocabulari d'adverbis llatí-català*, dins «*Misc. Badia i Margarit*» 8, 41-56.

Presentació, transcripció i comparació amb dos d'altres de ja publicats, d'un vocabulari de tres cents vuitanta-quatre adverbis conservat a Girona, Arxiu Diocesà, dins un volum de mostres de documents notariais intitulat *Ars notariatus*. L'aplec d'adverbis s'intitula *Adverbia diversa divisa per a. b. c.* La transcripció ocupa les pàgines 43-

53 i la comparació amb els dos altres aplecs esmentats les 53-56. L'autor remarca que hom hi endevina una posició davant la llengua llatina totalment tradicional, encara impermeable a la renovació del primer humanisme.— J. P. E. [5784

David J. VIERA, Jordi PIQUÉ [I ANGORDANS], *La dona en Francesc Eiximenis* (Biblioteca de Cultura Catalana 66), Barcelona, Curial 1987, 186 pp.

Aplegats sota el comú denominador de la feminitat, en aquest llibre els autors roquen sis temes. El de les influències doctrinals del comentari a les *Sentències* de Pere Lombard de sant Bonaventura (cf. 140) i de llibres diversos de sant Agustí en la doctrina eiximeniana relativa a la dona (9-24), car algunes idees es presenten en Eiximenis amb el mateix ordre que tenen en sant Agustí (135). Quant a l'educació de la dona, «en seguir [Eiximenis] les idees tradicionals dels pares de l'església, es mostra progressista, sobretot en l'actitud envers la dona casada i la relació entre els cònjuges, i en el desig que la dona aprengui de llegir» (38). Quant al concepte general que Eiximenis es fa de la dona, les seves posicions doctrinals no serien significatives, car repetirien l'ensenyament comú i expressarien una actitud «condicionada per diversos factors tradicionals i contemporanis» (72). Més encara, després d'haver repetit els llocs comuns de l'antifeminisme, els equilibra amb exposició de les virtuts de la dona (82-84), com també contribueix a excloure reaccions extremes, com l'homicidi de l'adúltera, permesa en dret castellà, però no en el dels Països Catalans (93-96), encara que, com a remei extrem, admet que el marit pugui picar la muller (91; cf. 133); i així, la doctrina d'Eiximenis es manifesta atenta a la realitat social catalana (88-89). Després d'una pàgina dedicada a la Mariologia (97), els autors sintetitzen dient que «l'actitud negativa envers la dona en l'obra eiximeniana és literal i formal, no personal, i prové dels prejudicis de temps passats. Semblantment, sovint contradia les doctrines antifeministes amb actituds en pro de la dona i des d'un punt de vista moral» (99). La doctrina d'Eiximenis entorn de cada un dels quatre estats de vida femenins concorda amb la de la tradició cristiana i per això és difícil d'assenyalar la font concreta, per exemple, en el cas de la relativa a la virginitat (115-116); quant a la monja, Eiximenis insisteix en la significació dels tres vots (116-119). El «tractat de maridades» és una guia pràctica i didàctica, no especulativa ni teològica (124) i no és tan formulari com d'altres del mateix autor (150), però la seva doctrina és tan general i superficial que és gairebé impossible d'especificar-ne i concretar-ne les fonts (129); Eiximenis esmenta explícitament l'*Adversus Jovinianum* de sant Jeroni, però la referència seria equivocada (127-129) i, per la seva banda, els autors assenyalen Abelard (128). En parlar de les vídues, torna el tema de les tribulacions del matrimoni, que ja eren subratllades en parlar de les verges (155-156). Després d'haver recordat que llur situació en dret català era millor que a Espanya (161-164), els autors precisen que Eiximenis es limita a exposar les possibilitats de vida cristiana en l'estat de viduïtat, no pas els drets legals, sense oblidar, però, d'afegir com de sotamà: «Compte! Que si no us porteu com a bones cristianes ho podreu perdre tot!» (165-166) [recomdem la condició «...si (o 'dum') caste vixerit...», normal en els testaments dels marits]. La darrera paraula sobre el tema seria: «...és obvi que en un tractat didàctico-moral sobre la dona i adreçat a ella tracti dels seus 'defectes', motiu pel qual no podem parlar-ne com d'un tret misogin, car també parla de les seves virtuts. S'adonà [Eiximenis], evidentment, dels costums femenins decadents del temps i decidí corregir-los. Malgrat això, no li agradava de parlar-ne...» (170). El llibre s'acaba amb una bibliografia específica (173-177) i amb la taula de noms (179-184). [No manca qualque detall problemàtic, com per exemple la possible confusió entre «ma-

amb una bibliografia específica (173-177) i amb la taula de noms (179-184). [No manca qualque detall problemàtic, com per exemple la possible confusió entre «matrimoni» i «sagrament del matrimoni» en les pàgines 133-135, en afirmar en la primera d'aquestes pàgines que Déu hauria establert el matrimoni a l'Edén, com a resposta a la pregunta de quan fou establert el «sagrament del matrimoni»; o bé en la pàgina 148, línia 6 del text des del final de la pàgina, on la «mare» sembla que ha d'ésser la «muller», car no necessàriament l'hereu ha d'ésser un fill del matrimoni; podia ésser un nebot, o qualque altra persona, si el matrimoni no tenia fills].— J. P. E. [5785]

David J. VIERA, *Francesc Eiximenis, Courtly Love and the De Amore*, dins «Romance Quarterly», 34 (1987), 311-316.

En el *Llibre de les dones* i en diverses parts de *Lo crestià*, Francesc Eiximenis s'hauria contraposat a la doctrina d'Andreu el Capellà en el seu *De amore*, els dos primers llibres del qual havien estat traduïts en català entre el 1387 i el 1389 amb el títol de *Regles de amor e parlament de un hom e una fembra* i tenien una forta influència en la cort de Joan I de Catalunya-Aragó. I així, Eiximenis, contra les indicacions explícites d'Andreu, ensenya que hi ha d'haver amor entre els esposos, que la vídua s'ha de consagrar al servei de Déu; insisteix a declarar il·lícit el flirteig de casats fora del matrimoni. El fet que Eiximenis no hagi dedicat cap dels seus llibres a Joan I ni a cap muller seva ni a ningú de la seva cort, a diferència d'allò que succeí en temps de Martí l'Humà, confirmaria que les relacions entre teòleg i rei no eren bones; que la doctrina contrària a les familiaritats sentimentals entre home i dona no casats atacava l'ús introduït en la cort de Joan I; i que el «malvat hom» esmentat en el *Llibre de les dones* com a causant de tals novetats hauria estat Andreu el Capellà (314). Per això mateix, el *Llibre* s'acabaria amb un llarg capítol dedicat a la caritat (313).— J. P. E. [5786]

David J. VIERA, *Alfonsine Legends and References in Eastern Iberia*, dins «La Coronica», XIV (1986), 280-284.

La majoria de referències ací indicades es troben en la *Doctrina compendiosa*, atribuïda a Eiximenis, i en el *Dotzè del crestià* i en el *Terç*, en el qual, potser per haver entès malament un passatge de la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, l'autor atribueix a Alfons el Savi una pretensió d'esmenar la plana a Déu creador de Fernando IV de Castella.— J. P. E. [5787]

Crònica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón. Edición e índices por Luis VELA GORMEDINO (Textos Medievales 69), Saragossa, Anúbar Ediciones 1985, 84 pp.

La narració de fets a glòria de Ferran d'Antequera comença amb la seva entrada en el regne d'Aragó després del Compromís de Casp i es talla en plenes Vistes de Perpinyà els darrers dies de setembre del 1415. L'original, escrit a darreries del segle XV o a començaments del XVI, es troba en la biblioteca del monestir de la Cogullada. L'autor era castellà. La transcripció del text ocupa les pàgines 17-70 i és particularment extensa la narració de la tensió i guerra amb Jaume d'Urgell (18-44). L'índex de topònims ocupa les pàgines 73-76 i el d'antropònims les 77-82.— J. P. E. [5789]

Joan EIXEMENO, *Contemplació de la Santa Quarantena*. A cura d'Albert G. HAUF I VALLS (Biblioteca Marian Aguiló 9), Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986, 140 pp.

En la introducció, l'editor resumeix allò que la Quaresma ha estat tradicionalment per al nostre poble i que és manifestat en les mostres de cultura popular, particularment en la de Mallorca (9-12), recorda l'interès de Martí l'Humà a rebre de fra Joan Eixemeno un text que l'ajudés a sintonitzar amb el temps de Quaresma, text que el framenor elaborà a base de traduir fragments de l'*Arbor vitae cruxifixae Iesu* d'Ubertino da Casale, alguns d'ells estructurats en forma paral·lela a les hores del *Breviari* i d'altres de destinats a la lectura i a la reflexió personal (13-19). Resumida la biografia d'Eixemeno (20-23) i presentat l'únic manuscrit, el de Barcelona, BC ms. 240 (23-24), segueix la transcripció del text (25-111), que és completat per notes, algunes de les quals són destinades a aclarir paraules, però la majoria tenen caràcter doctrinal, assenyalant paral·lels en literatura de la Baixa Edat Mitjana, sobretot d'autors franciscans. Trobem en apèndix cinc textos relacionables amb la contemplació de la passió de Jesucrist: el fragment d'Ubertino da Casale, *Iesus vita privatus* (115-116), la *Contemplació de la passió de nostre senyor Jesucrist* de El Escorial g.IV.25 (117-119), altra contemplació semblant de Barcelona, BC, ms. 451 (120-122), la *Istòria de la Passió* de Bernat Fenollar (123-124) i la *Devota contemplació* de Bernat Espanyol (125-129). El volum es clou amb un vocabulari (131-136).— J. P. E. [5788]

Joan BUSQUETS, *El Cisma d'Occident: Commemoració del VI Centenari*, dins «Revisita Catalana de Teologia», XIII (1988), 451-457.

Presentació i valoració global dels sis volums publicats entre el 1979 i el 1988 per l'Institut d'Estudis Catalans de Barcelona (cinc) i per la Societat Castellonenca de Cultura (un) amb motiu del sisè centenari del Cisma d'Occident, el contingut dels quals és ja conegut dels lectors d'ATCA [cf. I (1982), 303-304; V (1986), 346-348 i les seccions de Notícies bibliogràfiques dels volums I i VII-VIII].— J. P. E. [5790]

Robert CABIÉ, *Une mystique? Réflexions sur Constance de Rabastens*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 23 (1988) = *La femme dans la vie religieuse du Languedoc (XIIIe-XIVe s.)*, 37-54.

Constança de Rabastens és d'Occitània, però els seus escrits només s'han conservat (¿traduïts?) en llengua catalana i ara es troben a París, Bibliothèque Nationale lat. 5055 (54). Ella escriví durant el pontificat de Climent VII (1378-1394) i la posterior recopilació de les seves seixanta-tres informacions (¿i llur traducció catalana?) permeten de copsar elements d'espiritualitat comuns a Occitània i als Països Catalans.— J. P. E. [5791]

Josep PERARNAU I ESPELT, «*Scriptores (illuminatores) librorum domini nostri Pape a Peñíscola, 1411-1413*», dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VI (1987), 307-311.

Els *Regesta Avenionensia* corresponents als anys esmentats en el títol, de l'Arxiu Secret Vaticà, permeten de conèixer els noms i les pagues tant de divuit copistes com de quatre il·lustradors de llibres papals, les llistes dels quals són ací reconstruïdes. Desaparegueren dels llibres papals de comptes a darreries del 1413 i potser la causa no haurien estat només les necessitats econòmiques.— J. P. E. [5792]

Juan B. SIMÓ CASTILLO, «*El papa de Peñíscola. La actualidad de una causa proscrita*», dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI/21 (1988), 5-16.

Dins el marc de consideracions d'actualitat, trobem referències als llibres escrits per Benet XIII durant la seva estada en terres catalanes (1409-1423) (8-10), reproducció de la seva figura, dibuixada en el *Llibre verd* de Perpinyà (7) i de part de la pàgina inicial del *Super horrendo et funesto casu obedientiae papae subtractae in Regno Aragoniae* (13), de Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral, cod. 132.— J. P. E. [5793]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Un volum sobre la biblioteca papal de Peníscola*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIII (1988), 458-461.

Presentació i valoració de l'edició dels dos darrers inventaris de la Biblioteca Papal de Peníscola publicats dins ATCA VI (1987).— J. P. E. [5794]

Giuseppe TAVANI, *Sobre la versificació de Lluís Icart*, dins «Misc. Badia i Margarit» 8, 145-159.

Poeta només conegut pel fet que el *Cançoner Vega-Aguiló* n'ha conservats onze textos lírics. L'autor, amb la vista posada en un repertori general de les formes de la versificació catalana en el pas del segle XIV al XV, analitza ací sistemàticament les estructures mètriques i estròfiques dels dits textos, escrits en temes i llengua dins la tradició trobadoresca. L'esquema estròfic és variat (vuit fórmules en els onze textos). El més corrent és l'estrofa de vuit decasíl·labs, bastida en l'alternança de tres o de quatre rimes (147); el text núm. 6 consta de dues quartetes de decasíl·labs separades per dos «verset boicat» amb rimes iguals, però col·locades en ordre invers; el núm. 9 és constituït per una estrofa de quinze versos seguida d'una tornada de set (148-149); l'esquema de totes les rimes és a les pàgines 153-156. Sis de les vuit fórmules estròfiques emprades per Lluís Icart ho havien estat per trobadors provençals i algunes també per Gilibert de Pròixida, per Jordi de Sant Jordi i per Andreu Febrer (157); l'estrofa de deu versos seria pròpia d'ell (158); només les poesies 6 i 9 admeten qualche vers no decasíl·lab. La immensa majoria de versos tenen l'accent en la síl·laba quarta i en la desena.— J. P. E. [5795]

Pasqual MAS I USÓ, *Llengua i estil en la poesia de Gilibert de Pròixida*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 221-231.

Poesia centrada en l'amor cortès, depenent de la tradició provençal àdhuc en moltes paraules («grau de provençalització menys acusat que en Andreu Febrer i més que el de Jordi de Sant Jordi») (222), l'autor aplega tòpics de tal amor presents en les poesies de Pròixida (222-224) i les corresponents figures retòriques (224); analitzats sota el prisma dels models de construcció poemàtica a base de seqüències líriques, la majoria de poemes segueixen, per ventura amb variants, la del poema I, construït seguint un model poliseqüencial en relació de constel·lació (225-226); el poema XVII no presentaria «cap tipus de component relacional, és a dir, es tracta d'una seqüència única» (227); el poema XVIII i tres més tindrien «un component relacional d'interdependència i el model de composició correspon al tipus bipolar» (227). L'anàlisi mètrica permet d'oferir la llista de totes les rimes (228-229) i de descobrir en els versos varietat de ritmes (iàmbic, anapest, trocaic) i d'encavalcaments (229-230). En Gilibert de Pròixida hi hauria més esforç de renovació en la versificació que en el tema (231).— J. P. E. [5796]

Teatre assumpcionista valencià. Transcripció: Manuel SANCHIS GUARNER. Pròleg i notes: Lluís QUIRANTE (Teatre 17), València, Tres i quatre 1986, 80 pp.

Els dos textos aplegats en aquesta obra, el *Misteri de l'Assumpció de la Mare de Déu* de la Seu de València (29-53) i el *Misteri de l'Assumpció de la Mare de Déu*, d'Elx (55-78), tenen en comú el fet de pertànyer respectivament als anys inicials i als finals del segle XV (13 i 21). Un dels punts, en els quals és més visible la diferència cronològica, és el de la permeabilitat de la narració als elements oferts pels apòcrifs o per la literatura edificant contemporània: València, excloent-los, suprimeix «els moments en què Maria podria brillar amb independència de Jesús» (20); a Elx, en canvi, «tot quant s'afegeix a la tradició, o les modificacions que s'hi operen, remetent a un fervent desig de presentar la figura de Maria en la seua màxima exaltació. La Mare de Déu, a Elx, apareix, en bona part, desproveïda de la tutela de Jesús» (20). Resumits els episodis constitutius dels dos textos (15-19 i 22-24, respectivament), l'autor de la introducció deixa oberta la qüestió de l'influx de València sobre Elx més enllà de l'escena inicial, idèntica (25-26). L'evolució també seria visible en el planteig escenogràfic (27-28). Els dos textos són transcrits i completats amb notes de naturalesa principalment gramatical.— J. P. E. [5797]

Luciano GARCÍA LORENZO, *Locos o inocentes: el «Misteri del rey Herodes» y la tradición teatral*, dins «Revista de Dialectología y Tradiciones Populares», XLIII (1988), 279-289.

Reproduint pàgines de Joan Amades, l'autor recorda les festes dels Sants Innocents en els Països Catalans (283-295), on s'emmarca el *Misteri del rei Herodes*, conservat en còpia a València, Biblioteca Municipal (285), potser traducció d'un text francès del segle XV. La narració evangèlica hi és completada amb elements apòcrifs (el creixement sobtat del blat, 288) i desemboca en joc popular, ja que els «soldats d'Herodes» presents en la representació s'escampaven empaitant infants entre la generació aplegada (288-289).— J. P. E. [5798]

Jesús Francisc MASSIP BONET, *Aproximació a l'estudi de l'espectacle religiós medieval: el Misteri o Festa d'Elx*. Resum de tesi doctoral. Barcelona, Universitat 1987, 44 pp.

Més que resum dels tres volums i de les més de mil vuit-centes pàgines de la tesi, aquestes pàgines són memorial de les investigacions entorn del teatre medieval a Europa i a Catalunya (13-15; 18-19; 21-22), dels coneixements relatius a representacions de tipus divers als Països Catalans (22-25) i de les fonts inèdites en les quals es basa l'aportació de l'autor: Arxiu Municipal de Tortosa (16-17) i arxius diversos d'Elx: Arxiu Històric Municipal (27-30), Parroquial de Santa Maria (30) i del Patronat Nacional del Misteri (30-31).— J. P. E. [5799]

Francisc MASSIP, *La mise en scène en els drames medievals catalans*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 1 (1988), 157-167.

Encara que durant l'Edat Mitjana no hi hagué una teoria de l'escenificació, sí que hi havia una clara valoració de la representació que visualitzés el missatge religiós. L'autor distingeix quatre emmarcaments de l'escena: el central, on el lloc de la representació és igualment visible per tots: seria el cas de Tarragona i de la *Representació de l'Assumpció de Madona Sancta Maria*, escenificada en l'antic circ romà (159); l'integrat en l'espai sagrat del temple, com és ara el *Davallament de la creu* de la Seu de Mallorca (160-161), l'antiga *Passió* de Cervera o els *Misteris de l'Assumpció* de Va-

lència o d'Elx (162-163); el lineal, desplegat en processó pels carrers (cas de la de Corpus), i el paratàctic, disposat en funció d'un president, com en les farses amb motiu de les coronacions reials (163). Els efectes escènics són auditius (tarrabastalls de l'infern, *Patum* de Berga), visuals (pluges de pètals de flors la Pentecosta o l'Assumpció, o atributs, vestits i colors dels diferents personatges i la tramoia aèria) i els olfactius, segons que es tracti de l'infern o del cel. El teatre medieval era essencialment comunitari i un seu exemple molt concret seria el *Misteri d'Elx* (166).— J. P. E. [5800

Emili CASANOVA, *El lèxic d'Antoni Canals*. Amb un pròleg de Joan VENY (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner 13), València-Barcelona 1988, 296 pp.

La introducció comença definint l'objectiu bàsic del treball, tesi doctoral de l'autor: trets els noms propis i pràcticament tots els gentilicis (15), oferir «un llistat d'ordre alfabètic» o «un vocabulari complet» (11) de l'obra d'Antoni Canals, autor poc estudiat fins ara (12-13). Establerts l'elenc dels setze llibres presos com a base de la investigació (13-15) i les dificultats derivades del fet de no posseir els originals i d'haver de treballar amb còpies fetes a distància local o temporal (30 [cf. ATCA, IV (1985), 73, nota 10: només pot ésser motiu de satisfacció veure que entre el 1981 i el 1988 l'autor s'ha adonat que les còpies reflecteixen la llengua del copista i no necessàriament la del text original]), amb una llista de correccions a l'edició de la *Scala de contemplació* a cura de Joan Roig i Gironella (16-17), vénen pàgines de llistes bibliogràfiques (19-28 [però en l'apartat 9, dedicat a obres buidades lèxicament, manquen totes les que ho han estat dins ATCA, ja des del primer volum] i el cos del llibre dedicat al vocabulari (29-211), en el qual hom pot trobar el vocable o lema, una seva caracterització gramatical, una definició-sinònim, un exemple-cita textual d'Antoni Canals quan s'ha considerat convenient i la referència a l'obra o obres on tal paraula es troba; quan es dona el cas, també hi ha indicació que tal mot aporta quelcom; la llista d'aquests es troba en les pàgines 213-225. El capítol següent, a base d'una múltiple anàlisi dels elements popular (228-241) i dialectal (242-244), del lèxic orgànic emprat per a la designació dels més diversos elements (245-258), dels sinònims (258-272) i dels grups sinonímics (273-284), presenta una caracterització de la llengua d'Antoni Canals com a bàsicament la de cancelleria amb una àmplia presència de lexemes cultes trets dels textos llatins que traduïa, sense que s'estigui d'emprar vocables populars ni de crear-los per derivació, quan ho estima necessari (227). En conclusió, el lèxic consta de 6.363 mots, dels quals 2.830 aporten alguna novetat als repertoris lexicogràfics existents (285). Quant al sintagma «llengua materna valenciana», l'autor resumeix el seu estudi amb aquest paràgraf: «...amb *llengua catalana* volia significar la manera arcaïtzant, l'estil medieval d'enfocar la llengua, la vella llengua portada a València des de Catalunya, sense adeptes ja; amb *llengua materna valenciana* volia significar que traduïa en base al nou model i estil lingüístic, tot fent més apta la llengua rebuda, nascut i desenvolupat a València» (287); en el pas de lexemes gal·lo-romànics a ibero-romànics «Canals representa una etapa intermèdia...: ell encara usa els dos tipus de lexemes, però els seus descendents aniran progressivament decantant-se pels hispànics» (288).— J. P. E. [5801

San Vicente FERRER, *Tratados filosóficos*. Traducción; Vicente FORCADA. Introducción y notas: Adolfo ROBLES, València, Provincia Dominicana d'Aragó 1987, 190 pp.

La introducció planteja el problema de l'encaix dels dos tractats lògics de sant Vicent Ferrer amb la cronologia de la seva vida dominicana, recordada en la pàgina 8,

extrem que es relaciona amb l'autenticitat dels mateixos. Per això, són recordades les repetides atribucions de cada un dels dos tractats a mestre i sant Vicent Ferrer en les còpies manuscrites o en d'altres autors ja en el segle XV amb la conclusió que tots dos foren escrits a Lleida entre el 1370 i el 1372 (12-14) i que, per tant, són autèntics (19). L'ur mún mental és alhora dominicà i català (15-16), amb «tendència marcadament nominalista siguiendo a Ockham» (16). Amb moriu d'indicar el text a partir del qual ha estat feta la traducció, Robles afirma la necessitat d'una nova edició crítica (18). La traducció castellana anotada del *De unitate universalis* ocupa les pàgines 23-40 i la del *De suppositionibus terminorum*, les 43-185.— J. P. E. [5802]

Vicente FORCADA, *La vida religiosa en el convento dominicano a través del «Tratado de la vida espiritual» de san Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XVIII (1988), 241-269.

Resumides les dades biogràfiques i ambientals de mestre Vicent (241-244) i el sentit del convent per a l'orde dominicà (245-249), l'autor recorda que aquell tractat fou destinat a un frare jove, escrit entre el 1395 i el 1399 (249), i que tingué molta acceptació, tret els capítols XIV i XV, que Francisco Jiménez de Cisneros féu suprimir de l'edició de la traducció castellana per desacord amb la desvaloració dels fenòmens místics (266-267). L'autor resumeix cada una de les seves quatre parts, doctrinal la primera (251-255), molt aplicades als detalls de la vida del dominicà les altres, amb particular atenció a temes com el menjar i el beure (256-260), el son (261-262) o l'estudi (263-265). L'autor afirma que ara segurament modificaria alguna de les afirmacions fetes per ell en temps passat referent a l'influx de Venturino da Bergamo en el *Tractatus de vita spirituali* (249).— J. P. E. [5803]

Miguel LLOP CATALÀ, *Observaciones socio-económicas en la predicación de san Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XVIII (1988), 201-240.

Emmarcades en una exposició de l'evolució de la realitat del préstec a interès entre cristians i de la de la valoració teològic-moral que tal préstec mereixia als mestres, l'autor recorda la presència de la necessitat de manllevar diners en la vida de la ciutat de València, coneguda a través de la documentació de l'AMV (206, nota 12; 209, nota 17; 235, nota 102-105), i dibuixa la posició de mestre Vicent en els seus *Sermons* entorn a préstecs, interessos i censals (207), en els quals, d'acord amb llur finalitat d'incitació a la vida cristiana, el sant impulsava els cristians rics a fer préstecs als necessitats per amor de Déu, sense interès (216, 217, 220). D'acord amb l'ortodòxia contemporània, mestre Vicent considerà il·lícita qualsevol forma d'usura i per això la seva posició serà negativa envers el préstec comercial, del qual no s'hauria ocupat (216-231), però sí del de consum, en el cas del censal (219; 231-240), en el qual acceptava la taxa d'entorn del cinc per cent (226) i alhora denunciava onze formes d'aquest darrer sota les quals es podia amagar usura (227).— J. P. E. [5804]

Miguel LLOP CATALÀ, *La predicación de San Vicente Ferrer en la línea de la evangelización bajomedieval*, dins *Proclamación*, 141-152.

L'autor defensa que les característiques de la predicació de la Baixa Edat Mitjana indicades pels estudiosos del tema es troben en els sermons de sant Vicent Ferrer (didàctica dels articles de la fe, dels manaments i dels altres punts bàsics de la doctrina cristiana; insistència en les exigències morals de la vida cristiana, en particular per als

clergues). Entorn del tema possiblement específic de mestre Vicent, el de la imminència de la vinguda de l'Anticrist i de la fi del món, els sermons a ell dedicats només arribarien al sis per cent del total (148, nota 29) i, admès que n'hauria parlat amb qualche freqüència, «no fue tema central de su predicación» (149), sí, en canvi, un estat d'opinió comú en el seu temps (150). I tant si ell estava convençut de la seva missió escatològica com si no, la finalitat dels sermons, compresos aquells que anunciaven l'Anticrist, «era conseguir la inmediata conversión» (151).— J. P. E. [5805

David J. VIERA, *A Repeated Image of Light in the Sermons of Vicenç Ferrer*, dins «Catalan Review», II (1987), 171-176.

La imatge de la llum passant a través dels vitralls acolorits fou emprada per mestre Vicent Ferrer, el qual aprofità la seva força suggeridora, a fi d'explicar punts doctrinals del cristianisme com són la doctrina de la Trinitat o la de l'Encarnació virginal del Fill de Déu en la verge Maria. L'autor reporta quatre fragments dels *Sermons*.— J. P. E. [5806

Curt WITTLIN, *La première traduction allemande de la «Vie de Saint-Vincent Ferrier de Ranzano, attribuable au dominicain Jean Meyer, dans un manuscrit inédit (sic) de Colmar (1457-1462). Le miracle de l'enfant découpé*, dins «Archives de l'Église d'Alsace», XLVI (1987), 53-62.

El volum de Colmar, Bibliothèque Municipale, CPC 280, conté al començament i al final anotacions econòmiques de Hans Schedelin i al mig, en els folis 12v-134, *Die Leigende sant Vincentius Brediger Ordens*, traducció alemanya de la *Vita beati Vincentii* de Pietro Ranzano. La primera constatació és que el text publicat dins els *Acta Sanctorum Aprilis* no és més curt que el dels manuscrits coneguts (54). La mateixa biblioteca posseeix una col·lecció dels *Sermons* de mestre Vicenç, impresa a Colònia el 1485, en dues de les caplletres de la qual és representat el miracle resuscitant un minyonet esquarterat per la seva mare, il·lustracions que l'autor considera inspirades en la narració de Ranzano, el qual l'atribueix al taumaturg encara vivent (miracle de Morella) (55-56); també existeix el testimoniatge que un de semblant hauria estat realitzat «post mortem» en la tomba del sant a Vannes a petició d'una vídua de la parròquia de Plouscoff (55). El traductor alemany hauria estat el dominicà Hans Meyer, el qual hauria entrat en contacte amb la memòria de sant Vicent Ferrer durant el concili de Basilea (58-59). En apèndix són publicats: la declaració de l'esmentada vídua (59-60); la narració de Pietro Ranzano (60) i la seva traducció alemanya (61); el fragment de sant Antoni de Florència, en l'*Historiale* (61-62); i el de Francesco Castiglione, *Vita sancti Vincentii*, Florència 1470 (62).— J. P. E. [5807

Emili CASANOVA, *Sobre els sermons de les festes de sant Vicent Ferrer al segle XVIII a València*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 385-407.

Recopilació de dades entorn dels esmentats sermons (385-397) i publicació de tres mostres dels predicats en valencià (398-407). Després de recordar que les diverses festes a honor de sant Vicent Ferrer eren pràcticament les úniques ocasions, en què hom predicava en valencià a València des de mitjan segle XVI, amb llista de tals sermons, tant editats com inèdits (387-388), com també dels predicats i publicats en castellà (388-389), qualifica els valencians de «pobres literàriament...i lingüísticament» (389), amb tirada a centrar-se en «la vessant popular i còmica del sant» (390), cosa que pro-

duí reaccions diverses durant el segle XVIII: refús del contingut de tals sermons i, de retop, també de la llengua (392-394), fins al punt d'afirmar que Déu s'hauria complagut en el cas de sant Vicent Ferrer a realitzar meravelles a través del valencià del sant, justament perquè era llengua «la más corta, la más pobre y la menos acomodada para la predicación» (394, nota 10). Les tres mostres, conservades en el ms. 565 de València, Biblioteca Universitària, són, respectivament *Sermō valencià en Predicadors de València 1749* (398-404), *De S. Vicent Ferrer, en lo seu dia, any 1757. En S. Esteve* (404-405) i *Vos estis lux mundi* (405-407).— J. P. E. [5808

Arturo LLIN CHÁFER, *El Concilio Provincial Tarraconense de 1429*, dins *Sínodos*, 215-225.

Les primeres pàgines recorden el moment històric, en funció del qual se celebrà el Concili Provincial de Tortosa del 1429, el de la liquidació, també econòmica, del Cisma d'Occident en les nostres terres [cal corregir l'autor en el sentit que Benet XIII no morí el primer de desembre del 1424, ans el 23 de maig del 1423; i un dels (dos?) cardenals electors de Climent VIII no es deia Domènec Bono, sinó Bonnefoy, 216]. Comparades amb les dels sínodos valencians medievals, les constitucions del concili de Tortosa «nos descubren un mundo nuevo» i una Església necessitada de reforma (217). L'autor subratlla algunes de les dites constitucions, primer pel fet d'agrupar-les en disciplinars (217-220), catequístiques (220-222: ací, en relació a la prescripció de fer escriure un breu catecisme, l'autor recorda alguns dels valencians del segle XVI, 222), administració de sagraments (223) i organització pastoral (224); els textos de les constitucions corresponents són transcrits en nota; aquestes «son modelo y en mucho pueden tomarse como un precedente de las disposiciones tridentinas» (225).— J. P. E. [5809

Modest PRATS, *Per una valoració de la versió catalana de la «Divina Comèdia» d'Andreu Febrer*, dins «*Studia Riquer*», III, 97-107.

L'autor exposa de bell antuvi les crítiques que Alfons Par i Joan Coromines han formulat contra el valor de la traducció catalana de la *Divina Comèdia* del Dant, feta per Andreu Febrer. Després analitza un grup de casos, que documenten tant la fidelitat servil a l'original (distingint en aquest cas els 'italianismes' dels 'calcs' lingüístics), com els casos en què català i italià coincideixen, conclouent que els calcs servils i detonants són una clara minoria. De més a més, argumenta Prats, seguint una intuïció d'Anna Maria Gallina, tant la presència d'italianismes com la de llatinismes té una funció ennoblidora de la traducció. En un segon apartat, segurament el més interessant i original del seu estudi, Modest Prats estudia els criteris de la forma de traduir que podia tenir Andreu Febrer i n'enuncia tres: a) atès que la filologia comença amb els humanistes, és inútil de demanar a un medieval cap mena de consciència normativa per a les llengües vulgars; b) la valoració estètica de la *Divina Comèdia* és relativament moderna, mentre que per a Febrer era sobretot un text en el qual es parlava de l'altre món; c) el prestigi del poema comporta el respecte extrem que es manifesta en l'aplicació rigorosa del mètode de traducció «verbum verbo». A la llum d'aquests principis, Modest Prats interpreta la utilització d'italianismes, d'arcaïsmes i d'altres solucions en la traducció de Febrer com una manera de resoldre «el trencacolls a què l'abocava la seva voluntat de respectar tan escrupolosament com fos possible el text venerable de Dante».— J. de P. [5810

Martí de RIQUER, *El «Voyage» de Sir John Mandeville en català*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 151-162.

L'infant futur Joan I s'interessà a posseir l'original francès del *Voyage d'outre mer* i consta l'existència de la seva traducció catalana per dos inventaris de llibres del segle XV (152). Ara només en resten els nou fragments salvats per Claude Duret [cf. ATCA, VI (1987), 508, núm. 3660], ací reproduïts amb el corresponent text francès (153-159), de vegades pròxims al text de París i de vegades al Warner's French text (160). El capítol 410 del *Tirant lo Blanc* li deuria la llegenda del drac de l'illa de Lango i la filla d'Hipòcrates, preludi de l'aventura del cavaller Spèrcius, i referències menors sobretot relatives a la geografia d'Orient (161); aquestes influències es trobarien en la part de la novel·la escrita per Martí Joan de Galba (162).— J. P. E. [5811

Coral CUADRADA MAJÓ, *Política italiana de Alfonso V de Aragón (1420-1422)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 7-8 (1986-1987), 269-309.

La primera part de l'article (269-302) és exposició de les vicissituds de les quals fou teixida la conquesta del Reialme de Nàpols, amb constant referència a lletres trameses pel rei Alfons de Trastàmara al consell de la Ciutat de Barcelona, ara a l'AHCB, *Lletres reials originals*, i amb una reflexió final entorn d'allò que significà la tal conquesta, tant en el marc europeu (substitució de l'eix N-S de París, Marsella, Gènova, Nàpols, pel d'O-E, Barcelona-Nàpols) com en el català (absentisme del rei «compensat» pels avantatges que la nova situació oferia a alguns mercaders). Aquesta primera part és il·lustrada amb vuit mapes. La segona conté regest i una transcripció de nou lletres reials d'Alfons o de la muller, Maria de Castella, datades entre el 1421 i el 1441, d'ACA, *Invent. Canc.*, caixa 11 (302-309).— J. P. E. [5812

Robert ARCHER, *The Conceitful Structure of Ausiàs March's «Lo jorn ha por»*, dins «Revista Canadiense de Estudios Hispánicos», XII (1988), 191-206.

Reproduïdes les cinc estrofes del poema XXVIII (191-192), l'autor creu que la primera participaria de la «tècnica de la revelació del darrer minut» emprada en altres quatre poesies de Marc (XXVI, XXXI, XXXII i XL). Ell hi vol expressar la contradicció total entre ésser una víctima innocent i un malfactor aprofitat de la nit, en el sentit que ell seria totes dues coses. Justament aquest absurd lògic demostra que el sentit dels versos no és el literal (198). Seguint Baltasar Gracián, Archer cerca de solucionar la contradicció pel camí del «misteri» (199), expressat en els versos 9-10. Només «Plena de seny» el podria alliberar de tal calvari (201). Però l'exposició dels turments de l'aimador seria purament retòrica (203).— J. P. E. [5813

Arthur TERRY, *Introspection in Ausiàs March*, dins «Studies Tate», 165-177.

Partint de la constatació de l'existència d'introspecció en alguns poemes marquiàns feta per Pere Bohigas i Balaguer i per Pere Ramírez i Molas, l'autor percep que en Marc sorgeix amb molta empenya un «jo», que supera aquell element merament formal dels trobadors, superació també manifestada en la llengua, plenament catalana (168). El problema és el de determinar la naturalesa d'aquest «jo», «mateix» (167), de vegades mitjançant implicacions negatives (el «transport» en l'estimada, la mort), però molt més mitjançant les positives, les quals permeten d'endevinar l'esquema conceptual que ell empra i l'extraordinària subtilitat amb què l'aplica (169), en primer lloc les al·legories (171-173), a través de les quals Marc acostava el lector a

allò que li vol comunicar (174) per un esforç de purificació i afinament (176). Són aquests els passos que més connecten amb el lector modern (177).— J. P. E. [5814

Eusebi COLOMER I POUS, *L'Humanisme als Països Catalans: Sibiuda, Turmeda i Vives*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», II (1988), 23-44.

L'Humanisme, procedent d'Itàlia, trobà ací un capdavanter en Bernat Metge, més modern que el seu temps, car fou el primer filòsof laic (26-27). Malgrat la seva pertanyença formal a l'Edat Mitjana, Ramon de Sibiuda tingué gran èxit perquè en el *Liber creaturarum* l'home esdevé objecte central de reflexió i, alhora, el mitjà d'aquesta mateixa reflexió i per això «la conformitat amb la natura humana serà el criteri de creença» (28). La doctrina platònica tradicional que veu el món com un llibre és completada en assenyalar que l'home n'és la caplletra; una escala porta del coneixement del món al de l'home i una segona del coneixement de l'home al de Déu, coneixement que és reconeixement d'haver-ho rebut tot d'Ell (28-29). L'arrel rau en el fet que l'home no sols és, ans encara es posseeix per l'autoconsciència i la llibertat, en virtut de la qual és «imatge viva de Déu»; el pensament de Sibiuda desemboca en el tractat *De amore*, car l'amor és qui dóna a la llibertat el seu valor definitiu, ja que per l'amor l'home esdevé allò que estima (29-30). Turmeda és a les antípodes: l'home es vanta de la seva dignitat, però les bèsties se'n trufen, retraient-li tota mena de baixeses, tant personals com socials o polítiques (31-36); d'aquest fons n'emergeixen tres punts: un sentit de la individualitat, que sembla confinar en l'escepticisme (36-37); la doctrina que l'home és a imatge i semblança de Déu només en l'ànima (37); i l'únic argument que l'ase accepta com a vàlid a favor de la superioritat de l'home és l'Encarnació de Déu (38). En la *Fabula de homine*, Joan Lluís Vives tracta de la dignitat quasi divina de l'home en forma d'al·legoria mitològica; resumeix el sentit de la falla-representació (39-40), segueix la doctrina de la importància de la parla, car no es troba en cap altre animal, de la memòria i de la intel·ligència, que permeten de preveure el futur (40). Aquest tema és clàssic de l'Humanisme italià, semblant a l'exposició que en fa Marsilio Ficino (41). En les obres de maduresa es perdria l'embadaliment davant la grandesa de la dignitat humana. Partint del pressupòsit que l'home és tal per l'esperit i que les seves possibilitats en poden fer un monstre o un sant (42), en *De anima et vita* Vives observa acuradament els mecanismes interns de les operacions anímiques i en dedueix regles pràctiques de conducta i d'educació (43). Amb la vista posada en una pedagogia, «Vives inaugura en el pensament europeu una psicologia muntada sobre la reflexió i l'observació i no sobre bases metafísiques prèvies» (43). En el *De concordia et discordia generis humani* arriben les conseqüències polítiques, basades en l'ètica, en les valors cristianes i en el reconeixement de les pròpies limitacions. D'ací ve la necessitat de l'educació (44).— J. P. E. [5815

Ernesto ZARAGOZA PASQUAL, *La observancia casinense en Cataluña (1435-1523)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 61-62 (1988-1989), 333-360.

Presentació, resum (333-347) i transcripció (348-360) de l'acta corresponent a les reunions del 14 de novembre del 1439 i del 17 de febrer del 1440, en les quals l'abat i els monjos de Sant Feliu de Guíxols acordaren les normes a seguir en l'aplicació a llur monestir de la reforma introduïda en virtut de la butlla d'Eugeni IV, també transcrita (348-350). El document és a l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, perg. 210, i a Madrid, BN, ms. 3565 (347). La introducció narra les vicissituds de la dita observança entre Sant Feliu de Guíxols i Montserrat durant el segle XV, a base de documentació

inèdita de Montserrat, Arxiu, *Congregació Claustral*, entre d'altra. Compareixen en la narració noms coneguts com els de Dalmau de Raset (338 i 358-359) i de fra Pere Busquets, el traductor de Domenico Cavalca (339 i 343).— J. P. E. [5816]

Josep MIRALLES I SALES, *El beato Juan Fort (1404-1464)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VI, núm. 24 (1988), 47-50.

Aplec de dades biogràfiques d'aquell cartoixà de Scala Dei, en gran part procedents de la seva vida publicada el 1663 per Josep Vallès. Fort escriví *Quomodo sacerdos se debet praeparare ad celebrandum sacrosanctum missae sacrificium i Liber revelationum*.— J. P. E. [5817]

Formularium diversorum instrumentorum. Un formulari notarial valencià del segle XV. Edició del manuscrit conservat a l'Arxiu Municipal de Sueca per Josepa CORTÈS (Biblioteca del Xúquer 5), Sueca 1986, XLVIII i 280 pp.

La introducció resumeix les notícies conegudes entorn del notariat i de la seva formació, posició i significació social en la València de la Baixa Edat Mitjana, ofici intermedi entre els diversos estrats socials i per això malvist pels inferiors i perseguit pels Agermanats. Remarquem en aquest apartat la transcripció del *Iuramentum notario-rum* (XI-XII) i d'un encapçalament de manual notarial (XII). Pas previ a la redacció definitiva d'un document eren els llibres notarians d'anotacions cronològicament seguides, on el professional deixava constància de les dades que el client volia fer constar en l'acta, la qual havia d'ésser redactada «amb tots els ets i uts», d'on ve la freqüència de recopilacions de mostres per a la redacció del text definitiu de documents de contingut i de naturalesa diversa. Un dels dits reculls s'ha conservat a Sueca, Arxiu Municipal, és ací detalladament presentat (filigranes, XXII), amb datació de les mostres entre el 1400 i el 1461 (XXVI), localització entre València i Alacant (XXVIII), mostres de lletra evolucionant vers la humanística (XXXII-XXXV), tipologia documental (predomini d'èpoques, vendes i censals, XXXIX-XLII), noms dels notaris representats i «signa» d'alguns d'ells (XLII-XLVII). El cos del volum consisteix en la transcripció dels dos-cents setanta-tres documents de mostra (1-255) i és completat amb la taula dels corresponents títols (257-264) i amb la de noms de persona (265-271) i de lloc (273-275).— J. P. E. [5818]

Libre dels cavayls que compós Ypocras. Manuscrit del segle XV. Text, introducció i glossari de Joan GILI, Oxford, The Dolphin Book Co. 1988, I-XVI, [17]-[98] i 99-116 pp.

Aquesta obra és la traducció catalana de la *Practica equorum* de Teodorico de' Borgognoni de Lucca, realitzada i augmentada a mitjan segle XV a partir d'una traducció castellana, en la qual hom havia ja introduïts afegitons, essent més que dubtosa la seva atribució a Hipòcrates. A París, Bibliothèque Nationale, esp. 297, hi ha una altra traducció catalana més acurada de la mateixa obra i encara una altra d'incompleta en l'esp. 215 (XI-XII). El volum manuscrit, no gaire posterior a la traducció, pertany a la biblioteca particular d'En Joan Gili, a Oxford. La transcripció de *Lo libre dels cavayls* ocupa les pàgines numerades dins parèntesis quadrats i és enriquida amb aparat crític de les variants tant del text castellà de El Escorial com del català de París. L'edició del text és completada amb dues pàgines de bibliografia (99-100), amb un glossari, que «conté els mots esdevinguts arcaics o que no consten en el *Diccionari de la*

llengua catalana (Gran Enciclopèdia Catalana), anant precedits per asterisc els que no es troben registrats amb la grafia d'aquest text (101-114), i amb una pàgina destinada a reproduir les figures d'eines o estris de manescal incloses en el volum manuscrit (115). Abans de la introducció, és reproduïda la taula dels temes exposats en el llibre (V-VIII).— J. P. E. [5819

Júlia BUTINYÀ I JIMÉNEZ, *Sobre l'autoria del «Curial e Güelfa»*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLI (1987-1988), 63-119.

L'autora defineix aquestes pàgines com «un avanç d'un estudi més ample i profund» i «primers fonaments d'una hipòtesi» (63). L'enfilall d'indicis comença amb l'observació que l'autor del *Curial* pren per model la relació amorosa entre Lacelot del Llac i Ginebra (64-68), tema que a Catalunya ningú no podia conèixer tan bé com el reelaborador de la *Tragèdia de Lançalot*, mossèn Gras, relacionat amb la cort d'Alfons dit el Magnànim a Nàpols, cosa que explicaria els paral·lelismes entre la *Tragèdia* i el *Curial* (68-75). El capítol següent, intítulat *Anàlisi genèrica*, s'ocupa de les fonts literàries, de l'ambient sociològic de l'autor i de la seva intencionalitat. En el primer punt, l'autora detecta l'influx d'obres diverses de Francesco Petrarca i es deté en la de Ramon Muntaner, per al qual En Gras «és lo mellor hom de Cadaqués»; en la *Tragèdia* també seria constatable la influència de Dante Alighieri (76-80). En el segon punt: totes les dades de naturalesa geogràfica encaixarien en un home de Cadaqués, en particular aquelles que són exclusives de l'home de mar o el detall de l'espionatge, timbre d'honor de la família Gras guanyat en la guerra del 1285 (80-83); o el fet que l'autor del *Curial* sembla que hauria d'ésser un jurista, professió adient a ambaixador, i encara familiaritzat amb les exigències econòmiques de llargs viatges (83-88). En el tercer punt, el de la intenció, aquesta és clarament la pedagògica i moralitzadora de presentar un amor net i cast, tot i el realisme de certes descripcions (88-92). El capítol següent comença comparant literàriament el *Curial* amb aquells fragments de la *Tragèdia* que no procedeixen de la novel·la francesa, ans han estat afegits per mossèn Gras (92), començant pel paral·lelisme d'imatges (ferida d'amor, sol, escenari bucòlic, antítesis), seguint amb les reflexions entorn al sentiment de venjança i a aquella «característica més genuïna de l'estil del *Curial*», que seria «l'aplicació de notes del món material a l'immaterial i a la inversa» (95); tot seguit, són exposats els paral·lelismes del *Curial* i de la *Tragèdia* amb la *Faula de les amors de Neptuno i Diana* en l'ús de la mitologia (Neptú, Parques), de les referències marineres i en la concisió d'estil (95-97). Segueixen pàgines destinades a la identificació de topònims i d'antropònims figuratius (Monbrú o Monnegre podria ésser tant Montgrí com Montnegre o el Mont), Enric de Castella seria Enric de Trastàmara, germà del Magnànim, Galceran de Mediona seria Galceran de Requesens i Laquesis seria Lucrezia d'Alagno, cosa que portaria a definir la novel·la com a obra d'encàrrec destinada a justificar el rei Alfons davant la reina Maria (98-103). La comparació en el pla lingüístic comença per l'onomàstica: dels trenta-un noms citats a la *Faula*, vint-i-un es troben al *Curial*; la grafia «Barchinona» seria normal en un jurista i podria haver arrossegat «Partenope» en designar Nàpols (103); l'acumulació de negacions innecessàries seria característica del parlar nord-oriental (104), i segueix constatant la tendència als neologismes, als prefixos en «re-», «des-», als sufixos en «-tat» i «-ívol», l'ús de certs mots, la freqüència d'adverbis en «-ment» (aquesta també es trobaria en la *Tragèdia*) i la perífrasi «ser + participi de present». Per contra, «no hi ha cap mot que al *Curial* sigui 'exclusivament i únicament valencià' i, en canvi, hem vist usos i vocables que fan idoni l'origen septentrional», raó per la qual l'autora no considera «tal supòsit un obstacle per a la meua

hipòtesi» (108-109). En les darreres pàgines, seguint les *Notes lingüístiques* d'Anfòs Par, assenyalava les coincidències de la *Tragèdia* amb els trets característics de la llengua del *Curial* indicades per l'esmentat autor (109-117). A l'acabament, l'autora indica els punts, en els quals insistirà el futur treball entorn del tema.— J. P. E. [5820

Lola BADIA, *De la «reverenda letradura» en el Curial e Güelfa*, dins «Caplletra», 2 (Primavera 1987), 5-18.

En la línia dels interrogants plantejats els darrers anys entorn del *Curial e Güelfa*, l'autora creu que pot trobar elements identificadors en els tres pròlegs als tres llibres de l'obra, en els diversos excursos i en d'altres elements «superflus» com citacions literàries o expansions culturalistes diverses. La primera observació és que en l'autor els elements clàssics, tot i llur pobresa, s'integraren en la tradició romànica 'abans' de la redacció del llibre (7). El primer pròleg, destinat a presentar tota l'obra, insisteix en el tema de l'amor, i fou escrit pensant sobretot en el primer llibre (8); el segon enceta les referències a temes clàssics, ací el relatiu a la bondat o a la maldat de diversos signes astrològics, potser rebut de la *Divina Commedia* (8-9); el terç, clau de lectura de les més importants (9), opta per una derivació grega de «Musa», potser rebuda de Giovanni Boccaccio, *Genealogiae deorum gentilium*, però l'autor es considera poc dotat en aquest camp (9-11). Això no obstant, elabora una «poètica ficció» entorn d'Enveja, Fortuna i els Infortunis, parcialment paral·lela d'una narració del mateix Boccaccio, *De casibus virorum illustrium*; Curial, en efecte, «no ha estat deseparat de les muses» (15) i n'és prova la reelaboració correctora del mite Dido-Càmar, la qual al darrer instant torna cristiana, reelaboració que «demostra en aquest punt concret familiaritat amb Virgili, consciència literària i una admirable gosadia que potser només tenien, al segle XV, els que estaven parcialment tocats del corc del pre-humanisme» (18).— J. P. E. [5821

J. N. H. LAWRENCE, *On fifteenth-century Spanish Humanism*, dins «Studies Tate», 63-79.

Aquestes pàgines s'obren amb la referència a aquell episodi del *Curial e Güelfa* en el qual el protagonista, arribat al temple d'Apol·lo a Delfos somnia que el déu i les muses li demanen de decidir qui fou més complit cavaller, Aquil·les o Hèctor (63-64 i 75) i, per tant, li reconeixen posseir aquell grau de coneixements de l'antiguitat clàssica, que el capacita per al dit judici. El cos de l'article exposa que el fet que un cavaller s'adornés amb tals coneixements no es limitava a ésser un desig ideal, «particularly in Castile» (65), raó per la qual les referències a textos catalans són escasses (69, nota 14; 76, nota 34).— J. P. E. [5822

Xavier GÓMEZ, *Curial e Güelfa, petges mitològiques*, dins «Caplletra», 3 (1988), 41-63.

L'autor comença el seu treball constatant que no s'ha fet un estudi sistemàtic de les possibles fonts clàssiques de *Curial e Güelfa*; per això ell s'ha proposat «centrant-nos en les referències mitològiques més que res, de fer un estudi diacrònic, un estudi a partir dels fonaments culturals sobre els quals l'autor construí l'obra, i en aquest cas concret, un estudi de les fonts mitogràfiques i clàssiques» (41). Les notícies pogueren arribar a l'autor a través d'obres italianes, franceses i àdhuc castellanques (42-43), i quant a les primeres, en concret de Giovanni Boccaccio, Dante Alighieri i Guido

delle Colonne (44-46). Gómez presenta primer una revisió dels llocs on l'autor fa referències mitològiques o clàssiques, bo i recordant les fonts ja assenyalades per editors de la novel·la o indicant-les pel seu compte (50-60, àdhuc amb reproducció de fragments, alguns col·locats en paral·lel); i després un aplec de referències a autors i obres citades, entre les quals destaquen les *Metamorphoses* d'Ovidi i les *Genealogiae deorum gentilium* de Giovanni Boccaccio (60-63).— J. P. E. [5823

Jaume ROIG, *Llibre de les dones*. Proficació i modernització a cura de Jordi TINENA (Lectures i itineraris 2), Barcelona, Editorial Laertes 1988, 190 pp.

Aquest llibre és dividit en introducció (9-37), bibliografia (39-40), cos del llibre (43-178), apèndix (178-183) i propostes de treball (185-188). La introducció, partint del fet que l'*Espill* és un implacable atac a les dones (9), i després de resumir idees de la misogínia medieval (9-11), reafirma l'atribució de l'obra a Jaume Roig (12), recorda que és escrit del moment literari del primitiu renaixement a València (13-16), d'entre els diversos títols que hom li ha donat afirma que l'autèntic és el de *Spill* [tot i que el prologuista no segueixi l'autor en donar nom al llibre] (16-17), el data del 1460 (18), en recorda l'estructura (consulta inicial, pròleg dividit en quatre parts i cos format per altres quatre parts, cada una de les quals és dividida en quatre) i el resumeix (19-23). L'*Espill* no és l'autobiografia de Jaume Roig, la vida del qual no sembla haver estat una cadena de dissorts i la muller del qual és, amb la Puríssima [recordem que entre nosaltres aquesta doctrina tenia una escola específica de propugnadors, els lul·listes], justament excepció en el bombardeig anti-feminista i es pregunta si la *Vita Christi* d'Isabel de Villena no fou una resposta a l'*Espill* (24-28). Pel llenguatge, aquest llibre és un dels més rics de la nostra literatura medieval i la seva construcció gramatical seria d'«una complexitat oracional absoluta» (30). El protagonista del conte no és un cavaller, ans un home amb ideals burgesos, fets impossibles per la maldat femenina, sense decidir si l'autor creia allò que deia o era només una facècia (31-34). El protagonista és en molts punts antecessor del «pícaro» castellà, però no en un: ell no enganya mai ningú i en canvi sempre resulta trufat per les successives dones que tracta (34-35). Després de deu edicions catalanes, arriba aquesta, reelaboració en prosa i en català modern, en la qual no s'ha introduït «gairebé cap supressió o modificació o addició» (36-37). De l'*Espill* és textualment transcrita la *Consulta* inicial (43-44) i els versos 3184-3271 i 6707-6787 (179-183); la introducció i les quatre parts són resumides en prosa i completades amb notes explicatives de conceptes.— J. P. E. [5824

Ricardo URGELL FERNÁNDEZ, *Algunas notas y documentos sobre el príncipe Carlos de Viana y Mallorca*, dins «Mayurqa», 21 (1985-1987), 167-179.

La primera part de l'article és narració lineal del viatge de Carles de Viana de Sicília a Mallorca, camí de Catalunya, a fi de reconciliar-se amb el seu pare Joan II de Catalunya-Aragó, després de la mort d'Alfons IV dit el Magnànim, amb particular atenció a les gestions que acompanyaren el donatiu en metàl·lic que li féu el Regne de Mallorca i al capteniment del Gran i General Consell amb motiu de l'empressonament del dit príncep. L'apèndix documental conté transcripció de set documents (actes del Consell esmentat i cartes reials) relatius als afers esmentats, de Ciutat de Mallorca, ARM, *Arxiu del General Consell*, 7 i 8 (173-179).— J. P. E. [5825

B[ernat] FENOLLAR, J[Joan] MORENO, J[Jaume] GASSULL, LO SÍNDIC, N[arcís] VINYOLÉS, B[altasar] PORTELL, *Lo procés de les olives*. J[Jaume] GASSULL, *Lo somni de Joan Joan*. Estudi introductori de Salvador JAFER. Edició de Vicent PITARCH i Lluís GIMENO (L'Estel 6), València, Eliseu Climent editor 1988, 310 pp.

L'estudi introductori comença recordant les peculiars condicions de la ciutat de València com a nucli d'expansió literària (12) i n'esmenta dues tertúlies: la de can Berenguer Mercader, aristocràtica, i la de can Bernat Fenollar, de predomini burgès, intercomunicades (13). N'hi havia, encara, de femenines, documentades per Jaume Roig en *l'Espill* (16-21), celebrades a la vesprada entre migdiada i sopar, a diferència de les masculines, havent sopat (14). Serien el marc, entre d'altres objecte de discussió a can Fenollar (25-28), d'una «disputa eròtica entre joves i vells» (16), d'on sorgien tant *Lo procés...* com *Lo somni...* abans del 1486 (la tertúlia de can Mercader, reportada per Joan Roís de Corella, hauria d'ésser anterior al 1471, en què ell morí, 22). Presentats els principals contertulis (29-42), segueix la llista i descripció de les edicions d'ambdues obres (42-49). *Lo procés...* consta de cobles de vuit versos decasíl·labs (49), *Lo somni...* de codolades (51). *Lo procés...* és estructurat a tall de discussió d'un afer davant un tribunal, fórmula empeltada en la retòrica [però potser encara més amb la dialèctica, art de la «disputatio», 57-59]. *Lo somni...* és desenvolupament de la conclusió de *Lo procés...* en continuïtat amb la més pura tradició satírica catalana, també estructurat de forma processal (60). Acudit, humor i ironia apareixen a cada pas de les dues obres, on hom troba salts semàntics entre sentits diversos de la mateixa paraula (63). L'autor rebutja el concepte d'Escola Satírica Valenciana, car les dues obres es troben en el corrent crític i satíric de la literatura catalana, ben viu des de Guillem de Berguedà fins a Francesc de la Via [no Vila, 68] i reporta les opinions divergents de Josep Lluís Marfany i de Vicent Pitarch i Lluís Gimeno sobre la significació social de les dues tertúlies i de les corresponents obres en la València d'acabament del segle XV (71-72). Explicada la 'ratio editionis', destinada a lectors no especialitzats (75-77), segueix el text de *Lo procés de les olives* (79-174) i el de *Lo somni de Joan Joan* (175-287), completats amb notes explicatives del sentit de moltes expressions. Segueix un apèndix, on trobem *Referències cronològiques i bibliogràfiques* (291-294), una bibliografia general (294-295) i una d'específica (295-296), una selecció de fragments crítics (299-304) i dues pàgines de propostes de treball (305-306).—
J. P. E. [5826]

JOAN ROÍS DE CORELLA, *Poesia i prosa. Selecció, notes i glossari* a cura de Llorenç SOLDEVILA (*Història de la Literatura Catalana* 37), Barcelona, Edicions 62/Ediciones Orbis 1986, 152 pp.

El text d'aquesta edició segueix bàsicament el de Ramon Miquel i Planas, del 1913, amb qualche retoc procedent d'altres edicions. La selecció de poesia profana recull disset peces (13-40) i tres la religiosa (43-54). La prosa profana aplega *Tragèdia de Caldesa* (57-62), *La història de Leànder i Hero* (63-79), *Lamentació de Biblis* (80-85), *Lletres d'Aquiles i Policena* (86-88) i *Plant dolorós de la reina Hècuba...* (89-98) i la religiosa *La vida de la gloriosa santa Anna* (101-114) i *Història de santa Magdalena* (115-143). Les pàgines 147-148 són dedicades al *Glossari* de mots desuets.— J. P. E. [5827]

Història de París i Viana. Edició facsímil de la primera impressió catalana (Girona, 1495). Estudi literari i tipogràfic de Pedro M. CÀTEDRA. Estudi lingüístic de Modest PRATS, Girona, Diputació 1986, 176 pp.

El text de la *Història de París e Viana* ocupa les pàgines 113-169; mancant, però, un foli a l'únic exemplar conegut de l'edició, el de la Kongelige Bibliotek de Copenhague, el text corresponent és completat a base de l'edició de Ramon Miquel i Planas, Barcelona 1905 (93-95). La introducció de Pedro M. Cátedra García s'intitula *La història dels amors de París i Viana*, de la qual resumeix l'argument (14-19) i, atès que el traductor al francès Pèire La Cepeda afirmava l'any 1432 que l'original de l'obra per ell traduïda era català, l'autor recorda la difusió catalana de l'obra abans del 1432 (29-31), i creu que la versió catalana procediria d'una d'italiana i la castellana d'una de catalana (33). L'àmbit de difusió hispànic de l'obra és la corona catalano-aragonesa, car és citada en el *Curial e Güelfa* i en la *Glòria d'Amor* de Bernat Hug de Rocafort; en ambdós casos la relació va més enllà d'una referència (38-39). El text francès de La Cepeda té ampliacions i supressions (44-48), però al costat de la reelaboració persisteix la forma més breu (57). La impressió gironina fou realitzada per Diego de Gumiel, que treballà a Catalunya del 1494 al 1501 i a València entre el 1512 i el 1517, any de la seva mort (60-61). Publicà el *Tirant lo Blanc*, que també traduí al castellà durant la seva estada a Valladolid (65). Sense deixar Barcelona, qui sap si encaminant-se a Perpinyà (66-67), es desplaçà a Girona, on ja hi ha notícies d'existència d'impresca abans de Gumiel (70). El *París i Viana* seria una impressió dels darrers temps del seu taller barceloní (76-77). Les edicions de l'obra en català són catalogades en les pàgines 87-90 i en les 91-92 hi ha llista de les edicions tant barcelonines com gironines de Gumiel i dels seus socis. [a 88, B, línia 4 hi ha un «FACTUM» estrident, per «FACTUS», tal com hom pot veure a 72 i 74]. Modest Prats, en analitzar la llengua, cospa una voluntat d'escriure una prosa culta que conserva un difícil equilibri entre la modernitat i l'arcaisme (104), essent la sintaxi el punt en el qual es constata una major tendència a formes noves (105), car el traductor «tenia un domini extraordinari de la llengua catalana» (110); podria, doncs, haver estat una bona mostra de modernitat pel seu rar equilibri estilístic (111), malgrat els cinc castellanismes i la llista de paraules menys genuïnes (109), la presència dels quals explica com Germà Colón (101: «afición hacia el empleo de la capa más moderna y más 'hispánica' del léxico catalán»).— J. P. E. [5828

Anna J. GINER, Josep TRENCHS, *Ferrer Sayol i el manuscrit «Tractat d'agricultura» de l'Arxiu Municipal de València*, dins «Estudis Noguera», 147-153.

Donada la notícia que l'AMV, *Fons Serrano Morales*, ms. 6437, conté còpia, realitzada a darreries del segle XV, de la traducció catalana feta per Ferrer Saiol del *De agricultura* de Pal·ladi, segueix un resum del seu contingut, una descripció de la materialitat del volum, la seva datació pel fet d'èsser escrit amb lletra humanística, algunes dades relatives a la seva història (J. E. Serrano Morales potser el rebé de Pasqual Dasí i Puigmoltó, vescomte de Bètera) (151) i dades sobre la introducció de la lletra humanística en terres catalanes i les característiques de la d'aquell manuscrit (152-153).— J. P. E. [5829

Eulàlia DURAN, *Simbologia política catalana a l'inici dels temps moderns*. Discurs llegit el dia 10 de desembre de 1987 en l'acte de recepció pública de E. D. a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de l'acadèmic numerari Joan AINAUD DE LASARTE, Barcelona 1987, 48 pp.

L'autora intenta d'aproximar-se a la figura de l'Encobert de les Germanies de València mitjançant les dues obres de Joan Alemany, *De la vinguda d'Anticrist*, i d'Al-

fonso de Jaén, *Espejo del mundo*. Tots dos contenen una glossa al *Vae mundo in centum annis*, que l'autora atribueix a Arnau de Vilanova [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 102-103, lín. 940-989], i del qual l'autora es fixa en la figura del «vespertilio/rat penat», bo i preguntant-se si aquesta i la del drac alat són figures escatològiques (8-9). La primera part de l'exposició analitza les figures esmentades i llurs connotacions mil·lenaristes i troba que el drac alat fou substituït pel rat penat en les narracions relatives a Jaume I de Catalunya-Aragó, més encara, que Francesc Compte el vinculava als començaments de la Reconquesta en un dels companys d'Otger Cataló (12-15). Per obra del *Vae mundo*, el rat-penat es convertí en símbol escatològic aplicat a reis diversos durant el segle XIV (17). A darreries del segle XV aparegué la figura de l'Encobert, al qual Joan Alemany atribuï les previsions del *Vae mundo*, bo i fent-li convergir la llegenda europea de la reparició del rei escatològic desaparegut (18). Alfonso de Jaén insistí en la identitat de rat penat i Encobert, denominació aquesta que fou vigent durant els segles XVI-XVII a Castella i a Portugal, aplicada a «contra-monarques escatològics» (21-22). La segona part intenta d'establir que Encobert i Anticrist són les dues cares contràries d'una mateixa moneda (9-10). La denominació d'Encobert fou aplicada a Ferran el Catòlic (23, amb descripcions de l'Encobert, de l'Anticrist i del papa, Pastor Angelicus o nou David, 23-27), car l'Encobert havia d'ésser el vencedor de l'Anticrist i el capitost del poble cristià (28-31). L'escatologisme de darreries del segle XV té línies i desemboca en identificacions diverses: la germànica en Frederic d'Habsburg, la siciliana, castellana i catalana en Ferran el Catòlic, Encobert i rat penat alhora, identificació que els literats àulics repeteixen (34-38) i que amb el fracàs final pogué tornar-se contra el rei (38). La literatura profètico-escatològica, doncs, hauria estat aprofitada pel poder i hauria desembocat en el mite històric de la unitat hispànica (39; [encara que la «unidad de destino en lo universal» potser no es remunta més lluny de Giordano del Vecchio, el text del qual, de més a més, escapça]). En la resposta, Joan Ainaud de Lasarte recorda, ultra el currículum i la bibliografia d'Eulàlia Duran, set versos d'una balada francesa que aplicava la figura del «vespertilio/rat penat» a Joan I de Catalunya-Aragó (45-46).— J. P. E. [5830

Jaume GARAU AMENGUAL, *Unes cançons amoroses inèdites de la primera meitat del segle XVI. Estudi i edició*, dins «Caplletra», 3 (1988), 91-99.

Les vint-i-dues estrofes, dinou de les quals són quartetes, dues tercets i una rodolí, es troben a Ciutat de Mallorca, Arxiu Capitular, III-2-9. 14.060, quadern de comptabilitat amb anotacions econòmiques dels segles XV, XVI i XVII. Ultra alguna poesia en castellà, el quadern conté les composicions esmentades en llengua catalana, conceptistes, destinades a ésser glossades, sense la glossa (92). Solucionat algun problema textual (93), i assenyalada la presència d'una d'elles en la *Flor d'enamorats* de Joan Timoneda (94), segueix llur transcripció (96-99).— J. P. E. [5831

Teatre, prosa i poesia del segle XVI. Antologia. A cura de Josep MURGADES (Història de la Literatura Catalana 38), Barcelona, Edicions 62/Ediciones Orbis 1986, 254 pp.

La secció de teatre aplega tres obres d'autor anònim: *Passió de Cervera*, *Representació de la mort* (11-41) i *La farsa d'en Cornei* (74-86); *L'Església militant* de Joan Timoneda (42-62) i *La vesita* de Joan Ferrandis d'Herèdia (63-73). La part de prosa ofereix mostra de Miquel Peteç, *Vida de Sant Vicent Ferrer* (89-92), del *Espill de la vida religiosa* (El Desitjós) (93-100), d'Estefania de Requesens, *Lletra a la seva mare* (101-106), de Pere Joan Nunyes, *Lletra als seus deixebles* (107-109), de Cristòfor Des-

puig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (110-123) i d'Onofre Almudèver, *Epistola proemial als lectors* (124-126). L'apartat de poesia conté: Jaume Beltran, *Contemplació a la sacratíssima Verge Maria de les Dolors* (129-130), Pere Serafí, *Llaors de Nostra Senyora* (131-133), Joan Pujol, *En llaor de la Verge Maria de la Soletat* (134-135), Joan Baptista Anyes, *Vida de Sant Julià i Santa Basilissa* (136-145), Vicent Ferrandis, *Velera nau, tallada en bona lluna* (146-148), Pere Serafí, *En llaors del benaventurat Sant Lluç* (149), Joan Pujol, *Llaors del gloriós Sant Pere* (150-151), Joan Timoneda, *Hui és nat lo Redemptor* (152-153), Pere Serafí, *Al goig de nostra Senyora en la santa Nativitat de Jesucrist* (154), Joan Pujol, *En la Nativitat* (155-156), Joan Timoneda, *Flor d'enamorats* (157-159), Pere Serafí, *Si em lleví de bon matí i Llassa, mesquina, què faré* (160-161), dues d'autor anònim, *Lo mal de l'amor, pastora...* i *En clavell, si m'ajut Déu...* (162-164), Joan Ferrandis d'Herèdia, *Amor no es pot clamar de mi en res, Cançó i Puix que no em voleu amar* (165-167), Joan Timoneda, *Flor d'enamorats* (168-171), Pere Serafí, *Sonet XIII i Cant d'amors* (172-173), Jaume Siurana, Lluís Joan Valentí, Andreu Martí Pineda, *Lo procés o Disputa de viudes i donzelles* (175-191), Andreu Martí Pineda, *Consells a un casat. Consells a una casada* (192-198), Valeri Fuster, *Altra cançó molt graciosa* (199-200), Pere Serafí, *Sonet XXI* (201), Joan Pujol, *Visió en somni* (202-212), Francesc Calça, *Sonet en llaor de mossèn Ausias March* (213), Joan Pujol, *La singular i admirable victòria de Lepant* (214-230), Francesc d'Olesa, *Obra en menyspreu del món* (231-237), Pere Serafí, *Capítol moral* (238-240) i *Emblemes sobre diverses coses* (241-242). Les darreres pàgines indiquen les edicions de les quals ha estat manllevats els textos (243-249).— J. P. E. [5832

Enric MOLINÉ, *L'ordre públic a l'Urgellet i a Andorra l'any 1504*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 421-430.

L'arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, *Protocols* núm. 576, conté els *Capítols signats pel bisbe i capítol d'Urgell i les autoritats civils de la ciutat, del comtat de Castellbò i de la Cerdanya*, ací transcrits (427-430), en els quals les autoritats esmentades establien en llurs terres germandat per a la persecució i detenció de delinqüents. L'autor remarca l'absència d'Andorra, tot i que les autoritats eren idèntiques que les de Castellbò (425-426). Els capítols permeten de precisar les atribucions de les diverses instàncies implicades.— J. P. E. [5833

Víctor INFANTES, *De nuevo sobre el «Encuentro de los tres vivos y los tres muertos» en España*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLI (1987-1988), 57-62.

Marià Aguiló i Fuster il·lustrà la seva edició del *Llibre del romiatge del Venturós Pelegrí, ab les Cobles de la Mort* amb un gravat, el qual, unit a d'altres testimoniatges artístics, demostra la vigència de la llegenda dels tres vius i dels tres morts en la cultura catalana dels darrers segles medievals. L'autor assenyala que la font del gravat triat per Aguiló és l'edició de les *Chròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell realitzada per Carles Amorós a Barcelona el 1546 (59).— J. P. E. [5834

Ian MACPHERSON, *The Admiral of Castile and Antonio de Velasco: Cancionero Cousins*, dins «Studies Tate», 95-107.

El *Cancionero general* d'Hernando del Castillo, publicat el 1511 a València, conté una octaveta adreçada per Antonio de Velasco a l'almirall de Castella, Fadrique Enrí-

quez, ací reproduïda (95). L'autor identifica i dibuixa amb més precisió els dos personatges.— J. P. E. [5835]

Louis CHALON, *Bartolomeo Gentile, poète italien du Cancionero General*, dins «Le Moyen Âge», XCIV (1988), 395-418.

Dels sonets d'aquest autor acollits en el *Cancionero General*, ací transcrits, molts són en català (406-416). El *Soneto de Trinitate* sembla influït per idees lul·lianes (410).— J. P. E. [5836]

Remedios FERRERO, *Capítulos de 1517. Acerca de una reforma de la Universidad de Valencia*, dins «Universidades», 141-148.

El *Manual de consells* A-57 de l'AMV ha conservats, datats el 17 de setembre del 1517, uns *Capítols del estudi general e redreç d'aquell* signats pel consell secret de la ciutat, d'una banda, i per Bernat Alcalà, rector de l'Estudi, de l'altra, fins ara desconeguts i ací transcrits (147-148). La base per a les noves determinacions es trobava en els articles 50 i 51 de les constitucions fundacionals, que posaven l'Estudi a mans de la Ciutat (142). Els capítols del 1517 significaren una distribució de temps i d'exercicis «per imitar lo estudi de París» (147) i doctrinalment representaven una nova confirmació de les vies de Duns Escot, de nominals i de sant Tomàs d'Aquino, en particular de la de nominals. Només en restava fora la via lul·liana (144). El 1525, el nomenament del rector Joan de Salaia estroncava el pluralisme.— J. P. E. [5837]

Vicente GRAULLERA SANZ, *La càtedra de arte de la notaría, en la Universidad de Valencia del siglo XVI*, dins «Universidades», 225-235.

En una informació judicial presa el 1637 amb vistes a l'equiparació dels notaris als doctors en dret, conservada a València, ARV, *Protocolos notariales* 11.376, hom fa constar que a l'Estudi General de la ciutat hi havia càtedra de notaria ja el 1521 i els successius mestres que hi llegiren. L'ensenyament era sobretot per aprenentatge com corresponia més a un art que a una ciència, les lliçons no eren en l'edifici de l'Estudi, ans en el de la Confraria de Sant Jaume, i el professor no havia d'ésser doctor en dret, ans només notari (228-229). Els notaris de la ciutat de València haurien pujat a uns 150/200 (229). Les darreres pàgines presenten els professors coneguts (230-235).— J. P. E. [5838]

Veronika LEIMGRUBER, *Glossari del Libre del coch de Robert de Nola*, dins «Estudis Romànics», XVII (1976-1980 [1986]), 255-384.

El glossari és complet. Hi són aplegats alfabèticament tots els mots catalans que figuren en l'edició del 1520, amb la corresponent equivalència alemanya. De més a més, havent-n'hi una edició castellana, publicada a Toledo el 1525, l'autora també ha indicat l'equivalent castellà de cada mot català. Les característiques tècniques de cada entrada són exposades en les pàgines 256-257. El glossari ocupa les 259-341 i és seguit de la llista de mots castellans que en tradueixen de catalans (342-382). Clouen el treball dues pàgines de bibliografia (383-384).— J. P. E. [5839]

August MONZON I ARAZO, *Bibliografia vivista recent: balanç i perspectives*, dins «L'Espill», núm. 27 (novembre 1988), 109-112.

Presentació d'aportacions realitzades a Bèlgica, a l'Estat Espanyol i a Itàlia en els darrers anys, tant en l'edició o traducció d'obres com mitjançant estudis monogràfics o presentacions de síntesis.— J. P. E. [5840]

Evangelista VILANOVA, *Història de la Teologia Cristiana. II. Pre-reforma, reformes, contrareforma* (Col·lectània Sant Pacià XXXVI), Barcelona Facultat de Teologia de Catalunya i Editorial Herder 1986, 652 pp.

Ultra una pàgina i mitja dedicada a l'humanisme catalano-aragonès (76-78), trobem en aquest volum un apartat dedicat a Joan Lluís Vives, del qual és exposada primer la significació global: relació amb Erasme, atenció a tota la problemàtica relativa a l'home, posició de «via media» en la majoria de qüestions (65-68); després, la vida i les principals obres (68-70); i finalment l'aportació a la teologia: el *De veritate fidei christianae* seria un dels llibres precursors de l'apologètica moderna en la línia d'una racionalitat prèvia a la fe; racionalitat que, d'altra banda, socràticament havia de desembocar en la configuració més humana de la persona, car, igual com per a Sèneca, per a Vives la filosofia és «magistra vitae» en la *Introductio ad sapientiam* (70-72).— J. P. E. [5841]

Angelina GARCÍA, *Una familia de judío-conversos: los Vives*, dins *Erasmus Vives*, 293-308.

Fruit d'investigació en els arxius de Madrid, AHN, *Inquisició de València*, de la Ciutat del Vaticà, Archivio Segreto Vaticano, *Litterae ad principes*, i de València, ARV, *Mestre racional*, *Cancelleria reial*, *Justícia civil*, *Batllia* i *Protocols*, ultra la Biblioteca Universitària d'aquesta ciutat (308), és la documentació que ha permès a l'autora de reconstruir les diverses soques familiars que es trobaren en Joan Lluís Vives i les dificultats que totes tingueren amb la inquisició valenciana, i sobretot amb la hispànica, [documentació que s'ha concretat en el llibre de la mateixa autora, *Els Vives: una família de jueus valencians*, objecte de recensió en aquest mateix volum, a la qual remeto]. Les pàgines que ens ocupen són resum d'aquells resultats.— J. P. E. [5842]

Hendrik BRUGMANS, *Juan Luis Vives*, dins *Erasmus Vives*, 5-15.

Aquesta visió de conjunt comença afirmant que un col·loqui sobre Vives a Bruges es justifica pel fet que ell considerà la dita ciutat «pàtria» igual com València, de la qual havia de mantenir-se allunyat pel seu origen jueu. L'autor es pregunta quina era la situació espiritual de l'Europa contemporània i respon que la de l'Humanisme (6), intent de síntesi entre l'herència dels Pares de l'Església i les aportacions modernes (7), programa avortat per la Reforma i per les seves esquinçades. Vives participà en les esperances i en les maltempsades del seu temps i experimentà en particular la d'Anglaterra (8), però mai no parà de pledejar per la pau i la concòrdia cristianes, contra l'enemic comú, el turc (10); cantà la bondat dels indis «salvatges» recentment descoberts, s'ocupà de pedagogia, també femenina, i estengué el seu interès a la psicologia i a la beneficència pública, baixant dels principis als detalls concrets d'organització (12-14). El *De disciplinis* intentaria una síntesi i sobretot incitaria a pensar per compte propi.— J. P. E. [5843]

[Joannes] [Ludovicus] VIVES, *Early Writings. De initiis sectis et laudibus philosophiae. Veritas fucata. Anima senis. Pompeius fugiens*. Introduction, Critical Edi-

tion, Translation and Notes edited by C[onstantin] MATHEEUSSEN, C[harles] FANTAZZI, E[dward] GEORGE (Selected Works of J. L. Vives), Leiden, E. J. Brill 1987, XXIV i 158 pp.

La darrera edició global de les obres de Joan Lluís Vives és la de Gregori Maians i Siscar, València 1782-1790, allunyada de les actuals exigències d'edició crítica. La base per a la present edició és la dels *Opuscula varia*, Luvaina 1519, tenint, però, present l'exemplar recentment trobat de les *Praelectiones quinque*, Lió 1514. En la introducció, l'autor s'ocupa amb detall de la datació del volum lovanienc del 1519 i arriba a la conclusió que hauria sortit entre l'abril del 1519 i el gener del 1520 (XX). El *De initiis... philosophiae*, text que es limita a presentar la filosofia antiga a base de Diògenes Laerci i de Ciceró, és editat per Constantin Matheussen i traduït a l'anglès per Jennifer Roberts (3-5, introducció; 6-57, text i traducció); la *Veritas fucata* i l'*Anima senis* són editades, traduïdes i anotades per Charles Fantazzi (61-64, introducció; 66-104, text i traducció) —la «veritat només pintada o aparent» és el retorn a temes cristians per part de poetes parisencs immorals i paganitzants, tema que tornaria a ésser tractat per Vives el 1522 a Luvaina—; el *Pompeius fugiens*, reflexió entorn de la fortuna, que pretén d'interessar no sols les idees, ans també la decisió ètica, és editat per Edward George i pel ja conegut Matheussen i traduït a l'anglès pel primer (109-111, introducció; 112-147, text i traducció). Característica d'aquesta edició és que els aparats crític i de fonts van a la pàgina parell sota el text llatí i les anotacions complementàries sota la traducció en les pàgines senars, saltant, però, a la pàgina parella contraposada, si cal, amb inversió de seqüència entre text i nota corresponent. Completen l'edició la taula de noms (148-153), la de citacions d'autors (154-157) i la de mots (158).— J. P. E. [5844]

Ioannis Lodovici Vivis, Valentini, *Praefatio in Leges Ciceronis et Aedes Legum*. Edidit Constantinus MATHEEUSSEN (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Leipzig, Teubner 1984, XIV i 35 pp.

Els dos opuscles, precedits d'una carta dedicatòria a Martí Ponç, jurista de València, són ací reproduïts a base de l'edició de Luvaina 1519, raó per la qual les pàgines introductòries contenen dades que ja coneixem pel resum immediatament anterior. A diferència, però, d'aquella edició, en aquesta els aparats són només dos, el crític i el de fonts; l'edició del text (1-30) és completada amb una taula de persones (31-33) i una de referències literàries (33-35). Al començament de l'*Aedes legum* (16, línies 15-16), Vives es refereix al fet de comparar amb «nostram Valentiam» les coses que li anaven cridant l'atenció per Europa. En els opuscles, l'autor, el qual s'autoqualifica de «philosophus», exposa la seva idea del dret i de la llei.— J. P. E. [5845]

Carlos G. NOREÑA, *Agricola, Vives and the Low Countries*, dins *Erasmus Vives*, 99-118

Estudi de l'influx de Rudolf Agrícola en Joan Lluís Vives, el qual ja en conegué el *De inventione dialectica* durant els seus estudis a París, obra que influí en l'*Adversus pseudo-dialecticos*. A Luvaina, tot el cercle d'amics de Vives valorava l'obra escrita d'Agrícola per la bellesa de la forma i per la riquesa del contingut (100-102). Vives el cità explícitament almenys sis vegades (102-103), i amb més respecte que el que tributava a Lorenzo Valla (103). L'encaix profund entre els dos autors rau en el fet que ambdós consideraven les «artes sermocinandi» [gramàtica, retòrica, lògica, dialèctica] no pas com a finalitat d'elles mateixes, ans com a mitjans al servei de la doctrina,

tornant d'aquesta manera a Aristòtil (104). En la lògica, Vives no dona tanta importància com Agrícola al camí de recerca, troballa i enumeració dels «llocs» segurs damunt els quals bastir cada ciència (105-106), i en dona més a l'acte de judicar el grau de probabilitat o de certesa que poden proporcionar les raons pròpies de cada camp del saber (107-109); la dialèctica, en canvi, no seria per a ell una art purament expositiva, ans també heurística (109). Si Agrícola considera l'ús de la paraula com a art de crear l'assentiment del no convençut (110), de manera que en ell els llocs comuns de la invenció s'amalgamen amb els d'ensenyar i de parlar convencent (110-112), Vives, en canvi, considera el llenguatge com a mitjà de comunicació social i veu l'acompliment de la retòrica en l'«elocutio», explicada sota perspectiva retòrica en *De ratione dicendi*, i sota biaix dialèctic en *De instrumento probabilitatis* (113-114). La major diferència de Vives rauiria en el fet que no sols posa les bases d'una reforma pedagògica de les arts del llenguatge, sinó que les porta fins a la realitat corresponent. I així les *Declamationes Syllanae* no són només una mostra de retòrica, ans ocasió d'exposar doctrina política relativa a la importància tant de l'estabilitat com de la llibertat; i el capítol sobre la immortalitat de l'ànima del *De anima et vita* i del *De veritate fidei christianae*, no és sols una presentació de raons, sinó llur dosificació expositiva amb vista al progressiu convenciment del receptor, mètode repetit en d'altres obres (114-116). Les darreres pàgines dibuixen l'herència de les idees d'Agrícola en escriptors del segle XVI (116-118).— J. P. E. [5846

José Luis ABELLÁN, *El erasmismo de Luis Vives*, dins *Erasmus Vives*, 181-196

Aquest article ressegueix la relació entre els dos autors, que tingué una línia d'acostament fins entorn del 1530 i de clara distanciació després. Historiadors com Marcel Bataillon i Marcelino Menéndez y Pelayo no estudien Joan Lluís Vives en l'erasmisme hispànic (182-184). L'autor, en canvi, es pregunta si aquest no fou un erasmista «hispànic» i comença assenyalant les dues característiques de l'erasmisme peninsular, el qual subratllava la dimensió horitzontal i igualitària de la doctrina del Cos Místic de Crist i n'eren protagonistes conversos jueus (185-186). En *De concordia et discordia in humano genere*, sobretot, Vives exposa àmpliament la seva doctrina igualitària (187-190), i els processos inquisitorials no permeten cap dubte entorn de la família conversa dels Vives valencians (191-192). Les darreres pàgines resumeixen l'esforç de Vives a favor de la concòrdia europea (192-194) i afirmen que la raó que ni tornés a València ni acceptés la càtedra d'Alcalà fou la seva por davant l'estretor espiritual hispànica (194-196). [A la pàgina 191 l'autor afirma que la mare de Joan Lluís Vives, Blanca March, era «descendiente del poeta catalán Ausis (!) March». Però la família dels poetes March no sembla pas que fos conversa].— J. P. E. [5847

Antonio FONTÁN, *La política europea en la perspectiva de Vives*, dins *Erasmus Vives*, 27-72.

Objectiu d'aquestes pàgines és esbrinar com veia Vives la situació europea contemporània (29) o estudiar-lo en tant que escriptor polític (33-34), prenent com a base els deu aplecs d'escrits publicats entre el 1520 i el 1530 (31), temps durant el qual hauria passat de la joventut a la maduresa, entorn el 1524 (38). El centre d'atenció de Vives polític és Europa, entesa en l'amplitud amb què la descriviren Pomponi Mela i Plini (37), i més en concret la concòrdia entre l'emperador Carles i el rei de França, Francesc I (34-35). Potser fou Vives el primer a utilitzar «Europa» amb sentit d'entitat humana diferenciada (38). El continent patia dues malalties: les guerres en-

tre els prínceps cristians i les revolucions ideològiques i disciplinars de l'Església, a les quals donava dues respostes: la guerra entre germans és un crim i cal un concili general (39). Però capteniments com el d'un Quintus Fabius Cunctator (= Adrià VI?) porten a rebre cops com el de la pèrdua de Rodes a mans dels turcs (41-42). Com més passava el temps més pessimista es manifestava entorn de la situació europea, cosa que li feia aprofundir diagnòstic i remei: cal atacar l'orgull al fons de l'esperit (45-46). El gran drama europeu hauria estat la guerra entre Espanya i França en els camps d'Itàlia (48). Només el 1527 Vives començà a ocupar-se de Luter. La *Confessio Augustana* contindria afirmacions inacceptables però hàbilment presentades, i molts silencis (53). La seva posició no varià ni pel problema del matrimoni d'Enric VIII d'Anglaterra amb Caterina d'Aragó (53) ni per la persecució i condemnaçió inquisitorial del seu pare el 1524 (53-56), fet, però, que el convencé a no tornar a València i a arrelar a Bruges (57). Vives aspirava a una Europa en pau (60), on les nacions fossin mestresses de llurs destins (59) i on florissin la religió (60) i la cultura literària (61), ja que un projecte polític per a Europa anava lligat a un pla educador humanista (62) i era amarat de l'esperit humanista de tolerància (64); es considerava «hispanus» i es conserven d'ell dues cartes en castellà (65); el gran problema de la projecció europea enfora era el de debilitar la potència dels turcs (66-69).— J. P. E. [5848

Mario SANCIPRIANO, *Problèmes de philosophie et de vie à travers les lettres de Jean Louis Vivès (Bruges, 1520-1534)*, dins *Erasmus Vives*, 73-86.

Les cartes preses com a base de l'exposició són les dels anys 1520-1534, durant els quals es mantingué la correspondència entre Vives i Erasme (76). Les cartes són definides continuació del diàleg personal i l'autor hi cerca dades per a una fenomenologia de l'humanisme, a través de la qual captar els seus principis essencials. I així, en informar de la rebuda cordial que li han dispensat els col·legues de París malgrat l'*Ad-versus pseudo-dialecticos*, subratlla la senzillesa de la seva gnoseologia: captació intel·lectual de la realitat i raonament, amb un «ascensus» fins a la llei general i un «descensus» que comprovi la norma en la realitat (78), en un procés sempre perfectible. Aquesta orientació pràctica repercuteix en tots els temes tractats per Vives (política, societat, reforma d'estudis, construcció d'Europa) (78-79). El tema de la lògica mena al de la paraula, car totes dues han d'anar unides (79). En el *Dialogus ciceronianus*, Erasme només en la segona edició col·locà Vives entre els ciceronians, perquè aquest s'havia queixat de l'absència; les cinc noves línies laudatòries s'acabaven dient que, si Vives seguia vivint i estudiava, hi havia esperança que figuraria entre els ciceronians (80-81). Per la seva banda, el 1536 Vives considerava Marsilio Ficino un «philosophaster», quan cinc anys abans li reconeixia haver aclarit Plotí, potser perquè en les cartes havia acceptat una certa astrologia (83). Ultra en el cas d'ésser tingut per ciceronià, les cartes són documents biogràfics: s'hi manifesta creient sincer i pacifista convençut (84-85).— J. P. E. [5849

Angel LOSADA, *La buella de Vives en Amèrica*, dins *Erasmus Vives*, 148-177

Joan Lluís Vives hauria estat una de les anelles que hauria vinculat les descripcions de la bondat dels indis americans del temps del Descobriment amb les teories del «bon salvatge» dels Il·lustrats del segle XVIII (151). Informat de les característiques d'aquelles poblacions per l'obra de Pietro Martire d'Anghiera, Vives hauria vist la importància de l'esdeveniment molt més que Erasme, fins al punt que hauria manifestat la intenció de dedicar-li un tractat; hauria cregut que era el possible refugi del cristia-

nisme, si els turcs es feien amos d'Europa, i es referí a les creences dels indígenes a favor de la immortalitat de l'ànima (154-158). La part dedicada a l'influx de les idees i dels llibres de Vives a Amèrica segueix l'exposició de Joan Estelrich, del 1941 (158-167). Les darreres pàgines apleguen els vint-i-dos fragments d'obres de Vives, relatius al Nou Món (167-177).— J. P. E. [5850

Constant MATHEEUSSEN, *Quelques remarques sur le De subventionne pauperum*, dins *Erasmus Vives*, 87-97.

L'autor prepara l'edició crítica del *De subventionne pauperum* i fa conèixer alguns resultats del seu treball. Malgrat que el colofó digui «MDXXV», ell el data del març del 1526 (89). Les notes marginals a l'únic exemplar conegut de l'«editio princeps», de Brussel·les, Bibliothèque Royale, no són autògrafes de Vives (89). La segona edició fou del setembre del mateix any i les queixes de faltes d'impremta semblen poc convincents (90). Simon de Colines no n'hauria tret cap edició a París el 1532 (91). Vives tenia molt d'interès a conèixer les reaccions que el llibre provocava (el bisbe auxiliar de Tournai el qualificà d'herètic i luterà) (94), potser perquè desautoritzava la mendicitat i, per tant, podia afectar els ordes mendicants. En la part pràctica hi ha un parell d'incongruències: la financiació del programa d'atenció als pobres de Bruges podia venir, almenys en part, de l'Església, però no assenyalava la forma d'assegurar jurídicament tal aportació (95), com tampoc no era clar el mecanisme d'encaïmar vers aquell programa els excedents econòmics dels hospitals (96).— J. P. E.

[5851

Christian COPPENS, *Une collaboration inconnue entre Caroline Guillard et Hugues de la Porte en 1544: le De Civitate Dei d'Augustin édité par Juan Luis Vives*, dins «Gutenberg Jahrbuch», 63 (1988), 126-140.

L'edició del *De civitate Dei* hauria estat alhora el cim de la col·laboració entre Erasme i Vives i l'inici de llur distanciament. La fixació del text fou realitzada a base de tres manuscrits i fou també la primera vegada que un editor esmentava les bases de la seva edició. Els sis primers llibres eren a punt pel juliol del 1521, arribaven a tretze el gener del 1522, a disset pel maig, i el 14 de juliol d'aquell any la feina era acabada. Publicat el setembre, el llibre fou mal rebut per Erasme, el qual el titllà de negligència. En l'edició de les *Opera omnia* d'Agustí, dirigida per Erasme, el *De civitate Dei* sortí sense el nom de Joan Lluís Vives, el qual tornava a comparèixer en l'edició parisenca del 1531, a cura de Claude Chevallon. L'autor resumeix les vicissituds editorials d'aquest (130-131) i les petites variants introduïdes en les successives edicions del *De civitate Dei* de la mateixa casa editora (131-132). Malgrat que l'edició de Vives entrà en l'índex de Luvaina i en el Romà (en aquest encara el 1862) (134), tingué l'èxit que mostren les cinquanta-tres edicions fins al 1622, la llista de les quals és a les pàgines 135-138; en ella es basaren les traduccions francesa del 1570, l'anglesa del 1510 i l'holandesa del 1621 (139). Hi ha tres reproduccions de portades (128-129 i 131), vuit de caplletres (133) i dues pàgines destinades, respectivament, a presentar un quadre sinòptic de les edicions i al de l'esquema de llur derivació a partir de la del 1522 (139-140).— J. P. E.

[5852

Miguel BATLLORI, *Las obras de Luis Vives en los colegios jesuíticos del siglo XVI*, dins *Erasmus Vives*, 121-145.

Article ja resumit per als lectors d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 647, núm. 4920.— J. P. E. [5853]

Sebastián GARCÍA MARTÍNEZ, *El erasmismo en la Corona de Aragón en el siglo XVI*, dins *Erasmus Vives*, 215-290.

La primera part de l'estudi presenta en successió cronològica les edicions d'obres d'Erasme publicades a Barcelona, a València i a Saragossa, des del 1526 (tractats de Marc Tul·li Ciceró estampats per Joan Rosembach a Barcelona el 1526) (217), fins a les edicions, també de Jaume Cendrath a Barcelona el 1585, repetides fins al segle XVIII, d'entre les quals és destacable la gran producció valenciana (217-236). La segona part presenta els cenacles erasmians de les tres ciutats esmentades. Ja en el de Saragossa trobem notícies relatives a un procés inquisitorial contra Miquel Mezquita, enantat a València el 1536 (240). L'apartat de Catalunya, hi resumeix l'erasmisme en tres direccions: la vinculada a la cort, personificada per Miquel Mai, la humanista personificada per Martí d'Ivarra, i la dels editors i dels professors de l'Estudi General (241-245). La secció dedicada a València comença recordant els mecenes: de Germana de Foix, dels ducs de Gandia (els protegits d'aquests foren principalment valencians o afincats al País Valencià com Pere Joan Oliver, Joan Andreu Estrany, Alonso de Proaza, Francesc Deci o Bernat Pérez de Chinchón) i de Mencía de Mendoza, i el d'aquesta àdhuc per al temps en què ja se n'havia anat als Països Baixos (246-256). Fou, però, per la protecció d'aquesta que els autòctons, presidits per Miquel Jeroni Lledesma, reeixiren a introduir l'humanisme en l'Estudi General, malgrat la oposició de Joan de Salaia; i no sols en les escoles de llatí, de grec i de medicina (256-262), ans també en les de teologia, entorn de Pere Antoni Beuter (262-264). Algun dels esmentats i d'altres formen el grup d'erasmistes valencians emigrats: Joan Gèlida (266-268), Pere Joan Oliver (268-272), Joan Martín Cordero (272-276) i Frederic Furió i Ceriol (277-280). El fracàs del projecte pacificador, que Miquel Mai propugnà durant la seva ambaixada davant Climent VII, assenyalaria el començament de la davallada de l'erasmisme en la corona catalano-aragonesa, i l'autor recorda el procés inquisitorial contra el cercle dels Centelles a Pedralba (284-285) i els darrers anys de Jeroni Conqués (285-286), de Frederic Furió i Ceriol (287-288) i els de refugi en el recer contra-reformista del patriarca Juan de Ribera de Joan Martín Cordero (286-287). Cal indicar l'abundant informació, particularment bibliogràfica, amb freqüents reproduccions textuais, acumulada en les notes de peu de pàgina.— J. P. E. [5854]

Andreina BIANCHINI, *A Note on Boscán's «Carta-Prólogo» to the Duchess of Soma*, dins «Hispanofila», 94 (1988), 1-7.

En la carta esmentada, Joan Boscà es presenta com a introductor i adaptador de l'endecasíl·lab en la mètrica castellana, de manera que aquesta seria la diferència entre el segon llibre de les seves obres (Barcelona, Carles Amorós 1543) i el primer. Però tals preocupacions renovadores serien comunes a molts poetes castellans anteriors. En canvi, l'autora creu que «represents a lost opportunity for the history of poetics in Renaissance Spain» (6).— J. P. E. [5855]

Anna M. ÁLVAREZ FORTES, *Una notícia de la Festa d'Elx de l'any 1523*, dins *Festa d'Elx 1987*, Elx, Ajuntament 1987, 41-50.

La notícia es troba en el testament d'Isabel Caro, publicat el 16 de juliol del 1523.

conservat a Elx, Arxiu Històric de Santa Maria, *Pergamins*, ací transcrit complet (47-49), en el qual consta que la dita Na Isabel conservava durant l'any a casa seva la imatge jacent de la Mare de Déu, «ab la qual dita ymatge ca[s]cun any en lo dia de la glorioussa sua Asumssió, ço és, la vespra a hora de completes, ab solepne processó, tenint la dita ymatge en (a) cassa mia, en vellut molt arreat, la prenen tots los preveres e freres que's troben en aquella jornada e la porten ab processó a la sgléya major de Senyora Senta Maria de la dita vila de hon se li fa grandíssima festa e solepmitat en lo seu dia beneyt» (48). Amb motiu de la publicació d'aquest text, els autors indiquen d'altres possibles informacions en sèries diverses del dit arxiu (41) i relacionen la notícia amb d'altres de més o menys contemporànies. Altra notícia del testament és la possibilitat que la casa de Na Isabel pervingués en herència a les «beates» del terç orde de Sant Francesc (45).— J. P. E. [5856]

Alfons LLORENÇ, *Aproximació al món literari de la Festa d'Elx*, dins *Festa d'Elx* 87, Elx, Ajuntament 1987, 109-123.

L'autor cerca en textos de la nostra literatura més pròxims al *Misteri* precedents d'aquesta obra literària. El primer és la traducció catalana de la *Llegenda àuria* de Giacomo da Varazze, el qual ofereix paral·lels per al raonament entre la Mare de Déu i l'àngel anunciador (110-111), per a l'arribada dels apòstols (111-112), per al traspàs i el soterrar (112-113), per als jueus (113-114) i per a l'aracoeli (114); també hi ha multitud de coincidències amb la narració de l'assumpció en els sermons de sant Vicent Ferrer per al dia de la festa (115-116), en particular en el punt de la jueuada (116-117); amb la narració de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena, els paral·lelismes es troben en l'escena de les tres estacions (118-119), en la del Gran Desig (119), en l'Àngel de la 'Magrana' (119-120) i en el paper de sant Joan (120-121). També n'hi hauria en el soterrar amb *Tirant lo Blanc* (121-122) i amb qualche poeta de les *Trobes en labors de la Verge Maria* (122).— J. P. E. [5857]

G. CENOZ I DEL ÀGUILA, F[erran] HUERTA I VIÑAS, *La 'Consueta de Lätzer', peça núm. 17 del ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya*, dins «*Studia Riquer*», III, 35-59.

Els autors estudien i editen una de les peces dramàtiques del cicle de Llätzer contingudes al ms. BC 1139, fol. 67-69v, còdex mallorquí escrit el segle XVI. D'antuvi es fixen en la llengua i en l'estil de la peça i en alguns fenòmens que hi són detectats: vacil·lacions entre vocals, confusions consonàntiques, versificació generalment octosil·làbica, varietat de rimes, els cants —identificats o no—, al to dels quals es cantaven les parts que no són recitades. Després els autors estudien el contingut de la peça, comparant-la amb d'altres de llatines del mateix tema, remarcant els paral·lelismes de l'acció dramàtica amb el text evangèlic i les escenes amb què el drama és arrodonit, per tal d'augmentar-ne la força dramàtica. Suposen que es representaria per Quaresma i descriuen amb detall la trama de l'espectacle, que suposa almenys quatre espais escènics diferenciats, una espectacularitat innegable i un verisme recalcat. Finalment, els autors donen la «ratio editionis» i transcriuen el text, amb notes gairebé sempre i únicament filològiques.— J. de P. [5858]

Jesús-Francesc MASSIP, *El teatre profà del segle XVI en l'àmbit de la cultura catalana*, dins *El teatre durant l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Actes del I Simposi Interna-

cional d'Història del Teatre. Sitges 1983), Barcelona, Edicions Universitàries 1986, 249-261 i 271-297.

Recordada la situació de discontinuïtat que sofrí l'alta cultura catalana i en particular la literària en el pas del segle XV al XVI, l'autor es fixa en les dues classes de teatre, el religiós, que mantindria la seva vitalitat, i el profà, del qual són documentats qualque entremès i algunes farses (251-252), i fou especialment viu a València en la cort virregnal per obra de Bartolomé de Torres Naharro, Joan Ferrandis d'Herèdia, Joan Timoneda i Lluís del Milà i Eixarc, *El cortesano* del qual, manual de comportament cortesà, és el millor testimoni d'allò que era el teatre en aquella cort el 1535, car integra cinc espectacles (258), el cinquè dels quals se centra en el bufó Balvester, «canonge Ester», bufó de Germana de Foix, en picabaralla constant amb el bufó Gilot, al servei del duc de Calàbria (259-260). Les pàgines 271-297 reproduïxen el pròleg i les dues jornades del cinquè espectacle, sota el títol *Lo canonge Ester convidada a festes*.— J. P. E. [5859]

Teatre del Renaixement i de la Decadència. Introducció i edició d'Enric IBORRA (Biblioteca d'Autors Valencians 13), València, Institució «Alfons el Magnànim» 1987, 302 pp.

Seguint Jordi Rubió i Balaguer, l'editor recorda la tradició escènica valenciana i presenta cada una de les peces aplegades en aquest volum (7-21): *Serafina*, de Bartolomé Torres Naharro (23-104), *La Vesita* de Joan Ferrandis d'Herèdia (105-140), les anònimes *La infanta Tellina i el rei Matarot* (141-189), *Los amors de Melisendra* (191-246) i *Junta secreta* (247-260); i *L'agüelo Pollastre* de Josep Bernat i Baldoví (261-298). J. P. E. [5860]

Jaume VIDAL ALCOVER, *Sobre Hort, -a i Ort, -a*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 297-304.

Pàgines dedicades a una quarteta capfïnida o anadiplàtica pertanyent a l'*Art nova de trobar* de Francesc d'Olesa i Santmartí, d'entorn del 1538, en la qual són usades vuit vegades les paraules «ort / orta» les tres primeres de les quals tindrien el sentit del «ortus/orior» llatí i les altres el d'«hort».— J. P. E. [5861]

Andrés GALLEGO BARNES, *El comentario de Pedro Juan Oliver al «De finibus» de Cicerón*, dins «IV Seminario», 547-557.

Resumida la biografia i recordada la col·locació de Pere Joan Oliver entre els humanistes europeus de la primera meitat del segle XVI (547-549), és presentada la seva edició del *De finibus bonorum et malorum* de Marc Tul·li Ciceró (549-550) i en particular els seus comentaris, distribuïts per l'autor en «aclaraciones para la comprensión del texto; precisión de aquello a que se refiere un demostrativo o un relativo; o aclaración a propósito de una obra o de un personaje de una comedia» (551), essent aplegades a continuació mostres de les classes esmentades. En canvi, Oliver s'abstingué de comentar la doctrina filosòfica exposada en l'obra de Ciceró.— J. P. E. [5862]

Carme MORÒDER, Carme VALERO, *Notes sobre la traducció de la «Historia de las cosas que han pasado en Italia» de Galeazzo Flavio Capella per l'erasmista Bernardo Pérez de Chinchón (València, 1536)*, dins «Hom. García Martínez», 125-181.

Bernardo Pérez de Chinchón, potser natural de Jaén, cabiscol de la col·legiata de Gandia, traductor d'obres d'Erasme de Rotterdam publicades a partir del 1528 (129-134), també traduí l'obra indicada en el títol, publicada en un moment, en el qual els erasmistes ja començaven a ésser allunyats de la cort de Carles I, i en el qual les relacions entre aquest i Francesc I de França desembocaven en guerra (145). Aquesta traducció fou publicada a València, sembla per Francisco Díaz Romano (140: fitxa bibliogràfica i indicació d'exemplars, 180). Era dedicada a l'aleshores príncep Felip (150). En les pàgines següents, les autores resumeixen la narració històrica de Capella i assenyalen les anotacions afegides pel traductor, en les quals insistia en tres idees: que les campanyes bèl·liques de l'emperador Carles eren beneïdes per Déu; que tant els elements de la naturalesa com la seva manca d'encert conduïen Francesc I a la desfeta; i que l'èxit de l'exèrcit imperial era resultat de l'encert de les decisions de l'emperador i de la valentia dels espanyols. En aquests pressupòsits es justifica el «sacco di Roma» del 1527 (169-171). Amb aquesta traducció, Pérez de Chinchón es desmarcava del pacifisme absolut d'Erasme (177).— J. P. E. [5863

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *Tomàs Squer, un librero nizado en la Mallorca de Carlos V*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 32 (1988), 372-407.

A Ciutat de Mallorca, Arxiu Parroquial de Santa Eulàlia, l'autor ha trobat el *Llibre de comptes de la botigues de Tomàs Asquer, llibrater*, el qual, ultra els comptes i les anotacions familiars i comercials, conté abundant correspondència conservada entre els folis. El primer testament informa de la família d'origen (390-392), l'inventari «post mortem» de les existències de la llibreteria (398-403). Tingué relació amb llibreters de Barcelona, sobretot amb Jaume Menescal, part de la correspondència amb el qual és ací publicada (394, 395, 396, 397; i una mostra de comptes corresponents a mercaderies enviades de Mallorca a Barcelona i a la inversa, 376). L'autor aplega notícies relatives a contactes amb la família d'origen a Niça (277-278), amb d'altres llibreters (378-381), ocasió d'oferir notícies de dues edicions mallorquines de la *Grammatica* de Juan de Pastrana, trobades a Madrid, Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Llengua (379-380), i de confirmar d'altres edicions mallorquines (380); com també d'altres notícies sobre clientela o formes de vendre (381-392), sobre la venda de paper (382-383), sobre el llibre escolar i la posició social de mà menor dels seus destinataris (384-386), sobre la introducció d'escrits en castellà (386-388) i sobre els exemplars usats en les escoles de gramàtica o els d'interès per a la gent gran (388-390). L'apèndix transcriu divuit documents, alguns dels quals ja han estat assenyalats; subratllem la presència d'obres de Joan Lluís Vives, fins ara no documentades en les nostres escoles (377, 395, 396, 399, 401, 402) i la llista de preus de llibres (404-406).— J. P. E. [5864

Luis ÁLVAREZ GUTIÉRREZ, *Fray Tomás de Villanueva ante los problemas de su tiempo*, dins «Revista Agustiniiana», XXVIII (1987), 361-398.

Gairebé tot l'article és dedicat a exposar el capteniment d'aquell futur arquebisbe de València abans del seu nomenament, per tant en la Corona de Castella «dentro del amplio ámbito de las tendencias reformistas y renovadoras en el seno de la Iglesia católica» (375). Només les quatre darreres pàgines sintetitzen la seva actuació a València centrada en tres punts: visita pastoral, sínode diocesà, Col·legi de la Presentació. Problemes particulars foren els moriscs, per als quals també fundà un col·legi, la de-

fensa de les costes dels atacs berberiscs i els conflictes entre jurisdiccions entorn de simples tonsurats. No pogué assistir al concili de Trento, però impulsà l'observança de la seva orde agustiniana i el primer col·legi valencià de la Companyia de Jesús, el de Sant Pau.— J. P. E. [5865]

Argimiro TURRADO, *Santo Tomás de Villanueva como teólogo: la herencia agustiniana entre el erasmismo y el luteranismo*, dins «Revista Agustiniana», XXVIII (1987), 399-437.

No hi ha en aquest article cap referència específica a l'activitat d'aquest arquebisbe de València, fora d'una remissió a la biografia escrita per Miquel Saló (401).— J. P. E. [5866]

Arturo LLIN CHÁFER, *La transmisión del mensaje cristiano en el ministerio pastoral de Santo Tomás de Villanueva*, dins *Proclamación*, 161-173.

Servint-se en allò que cal de la biografia escrita per Miquel Saló, València 1652, l'autor presenta un visió numèrica del conjunt dels quatre-cents sermons de sant Tomàs de Vilanova publicats en acabar el segle passat, alguns dels quals potser foren predicats al bisbat de València i en valencià (165). L'estructura d'exordi, exposició i epíleg (165) seria curulla d'experiència personal cristiana, de lectura i meditació de la Bíblia, citada segons la *Vulgata* (167-168), de les obres dels Sants Pares, amb particular presència de sant Bernat de Claresvalls (168-170), i dels teòlegs (Tomàs d'Aquino, Bonaventura, Hug de Sant Víctor) (171). Sentí particular sintonia amb Plató (172).— J. P. E. [5867]

Arturo LLIN CHÁFER, *El sacerdocio ministerial en los sermones de Santo Tomás de Villanueva*, dins «Revista Agustiniana», XXVII (1986), 365-443; XXVIII (1987), 29-83 i 439-493.

Arturo LLIN CHÁFER, *El sacerdocio ministerial en Santo Tomás de Villanueva, arzobispo de Valencia*, València 1985, 67 pp.

Antonio CAÑIZARES LLOVERA, *Jesucristo, plenitud de la revelación del Padre y del hombre en los sermones de Santo Tomás de Villanueva en la fiesta de Navidad*, dins «Revista Agustiniana», XXVIII (1987), 495-505.

Alejandro MARTÍNEZ SIERRA, *Dimensión cristológica de la Mariología de Santo Tomás de Villanueva*, dins «Revista Agustiniana», XXVIII (1987), 507-525.

Tret comú d'aquests estudis és de fixar-se en les obres de sant Tomàs de Vilanova sense distingir les que corresponen a la seva etapa castellana i les que foren pensades i escrites per a la situació de València. Tret de Cañizares, que ofereix com un enfilall de fragments, de vegades llargs, corresponents al tema que s'ha proposat de presentar, els altres fan una exposició temàtica de la doctrina que els interessa.— J. P. E. [5868-5871]

Arturo LLIN CHÁFER, *El sínodo diocesano de Santo Tomás de Villanueva*, dins «Revista Agustiniana», XXVI (1985), 393-423.

La urgent reforma del bisbat i el fet que no s'havia celebrat cap sínode diocesà des que València havia estat elevada a la categoria de seu metropolitana expliquen

la celebració del de 1548. Aquest reafirmà la validesa de les constitucions de la Província Eclesiàstica Tarraconense, en particular de les adreçades «contra invasores bonorum ecclesiasticorum» (396). Promulgà vint-i-dues constitucions. Temes principals, tots relatius a la clerecia (cap laic no fou acceptat, per cap concepte, en el sínode), foren la residència dels pastors d'ànimes (399), l'observança del celibat (401), la presència dels beneficiats al cor (405-406), l'austeritat en el vestir (407). La instrucció cristiana, sobretot la de moriscs, fou altre objecte d'atenció i, seguint el Concili Provincial de Tortosa del 1429, manà l'elaboració d'un breu compendi de doctrina cristiana, que s'afegí als de Francesc Jorba, Jordi d'Àustria i Lluís Sabater (413-414). Prescriví dignitat en l'administració dels sagraments, els registres de baptisme i *De statu animarum* (415-417), reduí els dies de festa i confirmà la sentència de sant Vicent Ferrer en el conflicte entre rectors i religiosos.— J. P. E. [5872

Isidro de la VIUDA, *Arzobispo de Valencia y fundador del Colegio de la Presentación*, dins «Revista Agustiniana», XXVIII (1987), 543-569.

L'article comença publicant traducció de la carta que el futur sant escriví a Girolamo Seripando, general dels agustins, comunicant-li haver estat nomenat arquebisbe de València; resumeix les impressions de la visita pastoral encetada pocs dies després d'haver arribat a la diòcesi (545-546) i explica la fundació del Col·legi de la Presentació per a estudiants pobres com a instrument per al redreç del bisbat. Les condicions d'admissió eren, ultra les bàsiques, la pobresa i la voluntat d'arribar a l'ordenació sacerdotal (546-549). Dins la tradició agustiniana (560-564), les constitucions volien primerament que els deu col·legials visquessin en concòrdia i caritat (550), que els malalts fossin perfectament atesos (559-560) i preceptuaven un control rígid dels estudiants, alhora que els actes comuns d'espiritualitat i de formació intel·lectual complementària de la de la universitat (551-556). Les estructures de responsabilitat i llur renovació eren precises per al rector, consellers, visitador i patrons (556-558). Sant Tomàs de Vilanova no assistí a la primera sessió del concili de Trento per no deixar la reforma del bisbat tot just iniciada ni a la segona per impossibilitat de malaltia. Malgrat tot, envià els seus parers als bisbes de Lleida i d'Osca, representants dels de la Corona Catalano-aragonesa, parers que haurien influït en la llei de creació de seminaris.— J. P. E. [5873

José María TORRIJOS CARRILLO, *Santo Tomás de Villanueva en la literatura*, dins «Revista Agustiniana», XXVIII (1987), 571-586.

L'article esmenta i transcriu un sonet de Tomàs Cerdà de Tallada, del 1593, *Soneto al padre don Tomás de Villanueva arzobispo de Valencia* (573-574), recorda les festes valencianes de la beatificació, l'any 1619, conegudes pel llibre de Jerónimo Martínez de la Vega en el qual consta el certamen literari i les poesies en cartells de l'adobament dels carrers; ací són transcrits la dècima *Da el ave mayor el vuelo* de l'esmentat Martínez (575), el romanç anònim *Oye a Valencia la noble* (575-577) i el sonet de Joan Sigler Cardona, *Gasta un galán, con duda y esperanza* (577). Francisco de Quevedo escriví la *Epítome a la Historia de la Vida ejemplar y gloriosa del bienaventurado fray Tomás de Villanueva...* (578). La canonització el 1658 provocà una onada de celebracions; la valenciana és recordada en el llibre de Marc Antoni Ortí, *Solemnidad festiva...*, València 1659 (578-579); són transcrits un sonet i quatre quinte-

tes de la de Còrdova (579-581) i resumida la comèdia de Juan Bautista Diamante, *Santo Tomás de Villanueva* (581-584).— J. P. E. [5874

Javier CAMPOS Y FERNÁNDEZ DE SEVILLA, *Visión de Santo Tomás de Villanueva en la pintura de Murillo*, dins «Revista Agustiniiana», XXVIII (1987), 587-612.

La primera part de l'article (590-598) exposa els fets hagiogràfics que després serien transformats per l'artista. Hi ha dos extrems que ens interessin: el fet que la font principal és la biografia de Miquel Salon, de la qual són indicades les diverses edicions en diverses llengües (591, nota 8) i els fets, com és ara el repartiment setmanal d'almoines, que succeïren a València (593-596).— J. P. E. [5875

Arturo LLIN CHÁFER, *La Biblia en un testigo del siglo de oro español*, dins «Anales Valentinos», XIV (1988), 77-97.

El testimoni és l'arquebisbe de València, futur sant Tomàs de Villanueva, el qual ja abans d'arribar a la dita ciutat hauria utilitzat els comentaris als *Salms* de Jaume Peres de València (81-82). L'apartat dedicat als seus anys d'arquebisbe aplega notícies relatives a biblistes valencians del segle XVI (83-84). La segona part estudia la presència de la *Bíblia* en els sermons de Tomàs de Villanueva, sense distingir els predicats a Castella dels que ho foren a València, i presenta casos d'explicació literal (89-92), de sentit tipològic (92-94) i de sentit acomodaticí (94-96).— J. P. E. [5876

Llorenç ALCINA I ROSSELLÓ, *Jeroni Nadal, prevere mallorquí i Vicari General de Sant Ignasi de Loyola*, dins «Comunicació», 48-49 (Gener-Abril 1987), 3-21.

Narració biogràfica que destaca tres aspectes de Jeroni Nadal: els seus estudis universitaris a Alcalá de Henares, a París i a Avinyó, on adquirí el doctorat en teologia i alhora un bon coneixement de l'hebreu en la jueria de la ciutat, estudis que li permeteren de regentar la «lectura Sedis» de Mallorca (4-6); la relació amb sant Ignasi de Loyola, que passà de la desconfiança de París (9) al lliurament a la Companyia sense reserves a Roma (10-11); i la seva activitat d'escriptor formulant la primitiva espiritualitat jesuítica, d'una banda (20-21), i de l'altra posant-la a l'abast de tothom mitjançant les il·lustracions de les *Adnotationes et meditationes* (18). Remarquem que durant la seva estada a Mallorca col·laborà en l'establiment de «la Criança», primera escola mallorquina per a al·lotes (6-7).— J. P. E. [5877

William MONTER, *Els immigrants francesos i la inquisició de Barcelona, 1550-1650*, dins «L'Avenç», núm. 120 (novembre 1988), 10-14.

L'AHN, *Inquisició*, llibres diversos, completats amb notícies proporcionades per Jeroni Pujades, permeten a l'autor de recordar la importància demogràfica de la immigració de gavatxos a Catalunya entre el 1540 i el 1650, i de resseguir el nombre de francesos condemnats a penes diverses en successius autos de fe de la segona meitat del segle XVI (12). Durant el període d'ocupació francesa a partir del 1641, els condemnats catalans haurien substituït els francesos (14). Remarquem que en l'auto de fe del 1552 tres mestres d'escola haurien estat condemnats a galeres per luterans, dels quals no consta que fossin francesos (12).— J. P. E. [5878

Cinco tratados españoles de alquimia. Edición de Juan ESLAVA GALÁN (La memoria del fénix 1), Madrid, Tecnos 1987, 196 pp.

Un d'aquest cinc tractats, les *Coplas de don Luis de Centellas sobre la piedra filosofal*. Son 28 coplas pertanyen al valencià Lluís de Centelles, foren escrites abans del 1552, i s'han conservat en els manuscrits de Madrid, BN, 2151, i en el de Còrdova, Catedral, ms. 163 i en una edició del 1552 (114); ací són introduïdes les cinc primeres estrofes (115-116) i transcrites totes (117-129).— J. P. E. [5879

Presentació CAMPOS, Vicent GENOVÈS, Emili GÓMEZ NADAL, *El valencià Jaume Rasquí, gobernador del Plata (1557-1559)*. Introducció i edició de Manuel ARDIT. Pròleg d'Alfons CUCÓ, València, Generalitat Valenciana 1987, 150 pp.

Jaume Rasquí hauria participat en una expedició colonitzadora a Amèrica entre el 1540 i el 1556 (17-19). El 1557 era nomenat governador de La Plata i el 1558 la jurisdicció li era estesa al Paraguai (20), però hauria fracassat totalment (20-21); potser deixà descendència (22-23). Després és reproduït l'estudi d'Emili Gómez Nadal, *Noticia del intento de expedición de Jaume Rasquí al Río de la Plata en 1559*, publicat a València l'any 1931 (25-80, amb transcripció de cinc documents com a apèndix, 65-79), i el de Presentació Campos i Vicent Genovès, *El valencià Jaume Rasquí, gobernador del Plata al segle XVI, segons la relació del seu viatge escrita per l'alferes Alonso Gómez de Santoya*, publicat dins els «Estudis Universitaris Catalans», V (1930), 258-303 (81-133); la *Verdadera relación de lo que sucedió al gobernador Jaime Rasquí...* ocupa les pàgines 89-115 i és completada amb cinc altres documents (119-133). La present edició aporta sis nous documents de Sevilla, Archivo de Indias, *Justicia*, lligall 40 (137-150).— J. P. E. [5880

Josep M. GREGORI I CIFRÉ, *Notes per a l'estudi de la música del Renaixement a Catalunya: Pere Alberch i Ferrament, àlies Vila (1517-1582) i la nissaga vilatana dels organistes Vila*, dins «Ausa», XIII (núm. 120) (1988-1989), 61-74.

L'article té tres parts, fruit de recerca en diversos arxius vigatans (de la Cúria Fumada, Capitular, del Capbreu, Episcopal i Històric) i en el Capitular de la Catedral de Barcelona: la primera presenta, finalment distints, els diversos organistes de la ragüèlia, procedent del mas Alberch, de Santa Maria d'Oló, el principal dels quals fou Pere Alberch i Ferrament (64-65), organista de la seu de Barcelona ja als dinou anys, a l'actuació del qual en el camp de l'organeria és dedicada la segona part, amb particular esment dels deixebles (66-71); la tercera s'ocupa de les seves publicacions: en el volum d'*Odorum (quas vulgo madrigales apellamus)* música poèsies de Pere Seraffí i d'Ausiàs Marc i en el següent d'*Odorum spiritualium* posà el seu art al servei de la contrareforma. Són transcrits fragments del testament i dels elogis que escriptors diversos li dedicaren amb motiu del traspàs (73-74).— J. P. E. [5881

James S. AMELANG, *Barristers and Judges in Early Modern Barcelona. The Rise of a Legal Elite*, dins «The American Historical Review», 89 (1984), 1264-1284.

Jeroni de Jorba afirmava el 1589 que «en aquesta ciutat els jurispèrits són persones realment importants» (1264). El tribunal reial, mòbil en època medieval, s'estabilitzà a Barcelona en la Reial Audiència, entorn de la qual pul·lulava una constel·lació de tribunals menors (1266). Només s'han conservat cinc volums de la *Matrícula de jurispèrits* a Barcelona, AHCB, *Veguèria*, sèrie 15 (1267), però aquells haurien passat de

39 el 1389 a 200 el 1798, amb un salt de 0'9 a 2'0 en la taxa de població (el 1716 eren 165 i 5'5, respectivament) (1269; altres quadres i gràfics, 1270-1274). Qualitativament, llur augment d'importància és indicat per llur entrada en el registre de ciutadans honrats (1268 [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 410-411, núm. 4064]), car passaren del 13'7% el 1510 al 48'4% el 1691 del grup esmentat (1273), i per llur augment de presència en el govern de la ciutat (1269), ascensió que havia avançat per passos comptats, car primer havien estat «gaudints» i després «ciutadans honrats» (1271). En el pas del segle XVI al XVII, la Reial Audiència era ocupada gairebé en exclusiva per jurispèrits d'extracció ciutadana, però després del 1640 cresqué el nombre de nobles: quatre d'entre setze el 1640, sis d'entre onze el 1653, nou d'entre catorze el 1690 (1273-1274). No havent-se multiplicat els tribunals (només la cambra criminal de l'Audiència era nova el 1585) (1275), l'augment dels juristes correspon al de la conflictivitat social, màxima en el pas del segle XVI al XVII (1275-1276). La *Exposición del Colegio de Notarios Reales* demostra que ja el 1690 hi havia excés de juristes (1276); però els dots de les filles i els inventaris del 1714 indiquen que en general pertanyien als ciutadans benestants (1277); sembla innegable, de més a més, l'existència de favoritisme i de corrupció (1278). Els graus universitaris de dret obrien les portes de la noblesa i les dels càrrecs públics (1281) i en gran part la del 1640 fou «la revolta dels juristes». Sobretot durant el segle XVII, en què no hi hagué noves constitucions de cort, l'Audiència i la seva capacitat d'interpretar fou un substitutiu (1282), poder, però, que no igualà el del Parlament de París; l'únic punt de comparació fou l'estatut independent de la ciutat de Barcelona (1283), la qual evolucionà de forma semblant a la de les altres ciutats europees (1283).— J. P. E. [5882

Magín ARROYAS SERRANO, *El «viratge filipí» en la política sobre els moriscos valencians, 1554-1564*, dins «Hom. García Martínez», 193-210.

L'autor ha descobert a Simancas, Archivo General, *Estado* 329, un *Breve memorial de las abominaciones y ritos perversos y malditos que los nuevos convertidos apóstatas de nuestra santa ley de este reyno de Valencia pública y desvergonçadamente hazen...* i el *Remedio de los males en que están y per[se]veran los moriscos de este reyno de Valencia...*, amb la carta que els acompanyava, datada els darrers dies del 1560 (203-210), escrits pel Doctor Frago, rector de la Vall de Segó al bisbat de València. L'autor defensa que aquests dos documents són resultat de la por generalitzada després de la presa de Ciutadella el 1558 i del desastre de Gelves el mateix 1560 (196-197) i expliquen el viratge contemporani en el tracte envers els moriscs, girada que s'hauria concretat a desarmar-los, d'una banda, i a fer-los més vulnerables a la Inquisició, de l'altra (201). Remarquem les notícies del *Breve memorial...* i del *Remedio...* relatives al col·legi «para la instrucción y enseñanza de los hijos de Moriscos» (204), «que su Magestat fundó en la ciudad de Valencia» (207), segons les quals el resultat no hauria estat el que hom n'esperava.— J. P. E. [5883

Laureano ROBLES, *Las «Constituciones» valencianas de 1568. (Evangelización y castellanización de los moriscos)*, dins *Símodos*, 273-300.

Les *Constitucions* són les donades en nom del rei Felip II per una junta formada pels quatre bisbes del País Valencià (València, Tortosa, Sagor i Oriola) amb el comissari de la Inquisició, Gregorio Miranda, i assistència del virrei del Regne de València, en aquell moment Antonio Alonso Pimentel, comte de Benavente, «acerca del regimiento y orden que han de guardar los nuevos convertidos, y los demás Ministros

y oficiales para esto diputados» (287), en realitat normes per al control de pràctica-ment tots els aspectes de la vida dels moriscos (288-291), publicades aquell mateix any a València, potsar per més d'un impressor (286). L'article és una reconstrucció dels passos que, davant la possibilitat que s'estengués a les moreries valencianes la revolta dels moriscos de La Alpujarra, hom féu tant a València com a la cort reial de Valladolid, i que portaren a la decisió de no tolerar la duplicitat d'una professió cristiana només aparent i d'una professió real de mahometisme ni el fet que parlessin «algaravía», car era mitjà d'esmunyir-se del control dels oficials, ignorants de l'àrab (276), a base de la documentació de València, ARV, *Canc., reg.*, de Madrid, AHN, *Inquisición*, i de Simancas, Archivo General, *Secretaría de Estado* i *Consejos. Inquisición*. Quatre documents són publicats complets, el darrer dels quals és una carta de sant Lluís Bertran (295-300). Aquesta política reial de control total dels moriscos es traduí en constitucions de la cort del Regne de València a Montsó del 1563-1564 (276-279) i donà com a fruit la *Doctrina christiana* de l'arquebisbe Martín de Ayala (280-285). Assenyaem la notícia que a la Vall d'Uixó funcionava una escola regida per «un mancebo morisco de Algimia» [d'Almonesir], amb més de cinquanta alumnes i amb sou de seixanta ducats (277).— J. P. E. [5884]

Antoni BORRÀS I FELIU, *El cardenal Gaspar Cervantes, fundador de la Casa-Noviciat de la Companyia de Jesús de Tarragona (1574-1575)*, dins «Anuari 1987 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica, Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació Provincial 1988, 11-41.

Aquell arquebisbe de Tarragona volgué que els jesuïtes fundessin una casa profes-sa per a la Província d'Aragó en la dita ciutat. La base documental per al coneixement de l'empresa són els informes de l'encarregat d'aquella fundació i de la construcció de la casa i església de la Companyia, Alonso Roman, conservats a Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, *Hispania* o bé *Aragonia*, completats amb d'altra documentació de l'Arxiu de la Província d'Aragó, transcrits in extenso (16-20; 20-23; 27-31; 31-34); en apèndix són també transcrits els extrets del testament i del codicil del dit cardenal referents a la fundació esmentada (38-41); en el darrer hi ha informació relativa a les càtedres dotades en l'Estudi General pel mateix arquebisbe, que també n'era fundador (40), el qual, d'altra banda, sembla que en algun moment havia manifestat desig de posar aquell estudi en mans de la Companyia (26).— J. P. E. [5885]

Antonio AGUSTIN, *Alveolus (manuscrito escurialense S-II-18)*. Introducció, preparació, notas y traducción de Cándido FLORES SELLÉS (Clásicos olvidados 6), Madrid, Fundación Universitaria Española 1982, 218 pp.

El volum esmentat en el títol era destinat per Antoni Agustín a contenir, sota uns vint-i-cinc epígrafs, anotacions més o menys breus procedents de lectures o de tracte amb d'altres intel·lectuals, sobretot durant la seva estada a Roma, de manera que la majoria de les anotacions hauria estat escrita entorn del 1554 (10) en llatí, italià o castellà. Són de la temàtica més variada, car van des de l'observació del fet que les mosques ofegades reviu en si són col·locades en cendra calenta fins a normes per a l'edició «castigada» de textos clàssics llatins. Ací pertany l'anècdota [ja coneguda dels lectors d'ATCA, I (1982), 312], segons la qual Ferran de Cardona hauria respost a l'emperador Carles d'Habsburg que parlava sempre en català «por no mentir» (143, núm. 27). Les redactades en llatí, ultra ésser transcrites, són traduïdes en castellà per l'editor, el qual agrupa en les pàgines finals (161-197) les explicacions complementà-

ries destinades a fer més comprensible el text d'Agustín. Segueix una taula alfabètica de noms propis (199-213).— J. P. E. [5886]

Joan BADA I ELIAS, *Aportacions doctrinals d'Antoni Agustín a la tercera etapa del Concili de Trento (1562-1563)*, dins «Revista Catalana de Teologia», XII (1987), 125-139.

A base de les fonts publicades en la compilació *Concilium Tridentinum*, l'autor repassa les intervencions d'Antoni Agustín, ja bisbe de Lleida, durant la tercera etapa del Concili de Trento, entorn dels temes següents: l'obligació dels bisbes a residir en el seu bisbat, la comunió amb les dues espècies, el sacrifici eucarístic, la sacramentalitat de l'orde, temes diversos entorn del matrimoni, problemes de reforma (índex de llibres prohibits, residència en els beneficis, capítols catedralicis, clerecia regular) i qüestions de procediment del concili. En general suggerí preses de posició en la línia de l'antiga disciplina que ell tan bé coneixia i procurà l'entesa entre posicions contraposades.— J. P. E. [5887]

Francisco CUENA BOY, *Antonio Agustín y algunas fuentes relativas a la «episcopalis audientia»*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LVII (1987), 771-787.

Caracteritzat Antoni Agustín com humanista estudiós del dret en tant que objecte arqueològic, estudiós en estat pur, ja que ni fou advocat ni professor, i sí, en canvi, primer aplicador dels mètodes d'història dels textos als de Dret Canònic (772-776), l'autor precisa que es limita a assenyalar alguns punts relatius a les fonts de la doctrina canònica sobre l'«episcopalis audientia» (776) i, per tant, es concentra a analitzar dues obres d'Agustín: *Constitutionum Graecarum Codicis Iustiniani collectio* i *Justiniani Novellarum epitome*. La primera obra presenta qualche fragment relatiu a la possibilitat d'apel·lació contra sentències d'un patriarca (776-778). De la segona obra són les dues *Novellae* relacionades amb el tema, la 86 (539) i la 123 (546). Assenyalsats el punts concrets, en els quals Agustín fa alguna aportació (778-780), l'autor estudia el tema en d'altres fonts jurídiques i torna a exposar allò que en digué Antoni Agustín en l'*Epitome iuris pontificii* i en el *De emendatione Gratiani dialogorum libri duo* (783-786). Al final, l'autor fa esment de la possibilitat que Gerhard von Mastricht plagués el *De quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectionibus...* d'Agustín en la seva *Historia iuris ecclesiastici...*, on es podria trobar el pensament definitiu del metropolità de Tarragona sobre el tema (786-787).— J. P. E. [5888]

[Josep] CLOSA FARRÉS, *Lectura crítica de los autores latinos por los humanistas del siglo de Oro*, dins «Anuario de Filología», 11 (1985 [1988]), 7-17.

En el curs d'aquesta exposició, l'autor fa referència a la condició amb la qual Antoni Agustín fonamentava en còdexs atendibles les seves propostes de lectura d'alguns passos de Tàcit, algunes de les quals foren acceptades per Julius Lipsius (13), encara que en qualche cas Fulvio Orsini en qualificà alguna de «nimium audax coniectura» (11); i a l'aportació a la lectura crítica d'Arnobius del *De legibus et senatus consultis* d'Agustín (16).— J. P. E. [5889]

Maria A. ROCA MUSSONS, *La città di Barcellona: spazio bucolico-cortese nel romanzo*

di Antonio de Lo Frasso «*Los diez libros de Fortuna d'Amor*», dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLI (1987-1988), 28-56.

L'autora resumeix i completa amb qualque dada familiar, treta de l'Alguer, Arxiu de la Cúria, *Llibre de baptismes I* (37, nota 15), la biografia d'aquell autor, el llibre del qual, publicat a Barcelona el 1573 (30), fou indultat per Miguel de Cervantes en l'escena de l'escrutini de la llibreria del Quixot i esmentat en alguna altra ocasió (31-33). Aplicant als *Diez libros...* la teoria de Philippe Lejeune relativa al «pacte autobiogràfic» (33-34), l'autora individua darrera la narració bucòlica dels amors entre Frexano i Fortuna els elements autobiogràfics de Lo Frasso, tant a l'Alguer (36-41) com durant el viatge marítim (43) i a Barcelona (45-54), bo i subratllant la riquesa de dades relatives a les famílies aristocràtiques barcelonines i a llur vida social durant la segona meitat del segle XVI. En el curs de la narració són transcrits fragments textuais, en prosa o en vers, també en llengua catalana.— J. P. E. [5890]

Paolo MANINCHEDDA, *Note su alcune biblioteche sarde del XVI secolo*, dins «Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Cagliari», N. S., VII (1986 [1987]), 3-15.

Les biblioteques de Giovanni Francesco Fara, de Nicolau Canyelles i d'Antoni Parraques de Castillejo engrossiren la gran biblioteca de Montserrat Rosselló, d'uns cinc mil volums, l'inventari dels quals, en català, s'és conservat a Càller, Archivio di Stato, Atti Notarili Rogati, Tappa di Cagliari, A. *Gurdo*, 950 (10). La major part dels llibres procedia de Barcelona (11) i no mancaven manuscrits dels *Usatici Barchinonae* i del *Llibre del consolat de mar*, ara a Càller, Biblioteca Universitària, mss. 6 i 80 respectivament (9). El fons principal era el «de lleys y cànons» (9), però també posseïa «un llibret de sonets fets per lo quondam Francisco Bellit», essent probable que tal «raccolta fosse scritta in catalano» (13). Rosselló deixà la seva biblioteca als jesuïtes i així arribà a la de la Universitat de Càller (9).— J. P. E. [5891]

Llorenç ALCINA ROSSELLÓ, *La doctrina espiritual de Sant Alonso Rodríguez, jesuïta i mallorquí d'adopció*, dins «Comunicació», núms. 56-57 (maig-agost 1988), 23-41.

Nat a Segòvia el 1533, arribat a València el 1569, on entrà a la Companyia de Jesús el 1571, el mateix any anava a Mallorca, d'on no es mouria i on moriria el 1617. Penitent i sobretot místic, exercí a Mallorca magisteri espiritual basat en la pròpia experiència (30) i resumible en el domini d'un mateix, en pregària constant, en immersió en la passió de Jesús i en zel il·limitat per a la salvació de tothom (31). Segueixen pàgines dedicades al tema de la relació filialment amorosa d'Alonso Rodríguez envers la Mare de Déu (33-35) i al de la pedagogia de l'oració, exposada pel sant en el *Tratado de la oración breve y devoto* (37-40).— J. P. E. [5892]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Els catecismes dels jesuïtes a Mallorca (Inicis de la Impremta Guasp, 5 març 1576)*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 29-30 (1988), 73-76.

El 1576 Gabriel Guasp demanava i obtenia privilegi d'exclusiva en l'edició i venda del *Catecisme de la doctrina cristiana* de Diego de Ledesma, traduït de l'italià «en llengua catalana ab coblas», que el mateix Guasp havia estampat. El document, de l'ARM, *Audiència. Presidials Decrets 1569-1576* (76), fa avançar de tres o quatre anys l'activitat impressora del dit Guasp i és ocasió d'oferir notícies relatives a les edicions mallorquines, en català o en castellà, dels catecismes de Ledesma, de Gaspar Astete

i de Jerónimo de Ripalda. El primer aniria vinculat a l'activitat catequística de Macià Borrassà a Monti-Sion i la seva traducció possiblement fou obra del seu germà Dídac, el qual certament en féu traducció castellana, inèdita a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública ms. 579; després de successius retocs, el 1745 fou notablement ampliat (74). L'Astete reelaborat per Jaume Botellas fou imprès el 1740; el Ripalda fou publicat en català a Mallorca per primera vegada el 1746, potser per gust personal del bisbe José de Cepeda (76).— J. P. E. [5893]

Ildefonso MORIONES, *Jerónimo Gracián, religioso maduro*, dins «Revista de Espiritualidad», 47 (1988), 703-711.

Pàgines basades en la *Peregrinación de Anastasio* d'aquell carmelitè castellà, una de les quals recorda la seva estada a València i a Tortosa el 1592 (707).— J. P. E. [5894]

Ramon RIAL I CARBONELL, *La Universitat Literària de Vic i la seva relació amb la de Barcelona (1594-1716)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987-1988), 247-250.

Resum de tesi de llicenciatura. L'Estudi General de Vic actuà per concessió reial del 1599 al 1716. Sintetitzades les notícies relatives a escoles vigatanes medievals, l'autor aporta les atinents a l'Estudi trobades a Vic, Arxiu Municipal, *Llibres d'acords*, ultra les que proporcionen les *Ordinacions* del 1603, l'anàlisi de les quals condueix l'autor a pensar en un model català comú (248). Les relacions amb la de Barcelona haurien estat presidides per la competitivitat a l'hora de cercar estudiants, però desequilibrades per la desigualtat econòmica i per l'immobilisme general del segle XVII. [Les investigacions de l'autor són ja conegudes dels lectors d'ATCA pel resum publicat dins el volum V (1986), 528, núm. 3026].— J. P. E. [5895]

Maties DELCOR, *Una descripció de la vall de Querol del juriconsult Antoni Oliba (s. XVI)*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 431-457.

Precisada la grafia del cognom Oliba, l'autor, guià pels versos de Joan Mitjavila, ressegueix la biografia d'aquell jurista (1534-1604), autor de *De actionibus* i d'un *Commentarium ad usaticum 'Alium namque' de iure fisci, lib. 10 Const. Cathaloninae*, aquest publicat a Barcelona el 1600 (437, reproducció de la portada); en aquesta obra hi ha una dedicatòria *Ad patriam et lares paternos*, en realitat una descripció de la Cerdanya, ací reproduïda fotogràficament (439-442) i traduïda en català (438 i 443-444). També és transcrita una altra descripció de la Cerdanya, escrita el 1586 pel notari de Puigcerdà, Onofre d'Ortedó (445). Les darreres pàgines apleguen dades històriques o documentals a il·lustració dels llocs o dels esdeveniments esmentats en les dues descripcions (446-455). En apèndix hi ha la confirmació d'una sentència del 1266, reafirmant la possessió de la vall de Querol a l'orde de Sant Joan de Jerusalem (456-457).— J. P. E. [5896]

André GALLEGU BARNES, Françoise MOUNE DE MUÑOZ, *El Llibre del Priorat de Teologia (1600-1700) (Contribució a la història de l'Estudi General de València)*, dins «Hom. Garcia Martínez», 387-420.

Les pàgines introductòries recorden les successives estructuracions dels estudis de

teologia en les *Constitucions* del 1561 i del 1611, els exercicis i les taxes annexes als graus (389-391), així com les possibilitats diverses de reducció de les darreres (392-393). Recordada la responsabilitat dels examinadors en la consignació d'anotacions en el *Llibre del priorat*, conservat a València, Arxiu de la Universitat, i reduïdes les dades a quadre, primer per als anys 1549-1597 (395) i després per al segle XVII (396-397), segueixen les llistes dels examinadors tretes del *Boxart i orde de antiquitat que s guarda entre ells SS. DD. Examinadors en la Facultat de Theologia* (400-401) i les dels graduats durant el segle XVII (401-420). La deducció general és que en la dècada del 1600-1610 les graduacions donen un promig de 27'1, baixen a 5'4 en la dècada del 1650-1660 i reprenen fins a 7'2 en la darrera (397-398).— J. P. E. [5897]

Amparo FELIPE ORTS, *Los estudios de latinidad en la Universidad de Valencia entre 1611 y 1651*, dins «Universidades», 127-140.

Exposició d'allò que foren els estudis de llengua llatina en l'Estudi General de València en les dècades que van entre les *Constitucions* del 1611 i les del 1651, en què aquells estudis s'anaren allunyant d'allò que foren en ple segle XVI. La base de la narració són, ultra les dites *Constitucions*, els *Manuale de Consells* de l'AMV, d'on són transcrits els paràgrafs corresponents. Els estudis s'esglaonaven en principis, sintaxi, prosòdia i retòrica (130) i ací és exposat tant allò que era matèria d'estudi en cada etapa com la distribució de l'horari escolar, els canvis de professors i llibres de text (131-138). Les dues pàgines finals apleguen notícies relatives a l'ensenyament del grec (139-140).— J. P. E. [5898]

Andrés GALLEGU BARNES, Nathalie PÉREZ DE CLARENC, *El libro del Priorato de Cánones y Leyes (1638-1701) (Contribución a la historia del Studi General de Valencia)*, dins «Universidades», 149-174.

L'estudi dels Drets Canònic i Civil tingué reconeixement condigne en les *Constitucions* del 1654, que regulaven la matèria de cada assignatura, els horaris, el pla d'estudis i els pressupòsits de la graduació i àdhuc la forma precisa de la votació per albarans. El *Llibre del priorat de Cànon i Lleys*, de l'Arxiu de la Universitat de València, és incomplet però és punt de referència dels *Llibres de graus* de l'AMV, en mal estat. Ací són reconstruïts els Prior, Apuntants i Tentants o tribunals del 1638 al 1700 (151-155), amb taula alfabètica dels mateixos (156-157), quadre i gràfica dels graus atorgats (157-163) i llista alfabètica dels graduats (165-174). En general, tant com baixaren els Cànon, d'un promig de 8'6 a un de 3'4, pujaren les lleis, de 5'9 a 14'1 (162).— J. P. E. [5899]

Pilar GARCÍA TROBAT, *Los grados de la Universidad de Gandía (1630-1772)*, dins «Universidades», 175-186.

L'AMV, sèrie g-2 a g-8, conserva deu volums de l'antiga universitat de Gandia, set dels quals són relatius a graduats. Tres són d'inscripcions dels interessats i quatre d'actes de concessió de graus (175-176, amb mostra de cada una de les dues classes d'assentaments). Comparats els nombres de graus i les condicions prèvies de les universitats de València i de Gandia, hom arriba a la conclusió que en la darrera era molt més fàcil de graduar-se, raó per la qual el nombre allí és superior que a València (177). Els quadres presenten les xifres relatives a l'origen (181) i les de graduats cada any en les quatre facultats de Filosofia, Teologia, Lleys i Cànon i Medicina (182-185)

com també un resum per quinquennis (186). Expulsats els jesuïtes i suprimida la universitat de Gandia, el nombre de graduats a València augmentà: 535 en el quinquenni 1766-1770, 858 del 1771 al 1775 i 1263 del 1776 al 1780 (179).— J. P. E. [5900

Albert ROSSICH, *La poesia eròtica del Barroc*, dins «Caplletra», 2 (1987), 89-99.

Encara que es tracti d'un gènere secundari, «reflecteix d'una manera diàfana la visió del món de l'època del Barroc» (89). El tema havia arribat ja a tal grau de clandestinització que «la majoria de composicions d'aquesta temàtica són anònimes» (90). Però «els equívocs i els jocs de paraules, les metàfores, les imatges i les metonímies, les el·lipsis o els usos translàtics del llenguatge són consubstancials» tant a la poesia eròtica com al Barroc (90) i «sota aparença 'subversiva', el missatge és: malfieu-vos de la bellesa, malfieu-vos del sexe» (92), car «la poesia eròtica del Barroc busca extreure dels fets que explica motius de desengany, i, en definitiva, corregir una possible sobrevaloració del sexe» (93). D'altra banda, «és una literatura feta per homes i dirigida als homes. La masturbació masculina no hi apareix perquè és humiliant» (94) i per això connecta amb la poesia misògina medieval de caràcter popular. «Allò que es busca és conjurar la libido i aconseguir un distanciament a través de l'humor. Per això, l'element primordial en la majoria dels poemes eròtics del Barroc és el joc lingüístic i conceptual» (96); «l'explicació d'aquest tractament tan poc 'eròtic' de l'eròtic només pot ser la que hem anat constatant: el progrés de la repressió sexual» (87) amb la consegüent «degradació de l'eròtic» (98). En el curs de l'exposició, l'autor insereix diverses mostres textuais.— J. P. E. [5901

Francesc Vicenç GARCIA, *Comèdia famosa de la gloriosa Verge i Màrtir Santa Bàrbara*. A cura d'Àngels MASSIP i de [esús] Francesc MASSIP, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona 1987, 164 pp.

La part d'introducció comença amb un resum biogràfic del tortosí Francesc Vicenç Garcia, ben plantat i bon vividor, intel·lectualment obert a tot un ventall d'interessos que van del més alt al més baix, mort als 41 anys. Escriví, a contracorrent, en català (9), poesia satírica (10-11), lírica (13), eròtica (13-15), escatològica (15-16), místico-filosòfica (17-18) i de crònica contemporània (18). La *Comèdia famosa...* és la seva única peça teatral, estrenada a Vallfogona de Riucorb l'any 1617 a fi de refermar l'elecció de Santa Bàrbara a patrona de la població (19); hi és exposada la vida de la santa en tres jornades amb el contrapunt d'un doble amor no correspost, el d'Hípòlit envers Bàrbara i el dels criats Gonçal envers Agripina, que seguirà la mestressa en el martiri, cosa que permet de jugar amb dos plans culturals i lingüístics, l'aristocràtic i el popular, i amb la contraposició d'idealisme i pragmatisme (22) en un marc de descomposició de l'imperi i, per tant, de predomini de la violència (22-23); té tres línies argumentals: la de l'emperador (drama històric elisabethià), la de Bàrbara (teatre hagiogràfic medieval) i la dels criats (sainet popular) (24-26). Les pàgines 27-33 expliquen els elements de la representació i llur encaix en la plaça de Vallfogona. L'edició es basa en la «prínceps» del 1703, vol ésser alhora de divulgació i fidel a l'original, del qual respecta grafies; la llengua té trets occidentals (45-47). Els autors poden donar la notícia d'una altra còpia manuscrita a Perpinyà, Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, ms. 46, procedent de Tuïr (51). A partir de la pàgina 53, tenim el text de la *Comèdia...* amb les corresponents indicacions escèniques en lletra cursiva; els editors hi han afegit notes crítiques de variants i explicatives del sentit d'algunes paraules.— J. P. E. [5902

Giuseppe GRILLI, *Apropaments progressius a un text poètic barroc: «Amo a una Pedra...» de Francesc Vicenç Garcia*, dins *Anàlisi i comentaris de textos literaris catalans*. I. De Lluïa a Verdaguier a cura de Narcís GAROLERA I CARBONELL (Manuals Curial 5), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1985, 179-198.

Únic text original escrit per a una compilació d'estudis ja publicats, coneguda dels nostres lectors [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 364-365, núm. 3875]. Els textos barrocs catalans produïren «una semiòtica històrica avalada per llur fortuna literària. És aquesta semiòtica el que sembla oportú de descompondre i desxifrar» (180). Per això, «sembla útil..., àdhuc per a la descripció històrica global la introducció d'elements d'anàlisi de la literarietat transmesa pels textos barrocs en el patrimoni dels coneixements relatius a l'època» (181). Primera mostra és el sonet del mateix Garcia, *A una hermosa dama de cabell negre...*, on trobem el nucli comú als contemporanis dedicats al mateix tema, al qual l'autor introdueix «la subjectivitat de qui (el Jo del poeta) observa i descriu la bella escena» (181). La comparació amb sonets paral·lels de Marino i de Girolamo Fontanella (182-183) porta a veure que els registres codificats i garantits per un ús supranacional també presenten «oposició entre àrees centrals i àrees perifèriques» (184), car en les darreres predomina l'academicisme formalista més que els ideologismes culterans. L'intent, però, de descomposició/recomposició del sistema figuratiu de Garcia topa amb el fet de la inexistència d'un text primitiu segur (185), entrebanc, però, no massa greu, perquè el sistema de significacions dels textos barrocs és orientat a l'horitzontalitat i a l'acumulació figurativa més que a la selecció i a la reducció. El sonet en català oscil·la entre una construcció sintàctica rigorosa i la seva contaminació semàntica (186), tendència que el barroc «extrema fins a la recerca metamètrica, la producció cal·ligràfica o de poesia visual» fins a nivells jocosos o fins i tot obscens (187). En *Amo a una Pedra...* hi ha repeticions negatives i qualche transformació sintàctica, sense ulteriors acrobàcies. Les línies de conceptualització responen a la voluntat d'autoafirmació, d'una banda, i a l'atracció pel codi poètic dels poetes barrocs espanyols contemporanis, de l'altra (188). El resultat és un text ambigu (189). El marc hispànic de l'obra de Francesc Vicenç Garcia porta a comparar l'*Amo a una Pedra...* amb el sonet de Lope de Vega, *Vierte racimos...*, tant des del punt de vista de l'estructura formal com del dels continguts. Tot i que els dos quartets serien dedicats a l'enumeració i els dos tercets a la conceptualització, els dos blocs resulten lligats pel concepte de «duresa» (193), especificació del desengany de la cultura catòlica de la Contrareforma (194). Garcia usa una vegada la figura d'encavallament i quatre adjectius qualificatius (195); la comparació metafòrica amb Anaxarte provindria de Garcilaso de la Vega (196-197).— J. P. E. [5903]

Pere-Joan LLABRÉS I MARTORELL, *Una carta inèdita en català de Sor Clara Andreu*, dins «Comunicació», núm. 56-57 (Maig-Agost 1988), 43-66.

Clara Andreu (1596-1628) és coneguda per la biografia catalana escrita per Gabriel Benet Mir, conservada en traducció castellana amb d'altra documentació homògena a Ciutat de Mallorca, Arxiu Diocesà, on es troba còpia catalana d'una de les tres lletres publicades en castellà, la datada el 26 de juny del 1627. Resumides la biografia i les tres cartes (45-50), emmarcades en l'època de reforma post-tridentina (50-51) i en les il·lustracions i vivències interiors de la religiosa (46-48), és transcrit el text de la carta catalana (52-53) i reproduït en versió actual normalitzada (61-63), en són analitzades nombre d'expressions (54-59), sense oblidar els cinc castellanismes (59-60), i n'és subratllat el contingut espiritual de confiança en l'oració i de valentia espiritual en dir les coses clares a l'autoritat (64-66).— J. P. E. [5904]

Ildefonso GORDILLO, *Espiritualidad eclesial de la beata María Ángela Astorch, clarisa capuchina (1592-1665)*, dins «Estudios Franciscanos», 89 (1988), 637-664.

Els escrits espirituals de Maria Àngela Astorch es troben en la frontera entre l'espiritualitat de l'humanisme cristià i la de la contrareforma barroca (638). L'autor presenta un enfilall de fragments, tres d'escrits diversos, relatius als temes següents: viu per l'Església (639-642), viu en l'Església (642-648), viu per a l'Església (639-642) i viu la tensió dinàmica de l'Església, que en el seu temps de contrareforma era màxima (653-663).— J. P. E. [5905]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els poemes de les festes del Sant Misteri de Cervera dels anys 1620 i 1633: una mostra de castellanització de la llengua literària dins la societat segarra*, dins «Miscel·lània Cerverina», VI (1988), 71-110.

Aquelles festes corresponen al retrobament de la relíquia, robada l'any 1619, i a la inauguració de la capella el 1633, i foren recordades en un llibre intítulat *Triunfo del Santo Misterio de la Vera Cruz de la villa de Cervera*, publicat a Barcelona el 1634 (portada, 110). Resumit tant el «misteri» com les festes recordades en el llibre (72-75), l'autor s'inclina a considerar que aquest fou recopilat pel jesuïta Jaume Puig, que les dades relatives al Misteri foren aplegades i proporcionades per Pere Giscafè, però el traductor al castellà fou un jesuïta d'aquella nació que residia a Barcelona (80). Són després transcrits els versos tant els destinats a la festa del 1620 (81-94) com a la del 1633 (95-108), en els quals la presència de la llengua catalana és mínima: hi eren escrits els versos dels pagesos i cinc entre trenta-dues divises el 1620 (93) i tres d'entre trenta el 1634 (107-108), essent els autors un jurista, un notari i un botiguer; la burgesia local i la petita noblesa de la comarca optaren en aquella ocasió pel castellà. La pàgina 109 conté reproducció de la pàgina inicial de la tercera part del llibre.— J. P. E. [5906]

Antoni FERRANDO, *La llengua del Misteri d'Elx*, dins *Festa d'Elx* 87, Elx, Ajuntament 1987, 97-107.

L'autor comença desfent la versió, tan repetida, que el *Misteri d'Elx* és escrit en 'llemosí', versió que encaixa amb el convenciment manifestat per alguns escriptors dels segles XVI i XVII que el valencià era «breu i mal llimat» i que havia d'ésser abandonat per la llengua castellana (97-99). Per la seva banda, l'autor presenta un esquema en el qual precisa per a cada grup de versos la forma d'estrofa a la qual pertanyen, l'esquema mètric que segueixen i llur datació aproximada (100); després sotmet a anàlisi lingüística tant el text del *Misteri* pròpiament dit com el de les anotacions marginals o escèniques segons la còpia del 1625 (100), arribant a la conclusió que «el text litúrgic del *Misteri d'Elx* fou escrit no en llemosí, sinó en un pulcre català —o, si es vol, valencià— entre mitjan segle XV i principis del XVI en la seua major part, mentre que les anotacions escèniques que l'acompanyen quedaren fixades probablement cap a mitjan segle XVI» (106), essent perceptible en aquestes una major pressió de la llengua castellana (105). [En el mateix fascicle hi ha reproducció fotogràfica de Francisco Fuentes Agulló, *Epítome histórico de Elche desde su fundación hasta la venida de la Virgen inclusive, y traducción de la fiesta que con motivo de esta venida anualmente se celebra en los días 14 y 15 de Agosto*, Elx 1855, 7-38, el text bilingüe, 25-35] — J. P. E. [5907]

Rafael NAVARRO VALLEBRERA, Ana María NAVARRO ESCOLANO, *Consell, clavari, electes y portaestandarte: aproximación a la historia interna de la Festa d'Elx*, dins *Festa d'Elx 87*, Elx, Ajuntament 1987, 55-67. *

La Festa, celebrada abans del segle XVII a iniciativa de la Confraria de Nostra Dona de l'Assumpció, però no durant els anys anteriors al 1609, a partir d'aquesta data passa a mans del Consell de la Vila, el qual, pel fet d'assumir-ne el pes econòmic, hauria esdevingut el responsable darrer i decisiu de la celebració de cada any, tal com permet de deduir la documentació d'Elx, Arxiu Històric Municipal, *Llibres del consell o del Capítol*, representants del qual eren els electes i responsable de les despeses el clavari; quant al portaestandard, calgué reconèixer la tradició que vinculava tal figura a la noblesa d'Elx. No mancaren les tensions amb els eclesiàstics, sobretot entorn de llur participació en el cor. Són publicats en apèndix cinc documents complets, els tres primers del 1609 i els dos darrers del 1700, tots de l'arxiu esmentat; és particularment important el document tercer, *Capítols i crida de la sisa imposada per a obs de la Festa de la Assumpció de la Mare de Déu* (63-66).— J. P. E. [5808

Agustí ALCOBERRO, *La pagesia en l'obra de Jeroni Pujades, jurista i historiador*, dins «L'Avenç», núm. 115 (maig 1988), 18-23.

L'article comença aplegant notícies relatives a la reacció de l'Empordà a la *Concòrdia entre la vila de Castelló i el comte d'Empúries* proporcionades pel *Dietari* de Jeroni Pujades (18), de família de juristes (19), la biografia del qual és ací resumida (19-20). L'autor subratlla l'interès particular de l'obra escrita de Pujades pel fet que ell era alhora «historiador i bon coneixedor de l'estructura senyorial catalana» (19), aspecte del qual era conscient i en el qual ell mateix es trobava predecessors (20). La *Corònica universal del Principat de Catalunya*, en la qual engloba molts elements geogràfics i records personals, és més fruit d'erudició que de crítica, car encara accepta llegendes, i respon a l'objectiu d'ésser «una justificació presentista dels drets de Catalunya» (20); però les seves millors pàgines són aquelles, en les quals coincideixen el «coneixement detallat de la documentació d'arxius» i la «pràctica jurídica que l'acostava a la contradictòria realitat social del país» (21), una mostra de les quals serien les dedicades a l'exposició del conflicte remença (21-22).— J. P. E. [5809

Lluís ROURERA I FARRÉ, *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al Tractat dels Pirineus* (Fundació mossèn Josep Sanabre 8), Barcelona, Universitat Autònoma 1987, 312 pp.

En les primeres pàgines, l'autor fa constar les fonts arxivístiques en les quals es basa la seva exposició (3-5), entre les quals destaquen tant l'Arxiu Episcopal com el Capitular de la Seu d'Urgell i en aquest el volum de memòries d'Alexandre Duran, nebot de Pau, les quals s'estenen del 1627 al 1643, i la bibliografia consultada (5-10). Pau Duran, auditor de la Rota Romana i per tant prestigiós jurista, en la qualitat de tal escriví un *Tractatus de conditionibus, et modis impossibilibus et iure prohibitis contractibus et testamentis adscriptis*, Ciutat de Mallorca, Gabriel Guasp 1612 (19) i dos volums de *Decisionum Sacrae Rotae Romanae*, Roma 1635 a cura de Ferdinandus Schiamanne (5). El llibre és una narració de la biografia d'aquell bisbe de la Seu d'Urgell en els anys de la Guerra de Separació d'entorn del 1640, vista sobretot, tal com deixa endevinar el títol, des de la perspectiva de la Seu, també en allò que fa a la documentació inèdita ací aportada. Tal perspectiva és més interessant pel fet que del mateix capítol catedralici de la Seu era Pau Claris (52), a qui, en la seva qualitat

de diputat del Braç Eclesiàstic, correspongué de menar, presidir i responsabilitzar-se de les actuacions de la Generalitat de Catalunya en l'oferiment de la reialesa a Lluís XIII de França i en la consegüent guerra contra Felip IV de Castella, essent Pau Duran el seu bisbe però alhora contrari per fidelitat a Felip IV, el qual el nomenà metropolità de Tarragona i intentà inútilment de fer-lo acceptar pel papa (172-173). La situació fou de tensió extrema a la Seu d'Urgell, el capítol de la qual s'havia tornat clarament profrancès (136-172). Tot i que aquest sigui el nucli de la biografia, no manquen en aquesta punts que interessin més el camp d'ATCA, com és ara el fet de l'amistat de Pau Duran i del futur sant Josep de Calassanç a Roma (20-27), l'existència d'unes *Constitucions sinodals* del sínode diocesà celebrat per Pau Duran el 1635 (35), la fundació de l'Escola Pia a Guissona com a resulta de l'amistat romana amb Calassanç (41-47) i el fet que fos nomenat pel rei reformador de l'Estudi General de Lleida (39-40). Ultra els fragments textuais transcrits en les notes (218-250) i els mapes contemporanis del biografat (250 i 253), tenim en l'apèndix el document de *Fundació canònica de l'Escola Pia a Guissona* el 1638 (255-256), l'acta de visita al santuari de Núria (257-258), la *Relació manuscrita dels fets de Santa Coloma de Farners, Riudarenes i Amer* tramesa per Llorenç de Barutell al capítol de la Seu d'Urgell (258-260), la carta de Pau Duran a Felip IV la nit del Corpus de Sang (260-262) i la relació general de l'estat de la diòcesi per a la visita «ad limina» del 1648 (262-264). També són reproduïdes fotogràficament les *Litterae de convocanda synodo* del 1635 (267-269) i la primera pàgina de les *Constitucions sinodals*, ambdues manuscrites (270). Les pàgines 273-305 contenen una taula de persones i dels principals conceptes exposats en l'obra.— J. P. E. [5910

Antoni PLADEVALL I FONT, Antoni SIMON I TARRÉS, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII. Segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol i altres testimonis d'Osona* (Biblioteca Torres Amat 3), Barcelona, Edicions Curial 1986, 148 pp.

La introducció comença recordant les cròniques o diaris del segle XVII, bo i afirmant que les ací transcrites «documenten pràcticament tot» aquell segle (9). La part principal, però, és constituïda pel *Diari* de Joan Guàrdia, on consten notícies dels anys 1631-1673, essent particularment interessants les relatives a les conseqüències de la Guerra dels Segadors en una contrada pagesa entre l'Osona i el Ripollès. La introducció, doncs, es concentra en la casa pairal de Saguàrdia/La Guàrdia, l'arbre genealògic de la qual és reconstruïble a partir del 1372 (14-16). En les seves anotacions, Joan Guàrdia es manifesta home de religiositat profunda i exterioritzada alhora, aclapat per la corrua de males collites, pesta i plagues (25-26), que desembocà en la violència generalitzada de les guerres a Europa i del bandolerisme i la delinqüència a Catalunya, ultra la guerra i el comportament insultant dels dos bàndols (19). La introducció s'acaba aplegant dades familiars o relatives a collites, a ramats i a preus durant els anys esmentats (26-29). La part textual té unes primeres pàgines destinades a les anotacions de naturalesa econòmica (33-54; les pàgines 52-54 ofereixen les anotacions escrites pel fill, Antoni Joan Guàrdia), seguides per les descripcions dels altres esdeveniments, bèl·lics o militars (54-118), completades pel fill des del 1673 (118-120). Són afegits en apèndix el *Diari del Perai* (123-129), l'*Excomunió contra els francesos* (130-140) i la *Relación y servicios ba hechos la fidelísima ciudad de Vique dende que las armas de... Felipe Quarto... entraron en Barcelona* (141-146).— J. P. E. [5911

Montserrat VILLAS I CHALAMANCH, *La «Guerra dels Segadors» observada per un es-*

guard portuguès, dins «Ateneu. Revista de Cultura», núm. 13 (Primer trimestre, 1988), 23-31.

L'article comença resumint la biografia de Francisco Manuel de Melo i presentant els seus llibres principals. Segueix resumit el fil narratiu de la *Historia de los movimientos y separación de Cataluña*, publicada el 1645, (24-27) i la pregunta relativa als trets característics d'aquesta exposició, bàsicament objectiva, en la qual l'autor admet les seves limitacions d'informació, influïda pels clàssics i amb coloració moralitzant tant envers els governants com els governats (27-29). Al final, l'autora transcriu una versió del cant *Els Segadors* (29-30).— J. P. E. [5912

Ramon ORDEIG I MATA, *Notes sobre les relacions de Pèire de Marca amb la ciutat i la seu de Vic*, dins «Ausa», XIII (1988), 165-191.

Amb motiu de complir-se el tercer centenari de l'edició el 1688 a París de la *Marca Hispanica* de Pèire de Marca, l'autor ha aplegat tant en els arxius capitular i municipal de Vic com en els volums 104 i 110 de la *Collection Baluze* i en el ms. francès 4217 de la Bibliothèque Nationale de París «informacions de les seves relacions amb la ciutat i la seu de Vic» (166) durant els anys 1644-1652 en què l'esmentat Marca exercí un dels càrrecs més importants de l'administració francesa a Catalunya. Els dinou documents són transcrits en apèndix (178-191) i les informacions són exposades en les pàgines anteriors. Hi remarquem la seva relació amb Joan-Lluís de Montcada (170-171), el qual el devia introduir a la documentació antiga de l'arxiu capitular de Vic, quan Marca el visità el setembre del 1648 (174-175), i amb el franciscà Francesc Fornés, autor de *La Catalana Verdad contra la Emulacion... i historiògraf del rei* (173).— J. P. E. [5913

Gabriel LLOMPART, *Nostra Dona Santa Maria del Lluç (Mallorca). El proceso diocesano de 1642 sobre el origen de la imagen y sus milagros. Aspectos históricos, legendarios e iconográficos*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 61-62 (1988-1989), 189-268.

Continuació de l'estudi resumit dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 662, núm. 4974. En aquest segon lliurament tenim la transcripció del *Procès sobre miracles i culte del 1642*, on consten primer els cinquanta-quatre testimoniatges o documents integrats en el mateix (189-190) i llur transcripció (190-240), exceptuades dues butlles papals. Segueix la bibliografia (241-243) i l'apèndix de vint-i-cinc reproduccions d'impressos (244-268), tretze dels quals, gravats o goigs, són anteriors al segle XIX.— J. P. E. [5914

Giuseppe GRILLI, *Poesia artificiosa e metametrica nella letteratura catalana*, dins «Annali. Sezione Romanza (Istituto Universitario Orientale)», XXVII (1985), 293-355.

A l'actual neo-avantguarda s'hauria d'atribuir el retorn de la literatura «all'execució artificiosa» coincidint amb l'interès vers els fenòmens marginals i perifèrics i també explicaria l'atenció de l'autor vers «un segmento della tradizione sperimentalistica, quello che appartiene alla serie letteraria catalana» (295). L'estudi s'estén a totes les èpoques de la literatura catalana, amb concentració en la del segle XX, però sense que manqui la presentació dels precedents, sobretot del l'època del Barroc, en la qual, de més a més, segurament s'hauria realitzat una intercomunicació entre Cata-

lunya i Nàpols (309-312). Establerts els tres paradigmes de l'artifici (313), l'autor les exemplifica en algunes pàgines de Magí Cases, *Desenganys de l'Apocalypsis*, Barcelona 1673 (316), en acròstics de Francesc Vicens Garcia (218), en el *Cubicum* de Ramon de Clariana i Gualbes (318-319); de Josep Romaguera, de Narcís Feliu de la Penya i de Gaspar Roig i Jalpí (320) i en formes de visualització que es succeeixen des de la segona meitat del segle XV (323) o en formes mixtes (per exemple, acròstic + anagrama) altra vegada de l'època del Barroc (324-329). Vuit de les reproduccions de les pàgines 339 i ss. pertanyen a aquesta època.— J. P. E. [5915]

Isabel CABA I BRUNET, *Pere Fizes. Un exemple d'home de negocis català del segle XVII*, dins «Terme» (Terrassa), núm. 2 (novembre 1987), 67-73.

L'Arxiu Històric de Terrassa, *Correspondència de Pere Fizes*, permet de reconstruir la trajectòria personal i familiar d'aquell personatge, afincat en la dita població després que el 1661 hi comprà el Castell. Remarquem que el darrer dels seus fills, Mathuly, estudià a Holanda i a França, sempre amb vista a la xarxa comercial de la casa, en la qual entrava tota mena de mercaderia i d'operacions bancàries, amb sucursals tant a Catalunya i a la Península com a l'estranger (73). Una concòrdia del 1679 amb els creditors indica que en aquell moment havia començat la davallada. En el curs de l'exposició han estat transcrits fragments de la correspondència i reproduïdes una pàgina i la signatura autògrafes (70 i 72).— J. P. E. [5916]

Antoni GILI I FERRER, *Ermitaños de Mallorca. Juan Mir y su obra*, Ciutat de Mallorca 1988, 270 pp.

Exposició dels fets protagonitzats pels ermitans de l'illa de Mallorca, centrada en la figura de Joan Mir (52ss.), el qual en el segle XVII i en clima de contrareforma fou el protagonista del pas de llur vida independent a la formació d'una congregació, amb normes escrites el 1666 i impreses el 1670 (70). El llibre és bàsicament un entrellat de dades biogràfiques successives dels ermitans, tretes de l'ARM, *Protocolos notariales*, sobretot dels testaments; de l'ADM, *Defuncions* de parròquies diverses i dels mateixos arxius de les ermites. En el curs de l'exposició hi ha elements que recauen de forma particular en el nostre camp: parentiu de Joan Mir i Anna Maria del Santíssim Sacrament, la monja comentadora del *Llibre d'amic i amat* (76-77); publicació d'un *Llunari o pronòstic del temps* de l'ermità Onofre Socias el 1673 (83); dades sobre ensenyament familiar (130-131) o sobre l'existència d'una *Gramàtica llatina* en català, de Miquel Rius (98, nota 4). També a les ermites hauria arribat la lluita antil·lista del bisbe Juan Díaz de la Guerra (147-153 [el llibre lul·lià reproduït el 1507 a Venècia a base d'una edició barcelonina del 1493 és el *Liber proverbiorum*]). Són freqüents els resums i les transcripcions fragmentàries de documents: dels capítols de la concessió d'ús d'ermita al capellà Francesc Socias (121), de les *Ordinacions per als ermitans* (123), de la fixació dels termenals de les ermites (127-128), dels capítols de la concessió de Sant Honorat el 1763 (140-141), de les *Ordinacions* del 1780 (157; transcripció en 237-238), de l'horari seguit pels ermitans (158-159) i de les *Constitucions* del bisbe Bernat Nadal (160). El 1799 es publicava el primer imprès destinat a informació general sobre la vida dels ermitans, *Estado actual de la Congregación de Anacoretas...*, d'on és transcrit un llarg fragment (175-176). L'apèndix documental (219-255) és constituït per quinze peces, d'entre les quals destaquen els dos testaments, jurídic (en català) i espiritual (en castellà), de Joan Mir (220-223), les *Ordes per al millor govern dels ermitans* del bisbe Benet Penyelles i Escardó (227-230), les

Ordinacions que deuen observar los ermitans de Nicolau de Salas i Berga (231-237), les *Constituciones para los ermitaños* de Bernat Nadal i Crespí (240-243) i diversos altres documents (nomenaments, actes de visita pastoral). Les darreres pàgines són destinades a un quadre sinòptic dels ermitans morts des del 1674 (257-262). El llibre és completat amb vuit pàgines de reproduccions fotogràfiques. [L'exclamació que a la pàgina 78 és posada a la boca del cartoixà Sebastià Nicolau pertany al *Salm* 119, 5ss., i segurament fou dita en llengua llatina] — J. P. E. [5917]

Antoni GILI, *L'eremitisme mallorquí vers el cenobitisme. Castañeda i Lárez*, dins «Comunicació», núm. 45-46 (Juliol-October 1986), 27-42.

Resum de la part central del llibre sintetitzat en el resum anterior.— J. P. E. [5918]

Daniel SALA GINER, *Juan Bautista Corachán y el cometa Halley*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 64 (1987), 243-253.

Reproducció anotada (246-252) del *Discurso sobre el cometa que apareció este año 1682*, un exemplar del qual ha estat trobat en la biblioteca de l'Institut Lluís Vives de València (antic Col·legi de Sant Pau, dels jesuïtes). Precedeix el text un resum de les altres publicacions de Coratjà (244-246) i la notícia que fou deixeble de l'agustinia Lleonard Ferrer (243), citat al final del *Discurso...*, és completada amb la indicació de quatre publicacions seves dels anys 1681-1690.— J. P. E. [5919]

Maria GRAU I SALÓ, *Feliu de la Penya; una visió actual de Catalunya com a país*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 125-145.

Anàlisi de la forma com Narcís Feliu de la Penya empra les paraules «nació» i «pàtria» i de la manera de referir-se a «Espanya» en el *Político discurso...*, Barcelona 1681; *Fénix de Cataluña...*, Barcelona 1683; i *Anales de Cataluña y epílogo...*, Barcelona 1707. Les pàgines finals presenten les dades estadístiques de l'ús esmentat (143-145). Quant a la denominació de «nació», «el concepte que Narcís Feliu tenia del país incloïa totes les característiques fonamentals que actualment es consideren necessàries per a definir una nació» (134). «Pàtria» és tant Catalunya com Barcelona (134-136). En canvi, «Espanya no apareix mai com a «reyno» o «provincia» sinó sempre com a suma de diferents regnes i províncies» (137).— J. P. E. [5920]

Mario MARTÍNEZ GOMIS, *La función social de una universidad menor entre los siglos XVII y XVIII. El caso del Estudio General de Orihuela*, dins «Universidades», 361-394.

En moltes d'aquestes pàgines hom pot trobar informacions ja conegudes dels lectors d'ATCA pels resums dels volums III (1984), 336-337, núm. 1307 i VII-VIII (1988-1989), 685-686, núm. 5059. Ultra els *Libros de grados y acuerdos*, base dels referits estudis, aquest aprofita les dades complementàries dels *Libros de matrícula* (368-370), dades que són resumides en nou quadres quantitatius, tant de graduats (la màxima del segle XVII fou de noranta en el quinquenni 1693-1697 i la mínima de trenta-set en el de 1610-1614; en el segle XVIII aquesta fou de setanta-nou en el quinquenni de 1715-1719 i la màxima de tres-cents noranta entre 1773 i 1777) (373 i 376) com de matriculats, el nombre més elevat dels quals fou de 165 el curs

1774-1775 (376). Els alumnes matriculats eren majoritàriament del mateix bisbat d'Oriola (274 i 439 en cada un dels dos segles) o del de Cartagena (115 i 330) i ja molt menys del de València (32 i 183) o en nombre gairebé insignificant d'altres llocs d'una o altra corona (380-382).— J. P. E. [5921

José PIJOAN, *El Colegio de Misiones de San Miguel de Escornalbou y la devoción mariana en el Principado de Cataluña*, Barcelona 1988, 24 pp.

La canònica augustiniana d'Escornalbou, suprimida el 1580, fou cedida als franciscans observants el 1686 i així esdevingué col·legi de missions de Propaganda Fide per a l'Amèrica hispànica, que repercutí fortament en la vida cristiana de Catalunya a través de missions populars, en les quals la casa s'especialitzà i per a les quals produí literatura específica, inventariada en les pàgines 5-8. L'autor es fixa en la doctrina mariològica exposada en les publicacions de la casa (la seva biblioteca posseïa una dotzena de *Marials*, 3), sintetitzada en les prerrogatives (Puríssima Concepció) i en la força de la mediació de Maria, i concretada en pràctiques de pietat (15) aplegades en les *Regles per a viure bé i salvar-se* (17-18); en destaca el rosari, per a cada un dels quinze misteris del qual foren compostes unes glosses en vers, el *Rosari glossat*, ací transcrits (20-22). Les darreres pàgines apleguen dades relatives a la devoció mariana a Catalunya (23-24).— J. P. E. [5922

Antoni MIRAMBELL I ABANCÓ, *Josephus Comes (1655-1729?): Notes sobre un notari i juriconsult de Centelles*, dins «Ausa», XIII (1988), 153-163.

El resum biogràfic conté transcripció de l'anotació de baptisme, treta de Centelles, Arxiu Parroquial de Santa Coloma, *Baptismes* (153-154). Comes fou autor d'un *Viridarium artis Notariatus sive Tabellionum viretum...*, en dos volums publicats a Girona 1704 i 1706, posteriorment traduïts en castellà i publicats en tres volums, Barcelona 1826-1829. Tot i seguir la *Summa Artis Notariae* de Rolandinus Passageri, de Bolonya, l'autor para atenció al dret i als juristes de Catalunya. La taula general de l'obra és reproduïda en les pàgines 157-159, seguida per les valoracions que n'han fet diversos autors (159-160). Les darreres pàgines són ocupades per la bibliografia (161-163).— J. P. E. [5923

Sebastià GARCIA MARTÍNEZ, *Gaudenci Senach i la càtedra valenciana de Botànica Mèdica 1682-1694*, dins «Hom. Garcia Martínez», 355-386.

El fil conductor de la biografia acadèmica de Senach proporciona multitud de notícies relatives a la provisió de les càtedres de Medicina i de Grec de l'Estudi General (Senach fou el darrer dels metges que normalment havien regentat la càtedra de Grec), a les Acadèmies privades muntades en cases de nobles, i a la posada en funcionament del Jardí de Botànica, annex a la Facultat de Medicina, i encara a les publicacions de professors valencians contemporanis. L'apèndix documental conté transcripció de sis documents relacionats amb els nomenaments universitaris, amb els exercicis d'herborització previs a la possessió de la càtedra de Botànica i el de supressió d'una de les càtedres de grec (378-386).— J. P. E. [5924

Vicente MUÑOZ DELGADO, *Francisco Salvador y Gilaberte, profesor de la Universidad de Zaragoza, y su manual de Sùmulas*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XV (1988), 235-274.

L'article informa que Salvador, tomista, personificà l'escola contrincant, la suarista, en l'obra del professor de la universitat de València, Jaume Servera (+ 1722), les *Summulisticae seu Dialecticae Institutiones* del qual foren publicades a València amb censura de Vicent Tomàs Tosca el 1697 (244). Gran part de l'article exposa el pensament lògic de Salvador mitjançant referència al de Servera. [En la crisi de la Universitat de València després d'Almansa, aquest seria botifler].— J. P. E. [5925]

Telesforo-Marcial HERNÁNDEZ, *Els Novatores i els mestres d'obra de València (1675-1740)*, dins «Hom. García Martínez», 421-465.

En la construcció de la façana principal de la Seu de València s'hauria concentrat el moment de pas de la construcció traçada i obrada per menestrals a la que era planificada per arquitectes que havien estudiat les assignatures necessàries (matemàtiques, perspectiva, etc.); en realitat, fou escollit el pla presentat per Conrad Rudolf, un dels avantatges del qual era el de dissimular la petitesa de l'espai a disposició amb la perspectiva produïda per un traçat parabòlic. Aquest fou el moment en el qual diverses acadèmies privades, d'entre les quals destaca la formada per Vicent Tomàs Tosca en la seva cel·la de l'Oratori de Sant Felip Neri, ensenyaven els nous coneixements (450-456), ensenyament que hauria tingut continuïtat en els seus deixebles Agustí Zaragoza, Manuel Gómez Marco i Josep Herrero (457-458), autors de diversos tractats d'arquitectura. El *Llibre de capítols i deliberacions del offici de obrer de vila...*, ara a Madrid, BN, ms. 7838, i la sèrie de *Libros de los que se hacen maestros del año 1675 en adelante*, de València, AMV, permeten de conèixer els cent catorze mestres d'obra membres del «Gremi d'obriers de vila» dels anys 1692-1694 (460-463) i l'ACV, Sig. 36: 18, la declaració del pare Tosca a favor de Conrad Rudolf, del 1703, ací transcrita (463-465).— J. P. E. [5926]

Francisco ESTEVE PERENDREU, *Los últimos maestrescuelas y el Estudio General de Lérida*, dins *Lleida XVIII*, 225-283.

Durant els segles moderns, el mestrescola de la seu de Lleida en qualitat de canceller de l'Estudi General i el bisbe de la mateixa ciutat en qualitat de visitador delegat del papa i del rei havien augmentat llurs poders en l'Estudi per sobre el rector nomenat pels estudiants i la ciutat i paeria de Lleida. El primer dels mestrescoles ací tractats, Esteve Casellas, escriví *La jurisdicción regia y pontificia que sobre la universidad y estudios generales de Lérida y singulares personas de aquella tiene el maestrescuelas de dicha universidad* (228). En aquestes pàgines trobem exposició de diversos incidents, com és ara una provisió de càtedra de filosofia el 1700 (231-235) o una ordre reial de suspensió d'exercicis previs a la provisió d'altres (235-236). Després d'una interinitat presidida per Francesc Navés i Gassol (237-239), Jaume d'Alós i Ferrer, de família declaradament botiflera, seria el darrer mestrescola que motiria essent canceller de l'Estudi General de Lleida (239-262), i durant el seu mandat hi hauria el pas de Lleida d'una banda a l'altra durant la Guerra de Successió, amb la consegüent cessació de l'activitat acadèmica (258); durant el temps en què l'Estudi funcionà seguien els conflictes de jurisdicció (242-256). Després d'altra interinitat de Francesc Navés i Gassol (1711-1716), durant la qual fou erigida la universitat de Cervera en substitució de la de Barcelona (263-264), malgrat els esforços de Lleida per mantenir l'Estudi General (262-263, 265-266), Felip V l'extingia i vinculava les restes a Cervera el dia 11 de maig del 1717 (267). Un any abans havia estat nomenat el nou mestrescola, Francesc de Queralt Reart i de Xatmar (264-265), el qual seria el primer cance-

ller de Cervera (267). Ultra l'ACA, han proporcionat documentació per a aquest estudi els arxius de Lleida: Capitular, en tot allò que fa referència als mestrescoles, Històric de Lleida, *Protocols notariais*, en quant toca la documentació d'incidents conflictius, i Municipal, en allò que afecta les intervencions de la ciutat i paeria. L'apèndix conté transcripció íntegra de quinze documents, tretze dels quals procedeixen de protocols notariais i dos de l'Arxiu Capitular.— J. P. E. [5927]

El Misteri o Festa d'Elx. Introducció, edició i notes a cura de Jesús-Francesc MASSIP (Història de la literatura catalana 41), Barcelona, Edicions 62 / Editorial Orbis 1985, 113-152.

Edició crítica de la còpia realitzada l'any 1625 per Gaspar Soler Chacon, només coneguda per referència.— J. P. E. [5928]

Consueta 1709. Estudi crític del text. Estudi textual, edició i notes: Jesús-Francesc MASSIP, València, Direcció General de Cultura (Generalitat Valenciana) 1986, XL i 50 pp.

El volum presenta clarament diferenciades la introducció (III-XXXVII) i l'edició del text (1-48). En la primera, l'autor esbrina successivament els temes de la datació del text primitiu, que col·loca en la segona meitat del segle XV (V); de la nomenclatura i admet tant les denominacions de 'Festa' com de 'Misteri' (VI-VIII), però no les altres (VIII-IX); de la identitat de la llengua, catalana en la seva variant occidental i concretament en dialecte valencià (XI); de la longitud, amb l'afirmació que els 259 versos actuals són «un abreujament d'una anterior i més extensa redacció» (XII); de l'autor, desconegut, probablement «qualque eclesiàstic que havia tingut ocasió de presenciar el drama de València, del qual n'imita tota la tècnica escènica i distribució espacial» (XV). Quant a la versificació, segueix l'estudi de Josep Romeu i Figueras resumit dins ATCA, V (1986), 366-368, núm. 2488 (XVI-XVII). Comença la presentació dels successius manuscrits: del 1625, copiat per Gaspar Soler i Chacon (XIX-XXI), del 1639, obra d'un «devot» (XXI-XXIII), del 1709, copiat per Josep Lozano i Roís, conservat a l'Arxiu Municipal (XXIII-XXIV), del 1722, còpia feta pel mateix Lozano, ara de propietat particular (XXIV); n'hi ha d'altres (XXIV-XXV); i finalment la del 1751, realitzada per Carles Tàrrrega de Caro de la de Gaspar Soler, ara també de propietat particular (XXV-XXVI); segueix la presentació dels manuscrits musicals i de les còpies parcials per a ús de cantors (XXVI-XXVIII); cal tenir present que gairebé cada una de les còpies manuscrites bàsiques ha estat copiada en temps posteriors; segueix la notícia de les edicions textuals dels diversos manuscrits (XXIX-XXXIII): tenen edició les còpies del 1625, del 1639, del 1722 i Joan Castaño prepararia la de la còpia del 1751 i de les edicions musicals (XXXIII); també són assenyalades les traduccions (XXXIV). Descrit el manuscrit del 1709 (XXXV-XXXVI) i exposats els criteris d'edició (XXXVI-XXXVII), segueix l'edició crítica del text, que presenta en seqüència única les indicacions escèniques i el text recitat, completat amb seqüència també única de notes, on trobem les variants de les altres còpies, aclariments textuals o notícies d'altre naturalesa.— J. P. E. [5929]

Luis QUIRANTE SANTACRUZ, *Sobre el consueta de 1709*, dins *Festa d'Elx* 87, Elx, Ajuntament 1987, 93-96.

L'any 1625 hom conservava en la «caixa de tres claus» un exemplar del *Misteri*

d'Elx, el contigut del qual ens és desconegut. Des d'aleshores, les còpies conegudes del *Misteri*... es parteixen en doble línia textual: una és representada per les successives còpies d'En Gaspar Soler i Chacón, del 1625, i d'En Carles Tàrrega de Caro, del 1751; l'altra engloba les d'un «devot», del 1639, i les dues de Josep Lozano i Roís, dels anys 1709 i 1722. La segona línia hauria copiat i transmès el text tal com el presentava l'exemplar pres per base de la còpia, la primera, en canvi, posaria al dia les indicacions relatives a l'escenificació; així s'explica que els textos de la segona línia segueixin parlant de «majordoms», no sols l'any 1639, ans encara en ple segle XVIII, quan consta que els «majordoms» eren els representants de la Confraria en el *Misteri* fins a l'any 1609 i que foren substituïts pels representants del municipi en fer-se aquest càrrec de la festa, els «electes»; un altre punt de divergència explicable per idèntica raó de fidelitat a un text ja no aplicat en la representació seria l'actuació dels apòstols després de *Completes* i la col·locació de les Maries en llur escena (95).— J. P. E. [5930]

José M. VIDAL Y GUITART, *Presentación de cinco cuentos: el primero escrito sin la vocal A, el segundo sin la E... y el quinto sin la U*, dins «Anuario de Filología», 11 (1985), 180-250.

Les cinc contes formen part de *Varios prodigios de amor en once novelas ejemplares, nuevas, nunca vistas ni impresas, las cinco escritas sin una de las cinco letras vocales...*, recopilació realitzada pel madrileny Isidoro de Robles i publicada a Barcelona el 1709 (183). El llibre, procedent de la biblioteca personal de l'antic bisbe de la Seu d'Urgell, Justí Guitart i Vilardebó, és ara propietat de l'autor (250). Les cinc novel·les són transcrites en la pàgina 186 i ss. Les pàgines 183-185 contenen reproducció fotogràfica de la portada i de dues pàgines de text.— J. P. E. [5931]

Salvador ALBIÑANA, Telesforo HERNÁNDEZ, *Comentario en torno a la biografía de Tomás Vicente Tosca*, dins *Universidades*, 35-55.

El testament de Tomàs Vicent Tosca, conservat a València, Arxiu del Col·legi del Patriarca, *Protocolos d'En Vicent Guill 1718*, ací transcrit (53-55), aclareix alguns punts biogràfics. Ací és exposat amb més detall el destí tant dels llibres de la seva biblioteca personal, en la qual predominaven les ciències naturals, com el dels seus manuscrits autògrafs; per camins diversos, tots arribaren a la biblioteca de l'Oratori de Sant Felip Neri (37-40). El plànol de València fou donat a la ciutat després del restabliment de Felip V (43-44). Assenyalem les notícies de les edicions de la seva *Vida y virtudes de la venerable madre sor María de Santa Inés (en el siglo Josepha Albiñana)* (41). Les darreres pàgines són dedicades a aplegar notícies relatives als seus dos marmessors, Jacint Busquets Matoses, autor d'una *Vida de San Juan de Ribera*... (46), i Ramon Mascarell, que l'havia ajudat econòmicament a realitzar el globus terraquí (38), autor, entre d'altres obres menors, d'un epítome de constitucions del capítol de València i d'una traducció castellana de Paolo Segneri (49-52).— J. P. E. [5932]

A. DOMÍNGUEZ, *Tomás Vicente Tosca (Valencia 1650-1723), introductor del pensamiento moderno en España*, dins «Institut d'Estudis de l'Horta-Sud. Annals», 1983-1984, 16-73.

Treball només conegut per referència.— J. P. E.

[5933]

Lluís PUJAL I CARRERA, *Antoni Desvallés i de Vergós, marquès del Poal*. Pròleg de Martí de RIQUER (La Rella 18), Barcelona, El Llamp 1988, 226 pp.

Narració biogràfica del personatge que arribà a ésser responsable general de les accions bèl·liques a Catalunya anteriors a les capitulacions del setembre del 1714, dins la qual no manquen impressions personals entorn del paisatge del Pla d'Urgell (23) o narracions sintètiques d'un santuari com el de les Sogues (24-27: [inspirades en l'obra dels germans Balagué Salvia resumida dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 416, núm. 4082]). Els successius capítols són rics en documentació, en gran part procedent de l'arxiu particular dels marquesos del Poal, començant per l'acta de baptisme (19-22), complementada amb d'altra de l'arxiu parroquial del Pi (Barcelona), com és l'acta de matrimoni d'Antoni Desvallés amb Antònia Alegre (39-40), i de l'AHCB, que trobarem més avall. Remarquem la notícia de l'incendi, segurament intencionat, de les galerades de les Constitucions de Catalunya en la impremta de J. Llopis el 1704 (45). En els capítols successius trobem narració i documentació relativa a accions bèl·liques posteriors al desembarc i presa de Barcelona pels aliats l'any 1705 (48-51), al setge i rendició de Lleida el 1707 (60-69), a les negociacions prèvies al tractat d'Utrecht, amb referències explícites a Catalunya (79-88), a la resistència de Barcelona (89-101), a la narració, tret d'un manuscrit, de la rendició del castell de Balsareny (106-108). A partir de la pàgina 110 abunden les lletres d'Antoni i de Manuel Desvallés als consellers de Barcelona entorn dels fets bèl·lics, algunes en xifra, ací publicades (141-147), i dues d'inèdites de l'agost del 1714, de l'AHCB (179-181). Els darrers capítols proporcionen el dictamen del Consell de Guerra celebrat a Olesa el maig del 1714 (152-163), correspondència, ordres i documents dels mesos de maig-setembre del mateix any (164-175), la darrera carta del 8 de setembre del 1714 i la capitulació de Barcelona datada el 12 (196-200), l'acta de capitulació del castell de Cardona, del 18 de setembre del 1714 (203-208) i el certificat de sepultura d'Antoni Desvallés a l'Església dels Franciscans Reformats de Viena l'any 1724 (219-221).— J. P. E. [5934

Pere MOLAS I RIBALTA, *Catalans a l'administració central al segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 181-195.

Les primeres pàgines resumeixen les aportacions ja fetes al tema de la presència de catalans en l'administració central hispànica de l'Edat Moderna (181-183). Per la seva banda, l'autor ofereix un aplec de dades relatives a personatges (i, si s'escau, a llurs famílies) que ocuparen llocs elevats en l'administració borbònica ja des dels primers moments: Francesc Portell (184-185), Josep Güell i Soler (186-187) i Josep Francesc d'Alós (187-188); i en temps de Carles III, Jacint Tudó i Alemany (188-189), Josep Martínez, un dels fills del qual fou Josep Martínez Pons (189-190), Domènec Codina (190), Josep Aparici (190-191) i Manuel Sisternes i Feliu, castellanenc casat a Barcelona i gendre de Narcís Feliu de la Penya (191); en l'administració territorial destacaren Joan Casamajor i Josa, autor de *Discurso sobre la amortización y su práctica en el Principado de Cataluña* i de *Informe sobre el derecho de asilo en los templos* (191-192), Josep Antoni Lafarga, Jordi Puig de Modolell, Joan Pau de Salvador i d'Aspra i Josep Riera i Roger (192-193), que meresqué versos populars valencians ben laudatoris (193); a Amèrica trobem el conegut Francesc Romà i Rosell, Pere Catany, Marià de Moixó i Manyanosa i Joan Bastús i Faya. Ultra nombre de notícies sobre estudis de molts d'ells, trobem en aquestes pàgines informació d'intervencions d'un Portell, Josep Francesc de Portell i Peyrí, a la Reial Acadèmia de Bones Lletres (repetides en el cas d'un Tudó, Francesc Antoni, 188) i d'un altre, Francesc Serra i Portell, abat de Sant Cugat del Vallès i autor d'un *Tractatus de essentia et attributis Dei*

(185); que un Güell, Josep Ventura Güell i Trelles fou Protector de la Universitat de Cervera del 1740 al 1748 (186); que Josep Martínez Pons envià a Pedro Rodríguez Campomanes un tractat sobre la contribució única, en llatí (189). Fonts de les dades són els arxius de Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*, i de Madrid, AHN, *Consejos* i *Catálogo de Hidalguías*; i l'Archivo de Campomanes.— J. P. E. [5935]

Josep RAVENTÓS I GIRALT, *Una alteració filipista en la constitució III del Concili Provincial Tarraconense convocat pel bisbe de Girona l'any 1717*, dins «Anuari 1987 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica, Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona 1988, 43-53.

El text d'aquesta constitució, tal com es troba en els originals d'aquell Concili Provincial conservats a Tarragona, AHA, *Armari de la Província Eclesiàstica* 44, comparat amb el que fou publicat en el volum de les mateixes *Constitutiones* editades a Girona el 1718, permet de veure-hi sis modificacions, la quarta de les quals és la declaració explícita de legitimitat de Felip V, l'obligació d'urgir-la tant públicament com en el confessionari, i la pena d'excomunió major «*latae sententiae ipso facto incurrendae*» fins i tot per aquells qui privadament defensessin el contrari; i tot això, d'acord amb «l'antiquíssima disciplina de l'Església d'Espanya» (45-46). D'altra banda, contra allò que havia estat la disciplina de sempre, el mateix Felip V determinà que tant aquelles com altres possibles constitucions futures i els sínodes diocesans havien d'ésser sotmesos al reial beneplàcit, car altrament no podien ésser publicats. En apèndix és transcrit aquest document, del 7 de març del 1718, el qual no té empatx a afirmar que «mi soberano patrocinio» «es el que únicamente ha de dar la fuerza a estas leyes y asegurar su cumplimiento» (52).— J. P. E. [5936]

Antoni SIMÓN TARRÉS, *La població de Catalunya a comienzos del siglo XVIII. Viejos y nuevos cálculos*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 155-162.

L'autor compara les dades fornides pel *Vecindario de Campoflorido* i pel *Cens del 1717* amb les que proporcionen els llibres de baptismes durant els onze anys del 1712 al 1722 en vint-i-set parròquies del bisbat de Girona, catorze del de Tarragona i deu del de Vic (161-162) i, tretes les taxes de natalitat deduïbles d'aquestes fonts, arriba a dues conclusions: que el *Cens del 1717* no és fiable car el seu marge d'error no és petit; i que, projectat al conjunt del Principat de Catalunya el resultat ofert per les cinquanta-una parròquies esmentades, el nombre total d'habitants hauria estat entre 1.060.000 i 1.236.000 (160).— J. P. E. [5937]

Mariano PESET, *La reacció dels valencians després del Decret de Nova Planta*, dins «Revista de Catalunya», núm. 11 (setembre de 1987), 57-68.

Descripció de la reacció dels estaments valencians davant el fet de l'abolició dels *Furs de València* per Felip V, servint-se dels diaris de J. V. Ortí i Mayor i de I. Planes, dels quals són transcrits fragments. Malgrat la divisió de la noblesa, de la clerecia i del poble en maulets i botiflers, una de les primeres coses que féu el nou ajuntament fou protestar per aquella abolició (59-60), cosa que valgué als seus membres l'empresonament primer a València i després a Pamplona (65). La noblesa s'anà acomodant per fidelitat i interès (60), la clerecia en general fou austriacista potser per sentiment antifrancès, però el rei s'hagué de moderar en atenció a Roma (62). Sobre els llauradors i el poble menut caigué el gran pes de la derrota, dels allotjaments de tropes

al cadastre (64). Els comerciants, en canvi, semblen haver-se adaptat ràpidament (65). El 1719, amb motiu de visita reial, la ciutat presentà al rei una súplica demanant el restabliment del dret privat autòcton, com a Catalunya i a l'Aragó, ací transcrita de València, AMV, *Lletres missives* (67). No tingué cap efecte.— J. P. E. [5938

Vicent SATORRES CALABUIG, *Aproximació a l'estudi lingüístic d'un llibre de capítols*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 235-251.

A Bocairent, Arxiu Parroquial, es troba un volum intítulat *Capítols i deliberacions del clero*, on figuren les actes tant dels capítols generals com dels extraordinaris o deliberatius de la comunitat de beneficiats de la parròquia esmentada pertanyents als segles XVII i XVIII, gairebé tots escrits en llengua catalana. L'autor es proposa d'estudiar la llengua de les actes del segle XVIII. Analitzats els elements constitutius d'aquelles peces (237-238) i recordats els arxivers que actuaren durant el segle XVIII, l'autor sotmet a anàlisi lingüística i gramatical les actes corresponents al dit segle, amb la constatació que la llengua castellana influïa en la redacció d'aquelles deliberacions, però que també la catalana influïa en les redaccions castellanques (239-249). Hom transcriu quatre de les dites actes, dels anys 1702, 1725, 1743 i 1787 (249-251).— J. P. E. [5939

Maria Àngels VIDAL COLLELL, *Florilegi epistolar del segle XVIII*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 305-330.

Vint-i-cinc lletres, datades del 1703 fins al 1799 (més una del 1805), procedents de fons arxivístics diversos (Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita, núm. 2; Barcelona, AHCB, núms. 5, 7, 10, 11, 12, 16, 17, 18 i 24; ADB, núms. 20, 21; i BC, ms. 1269, núm. 3; Caldes de Montbui, Arxiu Parroquial, núms. 13, 14, 15, 19 i 22; Sabadell, Arxiu Municipal, núms. 1, 6, 25; i col·leccions particulars, núms. 4, 8, 9 i 23), escollides per llur varietat temàtica (306) i ací transcrites (313-330), són estudiades en la introducció des del biaix de llurs propietats gramaticals.— J. P. E. [5940

Mª Ascensión LLUCH, *Grados de la Universidad de Valencia durante el siglo XVIII*, dins «Universidades», 351-360.

Resum d'un estudi basat en els *Llibres de graus* de València, Arxiu de la Universitat; ací només són aplegats i reduïts a quadre sinòptic quantitatiu els nombres de graduats de cada any acadèmic en cada una de les facultats, distingint entre els batxillers i els mestres (253-256); el curs 1700-1701 els graduats foren 66 i el 1798-1799, 225; la màxima correspongué al curs 1781-1782 amb 354 i la mínima (trets els anys 1713-1717, de tancament de la universitat), correspongué al curs 1705-1706, amb nou graduats en total. Els altres quadres presenten les respectives diòcesis d'origen i les universitats, en les quals alguns alumnes havien estudiat abans d'anar a València (357-359; els graduats valencians i tortosins foren 2.449 i els altres catalans només 50, ultra vuit baleàrics (357).— J. P. E. [5941

Salvador ALBIÑANA, *Els estudis clàssics a la Universitat de València durant el segle XVIII*, dins «Hom. García Martínez», 489-515.

L'autor es pregunta per la situació dels estudis de les llengües llatina i grega i de l'ús de la llengua llatina com a vehicular de les lliçons universitàries en l'Estudi Gene-

ral de València, partint de la premissa que des de sempre l'ensenyament universitari havia estat fet en llatí (490). Malgrat l'existència de llatinistes reconeguts com Manuel Martí i Saragossa o Vicent Mariner, l'ensenyament del llatí destaca a València per la pugna entre la universitat i la ciutat d'una banda i el col·legi dels jesuïtes, de l'altra, fins que aquests adquiriren el monopoli de les classes de gramàtica el 1720, en tornar l'administració de l'Estudi General a la ciutat (493), monopoli confirmat en la *Concordia* del 1728 i fet efectiu el 1741, en ésser ampliades les aules de la Companyia (494). Les *Constitucions* del 1733 seguien exigint allò mateix que les del segle anterior, amb l'afegit d'Horaci i d'Alciato (495). D'entre els professors només destaquen Josep Joaquim Lorga i Raimon Josep Rebol·lida (495-496). Ni l'expulsió dels jesuïtes no tornà les càtedres de llatí a la Ciutat i a l'Estudi, ans constituïren el Seminari de Nobles, sota la inspiració de Francesc Pérez Bayer des de Madrid (487-499), cosa que explica la impermeabilitat valenciana a les propostes i a la *Gramàtica latina* de Gregori Maians, tot i ésser indicada pel Consejo de Castilla a les universitats de la Corona Catalano-Aragonesa (501-507). L'ensenyament en llatí començà a recular durant el segle XVIII i n'és símbol la concessió d'ensenyar en castellà el 1745 o el fet que una tercera part dels llibres científics ja eren publicats en castellà (510). L'ensenyament del grec a l'Estudi de València sembla no haver existit durant el segle XVIII fins que les aules de gramàtica passaren als jesuïtes l'any 1741; aquests n'establiren una i la universitat una segona el 1787, després de recobrar el 1774 l'ensenyament de les llengües clàssiques (512-513).— J. P. E. [5942]

Mila SEGARRA, *L'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i l'ortografia catalana*, dins «*Studia Riquer III*», 151-175.

L'autora estudia el paper de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en l'aspecte de la normativa gramatical catalana, esmentant l'interès de l'«Acadèmia sense nom» per l'ortografia i la seva ordenació i els encàrrecs que va fer el 1729 de redactar una primera normativa, que Mila Segarra creu poder identificar amb unes notes d'ortografia castellana, trobades en l'arxiu de l'Acadèmia. Estudia després el conegut treball d'Antoni Alegret sobre les diferències entre l'ortografia antiga del català i la moderna. L'autora tipifica el treball d'Alegret com a còpia molt poc modificada del *Prontuario orthologico-graphico trilingue* de fra Pere Màrtir Anglès (1742). Esmenta també la memòria *Sobre por qué medios se arregló en lo antiguo el método de escribir en catalán* de Josep Bellvitges, i un treball posterior d'Ignasi Torres i Amat sobre documents i autors catalans que podrien servir de models per a arreglar l'ortografia catalana. L'autora dedueix d'aquestes lectures que els intel·lectuals del set-cents desconeixien la literatura catalana anterior i es trobaven, així, tallats de la tradició, a causa d'haver estat formats en una escola predominantment llatina primer i exclusivament castellana després. [L'autora perllonga el seu estudi fins a l'any 1933, etapa cronològica que depassa els límits d'ATCA].— J. de P. [5943]

Pere VALLRIBERA I PUIG, *L'obra mèdica catalana de dos cirurgians (sic) del 1700. Anton de Borja i Carles Pallejà*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias 1987, 130 pp.

L'estudi comença establint la llista de les sis obres d'Anton de Borja, dues de les quals semblen perdudes (15-17), i de les dues conegudes de Carles Pallejà (17-19), tots dos cirurgians-barbers de la primera meitat del segle XVIII. Ultra el fet d'ésser de temàtica quirúrgica, aquestes obres tenen en comú el d'ésser escrites en llengua

catalana, en un moment en què tot li era contrari (21-23), cosa que condueix l'autor a oferir una llista de llibres relatius a la pesta (26-29) i una dels llibres de cirurgia (34-39) impresos en català, completada amb la notícia dels tractats inèdits en la Biblioteca de Catalunya ms. 1401 (40-42). Aquestes dades confirmarien la continuïtat en l'ensenyament mèdic i quirúrgic a Catalunya i en particular a Barcelona malgrat la Nova Planta (44), ensenyament que durant tota l'Edat Moderna havia estat determinat per les *Ordinacions* específiques, promulgades per la ciutat de Barcelona, de les quals són transcrits fragments (47-59). Segueix el capítol dedicat a la biografia (62-71) i a la presentació detallada de cada un dels llibres d'Anton de Borja (71-84) i el paral·lel dedicat a Carles Pallejà (85-95). L'autor es fixa en el fet que tots dos autors traduïren els *Principios de cirugía* de Jerónimo de Ayala, de forma més fidel, tot i els afegitons (102-104), Anton de Borja, tal com demostra l'apartat dedicat als ossos, en el qual els afegitons són molt notables (109-111), alguns d'ells inspirats en l'aragonès Juan de Vidos y Miró (118-119). Les darreres pàgines són dedicades a assenyalar els fons documentals investigats per l'autor tant a Barcelona (ACA, ADB, AHCB), com a Rubí (Arxius Municipal, Parroquial i del Museu), tant a la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, com a Tarragona, AHA (125-127). Dinou de les pàgines del llibre són destinades a reproduccions de portades o de mostres de text de les obres dels dos autors estudiats o d'altres d'esmentats en aquest estudi.— J. P. E. [5944

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Poesies en llengua catalana dins algunes obres impreses a la Universitat de Cervera durant el segle XVIII*, dins *Lleida XVIII*, 335-341.

Les nou poesies foren publicades els anys 1736, 1760 i 1784, respectivament, en altres tants opuscles: tres en el de Joan Padró i Serrals, *La sagrada y prodigiosa imagen del S. Christo de la villa de Igualada, vista en el origen de su veneración, en sus milagros, en su translación a nueva capilla y en un panegírico*, Cervera, Impremta de la Universitat 1736 (336-337); una quinteta en les *Demostraciones festivas con que la muy ilustre ciudad de Urgel explicó su amor y lealtad en la gloriosa exaltación al throno de su augusto y cathólico monarca el señor don Carlos tercero, en los días 20, 21 y 22 de enero de 1760*, Cervera, Impremta de la Universitat 1760 (337-338); i cinc en *Festivo triduo, triplicado festín, que por el buen alumbramiento i feliz parto de la serenísima señora princesa de Asturias, próspero nacimiento de los dos infantes gemelos Carlos y Felipe, y efectuación de la paz con la Gran Bretaña, celebró la feliz, antigua y real villa de Tárrega, en 4, 5 y 6 de enero de 1784*, Cervera, Impremta de la Universitat 1784 (338-340); dues d'aquestes darreres presenten parts enigmàtiques formades per lletres soles i per xifres aràbigues (340).— J. P. E. [5945

Salvador ALBIÑANA, *Càtedras y catedráticos en la Universidad de Valencia, 1734-1807*, dins «Universidades», 15-33.

Estudi d'història social de l'administració. L'any 1734 començaren d'aplicar-se les *Constitucions* aprovades l'any anterior. Primer són quantificades les càtedres, les quals pujaren de quaranta-dues a seixanta-dues, essent l'augment més considerable en Matemàtiques-Física i en Medicina (17). Segueix una exposició estadística qualificadora dels catedràtics, la immensa majoria valencians (232 d'entre 286, més de la meitat d'aquells de la ciutat de València, 21) i també la immensa majoria, dos-cents quaranta-set, clergues o religiosos (22). Molts passaren a càtedres de Madrid (26-27), però només dotze havien viatjat per Europa (28-29); només cent vint-i-un publicaren quelcom, en conjunt quatre-cents noranta-dos títols (30); llur nombre més alt corres-

pon a la dècada 1770-1780, amb cent tretze unitats bibliogràfiques (31); els autors de manuals de les corresponents assignatures consten en les pàgines 31-32.— J. P. E. [5946]

Benjamín AGULLÓ, *La enseñanza catequística y el Catecismo del P. Pedro Vives*, dins *Sínodos*, 257-271.

Aquestes pàgines són resum de les publicades l'any 1922 per Andreu Ivars amb el mateix títol que encapçala aquestes. Amb aquest motiu, l'autor resumeix la biografia d'Ivars (258-259). Aquest feia constar que l'autor del *Catecismo breve*, editat a València el 1742, potser s'inspirà en les publicacions dels franciscans d'Escornalbou [cf. més amunt, el resum núm. 5922]. Les pàgines 265-271 són reproducció íntegra de la llista de vuitanta-nou edicions conegudes, realitzades fins al 1921, dues de les quals, les de Tortosa 1819 i 1857, en traducció catalana.— J. P. E. [5947]

Josep PORTELLA i FREIXES, *L'ensenyança no universitària a la Cervera del segle XVIII*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 171-179.

L'article presenta bàsicament la documentació relativa a ensenyament de primeres lletres a càrrec del municipi de Cervera i aplega la integrada en els *Llibres de consells*, ara a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, i en particular els cartells d'oposicions al càrrec de mestre de minyons pertanyents a les darreres dècades del segle. En una ocasió, els paers també es plantejaren la conveniència d'establir estudi de gramàtica (175-176), necessitat que oficialment havia estat a les mans dels jesuïtes fins a llur expulsió. Les autoritats també intentaren donar una primera solució a la «costura» per a noies (176-178). En el curs de l'article, hom recorda l'abundància de mestres particulars.— J. P. E. [5948]

[Josep] CLOSA FARRÉS, *La lectura de los autores clásicos en Cataluña durante la época de Carlos III (De la visión fantástica a la lectura histórica)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 267-273.

La recopilació de notícies relatives a lectures de clàssics o d'obres modernes entorn de l'antiguitat clàssica, trobades en la correspondència de Josep de Finestres i de Monsalvo amb Gregori Maians i Siscar o amb Ignasi de Dou i Solà, fragments de la qual són ací reproduïts, no sols permet de conèixer els autors estudiats, ans també el fet que el còrrec de Cervera no es limitava a l'antiguitat romana, ans s'estenia als textos patristics, medievals o humanístics (268-269) i no s'esgotava en un saber especulatiu, ans s'aplicava a les preguntes vives que la pràctica del Dret exigia solucionar (269-270). Les darreres pàgines informen del caràcter exigent del grup quant a la presentació dels textos clàssics, tant en còpies manuscrites com en edicions universitàries (270-272).— J. P. E. [5949]

Félix F. SANTOLARIA SIERRA, *Factores económicos y vida universitaria en la Cervera del siglo XVIII*, dins *Lleida XVIII*, 421-437.

Després de consideracions inicials globals, en les quals es troba l'afirmació que la penúria econòmica de la Universitat de Cervera en els seus primers moments «fue en gran parte debida a los inconstantes pagos de éstas por parte de la Generalitat de Barcelona» (*sic!* 423) (i encara: «a principios del siglo XIX las cantidades adeudadas a la

academia cervariense por incumplimientos de pagos por parte de la Generalitat de Barcelona...», *sic!* 424), l'article, basat en documentació de Barcelona, Arxiu de la Universitat, *Cervera*, ms. 3094, caixa 57, estableix que el 1771 aquella universitat tenia 1063 alumnes (76 a retòrica, 468 a filosofia, 226 a teologia, 52 a cànons, 208 a lleis i 33 a medicina) (426), que el 1726, la despesa d'un estudiant era, respectivament, de cent, vuitanta i seixanta lliures anyals (431), quantitat que, comparada amb els jornals i amb la inflació, feia impossible que els pobres estudiessin a Cervera, car fins i tot el Col·legi d'Estudiants Pobres, en obrir l'any 1778, exigia seixanta lliures a cada col·legial (434-436); d'ací iniciatives com la de Pere Ferrussola, establint un col·legi privat per a estudiants pobres (437) [potser caldria esbrinar dues possibles fonts de financiació, no conegudes de l'article: els beneficis eclesiàstics per a estudiants sobretot de teologia i de drets; i l'estada com a estudiant-mestre familiar en els molts poblets entorn de Cervera; cf. més amunt el resum núm. 5948].— J. P. E. [5950]

Félix F. SANTOLARIA SIERRA, *El Colegio de los Ochenta o de San Carlos de la Universidad de Cervera*, dins «Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria», 4 (1985), 227-240.

Ultra repetir idees ja conegudes per l'article anterior, entre d'altres l'acusació que una, [altrament desconeguda], «Generalitat de Barcelona», la qual «debía consignar anualmente 6.000 libras (2.176.000 ms.) llegó a deber a principios del siglo XIX, por incumplimiento de pagos, hasta 102.208 libras (más de 37 millones de ms.)» (229), aquestes pàgines apleguen dades relatives a la difícil gènesi del col·legi i presenten «una breve aproximación descriptiva de sus constituciones» (227). Programat ja en els primers moments de la Universitat, el Col·legi dels Vuitanta era destinat a acollir deu estudiants de cada un dels vuit bisbats del Principat de Catalunya, però la discussió entorn de qui havia de construir el col·legi (de mantenir-lo ho havien de fer els dits bisbats), ajornà la seva entrada en funcionament fins que el rei li destinà l'edifici que els jesuïtes abandonaren en l'expulsió; però la cabuda del col·legi i l'exigüitat de les rendes només permeteren que els estudiants de cada bisbat fossin dos. Les *Constituciones* daten del 1772 i eren de característiques similars a les exposades en en resum següent.— J. P. E. [5951]

José Antonio JORDÁN SIERRA, *El Colegio de Estudiantes Pobres o de Santa Cruz del Hierro, de la Universidad de Cervera*, dins «Historia de la Educación. Historia Interuniversitaria», 3 (1984), 51-88.

Aquestes pàgines tenen tres seccions: l'exposició del tema, l'apèndix documental i l'inventari de fonts arxivístiques. A diferència dels de Castella, els col·legis universitaris de Cervera no eren independents, sinó plenament integrats en la Universitat i sotmesos a l'autoritat del Cancellier. Ací són sumàriament presentats els de l'Assumpta, procedent de Lleida (57-58), el de la Concepció (58-59) i el de Sant Carles o dels Vuitanta (59-60 [cf. resum anterior]). El de la Santa Creu, destinat a estudiants pobres, es basà econòmicament en les cent cinquanta racions que el rei li concedí en suprimir la guarnició militar de la població; l'edifici fou bastit per la mateixa Universitat en patis cedits per la ciutat (61 i 64-67) i proporcionava ajut de tres graus: estada i manutenció completa; manutenció sense estada; i una ració (o dues) cada tres dies (71). Les condicions d'admissió eren: ésser matriculat en la Universitat, pobresa real, capacitat per a l'estudi, aplicació seriosa i bona conducta i termini de sortida en ad-

quirir el grau universitari que permetia una activitat professional. A diferència dels Col·legis Majors de la Corona de Castella, institucions poderoses a mans dels futurs servidors de l'Estat, independents de la universitat respectiva, aquest col·legi cercherà, totalment a les mans del Celler, fou una institució modèlica, tal com demostra el quadre comparatiu (75-76). El nombre màxim d'estudiants fou de quatre-cents disset el curs 1777-1778 (72). L'apèndix conté transcripció de: *Constituciones que deberán guardar los que fueren admitidos por Colegiales en el Colegio de Estudiantes Pobres de la Universidad* (78-80) i *Edicto que contiene las reglas que deben observarse en el Colegio de Pobres Estudiantes* datat el 1790 (80-82). Les fonts arxivístiques relatives al col·legi durant el segle XVIII, ara a Barcelona, Arxiu de la Universitat, Secció de Cervera, es troben en les capses 31, 32, 37, 48 i 268 (83-88). J. P. E. [5952

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Instrucció pública i alfabetització a Montblanc en el segle XVIII*, dins «Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 8 (1987), 111-141.

Recordada l'escassetat de treballs dedicats al tema, els autors, després de distingir entre escola de primeres lletres i estudi de gramàtica, comencen assenyalant la ubicació del darrer en el segle XV i les notícies posteriors de canvis de localització (112-113). És del 1761 la de la construcció d'estudi i casa del mestre (114). L'apartat dedicat al mestre de minyons recorda la legislació tant eclesiàstica com civil relativa al tema durant el segle XVIII (114-115), aplega notícies referents a mestres a Montblanc i a la comarca durant la mateixa centúria (116-117) i assenjala els llibres de text (Salms, Doctrina cristiana, Fra Anselm i a partir del 1756, en castellà, Torcuato Torío), els horaris escolars (118-119) i les retribucions econòmiques (120-121), amb un apartat per a la «costura» de les noies, amb primera referència a una mestressa el 1740 i notícia d'un *Método y forma que deberán guardar las seis hijas de la Caridad destinadas para la enseñanza de las niñas de la villa de Reus*, del 1797 (122-124). Segueixen les notícies relatives a mestres de gramàtica, plets inclosos, amb notícia d'uns inèdits *Estatutos y método de enseñar en las aulas públicas de gramática de la villa de Reus*, del 1796, i dels llibres usats en l'ensenyament de la llengua llatina (125-127). A continuació són aplegades les notícies sobre estudiants en els arxius locals i en el *Cens de Floridablanca*, el qual n'anota cinquanta-nou, vint-i-cinc d'ells a Montblanc i catorze a Vilaverd (127-131). El darrer apartat tracta de l'alfabetització, ací entesa com a capacitat de signar. Recordades les fonts diverses que poden proporcionar dades (fiscals, judicials, municipals, eclesiàstiques i notariales, privades, militars i senyoriales), són preferits aquells documents, en els quals tota una comunitat local es compromet a alguna obligació i on, en principi, tothom ha de signar; el resultat, en classes socials altres que les dels eclesiàstics, professionals i comerciants, oscil·la entre un catorze i un quaranta-sis per cent, segons poblacions (132-141, amb reproducció de signatures a la pàgina 133 i dos quadres en les 138 i 141). Hom té en compte no sols la documentació de l'Arxiu Històric Comarcal o de l'Arxiu Parroquial de Montblanc, ans encara la dels altres de la comarca, molts d'ells a Tarragona, AHA, o Arxiu Històric, *Protocolos notariales*, sense oblidar sèries d'ACA, com és ara la de *Real Audiencia*.— J. P. E. [5953

Rosa M. SUBIRANA REBULL, *El gravat calcogràfic i la seva il·luminació a mà*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 551-560.

El foment de la instrucció per part dels il·lustrats augmentà la demanadissa de

gravats i canvià de forma absoluta la situació dels gravadors. Mostra de l'interès per les noves tècniques és la *Nota primera para saber embornizar, pintar las estampas de fum, qualsevol altre pintura negra amb los colors corresponents, ab la major perfecció*, de mitjan segle XVIII, conservada a Barcelona, BU, ms. 426, ff. 2-3, ací transcrita (554-556). Quatre gravats, triats d'entre les poques estampes conservades, complementen la presentació i transcripció de la *Nota...* (557-560). Una d'aquestes làmines encapçala el llibre de Mateu Aimeric, *Nomina et acta episcoporum Barcinonensium...*; una altra és signada per Pasqual Pere Moles.— J. P. E. [5954]

Eduard ESCARTÍN I SÁNCHEZ, *Els intendants de Catalunya en el regnat de Carles III*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 107-117.

Teòricament, com a conseqüència de l'«Avalot de Squillace», el 1766 se separaren les funcions de corregidor de les d'intendent, al qual foren encarregats els afers d'Hisenda i de Guerra i per tant tot el relatiu al patrimoni reial i a la repressió del contraban. Ací són presentats els tres intendants que ocuparen el càrrec durant aquell regnat: José de Contamina, del qual són resumides les respostes dels anys 1760, 1761 i 1762 a qüestionaris enviats per Squillace, on es pot trobar informació sobre tota mena d'aspectes de la vida catalana (112); Juan Felipe de Castaños y Urioste, el qual informà repetidament en el sentit que no s'apliqués a Catalunya la llei de «quintes» a causa de les característiques diferencials del país (114-115); el tercer, Manuel Antonio de Terán y Álvaro de los Ríos, barón de La Linde, s'aprofità de la cèlebre *Carta al barón de la Linde* de Jaume Caresmar [cf. ATCA, I (1982), 318-319] per a escriure el seu *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria con inclusión de la consistencia y estado en que se halla cada partido o vequería de las que componen este Principado y de la consistencia antigua y moderna de Cataluña*, inèdit (116-117).— J. P. E. [5955]

Josep CORELL, *Notes sobre un manuscrit inèdit de Lluís Galiana*, dins «Caplletra», 3 (1988), 75-78.

El manuscrit és el de València, Biblioteca Universitària, M-92, *Tractatus de inscriptionibus antiquis...*, del 1758. Tot i ésser-ne promesos dos volums, sembla que l'obra mai no n'ha tingut més que un. Després d'una dedicatòria, faceciosa, i d'una introducció, defensant l'Antiguitat Clàssica, on aplega la notícia que Joan de Salaia hauria fetes destruir inscripcions llatines i col·loca en la mateixa línia Agustí Sales (76), l'obra aplega inscripcions d'arreu d'Europa, totes ja publicades, cosa que fa suposar que es tractava d'un recull d'ús personal, l'edició del qual no era prevista (77-78).— J. P. E. [5956]

Jaume AGUSTÍ I CULLELL, *Ciència i tècnica a Catalunya en el segle XVIII: La introducció de la màquina de vapor* (Arxius de la Secció de Ciències, LXV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1983, VIII i 198 pp.

Aquest llibre és format per tres estudis, el darrer dels quals, *Primers intents d'introducció de la màquina de vapor a Catalunya: la màquina de registre de Barcelona (1804-1806)* (105-139), cau totalment fora del nostre temps. El primer, *La introducció de la física clàssica a Catalunya en el segle XVIII* (1-71), ressegueix els primers passos de les ciències matemàtiques i experimentals modernes a Catalunya, començant pels manuals matemàtics d'Andreu Puig, vigatà format a València, pels astronòmics del mallorquí Vicenç Mut, i pels d'aritmètica, geometria i trigonometria de Josep

Saragossa, jesuïta valencià, professor de Mut a Ciutat de Mallorca, tots de la segona meitat del segle XVII (5-8). En el pas del segle s'imposa l'eclecticisme preil·lustrat, personificat a València per Tomàs Vicenç Tosca i per Joan Bta. Coratjà (8-11). La fractura de la vida universitària a Catalunya per la *Nova Planta* retardà l'avenç, personificat per l'ensenyament matemàtic del jesuïta Tomàs Cerdà (17). La recepció de la nova ciència per part de la societat és demostrada per les acadèmies, la primera de les quals, la Militar Matemàtica per a Enginyers és del 1699, reconeguda el 1739 (19-20); el 1750 sorgí la paral·lela per a artillers, suprimida el 1760 (24). L'any 1764 es fundaren el Col·legi de Cirurgia, obra de Pere Virgili (25), i la Conferència de Física Experimental, la qual assumí plenament els ideals de la Il·lustració i seguí el text de Pierre de Musschenbroeck, dos anys després esdevenia Reial Acadèmia de Física Experimental i el 1770 Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts (31; cf. 27). El 1767, amb motiu de l'expulsió dels jesuïtes, la filosofia que fins aleshores era explicada a Cervera seguint el text de Goudin, ho fou a base dels de Duhamel i de Jacquier (32); el 1770, Barcelona, on malgrat l'expulsió s'havia conservat la càtedra de matemàtiques de Cordelles, demanava universitat, amb voluntat de dedicació a assignatures pràctiques (33): Antoni Juglà i Font s'ocupava d'electricitat (35). El 1786 arribava una nova generació, ja formada dins el marc mental il·lustrat (36), personificada per quatre noms: Francesc Carbonell i Bravo, químic; Antoni Martí i Franquès, descobridor en química i en fisiologia vegetal; Francesc Salvà i Campillo i Francesc Santponç i Roca, metges polifacètics, als quals són dedicades, respectivament algunes de les pàgines finals d'aquest article primer (39-42) i tot el segon (73-103), en el qual cal remarcar els llargs extrems dels llurs escrits, molts d'ells ja pertanyents al segle XIX, aplegats en les notes. El primer article s'acaba amb les pàgines dedicades a les escoles de la Junta de Comerç, en les quals destacà Agustí Canelles i Carreres, professor d'astronomia nàutica (45), i amb la de Cirurgia, on destacà Antoni Cibat en física experimental, el qual publicà uns *Elementos de matemàtiques* l'any 1800 (25-26 i 48).— J. P. E. [5957

Santiago RIERA I TRUÈBOLS, *Ciència i Tècnica a Catalunya durant la segona meitat del segle XVIII*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 211-226.

Recordats els professors barcelonins de Medicina oberts a l'eclecticisme durant el segle XVII (Jacint Andreu, Joan d'Alós, autor d'un *De corde hominis disquisitio physiologico-anatomica*, Jaume Solà), l'autor resumeix la situació cultural de Catalunya durant el segle XVIII presentant els nuclis difusors: quantifica entorn dels 2550 el nombre d'alumnes de primeres lletres el 1760 (212) i presenta després el Col·legi de Cordelles, l'Acadèmia Militar de Barcelona, la Universitat de Cervera, l'Acadèmia de Ciències (en la qual destaquen Francesc Carbonell i Bravo, i sobretot Antoni Martí i Franquès, Francesc Salvà i Campillo i Francesc Santponç i Roca), la Reial Acadèmia de Medicina i les Escoles de la Junta de Comerç (de Nàutica, de Nobles Arts i de Comerç, durant el segle XVIII) i Col·legi de Cirurgia (212-223). En un intent de síntesi, l'autor proposa una periodització en el segle XVIII català, marcada l'any 1737 per la primera fàbrica d'indianes, el 1767 pel comerç directe amb Amèrica i el 1793 per les guerres amb França i Anglaterra (224), presenta la burgesia com el motor de tot el canvi (224-225) i assenyalava que l'esperit de la Il·lustració féu les altes esferes favorables a les iniciatives culturals, totalment modernes, d'aquella burgesia (225-226).— J. P. E. [5958

Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Nota sobre la cultura històrica en el siglo XVIII: el Compendio del P. Buffier, manual en el Colegio de Nobles de Cordelles*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 245-254.

Els *Nuevos elementos de la historia universal sagrada y profana, de la esfera y geografía, con un compendio de la historia de España y Francia* són la traducció castellana de l'obra de Claude Buffier realitzada pel també jesuïta Narcís Riera, rector del Col·legi de Cordelles. Tingué sis edicions entre el 1734 i el 1771, cinc de les quals a Barcelona (246). Presentades les diverses parts del volum (248-249), l'autor analitza en particular les peculiaritats i els afegitons de la traducció en els capítols d'història d'Espanya. La narració s'acaba el 1704 i així s'evita de prendre posició entorn de la Guerra de Successió i de les seves conseqüències; personifica la nació i l'Estat en la successió ininterrompuda dels monarques i la nació hispànica en la línia que va del regne visigòtic a la Corona de Castella, tot i que el traductor recorda que a Espanya hi ha una altra llengua, la catalana (i l'euskera) i no posa ordinals a Ferran el Catòlic, anomenat «Don Fernando» (250-251); subratlla l'amistat hispano-francesa, estigmatitza les revoltes i ha de fer equilibris en relació a la Guerra dels Segadors, en la qual, però, deixa passar el paper «protector» de França a Catalunya (251); quant a la successió després de Carles II, és descaradament pro-borbònica (251-252).— J. P. E. [5959]

Miguel PÉREZ LATRE, David ASENSIO VILARÓ, *Cultura històrica en Catalunya: el caso de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, entre 1752 y 1799*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 227-243.

Recordat l'origen de la Reial Acadèmia de Bones Lletres per evolució de la dels Desconfiats després de la Nova Planta (amb la recuperació de textos de Jeroni Pujades, que Peïre de Marca s'havia endut a París, 229) i per constitució oficial de Ferran VI el 1752, els anys 1752-1755 foren els de major activitat (gràfic, 230). Camp preferent d'estudi fou la història de Catalunya, de la qual s'han conservat cent vint-i-cinc dissertacions en l'arxiu de la institució (228), ací analitzades sota biaix quantitatiu, prenent per base els títols. Caracteritzats els membres de l'Acadèmia (més del 60% eren clergues seculars, regulars o d'alta jerarquia) (232), els autors presenten estadísticament els blocs d'estudis dedicats, respectivament, a història general, i a història política, econòmica, social, cultural, religiosa i a teoria de la història, amb els respectius gràfics de distribució per a cada gènere (232-240). Recordem que per iniciativa de Josep Climent i Avinent, l'Acadèmia acordà el 1769 l'elaboració d'un *Diccionari d'autoritats* de la llengua catalana (231-232). És significatiu el fet que, en un moment de predomini de la Companyia de Jesús fins a l'expulsió, cap jesuïta no fou membre de l'Acadèmia, raó per la qual, seguint Miquel Batllori, els autors emmarquen els acadèmics en el «tiers parti» (242).— J. P. E. [5960]

Carmen MORES ROS, *La actividad del tribunal de la inquisición en Barcelona entre 1759 y 1786: las proposiciones erróneas*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 503-512.

Els delictes denunciats al Sant Ofici de Barcelona durant el segle XVIII foren dos-cents dos, que l'autora classifica en contraris a la disciplina canònica, comportament sexual il·lícit, oposició al Sant Ofici, excessos contra la doctrina i delictes contra la fe; aquests darrers foren més de la meitat del total, cent dotze (503-504); d'aquells, cinquanta-dos corresponen a l'època de Carles III. L'autora es fixa en les proposicions errònies entorn de moral sexual, del tipus «la fornicació no és pecat» (505-506), i entorn d'altres continguts doctrinals, amb quadre dels divuit inculpatos (una sola persona podia ésser inculpada de més d'un delicte) (507): els punts doctrinals conflictius eren quatre: l'eternitat de les penes infernals, la possibilitat de salvar-se sense rebre els sacraments de l'Església, el culte a les imatges i la doctrina de la Puríssima Concepció

de Maria, confosa amb la seva virginitat en el part (507-510). Assenyalen la notícia que el convent de Santa Caterina venia llibres «porque se habían de expurgar por el Santo Oficio» (508). Les darreres pàgines contenen informació sobre els testimonis (511-512). La base de l'estudi són els processos conservats a Madrid, AHN, *Inquisición*.— J. P. E. [5961]

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Catalunya el 1765: un informe econòmic i polític*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 279-297.

L'Österreichisches Staatsarchiv de Viena, *Spanien*, Varia 80, conserva una informació intitulada *La Principauté de Catalogne*, que sembla incompleta i és ací transcrita (280-297). Les notícies de tota mena, partides entre Catalunya i Barcelona, destinades a l'emperador d'Àustria, anaven encaminades a l'establiment d'una línia comercial marítima entre Trieste i Barcelona.— J. P. E. [5962]

Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Enseñanza técnica y profesional y desarrollo socio-económico. El caso de la Junta de Comercio de Barcelona (1759-1851)*, dins «Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria», 4 (1985), 241-271.

Objectiu d'aquestes pàgines és el de presentar la interconnexió entre l'obra educativa de la Junta de Comerç de Barcelona i el desenvolupament socio-econòmic de Catalunya, [prosseguint d'altres estudis de l'autor sobre el tema, ja coneguts dels lectors d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 414, núm. 4075]. La primera secció de l'article, dedicada al període del 1769 al 1815, recau parcialment en el nostre camp i comença resumint el resultat dels estudis fets entorn dels dos temes (242-244). Amb aportacions de primera mà, l'autor estableix que l'Escola de Nàutica era explícitament vinculada al creixement del comerç amb Amèrica (244-245); en d'altres punts accepta els resultats de l'estudi de Robert Fernández i Elena Sierco [resumit dins ATCA, V (1986), 391, núm. 2569]. La contraposició entre cosmografia tolemaica i copernicana hauria provocada una profunda crisi interna els darrers anys del segle XVIII (247). L'Escola de Nobles Arts (Escola de Llotja) nasqué en funció de les necessitats de la indústria tèxtil, propugnà l'obertura de l'aprenentatge sense distincions enfront dels gremis i tingué gran nombre d'alumnes (11.304 fins al 1808, 249-250), s'inaugurà el 1775 i tingué des del 1783 sucursal a Olot (248-249); hi ha notícia d'una escola femenina de filatura de seda ja el 1784 (253). L'apèndix presenta la llista de les escoles de la Junta de Comerç amb data de llur fundació, l'evolució quantitativa de l'alumnat de l'Escola de Nàutica i el destí professional dels quatre-cents vuitanta-sis alumnes de l'Escola de Pilotatge fins al 1796 (267-268), a base de l'Arxiu de la Junta de Comerç, lligalls diversos.— J. P. E. [5963]

Àngel COMALADA NEGRE, *Una escuela gratuita de diseño: la «Llotja»*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 275-283.

Resum de les dades relatives a l'erecció, a l'organització, als professors i a la posada en marxa dels estudis artístics de l'Escola Gratuïta de Disseny i Gravat, inaugurada el gener del 1775. Destaquem les notícies dels premis (278), a les quals pertany la fotocòpia de la *Noticia de la distrivución de premios* del dia de la inauguració oficial (281-282).— J. P. E. [5964]

Antoni BELTRAN I LARROYA, *Els priors del convent de Sant Josep, de Lleida, segons els llibres notariais de la ciutat 1700-1800*, dins *Lleida XVIII*, 63-83.

Aplec de dades biogràfiques relatives a trenta-sis priors del Carme de Lleida, corresponents als anys 1700-1799, tretes dels protocols notariais de l'Arxiu Històric de Lleida i de l'Arxiu de Protocols del districte de Lleida (64) i d'alguns llibres memorials o comptables de convents diversos de Catalunya (82). Hem d'assenyalar que Ramon de Sant Josep, entorn del 1745 en l'esmentat convent de Lleida, escriví una *Expositio generalis in universam Sacram Scripturam*, de la qual s'han conservat inèdits els volums corresponents al *Gènesi*, a l'*Evangelí de Mateu* i a l'*Apocalipsi*, el primer en col·laboració amb Pau Vich (de Sant Tomàs d'Aquino); també restà inèdita una *Theologia moralis* seva en sis volums; i publicà *Joseph vindicado...*, Barcelona 1743, i *Despertador christiano a la devoción a san Joseph...*, Barcelona 1745 (70). Indiquem també que el 1786 Josep Xavier Marí, canonge de Lleida, donà la seva biblioteca al convent esmentat (74-75). Molts dels dits priors foren professors en aquell convent o en d'altres; d'un d'aquests, Josep Vergés i Masdemós (de Santa Bàrbara) en són coneguts detalls gràcies a l'Aubiografia d'un seu deixeble, Joaquim de Sant Albert, ara a Barcelona, BU, ms. 1718 (76).— J. P. E. [5965]

Magdalena MIRABET I CUCALA, *Reflexions entorn d'una biblioteca privada*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 361-370.

La biblioteca és la deixada per Pere de Ribes Boxadós i Granollachs, marquès d'Alfarràs; tenia 1479 títols i fou inventariada el 1754 (inventari repetit onze anys després, en morir el fill, Jeroni). El document és a Barcelona, AHPB, *Inventaris de Joan Olzina*. L'autora es proposa de dibuixar-ne les grans línies (363), amb particular atenció a la llengua (363-364 i 370, en quadre sinòptic); tenia tres grans blocs temàtics: teologia-religió-moral (364), història i política (365-367) i literatura (367-368), amb indicació dels principals títols de cada bloc; en resultaria una mentalitat tradicional en religió, legitimista en història i política, classicista en literatura (antiguitat clàssica, italians del renaixement, segle d'or castellà), sense que hi manquin ni Ausiàs Marc ni Vicenç Garcia (368).— J. P. E. [5966]

Antoni BACH I RIU, *Funcionament d'una empresa rural familiar, explicat per Aleix Ribalta, pagès del Palau d'Anglesola*, dins *Lleida XVIII*, 47-61.

Les pàgines inicials recorden les característiques de l'agricultura a la Plana d'Urgell durant el segle XVIII (comps de secà, dedicats a sembradura de cereals en 45'5%, a oliveres el 0'1% i a vinya el 14'4%, 49) i les imposicions de cadastre, de delmes i de primícies (50-51), les dades relatives a Aleix Ribalta, tipus de pagès característic de terres de secà amb economia difícil i amb gran sentit de la família i de la religió (52-53), i les que fan referència a les seves propietats, les quals havien pujat de trenta-cinc jornals a trenta-nou entre el 1717 i el 1741 (54-55). De la font ja coneguda dels lectors d'ATCA [IV [1985], 640, num. 2329] és transcrita la peça intitolada *Así vull posar una nota u (sic) si la lliges ab atensió farà mol per tu y te dividiré los 12 meses de l'any per lo bon regiment de tu y de casa* (57-61), la composició de la qual seria del 1760 (52).— J. P. E. [5967]

Enric MOREU-REY, *Alguns aspectes problemàtics de la 'Il·lustració'*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 199-210.

L'autor remarca que es limita a discutir «uns quants punts només, problemàtics,

de la 'Il·lustració' a casa nostra» (199). Així, «contràriament a l'afirmació d'alguns especialistes, la 'Il·lustració' i 'Enciclopedisme' no foren el monopoli, o l'apèndix cultural, d'una sola classe social» (199) ni dels intel·lectuals, ni dels qui sabien de lletra. Un altre problema és el de la terminologia i la seva aplicació, per exemple, a dues personalitats com la de Josep Climent i Avinent i Gregori Maians i Siscar, per a cada un dels quals estableix una llista tant de les qualitats favorables com de les desfavorables a la qualificació d'«il·lustrat», amb el resultat que el primer fou un bisbe «il·lustre i estimat, però no 'il·lustrat' en el sentit estricte de la paraula» (203) i el segon «certament excepcional, normalment ambiciós, combatiu, expertíssim en autopromoció, erudit de primera categoria, humanista, llatínia admirat a tota Europa, excel·lent juriconsult, historiador amb un esperit crític admirable que li insuflaren els seus mestres (especialment el degà Martí), reformador prudent i glòria indiscutible del País Valencià. Ara, a la pregunta: podem incloure Gregori Mayans entre els esperits 'il·lustrats'? Resulta obvi que la resposta serà, sense dubtes de cap mena, negativa» (205). Cal, doncs, precisar el sentit d'«il·lustració/il·lustrat» i plantejar el problema de les relacions entre religió i 'Il·lustració' (206), en el qual recorda les posicions d'historiadors actuals, divergents entorn de si foren incompatibles o compatibles i recorda dos altres personatges, el bisbe de Barcelona Pedro Díaz de Valdés i el metge Francesc Salvà i Campillo, el qual hauria establert «una frontera entre la Ciència i la Religió» (209). L'autor acaba assenyalant una línia continuada de 'catalanisme' (209-210).— J. P. E. [5968]

Ramon CORTS I BLAY, *Jansenisme i regalisme a l'època de Carles III. Algunes observacions sobre l'episcopat català: Climent, Armanyà, Amat*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 389-402.

L'intent d'aquestes pàgines és el de «destriar i mostrar les confluències entre jansenisme i regalisme, per a poder-les projectar sobre algunes... figures de l'episcopat català» (389). Els dos primers apartats de l'article són dedicats, respectivament, al jansenisme espanyol del segle XVIII (390-393) i al regalisme espanyol del segle XVIII (393-395). La tercera s'ocupa de jansenisme i regalisme a Catalunya sota Carles III, on el jansenisme no fou problema massa viu per la Guerra de Successió (395) i on un cert «para-jansenisme» només hauria arribat amb Josep Climent i, per tant, procedent del País Valencià; d'altra banda, la Guerra de Successió no hauria deixat el país massa abonat per al regalisme (365-366); la presentació de cada un dels tres bisbes, Josep Climent i Avinent (397-398), Francesc Armanyà (398-399) i Feliu Amat de Palou (399-401) desemboca en un resultat que el mateix autor formula així: «Tots tres prelats són, en un major o menor grau, para-jansenistes; mentre que, pel que fa a llur regalisme: Climent és anti-regalista; Armanyà, regalista moderat; i Amat, regalista radical; això podria constituir una mostra, molt sectorialitzada, de com el para-jansenisme respecte del regalisme és divers i pluriforme...» (402).— J. P. E. [5969]

Martín GELABERTÓ VILAGRAN, *Cultura popular y ceremonias religiosas en la Cataluña del siglo XVIII*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 615-623.

La base d'aquest article són les anotacions de visita pastoral de Josep Climent i Avinent, ara a Barcelona, ADB, Visitationum 84, completades amb les de l'ACB, *Llibre de visita del deganat* (610, nota 24), amb les quals aquell bisbe criticava i intentava de reformar certs costums. Hi ha transcripció de fragments de les dites anotacions, [que l'autor no sempre ha comprès, com quan llegeix «que aparten del davant de

aquesta capella als Arangafors (sic! arengadors?)...» com si digués que «en las Iglesias se trabaja, se come, se duerme, junto a otras actividades» (617, nota 11); o quan interpreta la frase: «és molt impropi... se canten las completas en las capellas dels portals dels carrers...» en el sentit que «en última parte (sic!) del mandato episcopal se insiste especialmente en que los rezos tengan lugar exclusivamente en el interior del templo, intentando de este modo controlar la tendencia popular a expresar su sentido religioso...», quan la prescripció del bisbe només diu que el res de completes (res que no fa el poble, sinó la clerecia), pel fet de formar part de l'Ofici Litúrgic té el seu lloc propi en el temple, sense que això tingui res a veure amb tendències populars i el seu control. Potser caldria demanar que abans d'escriure hom sabés de llegir i entengués, mitjançant informació elemental de diccionari, el significat de les paraules. L'autor, de més a més, obsequia el lector amb interpretacions, de les quals ja no són culpables els textos anteriors al segle XIX].— J. P. E. [5970

Antonio MESTRE, *Ilustrados y reforma universitaria: las «escuelas»*, dins «Universidades», 395-402.

L'autor comença establint relació entre l'expulsió dels jesuïtes i el projecte de reforma universitària elaborat durant el regnat de Carles III. Resumeix les propostes de Gregori Maians i Siscar, *Idea del nuevo método que se puede practicar en la enseñanza de las Universidades de España*, del 1767, les del salmantí Antonio Tavira i del peruà Pablo de Olavide. La del primer recau en el camp nostre. Mestre subratlla la insistència amb la qual Maians, prevalent-se de l'autoritat de Vicent Tomàs Tosca, remarcava el mal que feia l'adscripció a escoles diverses, ja que tot l'esforç dels anys universitaris se n'anava a polemitzar a favor de la pròpia escola i contra les altres, i propugnava la necessitat de centrar-se en les dades de fet, també en teologia (396-397).— J. P. E. [5971

Josep M. SABATÉ I BOSCH, *Notas para el estudio de la ortodoxia pedagógica: un modelo educativo del siglo XVIII; noticia del «Tratado del origen y arte de escribir bien» de Fr. Luis de Oloá*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núms. 6-7 (1984-1985 [1988]), 213-253; i dins «Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya». Segon Volum = «Pedralbes», 8/2 (1988), 285-318.

Després de la notícia que a Tarragona, AHA, *Seminari* es troba un exemplar del *Tratado...*, edició de Barcelona 1768, ve un resum del llibre, el qual, començant per un elogi de la missió del mestre, continua exposant idees bàsiques de la pedagogia per ell propugnada, aquella que integra l'ensenyament en la formació cristiana d'una ciutadà dòcil (222-226), incidint en el pressupòsit d'una naturalesa humana necessitada de reforma (220 i 222-223), en funció de la qual pedagogia havien d'ésser escollits els mestres (221-222). Els textos que hom proposava a tall de mostres a imitar cal·ligràficament inculcaven idèntics principis (229-235). L'impuls pedagògic de la Societat Econòmica d'Amics del País els reforçava (227-228). Les divuit reproduccions de l'apèndix presenten una pauta escadussera, trobada en l'arxiu esmentat (216 i 236), la reproducció de la portada del *Tratado...* (238), de quinze mostres cal·ligràfiques (237, 239 i 241 ss.) i d'una il·lustració (239).— J. P. E. [5972

Francesc FERRER, *La Il·lustració contra el català: la Reial Cèdula d'Aranjuez*, dins «L'Avenç», núm. 121 (desembre 1988), 8-15.

El 1768, la Reial Cèdula del 23 de juny prescrivía l'ús exclusiu de la llengua castellana en les sentències judicials i en les escoles «de primeras letras, latinidad y retórica»; l'ordre fou precedida d'un informe del fiscal del civil, Pedro Rodríguez Campomanes, de contingut idèntic, fragments del qual són ací transcrits (15). «D'aquesta manera [els Borbons] havien tancat el cercle [de persecució legal de la llengua catalana]: primer la fan inútil i després, com que no es fa servir, la prohibeixen per inservible en tot el sistema educatiu» (8). L'objectiu era «extender el Idioma General de la Nación, para su maior armonia y enlace recíproco» (9). Les pàgines 10 i 11 apleguen testimoniatges textuais de l'aplicació de la Reial Cèdula a Catalunya i a les Illes. Tal política era la que els Borbons (a diferència dels Àustries) aplicaven a les Índies (12). Un dels membres del «Consejo de Castilla» que votà la provisió era català, Jacint de Tudó i Alemany, de família barcelonina botiflera, un fill del qual, però, Antoni Francisc de Tudó i Peaguda, feu l'apologia del català en el seu discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres el 1792, *Sobre la lengua catalana* (14).— J. P. E. [5973]

Leonard SANTACANA I TRILLA, Josep M. CODINA I PLENSA, *Cent anys de presència claretiana a Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», V (1987), 227-259.

Les primeres pàgines resumeixen la història de la Universitat de Cervera, amb particular atenció als seus orígens i primers passos (228-231).— J. P. E. [5974]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *Ramon Llätzer de Dou, autor d'un índex temàtic a una obra inèdita del pare Isla en defensa de la Companyia de Jesús*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 343-351.

En defensa de l'expulsió dels jesuïtes del 1767, l'arquebisbe de Burgos, José Javier Rodríguez de Arellano, publicà una pastoral, a la qual des de l'exili respongué José Francisco Isla, amb una *Anatomía de la carta pastoral...*, en quatre volums, de la qual l'Arxiu de la Província Jesuítica de Catalunya conserva una còpia de començaments del segle XX (345). Dou redactà un índex de vuitanta-un folis a l'*Anatomía...*, del qual ací són transcrites algunes mostres (347-348).— J. P. E. [5975]

Jesús GARCÍA MARÍN, *Buenaventura Serra (1728-1784) y la Ilustración española: Feijóo, Sarmiento, Flórez, Mayans, Finestres y el círculo de Cervera*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 353-359.

L'objectiu de l'autor és el de «desarrollar algunos aspectos de las relaciones epistolares o de pensamiento de B. S. con las personas y los focos intelectuales españoles más importantes de su tiempo» (354) i així resumeix allò que intercanvià amb cada un dels personatges esmentats en el títol, a base del volum de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, ms. 603 (354-356); més que reformista, hauria estat partidari del progrés en tots els ordres, des d'una posició de plena simbiosi amb la classe dominant (365-358).— J. P. E. [5976]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Mn. Antoni Roig i Rexart, peoner de la caritat i de l'evangelització. Fundador de les Germanes de la Caritat*, Ciutat de Mallorca, Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül 1987, 146 pp.

L'autor defineix aquest seu treball com a «pinzellades» i assenyala les fonts, en

,què es basa la reconstrucció biogràfica de Roig (9-10), figura interessant perquè influí en la història del catecisme a les Balears, perquè fou editor i estudiós de l'*Epistola Severi, Minoricensis Episcopi*, i perquè fou un representant de l'espiritualitat de la il·lustració (11-13). Nasqué a Maó el 1750 sota dominació britànica, hi cresqué sota dominació francesa, possible raó del fet que, després d'estudiar filosofia a Ciutat, se n'anés a Avinyó a cursar teologia (25-28), estudis que confirmarien la trajectòria il·lustrada i rigorista del seu pensament i espiritualitat (27-36). Fou redactor de la *Doctrina cristiana que per ús de la sehua diòcesi manà publicar el Illm. Sr. D. Bernat Nadal, bisbe de Mallorca*, obra sincrètica que veié la llum el 1801 (48) i fou usada a Mallorca durant segle i mig (49). Publicà a Ciutat el 1787 *De Sacris apud Minorem Balearem Antistitibus, Severo potissimum, deque istius Epistola exercitatio et in eadem Epistolam animadversiones*, per a la qual es procurà a la Biblioteca Vaticana la còpia més antiga del segle XI; uns quants anys més tard publicà a Barcelona *Reflexiones crítico-apologéticas sobre algunos escritos relativos a la Isla de Menorca y a sus naturales*, ultra un *Resumen histórico de Menorca* i una dotzena de sermons (52-53). Tot el relatiu a la fundació de les Germanes de la Caritat no sols és resumit en les pàgines 55-64, ans encara enriqueix amb la publicació dels textos fundacionals, del 1798, com són les *Regles interines* (99-108) o les *Regles per a la direcció de les Filles de la Caritat de la vila de Felanitx...* (119-145), o s'hi refereixen, com és ara l'*Acta fundacional* (97-98), tot en llengua catalana. Són també reproduïdes les pàgines biobibliogràfiques que Joaquim M. Bover de Rosselló dedicà a Antoni Roig en la *Memoria biogràfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*, Ciutat 1842. (77-89).— J. P. E. [5977]

«*Avisos, y instrucciones per lo principiant Cuyners*». Manuscrit de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona (núm. 204, segle XVIII). Introducció, edició i notes a cura de Isabel JUNCOSA I GINESTÀ. Pròleg de Josep M. MARTÍ I BONET, Barcelona, Akribos Edicions 1988, 72 pp

En la introducció, l'editora esmenta la possibilitat que la present recopilació de receptes de cuina fos obra del framenor Josep Orri, del qual consta que morí al convent de Reus entre el 1768 i el 1771, encara que podria haver-ne estat només el posseïdor. També ens innova de l'existència d'una altra còpia, anònima, a Barcelona, Arxiu de la Província Franciscana de Catalunya; i subratlla el fet que les receptes són encara una mostra de la cuina ancestral de Catalunya, car només en dues ocasions és esmentat un producte provinent d'Amèrica, el tomàquet (10-11). A la transcripció literal d'uns plats, previstos per a una comunitat religiosa, han estat afegides algunes notes explicatives (15-59), i al final quatre receptes pròpies de l'exemplar de l'arxiu franciscà (59). Segueix la taula alfabètica dels productes esmentats en les receptes (63-66).— J. P. E. [5978]

León ESTEBAN, *Textos, impresores, correctores y libreros en la Universidad de Valencia de finales del XVIII (1778-1802)*, dins «Universidades», 109-125.

Aquest article, elaborat en el marc d'una història social, presenta notícies relacionades amb el tema del títol durant el temps que la Universitat de València es governà pel *Pla Blasco* (109-110); així trobem la llista de càtedres de les respectives facultats, amb els corresponents llibres de text i noms dels professors (110-112); els estudiants eren 1.627 en el curs 1799-1800. L'any 1785 la biblioteca rebé la de Francesc Pérez Bayer, però fou cremada durant l'ocupació francesa (113-114). La Universitat no tin-

gué impremta pròpia i per això contractà l'edició de manuals als impressors Josep Orga (quinze edicions), Josep Estevan i Cervera (cinc), Benet Montfort (dues) i Salvador Faulí (una); les pàgines següents resumeixen els comptes de les dites edicions. L'article és completat amb cinc quadres estadístics. La documentació estudiada és de València, Arxiu de la Universitat, *Llibre de claustres, Documents de claustres, Llibre de despeses, Llibre de deliberacions de la Junta particular de Comissaris, Inventario y balances del fondo de impresiones de la Facultad de Valencia* i *Inventario de existencias en el almacén de impresiones*; i de la BU, on es conserva l'*Indice de manuscritos que el Ilmo. Sr. Pérez Bayer dio...*, ms. 132.— J. P. E. [5979]

François SUREDA, *Les comèdies de bandolers i el seu reflex de la història a l'escena valenciana del segle XVIII*, dins «Hom. Garcia Martínez», 517-553.

Ultra les dades i les idees ja conegudes dels lectors d'ATCA [I (1982), 446-447, núm. 442], tenim en aquestes pàgines la nova d'haver estat trobat a l'ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 584/38, un procés a càrrec de Mateu Vicent Benet, les dades de fet del qual coincideixen amb les de la peça teatral de Gabriel Suárez, *El bandido más honrado... Mateo Vicente Benet* (526-538), on figuren alguns versos en català; l'escena més tempestuosa d'aquesta comèdia podria haver-se inspirat en l'episodi de la fuga de Josep Pallarés, el qual, tot i trobar-se encerclat per tres mil soldats, s'esmunyí de la justícia, episodi recordat per Tomàs Güell i conservat a València, BU, ms. 13 (538-540). La representació d'*El catalán Serrallonga* hauria provocat aldarulls populars a Valladolid, on els espectadors s'identificaven amb el protagonista i desafiaven l'autoritat (549-550).— — J. P. E. [5980]

Pep VILA, *L'escenografia en la tragèdia «Fructuosa» de l'il·lustríssim màrtir sant Fructuós (1774)*, dins «Misc. Moreu-Rey» III, 331-349.

Obra, segons que sembla, del monjo de Cuixà, Melcior Bru-Descatllar, aquella peça és un aiguabarreig d'influències (sentit místic i simbòlic del teatre castellà del Barroc; ús, entre d'altres metretres, del vers alexandrí, cosa que l'acosta al gust francès; escenografia parca en la tradició medieval catalana), qualificada per l'autor «la més important del teatre rossellonès» (332). La narració depèn d'Antoni Vicenç Domènec i les pàgines que aquest dedica a sant Fructuós són traduïdes al català al final de la peça. L'autor de l'article es fixa en els aspectes escenogràfics i transcriu totes les indicacions relatives a la posada en escena i als trucs o recursos per a realitzar els efectes teatrals (335-349). La còpia del segle XVIII pertany a la col·lecció aplegada per Josep Tolrà de Bordas i actualment és propietat dels hereus de Josep Sebastià Pons.— J. P. E. [5981]

Pere BALANÀ I ABADIA, *Jaume Caresmar: Un cas inèdit d'arabofília al segle XVIII*, dins «Misc. Moreu-Rey» I, 135-151.

L'atenció de Jaume Caresmar i Alemany al tema de la dominació dels àrabs a Catalunya es concretà en un treball seu, perdut, intítulat: *Imperio de los árabes en Cataluña*, llegit en la sessió de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el 2 de febrer del 1778 (136-138). En canvi, dins una recopilació d'escrits seus, actualment a la biblioteca del convent de Bellpuig de les Avellanés, ms. E, figura un *Discurso sobre el cómputo de la Hégira*, ací transcrit (139-147), i unes taules complementàries (147-150), tot escrit de la seva mà, però en realitat comunicació de Ramon Dalmaes

Ros i de Vilana a la mateixa Reial Acadèmia el 2 de gener del 1730 (138-139).—
J. P. E. [5982]

Joaquín BERCHEZ, *El proyecto de Francisco Sánchez para la iglesia de Petrel, un ejemplo de la fortuna de la arquitectura académica en el obispado de Orihuela*, dins «Academia. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando», núm. 67 (1988), 235-264.

Hom ha trobat darrerament els plànols d'aquell temple, conservats a Petrel, Biblioteca Municipal. Són mostra d'aplicació de la Reial Ordre del 1777, la qual obligava a sotmetre a la Reial Acadèmia de Belles Arts tots els projectes d'obres importants i, en conseqüència, de l'arquitectura imposada pels il·lustrats. És transcrita una lletra de Josep Tormo, bisbe d'Oriola, donant pressa a l'aprovació del projecte (237-238). Hi ha quatre reproduccions dels plànols i nou fotografies de parts diverses de l'església.— J. P. E. [5983]

Vicent GIL VICENT, *Els comerciants estrangers al País Valencià a la segona meitat del segle XVIII: les Matricules de 1764 i 1773*, dins «Hom. Garcia Martínez», 575-606.

Aquest article exposa les dades proporcionades per les tres *Lista de todos los comerciantes extranjeros que se hallan en los pueblos y lugares de comercio sujetos a la Capitanía General de los Reynos de Valencia y Murcia*, dels anys 1764, 1765 i 1773, conservades a Madrid, AHN, *Estado*, lligall 629, completades amb documentació diversa de Castelló, Arxiu Municipal, *Carpets de Governació*, de Vinaròs, Arxiu Municipal, Lligall 8/6, i de París, Archives des Affaires Étrangères, *C.P. Espagne*, 548, 562, i amb estudis ja publicats. La fiabilitat de les tres *Lista...* augmentà en la del 1773 (579). Les xifres absolutes són de 480, 458 i 848 comerciants, respectivament, amb un predomini de francesos que atenyia entre el 75'20 i el 81% (584-585); les dades també apunten a un predomini qualitatiu de les empreses de francesos en el conjunt de tota la mercaderia valenciana de la segona meitat del segle XVIII (585). Les pàgines següents presenten, amb abundància de mapes, gràfiques i quadres, la distribució de tals comerciants en el País Valencià, amb el resultat de formar una xarxa de control del mercat interior valencià pel comerç francès (589-598). Segueixen quatre apèndixs, els tres primers amb el resum numèric per nacionalitats, governacions i poblacions de cada una de les tres matrícules estudiades (599-605); el quart presenta la distribució per comarques dels comerciants estrangers (605-606).— J. P. E. [5984]

James A. ANDOS, *Junípero Serra's Canonization and the Historical Record*, dins «The American Historical Review», 93 (1988), 1253-1269.

Les primeres pàgines presenten, extracten i tradueixen a l'anglès frases de correspondència entre Juníper Serra i d'altres responsables de les missions franciscanes a l'Alta Califòrnia, expressives de la severitat amb què eren tractats en les missions d'aquells franciscans els indis convertits (1254-1255). Després l'article exposa els dos punts de vista, el dels missioners i el dels aborígens entorn d'aquell tracte, contraposats entorn del procés de beatificació de fra Serra, arribant a identificar la Misión de San Carlos, quarter general de Serra, amb el camp de concentració i d'extermini de Dachau («...Mission San Carlos and Dachau were the same», 1259; cf. 1267). En conseqüència, seria qüestionable l'exemplaritat actual d'aquella missió (1269).— J. P. E. [5985]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *El Directori del pàrrocho de Damià Sumalla. Esbós d'una estructura i organització parroquial al darrer terç del segle XVIII a Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 30 (gener 1988), 10-36.

Damià Sumalla fou rector de la parròquia de Mataró del 1776 al 1793; havia estat vicari general del bisbat de Barcelona d'Asenci Sales i de Josep Climent i Avinent. El *Directori* és en realitat una consuetud, en la qual, basat en un coneixement no sols del dret canònic en general, ans també de la documentació de l'Arxiu del Rector, Sumalla formula els diversos aspectes de l'activitat realitzada en el marc de la parròquia i la funció i drets del mateix rector o d'altres, en particular de la comunitat de beneficiats. El volum es conserva a Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Església 2. Arxiu del Rector* 37, d'on són transcrits fragments. L'obra tingué una versió destinada a abast més general en el *Florilegium parochorum* del mateix autor, publicat a Mataró el 1794 (17); en canvi, no és clara la possible atribució al mateix Sumalla de la traducció castellana d'un *Methodo para gobernar una parroquia*, d'original francès, publicat a Mataró el 1798. El *Directori* conté notícies sobre l'església parroquial i les altres de Mataró (19-20), sobre les confraries i festes (20-21), sobre l'ofici coral i d'altres actes de culte (23-25), sobre el delme (25-26) i sobre el clergat parroquial i la seva organització (26-35, amb quadre sinòptic dels beneficis amb o sense residència vinculats a la parròquia, 27). Clou l'estudi la transcripció d'un llarg article relatiu al capteniment del Rector en quant a Juntes del clero (33-35). A la pàgina 14 és reproduïda la taula de sortida i posta del sol en els successius mesos de l'any, a la 24 tenim reproducció fotogràfica de la intitulada *En quant a tocar las campanas* i en pàgines diverses reproducció de les diferents portades dels llibres citats.— J. P. E. [5986]

Lucienne DOMERGUE, *Un tratado de educación ilustrado rechazado por la censura bacia 1780*, dins «IV Seminario», 639-647.

El tractat objecte d'aquestes pàgines és el de l'italià Cesareo Pozzi, *Saggio di educazione claustrale*, al qual es contraposà Joan Bta. Muñoz amb el *Juicio del Tratado de la educación claustral* del 1778, raó per la qual l'autor recorda l'activitat i els escrits de Muñoz mentre fou professor de la universitat de València abans d'ésser nomenat cosmògraf major d'Índies el 1770. La polèmica se centrava entorn de la doctrina excessivament optimista de Pozzi, el qual publicà una *Apologia* del seu *Saggio* a Perpinyà el 1780 (641, nota 7).— J. P. E. [5987]

Mª Victòria GARCIA ESTEVE, Mª Fernanda MANCEBO, *Catàleg de la Biblioteca del metge valencià del segle XVIII, Joaquim Llobart i Català, Catedràtic de la Universitat de València*, dins «Misc. García Martínez», 555-573.

Les primeres pàgines recorden que la biblioteca d'aquell catedràtic passà en morir el 1825 a la de la universitat valenciana; resumeixen les seves principals dades biogràfiques (ca. 1757-1825) i donen els títols dels seus tres llibres de medicina publicats a València entre el 1780 i el 1790 (557-558). Segueix la llista alfabètica dels seus llibres actualment conservats en la Biblioteca de la Facultat de Medicina, en la qual només dos exemplars foren publicats en el segle XIX (558-572).— J. P. E. [5988]

Marc-Aureli VILA, *La Catalunya que conegué Francisco de Zamora*, dins «Revista de Catalunya», núm. 10 (juliol-agost 1987), 41-55.

A base del *Diario de los viajes hechos en Catalunya* entre el 1784 i el 1790, i del *Cens de Floridablanca* del 1787, l'autor reconstrueix la situació socio-econòmica-política de la Catalunya d'aquells anys. Oficialment «província» distribuïda en catorze corregiments tenia 875.400 habitants [vegeu, però, el resum següent i, més amunt, el del núm. 5937], concentrats en les franges del litoral i de les terres baixes de l'interior, amb nuclis de població en la resta del país. Des del 1778, la puixança demostrada pel país durant el segle XVIII tenia la sortida del comerç directe amb Amèrica, amb les corresponents indústries. La movilitat de l'home deixava en mans de la dona l'administració de moltes cases i patrimonis. En l'agricultura s'havien introduït el blat de moro i la patata; el bestiar continuava practicant la transhumància estacional. La costa, el riu de Segre, l'estany de Banyoles i els rius de muntanya proporcionaven peix. La indústria tèxtil, abans escampada, començava a concentrar-se (seda a Lleida i Tortosa, cotó i indians a Barcelona i Mataró o a vores de riu, on començà a ésser utilitzada la força hidràulica). En les conques dels rius Anoia, Franolí, Ter i Fluvià hi havia molins paperers. L'explotació del bosc començà a ésser excessiva; també era explotat el suro. Ultra extreure sal, la mineria alimentava la farga catalana. No mancava mà d'obra de qualitat i especialitzada, aquesta concentrada en certs oficis vinculats a certes contrades. Aquesta situació entraria en crisi per les guerres de l'Estat Espanyol amb França primer i amb Anglaterra després i s'enfonsaria amb les napoleòniques.— J. P. E. [5989]

Antonio MORENO, Carlos EJIDO, Pilar PÉREZ, *El censo de Floridablanca en Cataluña. Un chequeo*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 163-184.

D'acord amb allò que ara és acceptat per tots els investigadors entorn de la manca de fiabilitat de les dades consignades en el *Cens de Floridablanca*, els autors intenten de trobar tant els punts en què aquella fiabilitat és més qüestionable com una fórmula correctora vàlida per a tot ell. L'aplicació a Catalunya es basa en els estudis dels llibres parroquials de més de vuitanta poblacions i dels recomptes dedicats a la demografia de Palamós, Tàrraga i Vilanova i la Geltrú realitzats per altres autors (166-167). El resultat seria que la població del Principat de Catalunya el 1787 hauria arribat a 1.042.000 habitants en compte dels 875.400 que li assignava Josep Iglésies.— J. P. E. [5990]

Buenaventura DELGADO, *Los estudiantes de Cataluña según el censo de Floridablanca* (1787), dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 133-141.

Analitzades les dades relatives al nombre d'estudiants del Cens de Floridablanca (cas de col·legials en col·legis de Barcelona o d'estudiants en general de deu ciutats de Catalunya, en el quadre de la pàgina 137) i comparades amb les dades que semblen més reals (quadre de la pàgina 135), donarien una gran diferència (per exemple, a Barcelona, 1.920 segons el *Cens*, en realitat 2.113; Girona, 1.133 i 1.722), que invalidaria les informacions del *Cens*. La causa podria ésser la poca precisió en el concepte d'«estudiant», amb la possibilitat que no a tot arreu fos aplicada la mateixa referència a l'hora d'assenyalar llur nombre, car en alguns casos pogué encabir tots els que estudiaven, ja a partir de les classes de 'gramàtica' i en d'altres només els que seguien estudis de facultat major.— J. P. E. [5991]

Loreto BUSQUETS, «Lucrècia», de Joan Ramis i Ramis, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 335-370.

En aquell drama, l'escenari no és espai físic, sinó mental, car el drama és rigorosament intel·lectual, demostració d'una veritat (336), i, per tant, l'escenari esdevé palestra ideològica, on són debatuts els grans temes del temps de la Revolució, centrats en una qüestió preeminent: la justificació racional d'un ideal de perfecció, que sigui alhora individual i polític (341). Els personatges són reduïts als tres principals: Lucrecia, Tarquino i Col·latinus (345), distingibles per llur veu (346); la de Col·latinus és la de l'home sensible i polític alhora, ideal humà del segle XVIII (346), la de Tarquino és la de l'apassionat arrabassador i alhora políticament dèspota (347) i «el seu estricte raonar és un pseudo-sil·logisme, un sofisma» (348); la relació de Lucrecia amb cada un dels dos homes «és el pretext que permet de posar davant per davant moral individual i moral col·lectiva» (349); en l'heroïna «l'ideal ètic revolucionari es dona la mà amb l'ideal ètic inspirat en l'esperit de Port-Royal» (350), però en la seva veu predomina el sentiment, que amenaça la lucidesa de la raó (350). La unitat de temps és donada per la nit, en la qual es desnua el drama, però que també «servirà per a aclarir els dubtes, perquè en la nit la raó es fa llum» (352). En tant que drama filosòfic, *Lucrecia* gravita entorn de la qüestió central de la «lleï» (353). La violació de Lucrecia posarà un interrogant a la naturalesa de tal lleï superior (356), qüestionarà el mateix concepte de naturalesa humana (357). Tarquino és la personificació del mal i la seva tesi és que àdhuc el màxim acte de virtut és vici disfressat (357-358); per això, l'objectiu de l'obra és el de definir què és l'acció virtuosa (339) i la seva tesi és que consisteix «en una adequació de la conducta al «sentit moral» dictat per la lleï gravada en el propi cor» (358), adequació més important que la pròpia vida, punt en el qual tots els altres personatges coincideixen (359); ambdues posicions tenen traducció política, car la naturalesa corrompuda ha d'ésser encarrilada pel poder de l'Estat, mentre el reconeixement de la bondat del cor comporta el de la bondat de les institucions sorgides de la consciència dels ciutadans (360-361). El drama rau just en el detall que l'honra de Lucrecia no és sols qüestió a determinar en el fons del cor, ans també davant la societat i davant la lleï de l'Estat (361-362). L'autor, i amb ell Lucrecia i Col·latinus, accepten la vigència de la lleï social i política (364-365); però, diferint de les versions anteriors, aquesta «dóna temps i oportunitat a la protagonista de «pensar» en el que ha de fer» (366). Doble lliçó, doncs: la individual i còsmica i la social i política (367-370): la tirania només neix quan l'home abdica de les seves responsabilitats.— J. P. E.

[5992]

Francisc-Xavier ALTÉS I AGUILÓ, Josep GALOBART I SOLER, *Un ambició projecte d'història eclesiàstica i natural de Montserrat*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIII (1988), 205-242.

Francisco de Zamora projectà els anys 1789-1790 una obra monumental relativa a Montserrat, la qual sota el títol de Descripción geogràfica, natural y política de la montaña de Monserrate havia de tenir tres parts dedicades respectivament a la geografia, a la història natural i a les institucions humanes presents en la muntanya en el pas del temps. Part de la primera es troba en l'actual ms. 1137 de la Biblioteca de Montserrat, mentre els volums manuscrits 2519 i 2520 de Madrid, Biblioteca de Palacio (207-209), contenen un aplec de documentació, principalment cartes de col·laboradors de Francisco de Zamora, destinada a les altres parts de l'obra, per a la qual el pare Benet Ribas escriví una història de Montserrat fins al 1171, que ocupa els folis 53-143 del darrer dels volums esmentats i que d'acord amb un suggeriment de Jaume Caresmar i Alemany havia d'ésser completada amb un apèndix documental d'instruments inèdits (219-220); hi ha un resum de la dita història en les pàgines 221-222

i n'és anunciada una pròxima edició (222). Ací és exposada la col·laboració dels monjos montserratins al projecte, el qual s'alentí fins a parar-se amb motiu del trasllat del promotor a la cort de Madrid. Són transcrits en apèndix onze documents (228-241), d'entre els quals destaca el *Proyecto de la Descripción geográfica...* (229-230).— J. P. E. [5993]

Santi SOLER I SIMON, *Aspectes de la Guerra Gran: «El Terç de voluntaris del partit de Besalú»*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85 (II)», Olot 1987, 105-126.

A Girona, Arxiu Municipal, *Defensa. Cossos militars* 1, hi ha nou-cents dos fulls d'allistament de miquelets, destinats a assegurar la defensa de la terra després que l'exèrcit espanyol hagué sucumbit davant el francès el 1794. En aquestes pàgines són presentats estadísticament els acordats en l'esmentat cos, amb particular atenció a llur procedència per comarques (115-116; no hi manca el Vallespir) i per pobles de la Garrotxa (118-122), als morts (116-117), als desertors (117) i als presoners (118). Com que els fulls d'acordament fan constar dotze característiques individuals, l'article és completat amb set gràfiques estadístiques. La pàgina 107 ofereix fotografia d'un full i la 109 també fotografia de la *Cansó dels Miquelets*, del 1794.— J. P. E. [5994]

Andreu SAUMELL I LLADÓ, *La societat barcelonina a mitjans del setcents a través d'un text inèdit del Baró de Maldà*, dins «Pedralbes», 8/1 (1988), 93-101.

Donada la notícia de l'existència d'un text del Baró de Maldà, de set folis, en el ms. 194 de Barcelona, BC, i enumerades les altres peces del volum esmentat (93, nota 1), l'autor afirma que és aplec de notícies anteriors al començament del *Calaix de sastre* i porta el títol de *Explicació de lo que se ha fet nou de edificis y altrás cosas en la ciutat de Barcelona y novetats ocorregudes desde lo any 1746 fins al comensament del llibre Calaix de sastre, dia 10 de juliol del any 1769* (94-101). La transcripció del text és completada amb notes de l'autor.— J. P. E. [5995]

August BOVER I FONT, *De quan el baró de Maldà sentia tocar campanes*, dins «Misc. Moreu-Rey», I, 271-294.

Enfilall d'aquells fragments dels volums del *Calaix de sastre* conservats en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona que fan referència a les campanes tant de Barcelona com d'altres poblacions catalanes [alguns d'aquests darrers ja pertanyen al segle XIX, escrits durant els anys en els quals Barcelona fou ocupada per les tropes napoleòniques]. Els fragments són trenta-vuit i les campanes en ells esmentades són aplegades en la llista de les pàgines 289-290. En apèndix és transcrit un apunt datat el 18 de desembre del 1800 amb l'enumeració del nombre —llur suma total era de cent setanta-nou— i de les classes de campanes que hi havia en cada un dels campanars de Barcelona (290-294). [El text resumit en la nota anterior confirma l'atenció del baró envers les campanes].— J. P. E. [5996]

Anna RIERA I MORA, *Les festes religioses en el regnat de Carles III: el cas particular de Barcelona (1770-1785)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 605-613.

Una primera part d'aquest article consisteix a presentar les processons de Setmana Santa i de Corpus, de sant Antoni de gener i de santa Eulàlia, a base de les descrip-

cions del *Calaix de sastre* del baró de Maldà, completades amb un fragment de Joseph Townsend (607). Les festes de benedicció d'esglésies i de translació del Santíssim són, de més a més, ací documentades per les respectives relacions de la Mercè del 1775 i de Santa Maria del Mar del 1782 (quatre, una de les quals en català) (609-610) i per dos sermons de Jaume Matas i de Feliu Amat (612), en els quals és perceptible l'esforç a destriar vivència religiosa i manifestació profana i a potenciar l'austeritat contra el luxe de les celebracions, encara barroques (610-613).— J. P. E. [5997]

José Luis MELENDERAS GIMENO, *El escultor neoclásico valenciano José Cotanda*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 87-96.

Hom pot trobar en aquest article un resum relatiu a escultors neoclàssics valencians i a llurs obres i la nòmina dels que treballaren a Múrcia en el pas del segle XVIII al XIX (89-90), síntesi biogràfica de Josep Cotanda (90-91) i descripció del seu cadiram de cor de la catedral de Múrcia (91-93), amb transcripció dels corresponents rebuts, conservats a Múrcia, Archivo de la Catedral, *Fábrica* 1793 i 1794 (95).— J. P. E. [5998]

Armand PUIG I TÀRRECH, *Les traduccions bíbliques catalanes en el segle XIX*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIII (1988), 97-116.

L'autor es pregunta per què quan els il·lustrats obtingueren llibertat de traduir la *Bíblia* en llengua vulgar, hom no la traduí en català tal com féu en castellà i contesta que «el català no fou mai acceptat *de facto* com a eina apropiada de la il·lustració cristiana» (99). D'altra banda, recorda la persistència dels *Set salms penitencials*, tant en còpies manuscrites com en edicions fins a principis del segle XIX (105-106).— J. P. E. [5999]

IV. ESTUDIS SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA I ÀUSTRIA

Artur QUINTANA, Tilbert D. STEGMANN, *Biblioteques públiques amb fons catalans a l'àrea lingüística alemanya*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 1 (1988), 196-209.

«Primer assaig d'enumeració dels fons de llibres catalans als països alemanys» (196), basat en un recompte en el qual de vegades (biblioteques públiques) hom només tenia presents els llibres de llengua i de literatura catalanes i d'altres (biblioteques d'institucions universitàries) tota mena de llibres catalans. Les biblioteques són alfabèticament presentades en dos nivells: el primer engloba aquelles que posseeixen més de cinc-cents llibres catalans i el segon aquelles que en tenen entre cent i cinc-cents. Hom remarca la biblioteca especialitzada del Raimundus-Lullus-Institut de Friburg de Brisgòvia (201) [però no el fons lul·lià de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic, 202]. La «Staats- und Universitätsbibliothek» de Hamburg hauria de posseir tots els llibres catalans o de tema català (201). A Frankfurt la «Biblioteca Catalana» de l'Institut de Llengües i Literatures Romàniques té uns quinze mil volums i és la més completa de les alemanyes.— J. P. E. [6000]

Felix HEINZER, Gerhard STAMM, *Die Handschriften von St. Peter im Schwarzwald. Zweiter Teil. Die Pergamenthandschriften* (Die Handschriften der Badischen Landesbibliothek in Karlsruhe X, 2), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1984, XI i 268 pp. i 30 reproduccions fotogràfiques.

Trobem dos fragments de sant Ramon de Penyafort, un de la *Summa de casibus*, III, tit. 33, en el ms. 50a, i un de la *Summa de matrimonio*, tit. 96, en el ms. 7 (17); i el *Breviculum ex actibus Raimundi Lulli electum*, ms. 92, descrit en les pàgines 183-185, la bibliografia del qual és a la pàgina 184; el f. 12r del *Breviculum* és reproduït en la làmina 10.— J. P. E. [6001

Joachim M. PLOTZEK, *Andachtsbücher des Mittelalters aus Privatbesitz. Katalog zur Ausstellung im Schnütgen-Museum*, Colònia 1987, 252 pp.

Porta el núm. 43 del catàleg un *Psalterium latinum* (Psalterium Gallicanum feriatum), de 150 folis, copiat, segons que sembla, a Barcelona entorn del 1420 i del 1440-1450. Igual com les altres peces, després d'una sumària descripció del volum i d'una més detallada exposició dels elements artístics i litúrgics, segueix el raonament que justifica tant la localització com la data de la còpia, les mans de la qual semblen catalanes, però amb presència en el text litúrgic de detalls gallecs al costat dels catalans, com és ara la festa de la translació de les relíquies de l'apòstol sant Jaume. Hi ha quatre reproduccions de pàgines dobles (151-155).— J. P. E. [6002

BALAGUER

Montserrat CANELA, Joan FARRÉ, Gener GONZALVO, *Els fons medievals dels Arxius Històrics Comarcals de Balaguer, Cervera i Tàrraga*, dins «Palestra Universitària», 3 (1988), 243-253.

Recordada la creació i l'estructura dels Arxius Històrics Municipals o Comarcals, impulsats per la Generalitat de Catalunya, i els capítols principals de documentació local medieval d'acord amb l'òrgan emissor (normes constitucionals, govern, comptabilitat; administració de justícia; fe notarial), segueix la presentació de les sèries de documentació medieval, distribuïdes per seccions d'acord amb l'estructura esmentada, existent en cada un dels tres Arxius Històrics Comarcals de Balaguer (246-247), Cervera (247-251) i Tàrraga (251-253).— J. P. E. [6004

BARCELONA

Josep BAUCELS I REIG, *El Maresme i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona. Catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona* (Catàlegs-Inventaris d'Arxius Eclesiàstics de Catalunya 3), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1987, 182 pp.

Proseguint una feina ja coneguda i valorada per als lectors d'ATCA [cf. IV (1985), 490-492 i V (1986), 346-349] i més en concret l'esmentada en la primera de les citacions, de la qual és continuació el llibre que ens ocupa, tenim ara presentació i regest dels documents en pergami que fan referència als drets que la Pia Almoina posseïa en nou poblacions del Maresme: Santa Coloma de Gramenet (35-83, amb cent setanta documents resumits), Badalona, (85-104, amb setanta-sis), Premià (105-115, amb trenta-quatre), Teià (117-120, amb deu), Vilassar (121-122, amb quatre),

Alella (123-124, amb tres), Cabrera (125-132, amb vint-i-cinc), Argenton (133, amb un) i Llanerers (135-147, amb quaranta-nou). La documentació és, en general, conservada, però perduda en alguns casos, n'és romassa constància en resums fets entorn del 1530 per Francesc Tarafa en l'Inventari de la Pia Almoina (10; cf. 114-115, 120, 132 i 147); també en general és de naturalesa econòmica referida a propietats agrícoles, raó per la qual, ultra la riquesa antropològica, és particularment important la toponomàstica, subratllada per l'autor (15-16). Els tres-cents setanta-dos documents són datats entre els segles XI i XVII, un dels quals, del 1209, és reproduït fotogràficament (8). Havent-se format la documentació de la Pia Almoina en gran part per acció de la dels donadors, sobretot quan aquests la constituïen hereva, és natural que siguin particularment abundants els instruments que fan referència a certs donants, col·locats per l'autor en quadre honorífic (23-31) i recordats amb més detall al començament de cada població. Les pàgines finals contenen la taula de noms de persones i de llocs (149-181). Una mostra de l'interès afegit a l'econòmic o jurídic que poden tenir les dades aplegades en aquestes pàgines el manifesten les notícies relatives als masos Amat i Llull de Llanerers [cognoms de la família de Ramon Llull, d'on caldria preguntar-se si Llull no procedeix del nom del mas, de manera que els procedents d'aquest en conservarien l'apel·latiu]; un dels documents del 1302 (141, núm. 22) posa en relació els Llull de Barcelona amb els Amat de Llanerers.— J. P. E. [6004

Núria COLL ROIG, Montserrat GARRICH RIBERA, *La prohibició de comparses, balls i entremesos a la processó del Corpus: el cas del ball de bastons*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988), 625-631.

Transcripció de la Reial Cèdula de Carles III, del 21 de juliol del 1780, conservada a Barcelona, ADB, *Communium 1778-1781* (630-631). Les pàgines inicials són d'interpretació d'antropologia cultural.— J. P. E. [6005

Teresa LAGUNA PAÚL, *Originalidad y variantes iconográficas en las Postillae Litteralis (sic) de Nicolás de Lyra conservadas en España*, dins «Ve Congrès», 125-135.

Entre aquests manuscrits hi ha el 281 (125-126) i els 721-723 (129-130), tots de Barcelona, BU, procedents, respectivament, dels convents de Sant Francesc i de Santa Caterina, i els d'ACA, Ripoll 2-3 (129), ací analitzats sota el punt de vista artístic. Les figures 1 i 2 reproduïxen pàgines del ms. 281 i les 4-7 del ms. 721 (134-135).— J. P. E. [6006

Arturo BERNAL PALACIOS, *El «Repertorio» existente en la Biblioteca Universitaria de Barcelona del «Comentario» de Inocencio IV*, dins «Escritos del Vedat», XVIII (1988), 155-200.

Continuació de l'estudi resumit dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 695, núm. 5100. Ací és presentat (155-163) i transcrit (164-200) el *Repertorium breve super dicitis Innocentii*, ara de Barcelona, BU, ms. 284, procedent de la biblioteca de Sant Francesc de la mateixa ciutat i, segons que sembla, originari d'Itàlia.— J. P. E. [6007

David ROMANO, *Acerca del manuscrito del Ateneo Barcelonés de los «Triunfos» de Petrarca*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLI (1987-1988), 5-18.

El volum té la particularitat que el text de Francesco Petrarca és en italià i el comentari és traducció catalana del de Bernardo Illicino, fet que dóna el cas únic d'un text original dels *Trionfi* acompanyat de comentari en traducció catalana (18). Datat de la segona meitat del segle XV (8), l'autor el creu una mica posterior (9). Estudia la filiació del text a base de comparació de variants i arriba a la conclusió que la còpia ara de l'Ateneu Barcelonès «pertenece al grupo III [de la classificació de Carl Appel], o sea que está copiado de un apógrafo ecléctico, que dista bastante de los autógrafos o autografiados por Petrarca» (17).— J. P. E. [6008

M. Teresa MATAS I BLANXART, Esperança PIQUER I FERRER, *Arcat: Arxiu d'Art Romànic de Catalunya*, dins «L'Avenç. Plecs d'Història Local», núm. 16 (agost 1988), 249-251.

Vegeu el resum publicat dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 387, núm. 3960.— J. P. E. [6009

BENASSAL

Pere E. BARREDA I EDO, *L'Arxiu-Biblioteca de la Casa Grau*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. VI/24 (1988), 83-88.

L'esmentat arxiu-biblioteca és ara part de l'Arxiu Parroquial de Benassal. Té tres seccions: l'arxiu pròpiament dit, amb documentació familiar des del 1552, particularment important per al segle XVIII (84); la de manuscrits, on trobem onze volums d'apunts escolars de filosofia i de teologia, pertanyents als anys entorn del 1700 i del 1750 (84-85); i la de llibres impresos, amb cinquanta-quatre toms, tots menys nou pertanyents als segles anteriors al XIX (85-88). Hi ha reproducció fotogràfica de tres portades.— J. P. E. [6010

CERVERA

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La Regla de la Cofradía del Santo Crucifijo y San José, de Córdoba (1579), un manuscrit singular de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera*, dins «Palestra Universitària», 2 (1987), 133-157.

De procedència desconeguda, el volum, ací descrit (135) i fotografiat en quatre làmines entre les pàgines 136 i 137, té la signatura de Cervera, Arxiu Històric Comarcal, *Còdexs i manuscrits. La Regla...* és transcrita en les pàgines 141-157.— J. P. E. [6011

CIUTAT DE MALLORCA

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Documentos franciscanos en el Archivo Diocesano de Mallorca (I)*, dins «Analecta Tertii Ordinis Regularis», XIX (1987), 539-591.

Regest d'aquesta documentació temàtica existent en sèries diverses de l'ADM. La relativa a Sant Francesc, de Ciutat, comença el 1569 (540-564); la de Sant Francesc d'Inca comença el 1747 (564-567); la de Santa Maria dels Àngels de Jesús, de Ciutat, comença el 1550 (568-569); la de Santa Maria de Jesús, de Sòller, comença el 1768 (569-570); la de Santa Maria de Jesús, d'Alcúdia, comença el 1686 (570-572); la de

Sant Antoni de Pàdua, d'Artà, comença el 1781 (573-576); la de Sant Bonaventura, de Lluçmajor, comença el 1640 (576-582); i la de Sant Bernadí, de Petra, comença l'any 1661 (582-591).— J. P. E. [6012]

CIUTAT DEL VATICÀ

Marcus BUONOCORE, *Codices Vaticani Latini. Codices 9734-9782 (Codices Amatiiani)* (Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codices Manuscripti recensiti), Ciutat del Vaticà, In Bibliotheca Vaticana 1988, CII i 174 pp.

El cod. 9760, ff. 8-27, conté còpia realitzada el 1828, de setanta inscripcions romanes de Badalona, Tarragona i Sagunt-Morvedre, a partir de la transcripció realitzada per Antoni Elias i Sicardo (71-73).— J. P. E. [6013]

Mª Eugenia IBARBURU ASURMENDI, *La pervivencia de ilustraciones sobre temas astronómicos del mundo clásico en manuscritos románicos, a través del ms. Vat. Reg. 123*, dins «Ve Congrès», 29-37.

Recordats els parers diversos d'estudiosos, alguns dels quals (J. H. Albanès, Josep Pijoan, Josep Gudiol i Cunill, Wilhelm Neuss) afirmen la seva procedència ripollesa i d'altres (Anselm Albareda, Pere Bohigas) la marsellesa (Sant Víctor) del volum esmentat en el títol, copiat a mitjan segle XI, l'autora afirma «al menos la posibilidad de que esta obra hubiera sido escrita e iluminada en el scriptorium ripollés» (30) i n'estudia les il·lustracions i llurs línies de procedència. Les pàgines 36-37 contenen cinc figures amb pàgines del volum. En la discussió de la ponència, Joan Ainaud de Lasarte n'afirma la procedència barcelonesa, bo i afegint que tant podria haver estat elaborat en obrador civil com eclesiàstic (77-78).— J. P. E. [6014]

DÈNIA

Rosa SESER PÉREZ, *Archivo Municipal de Dénia: catálogo del fondo de la Ayudantía de Marina de Dénia y Jávea* (Arxius Valencians 8), València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1988, 292 pp.

El fons ací catalogat pertany als segles XIX i XX (257), fora d'unes disposicions del 1778 i d'un ofici i de dues ordenances reials dels anys 1751, 1796 i 1797 (261), una pragmàtica sanció del 1766, dues reials cèdules dels anys 1771 i 1783 (262), un reglament del 1786, el tractat d'aliança entre Carles IV i la República Francesa del 1796 (264) i un apèndix al reglament del 1786 (258).— J. P. E. [6015]

ESPANYA

Milagrosa ROMERO SAMPER, *El Expediente General de Cofradías del Archivo Histórico Nacional. Regesto Documental*, dins «Hispania Sacra», 40 (1988), 205-234.

L'any 1770 el Consejo de Castilla demanà informació entorn de les confraries amb intenció de sotmetre-les a una reforma adient als postulats de la Il·lustració. Les respostes rebudes i conservades es troben a Madrid, AHN, lligalls 7090-7106. Fan referència als Països Catalans les relatives a les poblacions següents: València, Xixona (222), Alzira (223), Montsó, Peníscola (224), Morella (224-225), Castelló de la Plana

(225), Benavarre (226-227), San Felipe (Xàtiva) (227-228), Alacant, Oriola, Dènia, Alzira (228), Alcoi (228-229), Ciutat de Mallorca i Ontinyent (229), en els lligalls 7104-7105; i a Vic (229-230), Mataró (230), Manresa (230-231), Puigcerdà, Granollers (231), Tortosa (231-232), Viella, Talam, Vilafranca del Penedès (232), Barcelona (232-233), Girona (233-234), Tarragona (234-235) i Cervera (235) en el lligall 7106.— J. P. E. [6016]

Inventario general de Manuscritos de la Biblioteca Nacional. XII (7001 a 8499), Madrid, Ministerio de Cultura 1988, XII i 466 pp.

Volum escrit per Gregorio de Andrés Martínez (VII). Recauen en el nostre camp els volums següents: 7050, *Vida de San Ramon de Penyafort* (11); 7067-7068, obra d'Onofre Esquerdo (14-15); 7070, *Observaciones de fr. Joan Tomàs de Boxadors* (15); 7162, Joan de Timoneda, *Primera parte de las patrañas*; 7166, núm. 3, *Dictamen del conde de Aranda sobre cortantes de Valencia* 1788; 7187, núm. 2: Joan Bta. Pérez, *Parecer sobre las planchas de plomo*; i núm. 6, *Carta del 1595*; 7199, Gianantonio de Pandoni, *Triumphus Alphonsi V, regis Aragonum, Neapoli*; 7282, *Relación de libros de casa Francisco Gaetano (València)* (61); 7341, *Autos en el negocio de D. Guillermo Rocafull, gobernador de Orihuela* (71); 7345, núm. 2, Pèire de Marca, *De origine et progressu Beatae Mariae Virginis de Monte Serrato*, repetit en 7362, núm. 19; 7377, aplec de documentació relativa al comtat de Ribagorça (81), també en 7530 (115); 7391, ff. 54-55, Vidal de Canyelles, *In excelsis Dei thesauris* (84); 7399, núm. 2, llista de consellers de la ciutat de Barcelona, del 1249 al 1625; 7443, set tractats d'alquímia atribuïts a Ramon Llull (96-97); 7447, *Breu relació de la Germania de València*, s. XVII (98); 7449, *Vida de Martín Pérez de Ayala, arzobispo de Valencia* (99), també en 8481; 7450, *Processus beatificationis b. Nicolai Factor* (99); Francisco Castelar, *Nuevo manual de monedas*, Alacant 1784 (106); Valerius Maximus, *Factorum...*, de Jaume d'Aragó, cardenal de València; 7595, núm. 2, Felip Vinyes, *Desengaños a los pretextos...*, 1640-1641 (132); 7638, Pere el Cerimoniós, *Ordinacions de casa e cort*, traduïdes en castellà el 1562 (139); 7640, *Relación de plazas de Mallorca* (139); 7809 i 7811, cartes en català (176); 7818, Joan-Andreu Estrany, *Annotationes in Cuii Plinii II*; 7838, *Llibre de capítols i deliberacions dels capítols de obrers de vila de València* (182); 7868, vint-i-dues declamacions llatines d'alumnes de València (190); 7901, 7902 7904 ss., Antoni Agustín, *Veterum scriptorum fragmenta*; 8033, Asenci Sales, *Tractatus de angelis* (229); 8116, Pere Mer, *Quaestiones minores dialecticae; Disputationes in logica*; 8122, *Instruccions sobre pesta a l'Alguer*: 8154, Antoni Bennàsser, *Prosodiae institutiones* (256); 8155, sant Vicent Ferrer, *Tratado de la Vida Espiritual*; 8159, *Methodus linguae graecae addiscendae*, ex J. L. Vives, Simon Abril, Pere J. Nunyes; 8160, núm. 6: *Modo rezar corona Virgen según costumbre noviciado S. J. en Tarragona*; 8174, Extrets d'ACA i notícies de la casa Oms; 8185, Ciceró, *De Rhetorica*, de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (265) 8214, Ramon de Càpua, *Vida de Santa Caterina de Siena*; 8242, *Valeri Màxim*, en traducció catalana d'Antoni Canals; 8267, *Vida de Sant Jeroni*, en català (286); 8294, *L'orde de la Mercè a València*; 8295, *Oratio Antonii [Beccadelli], Panormitae Barchinone* 1471 (296); 8331, *Descripción del Corregimiento de Gerona*; 8339, Pere J. Nunyes, *De situ orbis explanationes* (307); 8369, *Recull nobiliari català*; 8369, núm. 7 i 12; 8376; 8378, núm. 10 i 11, notícies sobre els comtes de Barcelona; 8397, *Biblioteca d'Antoni Folch de Cardona, arquebisbe de València*.— J. P. E. [6017]

José M. HERNÁNDEZ POMAR, *Manuscritos e incunables jurídicos de Santo Tomás de Ávila en la Biblioteca Nacional*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LVI (1986), 863-887.

En virtut de permuta, el 1736 entraren a la Biblioteca Nacional de Madrid cent quinze manuscrits i cent seixanta-un incunables procedents de Santo Tomás de Ávila. La llista es troba en la mateixa biblioteca, ms. 18.841. Trobem entre els manuscrits l'*Apparatus* de Guillem de Vallseca (actual ms. 695), la *Summa de casibus fratris Raimundi abbreviata* (actual ms. 168), *Raimundi Summa (in fine notat donatum hunc librum anno 1303)* (actual ms. 235), *Excerptiones de Summa de casibus* (actual 866), Johannes [d' Aragó], patriarcha Alexandrinus, *Constitutiones Concilii Tarraconensis 1329* (actual ms. 737); *Summa de paenitentia et Constitutiones dioecesis Barcinonensis* (actual ms. 89). Figura entre els incunables el *Jacobi, regis Aragonum, Fori [Valentiae]*.— J. P. E. [6018

Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español. Siglo XVII. A, Madrid, Arco/Libros 1988, 310 pp.

Aquest catàleg aplega els llibres publicats «en España y los extranjeros escritos en las lenguas españolas» (13) durant el segle XVII, existents a Madrid, Biblioteques del Palau Reial, Nacional, de la Universitat Complutense i de les seves facultats, de les Reials Acadèmies Espanyola i de Belles Arts, de la Fundació Lázaro Galdiano i en la de Francisco Zabalburu; en la de El Escorial, Monestir. Trobem un gravat, sembla de Ramon Llull (30/6), escrits de Baptista Abad, València 1680 (30/7), Joan Abrines, Mallorca 1617 (33/24), *Academia celebrada en el Real de Valencia* el 1669 (34/28), Pietro Andrea Acorrà, Barcelona 1674 (41/67), José de Acuña, Barcelona 1639 (43/75), *Lo admirable intent de un religiós carmelita calsat...*, Barcelona 1643 (45/85), Pau Adrià, Barcelona 1696 i 1697 (45/86-87), Christian von Adrichem, València 1620 (45/88), *Advertiments acerca de la assistència...lo dia que jurarà...* (48/102), *Advertencias muy famosas...*, Barcelona 1642 (48/104), Diego de Aedo y Gallart, Barcelona 1635 (49-50/114-116), Fernando Afán de Ribera Enríquez, Barcelona 1621 (51/122), *Constitutiones synodales* de l'arxiprestat d'Àger (52/126-127), Giuseppe Agostini, València 1649 (53/130), Josep Agramunt, Mallorca 1694 (53/131), Diego Ágreda Vargas, Barcelona 1620 i València 1620 (54/136-137), Gaspar d'Aguilar, València 1610 i 1608 (57/157-158), Joan Bta. Aguilar, València 1688 (58/160), Domènec Aguirre, Barcelona 1690 (63/190), Miquel Agustí (66/204-205), fra Antoni Agustín, València 1651 (167/209), sant Agustí d'Hipona, València 1608 (68/212) i 1623 (70/224), *Regula beati Augustini*, Barcelona 1620 (69/223), Joan Alba, València 1610 i 1613 (77/263-264), Pedro de Alba y Astorga (Rodrigo Rodríguez, seud.), Tortosa 1664 (80/277), Josep Albalat, València 1697 (82/284), Jacint Alberch, Barcelona 1700 (82/286), Jaume Albert, Lleida 1629 (83/288), Jerónimo Alcalá Yáñez y Ribera, Barcelona 1625 (85/298), Andrea Alciato, València 1676 (88/319), Luis de Aldrete y Soto, València 1682 (96/354), Mateo Alemán, Tarragona 1603, Barcelona 1605, València 1605, Tortosa 1622 i València 1607 (98/363, 365 i 366; 100/374 i 376); Joaquim Alfaua, València 1671 (103/392), Jaume Alfonso, València 1639 (106/408), Pere d'Aliaga, Mallorca 1689, 1690 (106/413-414), *Alicante a los pies de V. Magestad...* (107/415 i 416), Juan de Alloza, València 1691 (107/420), Andrés de Almansa i Mendoza, Barcelona 1625 (112/451), Joan Bta. Almansa, València 1677 (112/452-454), Miquel Àngel Almenara, València 1619-1623 (114-115/459-462), Alonso de Jesús María, Barcelona 1636 (121/491-492), Joan Alós, Barcelona 1694, 1665, 1664 i 1686 (125/508-511), Marc Antoni Alós i Orraca, València 1646, 1657, 1647, 1642, 1655 (126-127/512-517), Rafael Alp (127/519), Fernan-

do Álvarez, València 1622 (131/537), Manuel Álvarez, València 1660 i 1698 (132/542), M. Antonio Álvarez Valverde, *Laurus Salmantina in Barcinonis reductione... sub Philippo IV...* (139/577), Joan Carles Amat, València 1682, 1685, 1693 (142/592-594), Lleida 1627 (142/595), Amati Lusitani, Barcelona 1628 (142/596), Giacomo d'Ambrosi, Barcelona 1631 (143/602), Francisco de Amolaz, Barcelona 1655 (146/616), *Violencias de franceses y calamidad de Cataluña* (147/619-620), Alonso de Andrade, Barcelona 1700, 1684, Oriola 1628, València 1697 (150/634-635; 153/649; 155/662; 158/674), Pau Andrés, Barcelona 1695 (160/687), Andrés de la Madre de Dios, Barcelona 1693 (161-690-692), Francesc Andreu, València 1614 (166/713), Jacint Andreu, Barcelona 1678 (166/714), Rafael Andreu, Mallorca 1680 (166/715), Antoni Joan Andreu de Sant Josep, València 1625 (166-167/716; 188/816), Isidro de Angulo y Velasco, València 1655 (170/736), Vicent Justinià Antist (172-173/749-750), Antolínez de Piedrabuena (Benito Ruiz?), Barcelona 1650 (175/760), Antonio de la Anunciación, Barcelona 1694 (179/777), Barcelona 1677 (179/779), Antonio de Nebrija, València 1624 (184-185/799), València 1675 (185/804), València 1676 (185/805), Barcelona 1676 (186/806), Barcelona 1700 (186/809), *Aplauso gratulatorio...*, Barcelona, s.a (190/825), *Apologètica manifestación...*, Girona 1699 (190/828), *Apoyos de la verdad catalana*, Barcelona 1640 (191/834), Francisco de Aragón, Barcelona 1638 (193/844), Francisco de Arcos, València 1665 (213/934), Gregorio de Argáiz (219/963), Baltasar Arias, València 1614 (223/981), Aristòtil, València 1621 (226-227/999-1000), Julián de Armendáriz, Barcelona 1622 (229/1009), Jeroni Armengol de Folch, València 1654 (230/1014), Jacint Apallego, Barcelona 1649 (232/1024), *Assalto inaudito y maravillosa victoria*, Barcelona 1631 (129/1066), Fulgencio Astapi (240/1068-1069), Tomàs Sever Auther, Barcelona 1696 (252/1104), Cristóbal de Avendaño, Barcelona 1625 (257-258/1132-1133), *Avisos certs de Alemània...*, Barcelona 1641 (265/1167), *Avisos para la muerte*, València 1634 (267/1180), *Avisos sens mentida...*, Girona 1641 (269/1198), *Avisos verdaders de Itàlia...*, Barcelona 1641 (269/1199).— J. P. E. [6019]

Antonio SANCHEZ GONZÁLEZ, *El archivo de los condes y marqueses de Pallars: Génesis, evolución y organización documental*, dins «Collegats», I (1987), 163-186.

La documentació comtal ja devia ésser aplegada i guardada en el segle XI, segurament al palau de València d'Àneu (164), però l'existència de tal fons només és documentada des de darreries del segle XV, en passar el comtat de Pallars a la casa de Cardona (166). Més que els entroncaments amb els ducs primer de Sogorb i després de Medinaceli influïren les guerres en els successius desplaçaments de l'arxiu comtal del Pallars, ja unit al de les esmentades cases: Arbeca 1623 (166), Lucena (Andalusia) 1641, Falset 1660, Tortosa 1714, Barcelona 1747, Madrid 1853 i Sevilla 1961 (166-171). Durant l'estada a Falset, l'arxiu fou estructurat de forma pràcticament definitiva (167-168 i 172-173) per Bernat Josep Llobet, el qual, de més a més, inventarià el fons en la *Recopilación o inventario de los autos y otras escrituras del marquesado de Pallars* (174) del 1662, volum completat amb el *Complemento y secuela general de las recopilaciones...*, del 1670 (175). Les pàgines 177-186 contenen llista de tots els epígrafs dins els quals són distribuïdes les 1734 peces aplegades en els vint-i-vuit lliells d'aquell fons arxivístic.— J. P. E. [6020]

Lisardo RUBIO FERNÁNDEZ, *Catálogo de los manuscritos clásicos latinos existentes en España*, Madrid, Universidad Complutense 1984, 632 pp.

Són sumàriament descrits en aquest volum catorze manuscrits de Barcelona, «Biblioteca Central de la Diputació» (19-26), vuit de la BU (26-31), dos d'ACA-Sant Cugat (31-33), vuit d'ACA-Ripoll (33-37) i un de l'ACB (37-38); dos de Lleida, Arxiu Capitular (303-304); tres de Montserrat (423-424); deu de Tortosa, Catedral (547-554); vint-i-cinc de València, BU (561-580), set de la Catedral (581-584) i un de la Biblioteca Municipal (584); i tres de Vic, Arxiu Episcopal (595-596).— J. P. E. [6021

Bernabé BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, *Las librerías e imprentas de los jesuitas (1540-1767): una aportación notable a la cultura española*, dins «Hispania Sacra», 40 (1988), 315-388.

La introducció té caràcter general. Presenta un quadre d'obres dels segles XVI, XVII i XVIII, en total 1.449, existents en el col·legi d'Àvila, vint-i-cinc de les quals eren publicades a Barcelona i trenta-una a València (355) i un altre per als índexs de biblioteques de col·legis jesuítics de la corona catalano-aragonesa (382). Al final, transcrita de Madrid, Real Academia de la Historia, *Sección Jesuitas*, 9/7248, trobem la llista de «cajas de papeles» rebudes dels col·legis de la Companyia de Jesús a conseqüència de la supressió: València i Torrent, 13 caixes; Manresa, 2; Alacant, 2 (386); Cervera, 3; Eivissa, 1; Vic, 3; Girona 15 (387); Eivissa altres dues i Mallorca, 3 (388).— J. P. E. [6022

Eduardo MOORE, *Manuscritos Teológicos Postridentinos en la Biblioteca de la Universidad de Granada. III*, dins «Archivo Teológico Granadino», 51 (1988), 135-250.

La Caja 2-65 conté en els folis 100-110 *Los seis testigos traducidos de Catalán en español romance castellano, de la información del milagro que ha cien años que aniversariamente se celebra con Misa y fiesta solemníssima en la ciudad de Manresa, principado de Cataluña, en que se prueba que uno de la opinión afirmativa de la Concepción de N. Sra. fue muerto a puñaladas. Y cómo después de ahorcado el homicida, resucitó el muerto y en presencia de todos, y de las justicias eclesiástica y secular, se retractó el resucitado, y enseñó a todos que tuvieran la verdad de que la Madre de Dios nunca tuvo pecado original, y que esto sólo le había Dios resucitado, y que moriría dentro de tantas horas segunda vez. Y así sucedió* (220-221).— J. P. E. [6023

Antonio BLANCO SÁNCHEZ, *Inventario de Juan de Ayala, gran impresor toledano (1556)*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXVII (1987), 207-250.

L'original es troba a Toledo, Archivo de Protocolos, i és transcrit des de la pàgina 211. Figuraven en aquell obrador i magatzem «Mil San Vicente Ferrer a doze pliegos...» (217); «Un Carro de las donas...», [traducció castellana del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis] (220); «Noventa y seis Boscans...»; «Veynte y seys Baculus clericalis...» [de Bartomeu Cucala] (223); «Quarenta y cinco Vives, Introduccio ad sapiencia...» (*sic*) (228); «Ocho Despertador del alma...», [sotsderivat del Liber creaturatum de Ramon de Sibiuda, cf. ATCA, I (1982), 283-284] (229); «Veynte y cinco Boscán...»; «Diez y siete Baculus clericalis...» (237); «Un Boscán muy viejo...» (239). També hi havia «una Flemotómia...» [potser d'Arnau de Vilanova] i «Dos Artes de comento...», qui sap si de Ramon Llull o de la seva escola (234).— J. P. E. [6024

Trevor J. DADSON, *La biblioteca de Alonso de Barros, autor de los Proverbios morales*, dins «Bulletin Hispanique», LXXXIX (1987), 27-53.

L'inventari de la dita biblioteca, datat el 1604, es troba ara a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos 3103, i és ací transcrit en les pàgines 35-53. Hi trobem obres de Marc Antoni Camós, *Macrocosmia*, Barcelona 1592 (37/9); la traducció castellana de la d'Antoni Ginebreda, *Boecio de consolación*, Tolosa 1488 (38/14); potser una traducció castellana de Manuel Díaz, *Tratado de albeytería*, Saragossa 1495 (39/23); Bernardo Pérez de Chinchón, *Libro llamado Antialcorano...*, València 1532 (40/33); Llorenç Palmireno, *El estudioso cortesano*, Alcalá 1587 (44/70); potser la traducció de Joan Boscà, de *Il cortigiano*, Barcelona 1534 (47/98); Ramon de Sibiuda, *Diálogos de la naturaleza del hombre...*, Madrid 1614 (47/101); Antonio Lo Frasso, *Los diez libros de fortuna d'amor...*, Barcelona 1573 (49/117); i la traducció castellana de [Miquel Comalada], *Espill de la vida religiosa*, Sevilla 1530 (49/118).— J. P. E. [6025

José Luis BARRIO MOYA, *La librería de don Pedro Testay, capellán de Felipe IV y chantre de la Catedral de Palermo*, dins «Hispania Sacra», 40 (1988), 389-400.

Mort a Madrid el 1640 i venuda la biblioteca allí mateix, el seu inventari s'ha conservat a Madrid, Archivo de Protocolos Notariales, vol. 5979, ací transcrit. Hi trobem [Miquel Bartomeu] Salon, *De justitia et jure*, Venècia 1608 (397) i Guillem Cassador, *Decisiones* (399).— J. P. E. [6026

Bernard LOUPIAS, *La bibliothèque de Diego Gómez de Salazar*, dins «Bulletin Hispanique», LXXXIX (1987), 307-311.

Presentació i transcripció de la llista de llibres d'aquell cripto-jueu segrestats per la Inquisició, ara a Madrid, AHN, Inquisición lligall 1886/7. Hi figuren *Un libro Raymundus Lully* i *Diálogos de la naturaleza del hombre por el maestro Raymundo Sebunde*.— J. P. E. [6027

José Luis BARRIO MOYA, *La librería de don Tomás de Tajada, abogado de los Reales Consejos durante los reinados de Carlos II y Felipe V*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LVI (1986), 759-780.

Aquella biblioteca contenia obres de Miquel Cortiada (763), Joan Pau Fontanella (764), Jaume Càncer (765), tres obres de Llorenç Matheu i Sanz (767), de Cristòfor Crespí de Valldaura, d'Agustí Morla i de Carles Gras (768), de Tomàs Mieres (769), de Lluís Peguera (771), de Joan Tomàs de Rocabertí (772), de F. Ramos del Manzano (773), de Joan Gil Trullench, d'Amadeu Gimeno (775), de Tomàs Cerdan de Tallada (776) i de Jeroni Pardo (777).— J. P. E. [6028

José Manuel PRIETO BERNABÉ, *Análisis de un fondo bibliográfico: la biblioteca del Palacio de Pastrana durante la Edad Moderna*, dins «Hispania», XLVIII (1988), 699-736.

Inventari de l'any 1709. Hi havia: *Anales de Aragón*, de Jerónimo Zurita (726, núm. 192); Francisco Diago, *Historia de los Condes de Barcelona* (727, núm. 229); *Carro de las donas* por D. Alonso Henríquez (727, núm. 237); *Viage del príncipe don Phelipe...*, de Cristòfor Calvet d'Estrella (728, núm. 245).— J. P. E. [6029

Gregorio de ANDRÉS, *La biblioteca del marqués de Villena, don Juan Manuel Fernández Pacheco, fundador de la Real Academia Española*, dins «Hispania», XLVIII (1988), 169-200.

Llista dels cent setanta-tres volums manuscrits d'aquell noble l'any 1725 (192-199). Hi figuren *Arte admirable de Raimundo Lulio y autores que han escrito sobre la piedra filosofal y quintas esencias...* (194, núm. 49); *Copia de carta escrita por un caballero de Barcelona a otro de Madrid...* (197-198, núm. 143); i del Marquès d'Aitona, [Francesc de Montcada i Cardona], *Vocabulario de los nombres que usa la gente del mar y otros tratadillos...* (198-199, núm. 167).— J. P. E. [6030]

FRANÇA

Jean-Baptiste MOLIN, Annik AUSSEDT-MINVIELLE, *Repertoire des rituels et processionaux imprimés conservés en France*, París, Éditions du Centre National pour la Recherche Scientifique 1984, 718 pp.

En la secció dels bisbats francesos, trobem el d'Elna, amb fitxes per a un *Ordinarium Sacramentorum*, Barcelona, Rosembach 1509; *Ordo Ecclesiae sacramenta... administrandi*, 1609-1612; i *Ordo Ecclesiae sacramenta... administrandi*, Narbona 1656 (138); en la secció de bisbats no francesos figuren: *Ordinarium Barcinonense*, Barcelona, Sebastià de Cormelles 1620; *Manuale Parochorum...*, Barcelona, Jeroni Margarit 1629 (582); el *Rituale Ecclesiae et Diocesis Gerundensis...*, Girona, Narcís Oliva 1736; el *Rituale Ecclesiae Urgellensis*, Tolosa de Llenguadoc, Vda. J. Colomer 1617 (583); i *Vicense Ordinarium*, Lió, Cornelius de Septemgrangiis 1547 (584). La Biblioteca de Montserrat posseiria una *Praxis administrandi sacramenta...*, impresa a València, Antoni Bordazar de Artazu 1738 (584).— J. P. E. [6031]

GARRAF (vegeu PENEDÈS)

GIRONA

Virginia BROWN, *A Second List of Beneventan Manuscripts* (II), dins «Medieval Studies», 50 (1988), 584-625.

Consten en aquesta segona llista dos exemplars catalans (Girona, ACG, fragments no numerats; Montserrat, ms. 1347), ja assenyalats per Jesús Alturo i Perucho [ATCA, VII-VIII (1988-1989), 691, núm. 5082].— J. P. E. [6032]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Impresos gironins de la Biblioteca del Seminari Diocesà* (Col·lecció Francesc Monsalvatge 2), Girona, Diputació, Seminari i Caixa d'Estalvis de Girona 1987, 226 pp.

Aquesta publicació s'inscriu dins un projecte global, alguna de les realitzacions del qual és ja coneguda dels lectors d'ATCA [VI (1987), 562, núms. 3827-3828]. L'autor ha aplegat en la present recopilació llibres i fulletons; edictes, ordres, pregons i comunicacions; fulles i estampes; publicacions periòdiques; alguns extrets de difícil consulta (resten, doncs, exclosos els goigs i les al·legacions jurídiques), en els quals es dona alguna de les tres condicions següents: estampats en les comarques gironines; de tema totalment o principalment gironí; o d'autor nascut o habitant de les comarques gironines en redactar l'obra ressenyada. Per al temps corresponent a les nostres pàgines, els títols recopilats puguen a dos-cents seixanta-set; cal tenir present que d'algunes obres hom en posseeix exemplars publicats en edicions diverses. Els títols són

ordenats seguint els anys de publicació; les fitxes bibliogràfiques són en algun moment completades amb d'altres breus indicacions.— J. P. E. [6033]

IGUALADA

Pau LLACUNA I ORTÍNEZ, Marta VIVES I SABATÉ, *Arxiu Municipal d'Igualada. Catàleg de llibres d'actes*, Igualada, Departament de Cultura de l'Ajuntament 1986, 32 pp.

Les pàgines inicials ofereixen qualche dada bàsica relativa a la història del consell i de l'arxiu, aquesta més ben coneguda des del segle XVIII, i una primera informació de les sèries actualment existents. La dels *Llibres d'actes* conservada des del 1339, conté, ultra la informació de les sessions del consell, la comptabilitat, la correspondència i altres anotacions (7). El present inventari dóna notícia de cent noranta-cinc d'aquests registres, els primers cent cinquanta-dos dels quals corresponen al període d'ATCA. Cada fitxa conté el títol, si existeix (en general, abans de la *Nova Planta*, són intitulats *Liber Universitatis*), els límits cronològics de les anotacions, les mides i la foliació del registre, l'estat de conservació i l'enquadernació (9-11). La pàgina 12 conté reproducció d'una caplletra potser de finals del segle XV.— J. P. E. [6034]

ITÀLIA

Gabriele BRAGGION, *Un indice cinquecentesco della biblioteca di S. Giovanni di Verdara a Padova*, dins «Italia Medievale e Umanistica», XXIX (1986), 233-280.

L'*Index librorum qui sunt Patavii in bibliotheca Divi Iohannis de Viridario*, ara a Venècia, Biblioteca Marciana, lat. XIV 243 (4070) conté una *Tabula super summa fratris Raymundi* (246, núm. 8 [la *Summa* ha d'ésser la *Summa de paenitentia (et matrimonio)* i no pas la *Summa de iure canonico* indicada per l'autor]).— J. P. E. [6035]

Dino PUNCUH, Antonella ROVERE, *I Registri della Catena del Comune di Savona*.

Registro I (Pubblicazioni degli Archivi di Stato IX), Roma, Ministero per i Beni Culturali 1986, LXIV i 440.

L'Archivio di Stato de Savona conserva l'antic Archivio Comunale, al qual pertany el *Registro I*, ací publicat amb transcripció completa dels seus documents. Els números 195-196 són certificats d'haver liquidat comptes entre l'«Officium rerum Catalogniae» del comú de Gènova i el comú de Savona l'any 1475 (402-406) i els 215-216 són recurs de Tommaso Massa a les decisions dels duaners de Gènova, que l'obligaven a pagar per una partida de pells de xai de Mallorca el 1492 (430-432).— J. P. E. [6036]

Bernard DOUMERC, *Documents commerciaux en Langue d'oc enregistrés à Alexandrie par des notaires vénitiens (fin XIVe-début XVe siècles)*, dins «Annales du Midi», 99 (1987), 227-244.

Presentació i transcripció de deu documents dels anys 1399-1421, ara a Venècia, Archivio di Stato, *Cancellaria Inferiore* b. 222-b.230. En tres d'aquests documents és esmentat i en part acusat Benet Fuster, de Barcelona, patró d'una nau de Rafael Fe-

rrer, també barceloní (237-243); en el primer dels tres són esmentats dos testimonis, de Mallorca i València respectivament (238). Els tres documents pertanyen als anys 1405-1406.— J. P. E. [6037]

MATARÓ

Antonio LLAMAS MANTERO, *Criteris i mètode per a la prohibició de llibres. La Inquisició (1788-1824)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» [de Mataró], núm. 31 (abril 1988), 20-23.

Aquestes pàgines, dedicades a les prohibicions de llibres en els darrers decennis de la Inquisició Espanyola, en part causades per la necessitat de parar les idees generadores de la Revolució Francesa, es basen en la documentació conservada a Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Arxiu del Rector. Inquisició*, plec 53.— J. P. E. [6038]

OLIVA

Josep M. CRUSELLES, Rafael NARBONA, Manuel CHINEA, Immaculada ASINS, *L'Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major d'Oliva*, Oliva, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell i Ajuntament 1986, 80 pp.

Aquest arxiu parroquial és el que ha resistit més bé les successives maltempades que s'anaren abatent sobre la comarca de la Safor. Consta de vuit-cents quatre llibres, el primer dels quals és del 1511, de cinquanta pergamins, que van del 1402 al 1738, i de vuitanta-cinc caixes, la documentació de les quals comença el 1445. Les pàgines 17-61 ofereixen les llistes dels volums que corresponen a cada una de les seccions: sacramental (17-22), de govern i acció pastoral (23-47), d'administració de béns i rendes (48-57), de fons musicals (58), de vària (59) i de documentació incorporada (60-61). L'annex primer presenta la relació dels llibres per signatures (62-70), el segon la relació de les caixes per signatures (71-73) i el terç la relació cronològica dels pergamins (74-79). Tant el cos del volum com l'annex ofereixen un títol-resum de cada unitat arxivística, ultra les dades relatives a any i a signatura; l'annex, de més a més, n'indica mides i folis.— J. P. E. [6039]

PENEDÈS

Jordi VIDAL I PLA, *Els arxius parroquials del Penedès i Garraf*, dins *Penedès i Garraf*, 121-136.

Les primeres pàgines recorden allò que representava la parròquia en els segles passats i els punts on es troba actualment la documentació parroquial de les dues comarques, salvada de tantes maltempades (121-124). L'autor la divideix en sacramental, notarial, administrativa, associativa i civil i, sense pretensió d'exhaustivitat, assenyala l'existència de sèries sacramentals, que considera «suficientment representatives» (125), de les quals aquestes són anteriors al segle XIX: Albinyana, matrimonis 1622; Banyeres, baptismes 1604, defuncions 1658, matrimonis 1604; Bisbal del Penedès, baptismes 1614, defuncions 1685, matrimonis 1614; Cubelles, baptismes 1646, defuncions 1695, matrimonis 1655; Mediona, baptismes 1567, defuncions 1550, matrimonis 1575; Monistrol d'Anoia, baptismes, matrimonis, defuncions 1633; Pacs del Penedès, baptismes 1581, defuncions 1589, matrimonis 1603; Puigdàlber, baptismes,

defuncions 1560, matrimonis 1600; Sant Cugat Sesgarrigues, baptismes 1564, defuncions 1664, matrimonis 1566; Sant Llorenç d'Hortons, baptismes 1520, defuncions 1573, matrimonis 1560; Sant Martí Sarroca, baptismes 1586, defuncions 1400, matrimonis 1785; Sant Pau d'Ordal, defuncions 1553, matrimonis 1693; Sant Pere de Riudebitlles, baptismes 1608, defuncions 1611, matrimonis 1608; Sant Quintí de Mediona, baptismes i defuncions 1664, matrimonis 1666; Sant Sadurní d'Anoia, baptismes 1567, defuncions 1566, matrimonis 1567; Santa Margarida i els Monjos, baptismes 1617, defuncions 1615, matrimonis 1627; Santa Oliva, baptismes 1709, defuncions 1637; Sitges, baptismes 1639, defuncions 1509, matrimonis 1642; el Vendrell, baptismes 1567, defuncions 1568, matrimonis 1603; Santa Maria de Vilafranca del Penedès, baptismes i matrimonis 1606, defuncions 1616; Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú, baptismes 1504, defuncions 1561, matrimonis 1569; Santa Maria de Vilanova i la Geltrú, baptismes 1566, defuncions 1571, matrimonis 1579; Vilobí, baptismes 1595, defuncions 1575, matrimonis 1650. Algunes parròquies conserven llibretes de comunió pasqual (124-128). Segueix la indicació d'existència de documentació notarial diversa anterior al segle XIX a Banyeres, Cubelles, Gelida, Llorenç del Penedès, Monistrol d'Anoia, Pacs, Pontons, Sant Antoni de Vilanova, Sant Martí Sarroca, Sant Pere de Riudebitlles, Sant Quintí de Mediona, Sant Sadurní d'Anoia, Santa Margarida i Monjos, Santa Maria de la Geltrú i el Vendrell (128-130). Pel que fa a la documentació administrativa, l'autor remarca la consistència de la conservada en les parròquies de Sant Antoni de Vilanova, Santa Maria de la Geltrú, Sitges, Santa Margarida del Penedès, el Vendrell i Santa Maria de Vilafranca (131-132). Conserven documentació civil (del consell, de batllia, de la botiga del blat), els arxius parroquials de Cubelles, Olivella i Jafra, Sant Antoni de Vilanova, Santa Maria de la Geltrú, Pacs, Sant Sebastià dels Gorgs, Sant Martí Sarroca, Santa Margarida i els Monjos, Sant Quintí de Mediona i Albinyana (132-133). La pàgina 134 presenta el gràfic cronològic del conjunt de parròquies.— J. P. E. [6040

Josep Mª MASACHS I SURIOL, *Els arxius judicials al Penedès i Garraf*, dins *Penedès i Garraf*, 137-149.

L'autor recorda la secular diversitat de jurisdiccions civils (reial, eclesiàstica, baronial), totes les quals tenien els respectius òrgans de justícia (137-140) i, per tant, generaven la pròpia documentació, on constaven les actuacions de les respectives corts de justícia (141-142). Abans de la *Nova Planta* eren llibres comuns de la cort del veguer o del batlle o llibres de reclams a les dues corts esmentades. L'autor enumera els llibres de cort de batlles de poblacions diverses conservats en l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès (143-144). Després de la *Nova Planta*, la cort és de l'Alcalde Major. També hi ha els respectius llibres de la cort eclesiàstica del Degà del Penedès (144). Aquestes corts produïen processos, «aproximadament uns 15.000» (145), conservats en l'Arxiu esmentat, ultra els que es conserven als Arxius Municipals de Vilanova i la Geltrú i de Sitges (145). Aquesta documentació s'estronca amb la unificació de jurisdiccions del 1868 (146).— J. P. E. [6041

Xavier MIRET I MESTRE, *Els Arxius Notarials del Penedès*, dins *Penedès i Garraf*, 151-153.

Jordi VALLÈS, Josep COLOMÉ, *Els Arxius Municipals al Penedès i Garraf*, dins *Penedès i Garraf*, 155-165.

Rafel MESTRES I BOQUERA, *Els arxius patrimonials*, dins *Penedès i Garraf*, 167-169.

Montserrat COMAS I GÜELL, *Arxiu de la Biblioteca-Museu Balaguer*, dins *Penedès i Garraf*, 171-174.

El primer article presenta breument els protocols notariais conservats en l'Arxiu Històric de Sitges, en el de Vilanova i la Geltrú i en el de Vilafranca del Penedès, amb indicació dels inventaris existents i dels estudis que hom hi ha fets. Segons els autors del segon article, la majoria dels arxius municipals de les dues comarques es troben «en un lamentable estat de conservació» (156). Assenyalen l'extensió cronològica de llurs diverses sèries, d'on resulta que només en un cas hi ha documentació anterior al segle XIX, el de Cunit, *Padró d'urbana i de rústega*, que comença el 1739 (160). Segons l'autor del tercer, només en un cas hi ha documentació del segle XVII: en l'arxiu familiar de la casa Papiol [de Vilanova?]. Pel quart som informats de la documentació dels segles XIII i següents (pergamins i processos) aplegada en l'Arxiu de la Biblioteca-Museu Balaguer (172) — J. P. E. [6042-6045]

PALAMÓS

Lluís CAMÓS I CABRUJA (+), Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ *Documents en pergamí de l'Arxiu Municipal de Palamós*, dins «Estudis sobre Temes del Baix Empordà», VI (1987), 119-135.

Aquest inventari merescué un premi de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1935 i una còpia del mateix es conserva en l'Arxiu Parroquial de Palamós. Mort l'autor, Josep M. Marquès, després d'haver esbrinat qui era aquest, ha revisat l'inventari, n'ha completat els registres i n'ha curat l'edició. Aquests són 117, corresponents a altres tants pergamins, datats entre el 1279 i el 1644.— J. P. E. [6046]

Lluís CAMÓS I CABRUJA (+), Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Pergamins de Santa Maria de Palamós*, dins «Estudis sobre Temes del Baix Empordà», VII (1988), 101-146.

Les característiques editorials d'aquesta publicació són paral·leles a les assenyalades en el resum anterior. Ací és publicada la presentació de Lluís Camós, datada el primer de febrer del 1936 (101-102) i precisada la intervenció de Josep M. Marquès (102-103). Essent de naturalesa econòmica el contingut de la gran majoria d'aquests pergamins i més en concret corresponent a censals a favor de fundacions piadoses, n'és explicada la naturalesa, llur ritme del 1473 al 1644, amb punta màxima quantitativa de fundacions en el quinquenni 1605-1609 —dotze— i d'inversions en el quinquenni 1635-1639 —1.272 lliures— (105-106) i és dreçada la llista dels beneficis eclesiàstics fundats en l'església parroquial de Palamós (106-108). Les pàgines 110-146 contenen el registre dels dos-cents setanta-quatre pergamins, datats entre els anys 1378 i 1650. Assenyalen uns capítols matrimonials del 1631 (142, núm. 245).— J. P. E. [6047]

PORTUGAL

Thomas L. AMOS, *The Fondo Alcobaça of the Biblioteca Nacional, Lisbon. Volume I. Manuscripts 1-150* (Descriptive Inventories of Manuscripts Microfilmed for the Hill Monastic Manuscript Library: Portuguese Libraries Volume 1), Collegetteville (Minnesota), Hill Monastic Manuscript Library 1988, L i 308 pp.

El Cod. Alcobacensis CCL/36 conté les dues *Summae* de sant Ramon de Penyafort (50-51); el CCCVIII/41, les *Decretals* (61); i el CDXXXIX/108, Mathias de Conceição, *Vida de Santa Isabel TOR (1270-1336)* (147).— J. P. E. [6048

BIBLIOTECA NACIONAL [DE LISBOA], *Catálogo de incunábulo*s. Introdução, organização e índices por Maria Valentina C. A. SUE MENDES, Lisboa 1988, 442 pp. i 16 reproduccions.

Hi ha tres exemplars de les *Quaestiones in XII libros Metaphysicae Aristotelis* d'Antoni Andreu, Venècia 1491 (45); d'Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, Luvaina 1484, i *Commentum in Regimen Sanitatis Salernitatum*, Luvaina 1484-1485 i Venècia, post 1500 (310-311); de sant Bonaventura, *De triplici via* i *Opus contemplationis*, edició de Montserrat, Joan Luschner 1499 (93); de Boeci, *La consolación de la filosofia*, traducció d'Antoni Ginebreda, edició de Sevilla, Meinard Ungut 1499 (96); Petrus Dorlandus, *Viola animae* (resum del *Liber creaturarum* de Ramon de Sibiuda), Toledo, Pedro Hagenbach 1500 (137); Antoni Andreu, *Quaestiones in Gilberti Porretani librum VI Principiorum*, Venècia, Rinaldo da Nimega i Simone da Lovere c. 1479 i 1500 (149); Nicolau Eimeric, *Summa utilissima errorum et haeresum*, Sevilla, Estanislao Polono c. 1500 (157); Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, Venècia, Mariano da Gorgonzola 1493 (174); Ramon Llull, *Ars generalis ultima* i *Ars brevis*, Venècia, Johannes Cordubensis/Filippo di Pietro 1480, i dos exemplars *De laudibus Beatissimae Virginis Mariae*, París, Guy Marchant 1499 (232); pseudo-Ramon Llull [Ramon Astruc de Cortielles], *De conceptione Beatae Virginis Mariae*, Sevilla, Paulo de Colonia 1491 (232); Jaume Peres de València, dos exemplars del *Commentum in psalmos*, de València, Gabriel Lluís Arinyo 1484 (281); Pius II (Enea Silvio Piccolomini), *Oratio coram Calixto III de obedientia Friderici III*, Roma, Stephan Plank 1488-1490 (293); Guillem de Puig (de Podio), *Ars musicorum*, Pere Hagenbach 1495 (299); Ramon de Sibiuda, *Theologia naturalis sive liber creaturarum*, Lió, Guillem Balsarin c. 1496 (309); Miquel Adlert, dos exemplars del *Repertorium de pravitate haereticorum*, València, Lambert Palmart 1494 (314); Sal·lusti, *Opera*, València, Lambert Palmart 1475 (320); sant Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, tres volums de les edicions de Basilea, Nicolaus Kessler 1488; Lió, Joan Trechsel 1490 (tres conjunts); *ibid.*, 1493; Venècia, Jucopo Penzio 1496; i Lió, Johann Klein 1499 (tres conjunts) (371-373); i Gregorius Ariminensis, *Lectura super primum librum Sententiarum*, València, Cristòfor Kaufmann 1500 (171).— J. P. E. [6049

La SEU D'URGELL

Benigne MARQUÈS I SALA, *Catàleg dels protocols de l'Arxiu Capitular d'Urgell (segles XIV-XV)*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 303-377.

Continuació de les pàgines resumides dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 715, núm. 5177. La primera novetat que, en avançar en el segle XIV, aquest fons presenta és el desdoblament dels volums en la sèrie pròpiament dita de *Manuals* i en la de *Libri notularum* (dits també *Quaternum/Caternum*), anotacions privades aquestes darreres, destinades a servir de base tant per a la redacció del *Manuale* com per a la del document pròpiament dit (305); l'altra és que es clarifica la relació entre el posseïdor de la notaria (el canonge-capellà de Sant Ot), i l'encarregat de la notaria, el qual podria ésser una societat de dos o més notaris, amb la conseqüència que els manuals

dels successius encarregats restaren propietat de la notaria (306-309). Assenyalem dues notícies escadusseres de terratrèmol el 1436 i de pesta el 1439 (310); i la del contenciós entre el bisbe d'Urgell i els cònsols de Guissona, entorn de la notaria de la vila (310-311). Transcrits els dos textos amb els quals se solucionà el problema de la propietat dels protocols l'any 1401 (312-314), ve el catàleg pròpiament dit, en el qual trobem descripció de cinc fulls escadussers pertanyents al segle XIII, de dos volums (315), de seixanta-tres fragments (entre els quals també es troba algun protocol) (316-326) i de setanta-nou volums pertanyents al segle XIV (326-349); i de trenta-cinc volums pertanyents al segle XV (326-371). Per a cada unitat, l'autor fa constar les característiques externes, el títol, i els diversos elements dels quals consta, amb els corresponents notaris. Segueix la taula cronològica (372-374), la de notaris i d'escriptors jurats (374-376) i la de correspondència entre signatures i volums (376-377).— J. P. E. [6050]

Albert VIVES, *Els teixits medievals del Museu Diocesà d'Urgell*, dins «Urgellia», VIII (1986-1987), 459-481.

En una almenys de les trenta-quatre peces descrites, el *Penó de Sant Ot*, actualment a Barcelona, Taller de restauració del Museu Tèxtil i d'Indumentària, hi ha la inscripció amb el nom de la teixidora-brodadora: «Elisava me fecit» (480).— J. P. E. [6051]

TARRAGONA

Salvador RAMON I VINYES, Manuel M. FUENTES I GASÓ, *Inventari dels protocols notariais de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona* (Catàlegs-Inventaris d'Arxius Eclesiàstics de Catalunya, 4), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1987, 340 pp.

L'any 1921 el cardenal Francesc Vidal i Barraquer creava l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, on havia d'ésser concentrada la documentació anterior al 1750 de les parròquies del bisbat amb molt poques excepcions a fi d'evitar pèrdues de documents, assegurar llur conservació i facilitar-ne l'estudi. Encarregat de realitzar el projecte fou Sanç Capdevila i Felip. [Quinze anys més tard, la revolta del 1936 demostrà l'encert de la mesura, car aquella documentació aplegada s'ha salvat tota]. Ací tenim l'inventari dels manuals notariais portats pels rectors de parròquies que, d'acord amb el dret català, feien de notaris en els llocs on no n'hi havia (8). De fet, els llibres notariais de les dites parròquies poden pertànyer en general a quatre sèries: manuals notariais, llibres de notes, testaments i capítols matrimonials, amb possibilitat que en algun cas n'hi hagi de propis d'una localitat com els cinc *Libri iudaeorum* de l'Aleixar (10); els llibres notariais més antics són del 1229 i pertanyen a l'Alcover i a Siurana. Els autors han transcrita l'anotació del 1355 en què es fa constar que a partir d'aquell moment la datació no serà per kalendes, nones i idus, sinó per dia del mes i per anys «a Nativitate» (11). L'inventari presenta els manuals de cada població per ordre alfabètic d'aquestes i fa constar per a cada volum els anys als quals s'estén, format i nombre de folis, signatura arxivística, nom del rector i del notari que actua en nom seu i, si cal, indicació de l'estat del manuscrit (15-292). Al final, seguint altra vegada l'ordre alfabètic de poblacions, trobem la taula alfabètica de notaris de cada una (293-334) i taula sinòptica dels anys de cada una de les quatre sèries bàsiques de cada una de les parròquies (337-339) o de les pròpies d'alguna (339).— J. P. E. [6052]

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, Teresa CARDELLACH I GIMÉNEZ, Montserrat ROYES I PIJOAN, Judit TAPIOLAS I BADIELLA, *Pergamins de l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1278-1387* (Textos i Documents 17), Barcelona, Fundació Noguera 1988, 248 pp.

El volum té tres parts. La introducció ens innova que, publicats tots els documents en pergami anteriors al 1277 existents en l'arxiu esmentat (9), ha arribat el moment de posar a l'abast dels estudiosos els dels anys indicats en el títol, aplegats en l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa de tres procedències: la municipal, en la qual han fet cap diverses instàncies civils anteriors (10-16), la de l'antic monestir de Santa Maria de Terrassa (16-25) i la de fons particulars (26-30). Hom ha decidit d'oferir informació dels dos-cents vint-i-nou documents en la qual, ultra la datació i la referència arxivística, es troba un regest, en l'elaboració del qual «s'ha dut a terme un autèntic treball de recerca per tal d'extreure de cada document totes les dades possibles» (31) i tot el text de cada l'escatocol. Hi ha documentació privada de tota mena, però sembla digna d'ésser subratllada aquella que informa entorn de la discussió entre el rei i el prior de Santa Maria de Terrassa entorn del dret a nomenar notari, confirmat al prior pel jutge reial Ramon de Toilà (51, núm. 24; vegeu també els núms. 22, 26, 29 i 30); hi ha el problema recurrent de les alienacions de poblacions o drets de la corona, contra la unió confirmada pel document núm. 44, alienació que en el núm. 214 sembla arribar al màxim. Hi ha els testaments del temps de la Pesta Negra (núms. 145-149); hi ha notícies de sentències dictades per juristes (núms. 6, 17, 65), una de les quals, la del núm. 17, és de Guillem de Vallseca [i hom es pregunta si amb les sentències o almenys amb aquesta no hauria estat possible de fer una excepció i publicar-ne no sols el regest i l'escatocol, sinó tot el text, ni que sigui en apèndix]. La tercera part és dedicada a la taula única de noms, en la qual per diferència de tipus tipogràfics, hom distingeix els antropònims dels topònims (207-246).— J. P. E. [6053]

Domènec FERRAN I GÓMEZ, *Ceràmica de la Baixa Edat Mitjana del castell-cartoixa de Vallparadís*, dins «Terme» (Terrassa), núm. 2 (novembre 1987), 55-66.

L'article proporciona reproducció de la decoració dels fragments (62-65), dos dels quals contenen l'anagrama 'Jhs' (62, núm. 71, 223).— J. P. E. [6054]

TORTOSA

El Catàleg de l'Arxiu Territorial de Tortosa de 1574. A cura de Jesús MASSIP I FONOLLOSA. Pròleg de Josep GOMIS I MARTÍ, Tarragona, Diputació 1987, 312 pp.

Dos tràngols han afectat fortament en els dos darrers segles la documentació de l'Arxiu de la ciutat de Tortosa, els corresponents a les revoltes del 1854, en què entre d'altres moltes coses desaparegué l'exemplar dels *Costums de Tortosa*, i del 1936, de resultes de la qual encara no han tornat els protocols notariaus, que comencen en el segle XII. Per això, i pel mal estat en què es troba (19), té més sentit la publicació d'aquest inventari, car, tot i ésser incomplet (12), no sols permet de conèixer els documents que aquell arxiu posseïa en la segona meitat del segle XVI, ans també llur contingut i classificació en calaixons dins el gran armari de tres claus, que també ha estat refet (10). La documentació no afecta únicament la ciutat de Tortosa i els seus ciutadans, ans també la relació d'aquesta amb les institucions superiors com la casa reial, amb l'Església (185-196) i amb les poblacions més o menys allunyades, des de

la veïna Amposta (197-208) fins a Mallorca (234-235) i a Càller (272), Mediterrània enllà. D'acord amb l'assignació de territori, ja formulada en documentació de començaments del segle XIV, Tortosa feia arribar el seu fins al de Morella (23, nota 10); per això, l'antic arxiu, més que municipal estricte, era territorial, aspecte subratllat en el títol. El text del catàleg ocupa el centre del volum (27-283) i és completat a tall d'apèndix per un inventari del contingut del catàleg ordenat per matèries (17; text en les pàgines 287-312).— J. P. E. [6055

VALÈNCIA

Mª Milagros CÁRCCEL ORTÍ, Vicente PONS ALÓS, *Los archivos parroquiales a través de los sínodos diocesanos valentinos*, dins *Sínodos*, 227-255.

Aquestes pàgines recorden les notícies més antigues de l'existència d'arxius parroquials al bisbat de València (229-230) i sobretot apleguen les decisions sinodals que fan referència a la conservació dels llibres i documents parroquials en els successius sínodes diocesans, amb transcripció de tals manaments, començant pel de Jordi d'Àustria, del 1566, destinat a les parròquies de cristians nous (231-232), seguint per les del 1584, de sant Joan de Ribera, moment en el qual es dibuixa un arxiu amb tres seccions: sagraments i culte, llibres de fàbrica o de despeses en els edificis de culte i documentació provatòria de béns i drets (235-237). En els sínodes i les visites pastorals del segle XVII, hom insisteix en la conservació en lloc particular o en armari de tres claus i en l'inventari dels documents (238-240: llibres sagramentals, *De statu animarum*, llibres de fàbrica, drets i capbreus, darreres voluntats, processos, *Constitucions sinodals*, 240-246). Durant el segle XVIII, hom insisteix en el compliment de les disposicions anteriors; la novetat és la imposició de la llengua castellana: a Xàtiva el 1745 (248-249). Les pàgines finals ofereixen un esquema de distribució de la documentació d'un arxiu parroquial (252-255).— J. P. E. [6056

ABREVIATURES USADES EN LA SECCIÓ
DE «NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES»

«XXIX Assemblea» = «XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Sitges, 27-28 octubre 1984» I-II, Sitges, Grup d'Estudis Sitgetans 1988.

«Ve Congrès» = «Ve Congrès Espanyol d'Història de l'Art. Barcelona, 29 d'octubre al 3 de novembre de 1984», I, Barcelona, Ediciones Marzo 80-Manuel Company editores 1986, 310 pp.

Electorium = RAIMUNDUS LULLUS - THOMAS LE MYÉSIER, *Electorium parvum seu Breviculum. Handschrift St. Peter perg. 92 der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe. Kommentar zum Faksimile*. Herausgegeben von Gerhard STAMM mit Beiträgen von Walburga BÜCHEL, Rolf HASLER, Felix HEINZER, Charles LOHR, Théo PINDL-BÜCHEL, Gerhard STAMM, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 1988, 140 pp.

Erasmus Vives = *Erasmus in Hispania. Vives in Belgio*. Acta Colloquii Brugensis 23-26 IX 1985. Ediderunt J[osef] IJSEWIJN et A. LOSADA (Colloquia Europalia, I), Luvaina, Maison Peeters 1986, 316 pp.

- «Estudis Bianya» = «Jornada d'Estudis sobre les terres de Bianya. Comunicacions», Olot, Amics de Besalú 1977, 182 pp.
- «Estudis Noguera» = «Estudis sobre Història de la Institució Notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera» (Estudis 1), Barcelona, Fundació Noguera 1988, 248 pp.
- Feudalisme = La formació i expansió del feudalisme català.* Actes del Col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985). Edició a cura de Jaume PORTELLA i COMAS («Estudi General», 5-6 = Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal), Girona, Col·legi Universitari 1987, 570 pp.
- «Hom. Garcia Martínez» = «Homenatge al Dr. En Sebastià Garcia Martínez», dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 5/6 (1987), 654 pp.
- «Homm. Étienne» = «Hommage à Robert Étienne» (Publications du Centre Pierre Paris 17), Paris, Diffusion de Boccard 1988, 320 pp.
- Les illes Balears = Les illes Balears en temps cristians fins als àrabs.* Textos del primer curs «Joan Ramis i Ramis» organitzat per «Trobades Científiques de la Mediterrània» i dirigit pel professor Dr. Pere de PALOL. Maó (Menorca), del 31 d'octubre al 4 de novembre de 1984 (Col·lecció Recerca 1), Institut Menorquí d'Estudis 1988, 88 pp.
- Lleida XVIII = Miscel·lània «Les terres de Lleida al segle XVIII»*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1986, 442 pp.
- «Misc. Moreu-Rey» I = «Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey». A cura d'Albert MANENT i Joan VENY. Volum I (Biblioteca Abat Oliva 59), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988, 410 pp.
- «Misc. Moreu-Rey» III = «Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey». A cura d'Albert MANENT i Joan VENY. Volum III (Biblioteca Abat Oliva 66), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988, 390 pp.
- Penedès i Garraf = «Ier Seminari d'Estudis d'Història Local i Comarcal. L'estat de la qüestió al Penedès i Garraf».* Actes. 12-13-14 de març de 1987, Vilafranca del Penedès, Arxiu Històric Comarcal 1987, 190 pp.
- Proclamación = La proclamación del mensaje cristiano. Actas del IV Simposio de Teología Histórica (28-30 abril 1986)* (Series Valentina XVII), València, Facultat de Teologia 1986, 438 pp.
- «IV Seminario» = «Actas del IV Seminario de Historia de la Filosofía Española. Salamanca, del 24 al 28 de septiembre de 1984», Salamanca, Ediciones de la Universidad— Diputación Provincial 1986, 712 pp.
- Sínodos = Los Sínodos Diocesanos del Pueblo de Dios. Actas del V Simposio de Teología Histórica (24-26 octubre 1988)* (Series Valentina XXIII), València, Facultat de Teologia 1988, 444 pp.
- «Studies Tate» = *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate.* Edited by Ian MICHAEL and Richard A. CARDWELL, Oxford, Dolphin Book Co. 1986, XIV i 180 pp.
- Universidades = Universidades Españolas y Americanas. Época colonial*, València, Generalitat Valenciana 1987, 570 pp.

Les signatures que clouen cada una de les notícies bibliogràfiques pertanyen a Josep M. Font i Rius (J. F. R.), a Jaume de Puig i Oliver (J. de P.) i a Josep Perarnau i Espelt (J. P. E.). Les sigles d'arxius i biblioteques són les habituals d'aquest Anuari des del seu primer volum.